"साहित्य, प्रर्यटन, कृषि क्षेत्र हाम्रोः पारौं समृद्ध र समुन्नत भानु राम्रो"

आवधिक नगर विकास योजना

(आ.व.२०८०/८१ - २०८४/८५)

अन्तिम प्रतिवेदन

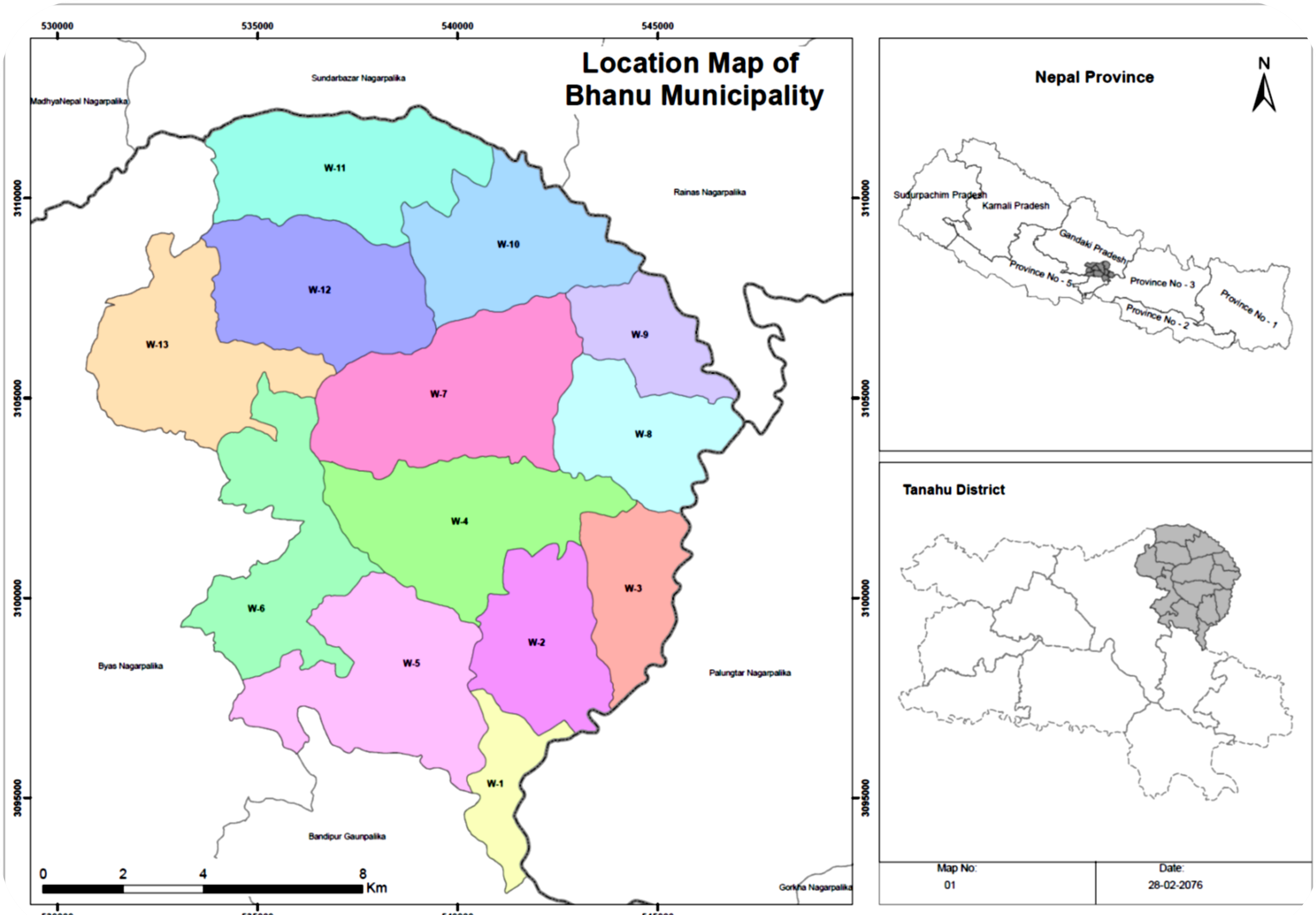

भानु नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

फुस्रेटार, तनहुँ

गण्डकी प्रदेश

भानु नगरपालिकाको प्रथम आवधिक नगर विकास योजना

First Periodic Plan of Bhanu Municipality

आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगः

भानु नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

फुस्रेटार, तनहुँ

गण्डकी प्रदेश

योजना तर्जुमा सहजिकरण

अस्पिसियस इन्भाइरोमेन्टल कन्सल्ट प्रा. लि. लोकन्थली, भक्तपुर

जेभी

सोलुसन रिसर्च पोइन्ट प्रा.लि. किर्तिपुर, काठमाण्डौ

मन्तव्यहरू

विषय सूची

परिच्छेद १: परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ योजना तयारीको कानुनी आधार २

१.३ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य ३

१.४ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया ३

परिच्छेद २: भानु नगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा ६

२.१ नगरपालिकाको परिचय ६

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना ६

२.१.२ जनसांख्यिक अवस्था ८

२.२ आर्थिक विकास अवस्था १०

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा १०

२.२.२ पर्यटन तथा संस्कृति १२

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति १२

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा १३

२.२.५ वित्तीय संस्था १४

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था १५

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण १५

२.३.२ शैक्षिक विकास १५

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ १७

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण १९

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला १९

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था २०

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण २०

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात २२

२.४.३ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा २२

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि २३

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था २५

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता २५

२.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन २६

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन २७

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन २८

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था २९

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन २९

२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास ३०

२.६.३ स्रोत परिचालन ३१

२.६.४ योजना व्यवस्थापन ३२

परिच्छेद ३: सोच तथा विकासको अवधारणा **३३**
३.१ पृष्ठभूमि ३३
३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती ३४
३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर ३६
३.४ निर्देशक सिद्धान्त ३६
३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य ३८
३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य ३९
३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता ४१
३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट ४३
३.९ नगर गौरवका आयोजनाहरू ४५

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र **४६**
४.१ कृषि तथा पशुपन्छी ४६
४.१.१ पृष्ठभूमि ४६
४.१.२ समस्या तथा चुनौती ४७
४.१.३ सम्भावना तथा अवसर ४८
४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ४८
४.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ५१
४.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ५६
४.२ सिँचाइ ५९
४.२.१ पृष्ठभूमि ५९
४.२.२ समस्या तथा चुनौती ५९
४.२.३ सम्भावना तथा अवसर ५९
४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ६०
४.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ६३
४.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ६४
४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा ६६
४.३.१ पृष्ठभूमि ६६
४.३.२ समस्या तथा चुनौती ६६
४.३.३ सम्भावना तथा अवसर ६७
४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ६७
४.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ७१
४.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ७३
४.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति ७५
४.४.१ पृष्ठभूमि ७५
४.४.२ समस्या तथा चुनौती ७५

४.४.३ सम्भावना तथा अवसर ७६
४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ७६
४.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ७८
४.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ८०
४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा ८२
४.५.१ पृष्ठभूमि ८२
४.५.२ समस्या तथा चुनौती ८२
४.५.३ सम्भावना तथा अवसर ८३
४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ८३
४.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ८५
४.५.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ८७

परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र ८९
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण ८९
५.१.१ पृष्ठभूमि ८९
५.१.२ समस्या तथा चुनौती ९०
५.१.३ सम्भावना तथा अवसर ९०
५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ९१
५.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ९३
५.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ९६
५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन १००
५.२.१ पृष्ठभूमि १००
५.२.२ समस्या तथा चुनौती १००
५.२.३ सम्भावना तथा अवसर १०१
५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १०१
५.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १०५
५.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १०९
५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ ११४
५.३.१ पृष्ठभूमि ११४
५.३.२ समस्या तथा चुनौती ११४
५.३.३ सम्भावना तथा अवसर ११५
५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना ११५
५.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना ११७
५.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ११९
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग १२०
५.४.१ पृष्ठभूमि १२०
५.४.२ समस्या तथा चुनौती १२०
५.४.३ सम्भावना तथा अवसर १२१

५.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १२१
५.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १२४
५.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १२७
५.५ युवा तथा खेलकुद १३०
५.५.१ पृष्ठभूमि १३०
५.५.२ समस्या तथा चुनौती १३०
५.५.३ सम्भावना तथा अवसर १३१
५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १३१
५.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १३४
५.५.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३६

परिच्छेद ६ः पूर्वाधार क्षेत्र १३८
६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण १३८
६.१.१ पृष्ठभूमि १३८
६.१.२ समस्या तथा चुनौती १३९
६.१.३ सम्भावना तथा अवसर १३९
६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १४०
६.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १४२
६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १४४
६.२ सडक, पुल तथा यातायात १४७
६.२.१ पृष्ठभूमि १४७
६.२.२ समस्या तथा चुनौती १४७
६.२.३ सम्भावना तथा अवसर १४८
६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १४८
६.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १५१
६.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १५४
६.३ जलस्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा १५६
६.३.१ पृष्ठभूमि १५६
६.३.२ समस्या तथा चुनौती १५६
६.३.३ सम्भावना तथा अवसर १५६
६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १५७
६.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १५९
६.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६०
६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि १६२
६.४.१ पृष्ठभूमि १६२
६.४.२ समस्या तथा चुनौती १६२
६.४.३ सम्भावना तथा अवसर १६२
६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १६३

६.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १६५
६.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६७

परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र १६८
७.१ वन तथा जैविक विविधता १६८
७.१.१ पृष्ठभूमि १६८
७.१.२ समस्या तथा चुनौती १६८
७.१.३ सम्भावना तथा अवसर १६९
७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १६९
७.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १७१
७.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७३
७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन १७५
७.२.१ पृष्ठभूमि १७५
७.२.२ समस्या तथा चुनौती १७५
७.२.३ सम्भावना तथा अवसर १७५
७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १७६
७.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १७७
७.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७९
७.३ वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापन १८०
७.३.१ पृष्ठभूमि १८०
७.३.२ समस्या तथा चुनौती १८०
७.३.३ सम्भावना तथा अवसर १८१
७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १८१
७.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १८३
७.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १८५
७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता १८७
७.४.१ पृष्ठभूमि १८७
७.४.२ समस्या तथा चुनौती १८७
७.४.३ सम्भावना तथा अवसर १८७
७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति. कार्यक्रम तथा आयोजना १८८
७.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १९०
७.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १९२

परिच्छेद ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र १९४
८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन १९४
८.१.१ पृष्ठभूमि १९४
८.१.२ समस्या तथा चुनौती १९५
८.१.२ सम्भावना तथा अवसर १९६

८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना १९६
८.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना १९९
८.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका २०९

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था २१४
९.१ पृष्ठभूमि २१४
९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संशाधन योजना २१४
९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट २१४
९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण २१७
९.४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था २१७
९.४.२ खर्च अवस्थाको विश्लेषण २१८
९.४.३ अपुग स्रोत व्यवस्थापन २१९
९.५ स्रोत परिचालन रणनीति २१९
९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन २२१
९.६.१ योजना कार्यान्वयन २२१
९.६.२ कार्यान्वयन प्रकृया २२३
९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना २२४
९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता २२५
९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी २२५
९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया २२६

अनुसूचिहरू २२९
अनुसूचि — १: वडागत कार्यक्रमहरूको विवरण २२९
अनुसूचि — २: आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला तथा वडा स्तरीय छलफलका केही फोटाहरू २५९
अनुसूचि — ३: आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला तथा वडा स्तरीय छलफलका उपस्थितहरू २९७

तालिका सूची

तालिका १: जनसङ्ख्याको वडागत वितरणको अवस्था ८
तालिका २: भानु नगरपालिकाको उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्या विवरण ९
तालिका ३: भानु नगरवासीको आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता विवरण १०
तालिका ४: भानु नगरपालिकाको भू उपयोग स्थिति ११
तालिका ५: ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरताको अवस्था १५
तालिका ६: ५ वर्ष देखि २५ वर्ष सम्मको जनसङ्ख्याको हालको शैशिक अवस्था १५
तालिका ७: ५ वर्ष माथिको साक्षर जनसङ्ख्याको शैक्षिक स्थिति १६
तालिका ८: भानु नगरपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण १७
तालिका ९: नगरपालिकाको खानेपानीको स्रोत सम्बन्धी विवरण १७
तालिका १०: शौचालय प्रयोगको प्रकार १८
तालिका ११: घरको अपनत्व सम्बन्धी विवरण २०
तालिका १२: घरको छानाको प्रकार २१
तालिका १३: प्रकाशका लागि ऊर्जाको प्रयोगको स्थिति २२
तालिका १४: खाना पकाउने इन्धनको प्रकार २३
तालिका १५: सञ्चारका उपकरणको उपलब्धता २४
तालिका ४: भानु नगरपालिकाको निर्देशक सिद्धान्तहरू ३७
तालिका ५: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि ३९
तालिका ६: भानु नगरपालिकाको प्रमुख रणनीतिहरू तथा प्राथमिकताहरू ४१
तालिका ७: लगानी प्रक्षेपण ४३
तालिका ८: आवधिक योजनामा खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरू ४३
तालिका ९: नगरपालिकाको आय अनुमान (रू. हजारमा) ४४
तालिका १०: नगर गौरवका आयोजनाहरू ४५
तालिका १२: कृषि तथा पशुपालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ४९
तालिका १३: कृषि तथा पशुपालनका कार्यक्रम तथा आयोजना ५१
तालिका १४: कृषि तथा पशुपालनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ५३
तालिका १५: कृषि तथा पशुपालनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ५६
तालिका १६: सिँचाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ६०
तालिका १७: सिँचाइका कार्यक्रम तथा आयोजना ६३
तालिका १८: सिँचाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ६३
तालिका १९: सिँचाइका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ६४
तालिका २०: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ६७
तालिका २१: पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाका कार्यक्रम तथा आयोजना ७१
तालिका २२: पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ७२
तालिका २३: पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ७३
तालिका २४: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका रणनीति र कार्यनीति ७६
तालिका २५: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका कार्यक्रम तथा आयोजना ७८
तालिका २६: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ७९
तालिका २७: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ८०
तालिका २८: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका रणनीति र कार्यनीति ८३
तालिका २९: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा आयोजना ८५
तालिका ३०: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ८६

तालिका ३१: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ८७
तालिका ३२: स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ९१
तालिका ३३: स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रम तथा आयोजना ९३
तालिका ३४: स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ९४
तालिका ३५: स्वास्थ्य तथा पोषणका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ९६
तालिका ३६: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १०२
तालिका ३७: शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनका कार्यक्रम तथा आयोजना १०५
तालिका ३८: शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १०७
तालिका ३९: शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १०९
तालिका ४०: खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू ११५
तालिका ४१: खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रम तथा आयोजना ११७
तालिका ४२: खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण ११८
तालिका ४३: खानेपानी तथा सरसफाइका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका ११९
तालिका ४४: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १२२
तालिका ४५: महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रम तथा आयोजना १२४
तालिका ४६: महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १२५
तालिका ४७: महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १२७
तालिका ४८: युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १३१
तालिका ४९: युवा तथा खेलकुदका कार्यक्रम तथा आयोजना १३४
तालिका ५०: युवा तथा खेलकुदका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १३५
तालिका ५१: युवा तथा खेलकुदका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १३६
तालिका ५२: आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १४०
तालिका ५३: बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम तथा आयोजना १४२
तालिका ५४: बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १४३
तालिका ५५: बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १४४
तालिका ५६: यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १४८
तालिका ५७: सडक, पुल तथा यातायातका कार्यक्रम तथा आयोजना १५१
तालिका ५८: सडक, पुल तथा यातायातका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १५२
तालिका ५९: सडक, पुल तथा यातायातका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १५४
तालिका ६०: ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १५७
तालिका ६१: जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका कार्यक्रम तथा आयोजना १५९
तालिका ६२: जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १५९
तालिका ६३: जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६०
तालिका ६४: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १६३
तालिका ६५: सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका कार्यक्रम तथा आयोजना १६५
तालिका ६६: सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १६६
तालिका ६७: सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १६७
तालिका ६८: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १६९
तालिका ६९: वन तथा जैविक विविधताका कार्यक्रम तथा आयोजना १७१
तालिका ७०: वन तथा जैविक विविधताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १७२
तालिका ७१: वन तथा जैविक विविधताका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका १७३
तालिका ७२: वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १७६
तालिका ७३: भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजना १७७

तालिका ७४: भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण १७८
तालिका ७५: भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका...१७९
तालिका ७६: फोहोर मैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू १८१
तालिका ७७: वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजना १८३
तालिका ७८: वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण...................................१८४
तालिका ७९: वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका..१८५
तालिका ८०: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू...१८८
तालिका ८१: विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यक्रम तथा आयोजना १९०
तालिका ८२: विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण..१९१
तालिका ८३: विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका.....१९२
तालिका ८४: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू...१९६
तालिका ८५: संस्थागत विकासका कार्यक्रम तथा आयोजना १९९
तालिका ८६: संस्थागत विकासका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण...२०४
तालिका ८७: संस्थागत विकासका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका..२०९
तालिका ९०: विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट २१५
तालिका ९१: राजस्व परिचालनको अवस्था २१८
तालिका ९२: खर्च बाँडफाँडको प्रक्षेपण २१८
तालिका ९३: अपुग स्रोत व्यवस्थापन २१९
तालिका ९४: बार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना ढाँचा...२२४
तालिका ९५: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका..२२७

परिच्छेद १ः परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मकोलागि राष्ट्रिय आकांक्षा **"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली"** विक्रम सम्वत् २१०० का सूचक सहितको पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेको छ । त्यसैगरी गण्डकी प्रदेश सरकारले प्रदेशको **"समृद्ध प्रदेश, सुखी नागरिक"** को दिर्घकालिन सोचका सहित प्रथम पञ्चवर्षीय योजनामा गण्डकी प्रदेशको समग्र विकासकोलागि अल्पकालीन, मध्यमकालीन र दीर्घकालीन लक्ष्य सहित वि.सं. २१०० सम्मकालागि समृद्धि र सुखका मुख्य सूचकहरू समेत निर्धारण गरिएका छन् ।

योजनाहरू प्राथमिकिकरण गर्दा आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुग्ने, उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने, जनताको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगार बढ्ने, स्थानीयबासीहरूको सहभागिता जुट्ने, स्वयं सेवा परिचालन गर्न सकिने तथा लागत कम लाग्ने, स्थानीय स्रोत, साधन र सीपको अधिकतम प्रयोग हुने, महिला बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धि हुने, दिगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्वर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याउने, भाषिक तथा साँस्कृतिक पक्षको जर्गेना र सामाजिक सद्भाव तथा एकता अभिवृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउने सूचकहरूको आधारमा योजनाहरू प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । यो ऐनको दफा २४ को उपदफा ४ मा योजना बनाउँदा मध्यम र दीर्घकालिन प्रकृतिका आयोजनाहरूको सूची तयार गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । नगरपालिकाले आफ्नो कार्य सञ्चालन गर्दा लागत न्यूनीकरण, स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग वा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको अन्य पालिकासँग साझेदारी, सम्झौता र संयुक्त व्यवस्थापन गर्न सक्ने विषयहरू समेत तोकेको छ ।

यस अवस्थामा भानु नगरपालिकाले पनि संविधानले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको अधिकारको सूची र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले निर्दिष्ट गरेका काम, कर्तव्य, अधिकार र जिम्मेवारीलाई ध्यानमा राखी सहभागितामूलक र समावेशी प्रक्रियाद्धारा प्रस्तुत प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक विकास योजना (२०८०/८१–२०८४/८५) तर्जुमा गरिएको छ । नगरपालिकाले तयार गरेको वस्तुस्थिति विवरणको आधारमा नगर विकासको बिद्यमान सम्भावना, अवसर, समस्या र चुनौति विश्लेषण गरी दीर्धकालीन सोच, समष्टिगत लक्ष्य, बिषय क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति एवं प्रमुख कार्यक्रमहरू र आवश्यक स्रोत प्रक्षेपण सहित राजनीतिक प्रक्रियाबाट स्थानीय तहको चासो संस्थागत विकास र आर्थिक समृद्धिको रणनितिक खाका सहितको यस आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

विकासका परिसूचकहरूमा पृथक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण, तदनुरूप आवधिक योजनाहरूमा नगरपालिकाको प्रक्षेपण, योजनाहरूको तर्जुमा, आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरूको अभावले विगतमा भएका उपलब्धि तथा कमी कमजोरीहरूलाई केलाउन निकै कठिन भएको छ । राष्ट्रिय रूपमा आवधिक योजनाको एउटै नीतिगत आधार हुने भएकोले पनि नगरपालिकाको आर्थिक, सामाजिक, गरिबी, पूर्वाधारको विशिष्टता अनुरूपको नीति र सो अनुसारका कार्य योजना विगतमा बन्न सकेनन् । यसको प्रथम प्राथमिकताको रूपमा छरिएर रहेका तथ्याङ्कको तुलनात्मक विश्लेशण, सोही अनुसार राष्ट्रिय नीति र आवधिक योजनासँग तालमेल हुनेगरी भानु नगरपालिकाको

समग्र विकास नीतिका आधारहरू तय गर्नु रहेको छ । मौसममा आधारित कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन र विप्रेषण नै यस नगरपालिकाको समग्र अर्थतन्त्रको मुख्य आधार हुन् ।

यस योजना भानु नगरपालिकाको समग्र विकासको रणनीतिक योजना सहितको मार्गचित्र -Strategic and Indicative Planning Framework) मात्र हो जसले नगरपालिकालाई मध्यमकालीन, वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्न र प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गरी स्रोत विनियोजन एवं स्रोत परिचालन गर्ने आधार दस्तावेजको रूपमा काम गर्ने विश्वास गरिएको छ । योजना तर्जुमा गर्ने सिलसिलामा सहभागिता मूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया पद्धति बमोजिम नगर सभा तथा कार्यपालिकाका निर्वाचित पदाधिकारी, कार्यालयका कर्मचारी, नगरपालिका क्षेत्रमा क्रियाशिल राजनीतिक दलहरू तथा अन्य सरोकारवाला पक्षको सहभागिता सुनिश्चित गरिएको थियो ।

१.२ योजना तयारीको कानुनी आधार

नेपालको संविधान २०७२ ले नागरिकका मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीति, स्थानीय तहको अधिकार, संघीय तथा प्रदेशको कानुन र नीति, स्थानीय तहको कानुन नीति तथा कार्यक्रमले स्थानीय तहको विकासको गतिको मार्ग चित्र निर्देशित गर्दछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन परिच्छेद २०७४ को ६ दफा २४ को उपदफा १ अनुसार स्थानीय निकायले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा आधारित रहेर स्थानीय स्तरको विकासका लागि दीर्घकालीन, मध्यकालीन र वार्षिक योजना, विषय क्षेत्र गत योजना तर्जुमा गरि तयार गर्नु पर्ने प्रावधान रहेको छ । स्थानीय तहले आफ्नो योजना बनाउँदा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारको सोच,उद्देश्य, लक्ष्य, नीति तथा कार्यक्रम र समय सीमासँग समायोजन हुने गरी सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, जलवायु परिवर्तन तथा अनुकूलन विपद् व्यवस्थापन जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिने व्यवस्था गरिएको छ । भानु नगरपालिकाको यस आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्दा निम्नअनुसारका दस्तावेजहरूको आधार लिइएको थियो ।

१. नेपालको संविधान २०७२
२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
३. नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना
४. गण्डकी प्रदेशको आवधिक योजना (२०७६/७७ देखि २०८०/०८१)
५. दिगो विकासका लक्ष्य
६. स्थानीय सरकारको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिहरू
७. स्थानीय तहमा रहेका राजनैतिक दलका नीति,कार्यक्रम तथा प्रतिबद्धताहरू
८. स्थानीय तहको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक अवस्था
९. नागरिकको चाहना र स्थानीय आवश्यकता
१०. संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहमा हुने स्रोत प्रवाहको र अवस्था आन्तरिक आय
११. नेपाल सरकारले गरेका अन्तरराष्ट्रिय सन्धि सम्झौता र प्रतिबद्धताहरू
१२. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८

१.३ आवधिक योजना तर्जुमाको उद्देश्य

नगरपालिका क्षेत्रको समष्टिगत आर्थिक, सामाजिक विकासका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरी निश्चित अवधिभित्र सो हासिल गर्न उपयुक्त सिद्धान्त, नीति, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू पहिचान एवम् परिभाषित मार्गचित्र नै आवधिक योजना हो । स्थानीय तहको आवधिक योजनाले निश्चित अवधिका लागि नगर/नगरपालिकालाई आफुले चाहेको गन्तव्य तर्फ विकासको गतिलाई डोर्याउने काम गर्दछ । नगरपालिकाको नेतृत्वमा योजनाबद्ध विकासका लागि सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी, समुदायमा आधारित संस्था तथा निजी क्षेत्रलाई एक स्थानमा ल्याई एकीकृत तथा समष्टिगत विकास प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नु नै यस पञ्चवर्षीय योजना (आवधिक विकास योजना २०८०/८१—२०८४/८५) तर्जुमाको मुख्य उद्देश्य हो । योजना तर्जुमाका सहायक तथा निर्दिष्ट उद्देश्यहरू देहायअनुसार छन् ।

- नगरपालिकाको एकीकृत, नतिजामुलक र योजनाबद्ध विकासकालागि साझेदार तथा सरोकारवालालाई एकैथलोमा राखी विकासमा साझा उत्तरदायित्व सिर्जना गर्ने
- सहभागितामूलक पद्धतिबाट नगरको समग्र विकासको दीर्घकालीन सोच, आवधिक लक्ष्य निर्धारण गरी आधार सूचक र लक्ष्य परिमाणको आधारमा उद्देश्य, रणनीति एवं कार्यनीति सहितको प्रमुख कार्यक्रमहरूको खाका बनाई नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तयार पार्न सहज बनाउने
- आवधिक योजनाको कार्यान्वयनका लागि वार्षिक कार्यान्वयन कार्य योजना, अनुगमन र समीक्षा सूचकहरूको खाका तयार पार्ने
- भविष्यमा क्षेत्रगत रणनीतिक योजना (Sectoral Plan) तथा महत्त्वपूर्ण विकास प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्न मार्गनिर्देशित गर्ने
- प्राथमिकता प्राप्त योजना र क्रियाकलापमा लगानी सुरक्षित गर्न मध्यकालिन खर्च संरचना (Medium Term Expenditure Framework MTEF) तयार गर्न र विकास साझेदार तथा निजी क्षेत्रको लगानी प्रर्वद्धनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्ने ।

१.४ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

भानु नगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी कार्यक्षेत्र गत शर्तमा उल्लेख भए बमोजिमका कार्यक्षेत्रका अधीनमा रही आवधिक योजना तर्जुमा सुरुआत भएको छ । योजनालाई बढी सहभागिता मूलक यथार्थ परक कार्यान्वयन योग्य र सर्वस्विकार्य गराउन योजना तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका प्रक्रिया तथा विधिहरू अवलम्बन गरिएको छ ।

क) **प्रारम्भिक छलफलः** प्रस्ताव स्विकृत भई कार्य सम्झौता भएपछि सर्वप्रथम नगरपालिकाका प्रमुख, उपप्रमुख, कार्यपालिकाका सदस्यहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा योजना प्रमुखसँग आवधिक योजना तर्जुमाको विधि स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ का आधारमा बन्ने समिति तथा उपसमितिहरू निर्माण योजनाको कार्य तालिका लगायतका बिषयमा प्रारम्भिक छलफल गरी ति बिषयको टुङ्गो लगाइएको छ ।

ख) **पुर्वतयारी गोष्ठी सञ्चालनः** आवधिक योजनाको महत्त्व, औचित्व, विधि, प्रकृया, नगरपालिकाले यसमा निर्वाह गर्नुपर्ने भुमिका आदिका बारेमा नगरपालिका प्रमुख, उपप्रमुख, कार्यपालिकाका सदस्य, प्रमुख प्रसासकीय अधिकृत तथा योजना प्रमुखसँग आवधिक योजना तर्जुमाको विधि स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ का आधारमा बनेका समिति तथा उपसमितिहरूसँगको छलफल, योजनाका विविध पक्षहरू, चरणहरू तथा कार्य जिम्मेवारीका लागि पुर्वतयारी गोष्ठी सञ्चालन गरिएको थियो ।

ग) **वडागत योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालनः** वडाध्यक्ष, वडासदस्य, वडाका कर्मचारी, सबै स्थानीय राजनितिक **दलका** प्रतिनिधिहरू, बिद्यालयका प्रमुख तथा प्रधानाध्यापकहरू, क्षेत्रगत बिज्ञ तथा बौद्धिक ब्यक्तित्वहरू, उद्योगी तथा व्यवशायीहरू लगायत स्थानीय गैर सरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा सबै वडा कार्यालयमा एकदिने योजना तर्जुमा गोष्ठी सञ्चालन मिति २०७९/०९/२१ देखि २०७९/१२/१० गते सम्ममा सम्पन्न गरिएको छ ।

घ) **तथ्याङ्क प्रमाणिकरणः** नगरपालिकाको वस्तुगत विवरणमा उल्लेख भएका तथ्याङ्कहरूलाई बिषयगत समितिहरूमा छलफल गरिएको थियो र योजनामा संलग्न गरिएका मुख्य सुचकाङ्कहरू समेत निर्धारण गरिएको थियो ।

ङ) **दीर्घकालीन सोच निर्धारणः** नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच निर्धारण गर्न सबै सरोकारवालाहरूलाई समुह बिभाजन गरी मिति २०८०/०१/२३ र २४ छलफल गराइएको थियो र सबै समुह सुझाव मध्येबाट सर्वमान्य सोचलाई आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच निर्धारण तय भएको छ । सोहि दीर्घकालीन सोचका आधारमा आवधिक लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्माण गरिएको छ ।

च) **समस्या तथा चुनौतीहरू र अवसरहरूको पहिचानः** नगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा पुर्व भानु नगरपालिकामा विकासकालागि विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरू र अवसरहरूको पहिचान गर्न हरेक बिषयगत क्षेत्रहरू (आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकास) को छुट्टाछुट्टै अध्ययन गरी विश्लेषण गरिएकोछ ।

छ) **क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्राथमिकता निर्धारणः** स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ का आधारमा हरेक बिषयगत क्षेत्रहरू (आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन र संस्थागत विकास) का उपक्षेत्रहरूको छुट्टाछुट्टै क्षेत्रगत उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्राथमिकता निर्धारण गरिएकोछ । यसका साथै सबै बिषयगत उपक्षेत्रहरूको नतिजा सूचक पनि निर्धारण गरिएको छ ।

ज) **मस्यौदा प्रतिवेदन लेखन तथा प्रेषणः** उपरोक्त चरणहरू पुरा गरिसकेपछि बिज्ञ समुहले नगरपालिकाबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कका आधरमा मस्यौदा प्रतिवेदन तयार पारी आवश्यक सुधार तथा सुझावका लागि नगर कार्यपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गरिएको छ । नगरपालिकाबाट प्राप्त सुझावलाई संलग्न गरी तोकिएको समयावधि भित्र अन्तिम प्रतिवेदन नगरपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गरिनेछ ।

झ) **मस्यौदा प्रतिवेदन नगर सभामा पेश गर्नेः** बिज्ञ समुहले तयार गरी पठाएको मस्यौदा प्रतिवेदन निर्देशक समितिमा छलफल गरी प्राप्त भएको प्रतिवेदनका आधारमा आफ्नो समेत साय सुझाव तयार गरी निर्देशक समितिले दिएको सुझावका आधारमा प्रतिक्रिया नोट गरी सम्बन्धित विषय क्षेत्र समितिहरू तथा शाखाहरूमा पठाइनेछ भने सम्बन्धित विषय क्षेत्र समितिहरू तथा शाखाहरूले यसरी प्रविष्टि गरी प्राप्त हुन आएको सुझाव सहित आफ्नो सुझाव समेत तयार गरी अन्तिम छलफलका लागि नगर सभामा पेश गरिनेछ । नगर सभाबाट पारित सुधार गर्नुपर्ने कुराहरू तथा प्राप्त सुझावलाई संलग्न गरी तोकिएको समयावधि भित्र अन्तिम प्रतिवेदन नगरपालिकाको कार्यालयमा प्रेषण गरिनेछ ।

ञ) **नगरसभाबाट आवधिक योजना पारित गर्नेः** आवधिक योजनाको अन्तिम प्रतिवेदन नगर सभामा पेश गरी नगरसभाबाट स्वीकृतीका लागि प्रकृया अघि बढाइनेछ ।

परिच्छेद २: भानु नगरपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

२.१ नगरपालिकाको परिचय

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

नेपालको मध्य भागमा अवस्थित गण्डकी प्रदेशको ११ जिल्लाहरू मध्ये तनहुँ जिल्लाको पूर्वोत्तर भागमा अवस्थित भानु नगरपालिका एक ऐतिहासिक नगरपालिका हो । नेपालको संघीय राजधानी काठमाण्डौंबाट १४० किलोमिटर पश्चिम र गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखराबाट ६८ किलोमिटर पूर्वमा अवस्थित छ ।

संघीय प्रतिनिधि सभाको तनहुँ जिल्लाको क्षेत्र नं १ अन्तर्गत र गण्डकी प्रदेश सभा अन्तर्गत १ (क) मा पर्दछ । भानुमा हाल १३ वटा वडाहरू रहेका छन् । यस नगरपालिकाको पूर्वमा गोरखा र लमजुङ जिल्ला, पश्चिममा व्यास नपा, उत्तरमा लमजुङ तथा दक्षिणमा बन्दिपुर गाँउपालिका र गोरखा जिल्ला रहेका छन् ।

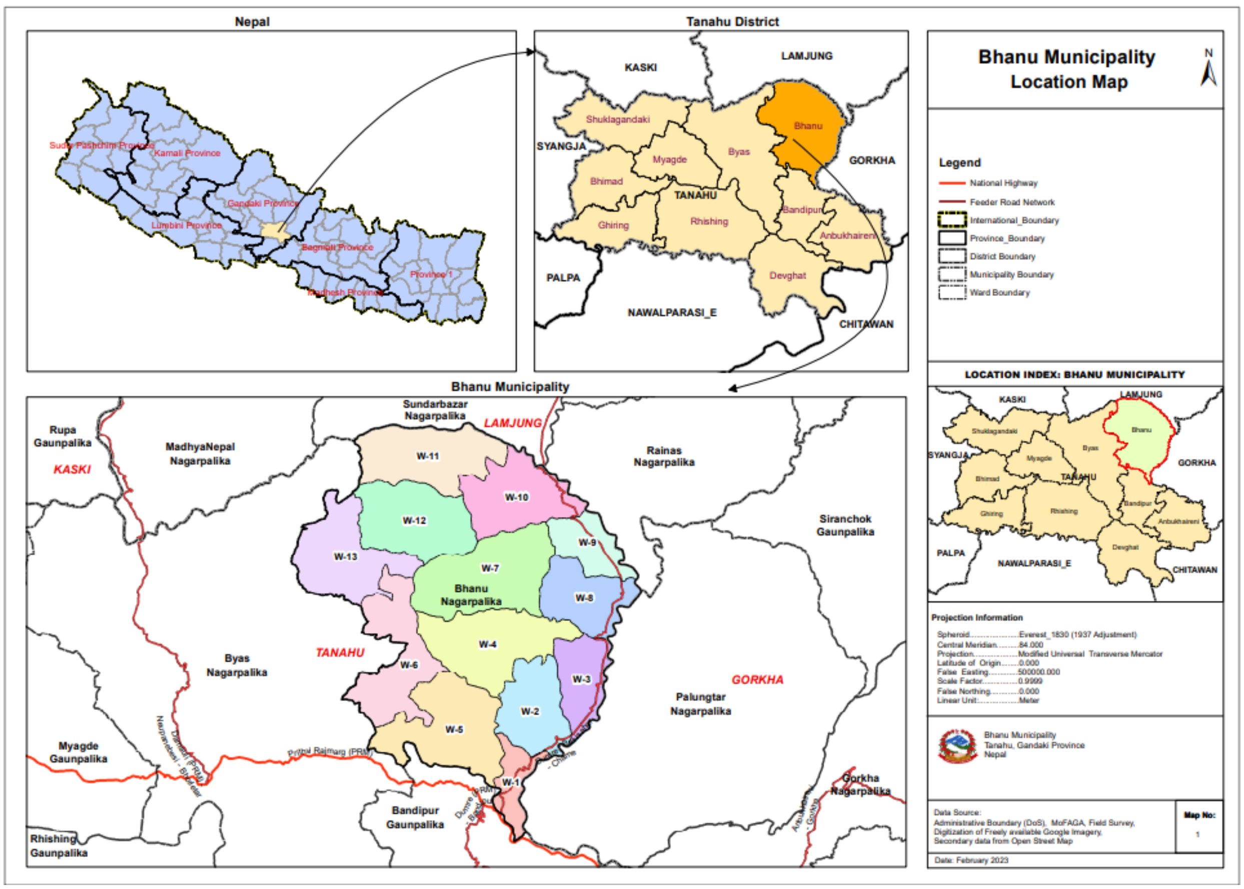

यहाँको कूल क्षेत्रफलको ६० प्रतिशत भूमि समथर र कृषिका लागि उत्तम रहेको छ । त्यसैगरी ४० प्रतिशत पहाडी क्षेत्रले ओगटेको छ जुन मुख्यतः पश्चिमी मध्य र उत्तरी भागमा अवस्थित छ । भानुको आवादी अधिकांश भिरालो जमिन समथर (Low land) र नदी किनारामा बसेको देखिन्छ । महाभारत पर्वत श्रृङ्खला अन्तर्गत रहेको यहाँको भौगोलिक धरातल मिश्रित प्रकारको रहेको छ । भानुको पश्चिमी भागमा रहेको चुँदी फाँट, मध्य भागमा रहेको नारेश्वरटार, पूर्वी भागमा रहेको

जनगणना २०६८ को तथ्याङ्क अनुसार भानुमा कूल जनसंख्याको ३० प्रतिशत भन्दा बढी आदिवासी जनजातीहरू रहेका छन् । कूल जनसंख्यामा क्षेत्री सबैभन्दा बढी २५.३ प्रतिशत ब्राम्हण ११.८ प्रतिशत गुरुङ ११.४ प्रतिशत नेवार ९.६ प्रतिशत मगर ७.१ प्रतिशत लगायत विभिन्न २२ भन्दा बढी जातजातीहरूको बसोबास रहेको छ ।

भानुको मूल पेशा कृषि नै हो । अन्य पेशामा व्यापार व्यवसाय पर्यटन वैदेशिक रोजगारी सरकारी तथा गैरसरकारी सेवा आदि पर्दछन् । यहाँका मूल बजार केन्द्रहरू तुरतुरे भन्सार चुँदी कालीमाटी बाइसजँघार टुहुरेपसल मानेचौका चन्द्रावती आदि पर्दछन् । मूल कृषिमा कोदो धान मकै गहुँ आदि पर्दछन् । धान र गहुँ मुख्यत समथर उपत्यका र टारहरूमा हुन्छ । चुँदी फाँट, खहरे, कल्लेरी, ढुकुर्दी, शतिघाट, बाह्रविसे, दोरदोरटार, मोहोरियाटार, कालीमाटी टार, बेलटार, दाहालटार, कउरेटार, नारेश्वरटार, फुस्रेटार, कल्याणटार, भन्सार आदि क्षेत्र मुख्य छन् । यसका लागि सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएका स्थानहरूमा पर्याप्त उत्पादन हुन्छन् । भानुमा फलफूलमा केरा, सुन्तला, नासपति, बेलौती मुख्य नगदेबालीको रुपमा रहेका छन् । हाल भानुमा कुखुरापालन, माछापालन र बाख्रापालन, बेमौसमी तरकारी खेती व्यवसाय फस्टाउँदै गएको छ । अन्य व्यवसायहरूमा फर्निचर, ब्लक उद्योग, इट्टा उद्योग, फलाम तथा ग्रील उद्योग, पाउरोटी उद्योगहरू क्रमशः वृद्धि भैरहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थामा ग्लोबल आइ एम इ बैंक, मेगा बैंक तथा कामना सेवा विकास बैंकले भानुमा सेवा दिइरहेका छन् ।

यस भानु नगरपालिका कार्यालयको विधिवत संचालन २०७२/०६/१५ गते शुक्रबार बाट भईआएकोमा मिति २०७३/११/२७ को नेपाल सरकारकोनिर्णय अनुसार स्थानीय तहको रुपमा पुर्नसंरचित यस भानु नगरपालिकामा साविकका भानु न.पा, वसन्तपुर गा.वि.स, मिर्लुङ गा.वि.स, रिस्ती गा.वि.स (वडा नं. ६), सतिस्वारा गा.वि.स (वडा नं. १ देखि ५), तनहुँसुर गा.वि.स (वडा नं. १ देखि ३), चोकचिसापानी गा.वि.स, रुपाकोट गा.वि.स र पुर्कोट गा.वि.स समावेश भएका छन् ।

<u>नामाकरण</u>

यस नगरपालिकाको नेपालका सुप्रशिद्ध व्यक्तित्व राष्ट्रिय विभुति एवं आदिकवि भानुभक्त आचार्यको नामबाट भएको हो । आदिकवि भानुभक्त आचार्यको जन्मथलो चुँदी रम्घा पनि यसै पालिकामा रहेको छ । त्यसै गरी नेपालको राजनीतिक इतिहासका दोस्रो प्रधानमन्त्री रंगनाथ पौडेलको जन्मथलो मैवलकोट क्षेत्रलाई पूर्व र पश्चिम पारेर बगेको चुँदी खोलाले भाग लगाएको भानु र वरभञ्याङ गाविसलाई नेपाल सरकारको २०७२ असोज १ गतेको निर्णय अनुसार आदिकवि भानुभक्त आचार्यको नामबाट घोषणा भएको यस भानु नगरपालिका कार्यालयको विधिवत् संचालन मिति २०७२ साल असोज १५ गते शुक्रबारबाट भई आएकोमा नेपाल सरकारको मिति २०७३ फागुन २७ को निर्णय अनुसार स्थानीय तहको रुपमा पुनःसंरचित यस भानु नगरपालिकामा साबिकका भानु नपा, बसन्तपुर गाविस, मिर्लुङ गाविस, रिस्ती गाविस (वडा नं ६), सतिस्वाँरा गाविस (वडा नं १ देखि ५), तनहुँसुर गाविस (वडा नं १ देखि ३), चोकचिसापानी गाविस, रुपाकोट गाविस र पुर्कोट गाविस समावेश भएका छन् ।

भौगोलिक अवस्थिति

विश्व मानचित्रमा हेर्दा भानु र रहेको छ । पश्चिम नेपालको मध्य पहाडी क्षेत्रमा रहेको भानु समुन्द्र सतहबाट ३०० देखि १५०० मिटर सम्मको उचाइमा रहेको छ । भौगोलिक हिसाबले यो नगरपालिका मुख्यतः दुईवटा क्षेत्रमा अवस्थित छ चुँदी बेल्ट र मर्स्याङ्दी नदी बेल्ट ।

- अक्षांसः २७° ५७' ०७" उत्तरी अक्षांशदेखि २८° ४७' ३१" उत्तरी अक्षांशसम्म
- देशान्तरः ८४° १८' ३७° पूर्वी देशान्तरदेखि ८४° २८' ३९" पूर्वी देशान्तरसम्म
- सबभन्दा कम उचाइः ३०० मिटर
- सबभन्दा बढी उचाइः १५०० मिटर
- कूल क्षेत्रफलः १८४.२९ वर्ग कि.मि. (१८४२९ हेक्टर)

नगरपालिकाको सिमाना

- पूर्वः गोरखा र लमजुङ जिल्ला
- पश्चिमः व्यास नगरपालिका
- उत्तरः लमजुङ जिल्ला

राजनैतिक एवं प्रशासनिक विभाजन

- प्रदेशः गण्डकी
- जिल्लाः तनहुँ
- जिल्ला सदरमुकामः दमौली बजार
- नगर कार्यपालिकाको कार्यालयः भानु -१, भन्सार (अस्थाई)
- वडा सङ्ख्याः १३

२.१.२ जनसांख्यिक अवस्था

२०७८ सालको राष्ट्रिय जनगणना बमोजिम भानु नगरपालिकाको कूल जनसंख्या ४२७९४ मा महिला २३२७७ (५४.४%) र पुरुष १९५१७(४५.६%) रहेको छ । त्यसैगरी भानुमा कूल घरसंख्या १२७०५ रहेको छ । भानु नगरपालिकाको जनघनत्व २३५.०८ मानिस प्रति वर्ग किलोमिटर छ भने लैङ्गिक अनुपात ८३.८५ रहेको छ । नगरपालिकाको औसत घर धुरी आकार ३.३७ छ । पालिकाका सबै वडामध्ये सबभन्दा बढी जनसङ्ख्या वडा नं. १ (४३८५) मा रहेको छ भने, वडा नं. १३ (२४५३) मा सबैभन्दा कम जनसङ्ख्या छ। यस पालिकाको कूल जनसङ्ख्याको ३.२ प्रतिशतमा अपाङ्गता रहेकोमा पुरुष ३.७ प्रतिशत र महिला २.८ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।

तालिका १: जनसङ्ख्याको वडागत वितरणको अवस्था

वडा नम्बर	घर धूरी	पुरुष	महिला	जम्मा	औसत परिवार	लैङ्गिक अनुपात
१	११८३	२१०८	२२७७	४३८५	३.३७	८३.८५
२	९३२	१५२६	१७०१	३२२७	३.७१	९२.५८

वडा नम्बर	घर धूरी	पुरुष	महिला	जम्मा	औसत परिवार	लैङ्गिक अनुपात
३	११२०	१८०३	२१३०	३९३३	३.४६	८९.७१
४	९५६	१३९२	१७२३	३११५	३.५१	८४.६५
५	९००	१३५४	१६७२	३०२६	३.२६	८०.७९
६	८७२	१३९५	१६७२	३०६७	३.३६	८०.९८
७	८६३	१२३०	१५८७	२८१७	३.५२	८३.४३
८	१०६६	१६१८	१९१८	३५३६	३.२६	७७.५०
९	१०७०	१६३६	१९१६	३५५२	३.३२	८४.३६
१०	९८९	१५०३	१८१७	३३२०	३.३२	८५.३९
११	१०८६	१६१३	१९६४	३५७७	३.३६	८२.७२
१२	९३०	१२३१	१५५५	२७८६	३.२९	८२.१३
१३	७३८	११०८	१३४५	२४५३	३.००	७९.१६
जम्मा	**१२७०५**	**१९५१७**	**२३२७७**	**४२७९४**	**३.३७**	**८३.८५**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

नगरपालिकामा आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या (१५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसङ्ख्या) कूल जनसङ्ख्याको ५९.८८ प्रतिशत छ । यो उमेर समूहलाई नगरपालिकाले विशेष योजनाकासाथ कृषि तथा पर्यटन जस्ता आर्थिक उत्पादनको क्षेत्रमा लगाउन सक्दछ । यसबाट वैदेशिक रोजगारीका लागि आर्थिक रूपले सक्रीय जनशक्ति पलायन हुनबाट रोकी नगरपालिका विकासमा ठूलो फड्को मार्ने अवसर रहेकोछ ।

उच्च उत्पादन र उत्पादकत्वलाई प्राप्त गर्न चाहिने प्राविधिक सीप र ज्ञान भएको मानव संसाधन विकास मार्फत नयाँ प्रविधिको अन्वेषण गरी उत्पादन प्रक्रियालाई बैज्ञानिक, र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । यसरी नगरपालिकाको समृद्धिका प्रमुखक्षेत्रका रूपमा रहेका पर्यटन, आधुनिक कृषि तथा पशुपालन र सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित विषयमा विश्व विद्यालयस्तरको शैक्षिक संस्थाको विकास गरी जनसांख्यिक लाभ लिन सकिन्छ ।

तालिका २ः भानु नगरपालिकाको उमेर समूह अनुसारको जनसङ्ख्या विवरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
९५+	८	२३	३१	०.०७
९०-९४	४२	४१	८३	०.१९
८५-८९	१२२	११५	२३७	०.५५
८०-८४	२११	२४०	४५१	१.०५
७५-७९	४१७	४८६	९०३	२.११
७०-७४	७०४	८०६	१५१०	३.५३
६५-६९	८८५	१००६	१८९१	४.४२
६०-६४	१०२१	१२४५	२२६६	५.३०
५५-५९	११०१	१२७०	२३७१	५.५४
५०-५४	११६१	१४६७	२६२८	६.१४
४५-४९	९५६	१३६२	२३१८	५.४२
४०-४४	१०५९	१४३०	२४८९	५.८२
३५-३९	१११५	१६४१	२७५६	६.४४

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
३०–३४	११७८	१७७८	२९५६	६.९१
२५–२९	१३०८	१९२६	३२३४	७.५६
२०–२४	१३३४	१८८५	३२१९	७.५२
१५–१९	१८२४	१८२९	३६५३	८.५४
१०–१४	१८५८	१८६१	३७१९	८.६९
०५-०९	१७३८	१५२६	३२६४	७.६३
००–०४	१४७५	१३४०	२८१५	६.५८
जम्मा	**१९५१७**	**२३२७७**	**४२७९४**	**१००.००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.२ आर्थिक विकास अवस्था

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

भानु नगरपालिकाको भू—उपयोगको अवस्था हेर्ने हो भने ५१.३३ प्रतिशत (९४५९ हेक्टर) भू—भाग खेति योग्य कृषि जमिन रहेको छ । यस ठाउँमा कृषि/पशुपालनमा संलग्न जनसङ्ख्या ५०.०१ प्रतिशत रहेको छ जसमध्ये महिला ५६.९ प्रतिशत र पुरुष ४३.९ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

तालिका ३ः भानु नगरवासीको आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्नता विवरण

पेशागत सम्लग्नता	जम्मा	पुरुष	महिला
सैनिक/प्रहरी	०.७	१.२	०.१
व्यवस्थापक	५.१	६.६	३.५
व्यावसायिक काममा संलग्न	३.८	४.३	३.२
प्राविधिक काममा संलग्न	१.९	२.३	१.४
कार्यालय सहयोगीका रूपमा संलग्न	१.३	१.४	१.२
व्यापार/व्यवसायमा संलग्न	५.८	७.१	४.४
कृषि/पशुपालनमा संलग्न	५०.१	४३.९	५६.९
हस्तकलासँग सम्बन्धित काममा संलग्न	५.६	८.७	२.१
उद्योग तथा मशिनरी सामान सञ्चालन सम्बन्धित काममा संलग्न	२.७	४.९	०.३
आधारभूत/ अर्धदक्ष कामदार	२३	१९.४	२६.९

नगरपालिकामा अन्न बाली ८७५० हे. मा लगाइन्छ जसमा सबैभन्दा बढी मकै खेती ४०७५ हे. (उत्पादन १४५९४ टन) त्यसपछि क्रमशः धान खेती ३१७५ हे. (उत्पादन १२३६६ टन) कोदो खेती १५०० हे. (उत्पादन १८०० टन), र मास खेती ६८६ हे. (उत्पादन १०२९ टन) रहेको छ । दलहन बालीमा मास, बोडी, सिमी, मस्याङ र मुसुरो, तेलहन बालीमा तोरी, सूर्यमुखी, तरकारी बालीमा आलु, प्याज, काउली, भण्टा, बन्दा, गोलभेडा, रामतोरीया, साग लगायत (५४० हे. क्षेत्रफल- उत्पादन ७१०६ टन), मसला बालीमा अदुवा, बेसार,

लसुन, खुर्सानी, फलफूल खेतीमा केरा, सुन्तला, नास्पाती, आँप, भुइकटहर, कफी, अलैची लगायत रहेको छ (भानु नगरपालिकाको कृषि शाखा, २०७९) ।

तालिका ४: भानु नगरपालिकाको भू उपयोग स्थिति

क्र.सं.	भू उपयोगको प्रकार	क्षेत्रफल व.कि.मि.	क्षेत्रफल हेक्टर	प्रतिशत
१	संरचना क्षेत्र	३.६३	३६३	१.९७
२	कृषियोग्य जमिन	९४.५९	९४५९	५१.३३
३	वन/जङ्गल क्षेत्र	७९.०६	७९०६	४२.९
४	खुल्ला क्षेत्र	०.०३	३	०.०२
५	सडक क्षेत्र	४.६३	४६३	२.५१
६	बगर क्षेत्र	०.३९	३९	०.२१
७	पानीले ओगटेको क्षेत्र	१.९७	१९७	१.०७
	जम्मा	**१८४.२९**	**१८४२९**	**१००**

समुद्र सतहदेखि ३००-१५०० मी. को उचाइसम्म रहेको यस पालिकामा कृषि जन्य उत्पादनको विविधताको सम्भावना दर्शाउँछ जसमा अन्न बाली, नगदे बाली, तरकारी बाली एवं सुन्तला जन्य फलफूल र अन्य फलफूलको राम्रो उत्पादन लिन सकिन्छ । त्यसैगरी पशु पन्छी तर्फ गाई, भैंसी, बाख्रा र कुखुरा पालनको व्यवसाय गर्न सकिने सम्भावना छ । प्राविधिक ज्ञान र सीप, प्रविधि, सिँचाई, पूँजी र बजारको यथोचित व्यवस्थापन गर्ने हो भने यस क्षेत्रमा ३ गुणा उत्पादन बढाउन सकिने देखिन्छ । कृषि क्षेत्रबाट आर्थिक विकास गर्नलाई यहाँको कृषि प्रणालीलाई वैज्ञानिक कृषि प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नु आवश्यक छ । त्यसको लागि पालिकाले कृषिको समग्र अवस्थाको अध्ययन गरी योजना तर्जुमा गर्न जरुरी हुनेछ ।

भानु नगरपालिकामा कूल खेती योग्य ९४५९ हेक्टर जमिन मध्ये ३९९४ हेक्टर जमिनमा सिँचाइको पानी उपलब्ध हुने गरेकोमा १९९४ हेक्टर जमिनमा वर्षभरी सिँचाइको पानी उपलब्ध हुने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । नगरपालिकामा दर्जन बढी विभिन्न स्थानीय कुलोहरूबाट सिँचाइको प्रबन्ध भइरहेको तथा यस बाहेक पनि परम्परागत निजी कुलोहरू माफर्त पनि सिँचाइ सुविधा विस्तार गरिएको छ । फाँउदी खोला सिँचाइ र चुँदी खोला सिँचाइ भानुका रणनीतिक सिँचाइ आयोजनाका रूपमा प्रस्ताव गरिएका छन् ।

नगरपालिकाका कृषकहरूले गर्दै आएको कृषि कर्ममा विभिन्न रोग कीराको प्रकोप समेत खेप्दै आएको देखिन्छ । बाली विशेष अनुसार विभिन्न रोगको समस्या देखा परेको छ । यस पालिकामा स्थानीय स्रोत पर्याप्त भएपनि समुचित परिचालन नगर्ने गरेको देखिन्छ । यसलाई बढावा दिनु जरुरी देखिन्छ । डढुवा रोग, ओइल्याउने रोग, ढुसी आदिलाई स्थानीय प्रविधि अनुरूप सहजै व्यवस्थापन गर्न सकिने तर फौजी किरा, बाँदर आदिलाई मात्र स्थानीय प्रविधिले राम्रो काम गर्न नसकिने हुन्छ ।

२.२.२ पर्यटन तथा संस्कृति

भानु नगरपालिकामा पर्यटन विकासको ठूलो सम्भावना रहेकोछ । जयपानी पिकनिक स्पोर्ट, आदिकवि भानुभक्त जन्मस्थल, सहिद बुद्द सिं स्मारक पार्क, चिटि खोला यल्लो पार्क, तामाचुली गढी, सुन्दर पोखरी, ढाँड पोखरी, भ्यू टावर, मिर्लुङ कोट तथा थानीमाई मन्दिर यहाँका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षण हुन् । यसका अलावा यस नगरपालिकामा ३३४ बढी धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरू (मन्दिर, मस्जिद तथा गुम्बा) रहेका छन् । विशेष गरी ऐतिहासिक मन्दिर, ताल, सामुदायिक वन क्षेत्र, संग्रहालय, रिसोर्ट र रेस्टुरेन्टको प्रवर्द्धन मार्फत नगरपालिकाले पर्यटनलाई बढावा दिइरहेको देखिन्छ । पालिकाको तथ्याङ्कअनुसार नगरपालिकामा रहेका तीन दर्जन बढी पर्यटकीय स्थलहरूमा वार्षिक रूपमा करिब ५०००० जना पर्यटकहरूले भ्रमण हुने गरेको अनुमान छ । भानु नगरपालिकामा हाल सम्म आधा दर्जन पर्यटकीय स्तरको होटेल सञ्चालन अवस्थामा पालिका भ्रमणमा आउने पर्यटकका सेवाका लागि दुई दर्जन बढी साधारण होटेल र एक दर्जन बढी होम स्टे रहेका छन् ।

भानु स्थानीय साँस्कृतिक सम्पदाको धनी छ । यहाँ मनाइने चाडपर्वमा दशैं तिहार ल्होसार जनैपूर्णिमा चैते दशैं कृष्णाष्टमी शीवरात्री माघे संक्रान्ती होली ठूलो एकादशी आदि महत्वपूर्ण छन् । यहाँ सबैभन्दा बढी हिन्दू सम्प्रदायको वसोबास रहेको छ । यो नेपालका प्रख्यात कवि तथा राष्ट्रिय विभुति आदिकवि भानुभक्त आचार्यको जन्मथलो भएको स्थान पनि हो । यहाँ भानु जन्मस्थल संग्राहलय पनि रहेको छ । त्यसैगरी नेपालका दोस्रो प्रधानमन्त्री रंगनाथ पौडेलको जन्मथलो मैवलकोट पनि यहिं रहेको छ । त्यसैगरी थानीकोट थानीमाई मन्दिर मिर्लुङ्गकोट कृपेश्वर महादेव मन्दिर कोटगाउँ थाक्रेक कालीका मन्दिर पञ्चमन्दिर चोककोट पूर्कोट गढीमाई नाबरुङ् कालिका र तनहुँसुर दरबार आदि यहाँका ऐतिहासिक र साँस्कृतिक सम्पदाहरू रहेका छन् । भानु नगरपालिकाले भानु साहित्यिक कोरिडोर तथा मिर्लुङकोट पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई यहाँको रणनीतिक विकासमा अघि बढाउने सोच रहेको देखिन्छ ।

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति

भानु नगरपालिकामा ३५० बढी उद्योग व्यवसायमा सञ्चालनमा रहेका भएतापनि पालिकामा जम्मा १८८ वटा मात्र दर्ता भएका छन् । भानु नगरपालिकामा जम्मा ३५० बढी उद्योग व्यवसायमा करिब ६०० जनाले रोजगारीको अवसर प्राप्त गरेको अनुमान गरिएको छ ।

उद्योगको कमीको कारण नगरपालिकामा उपलब्ध कच्चा पदार्थको प्रायाप्त मात्रमा उपयोग हुन सकेको छैन । तसर्थ यहाँ दैनिक उपभोग्य सामग्री र अन्य आधारभूत मालसामान छिमेकी पालिकाबाट आयात गर्नु पर्ने अवस्था छ । नगरपालिकामा रहेका केही उद्योगहरू जस्तै कुखुरा पालन, पशुपालन केन्द्रहरूबाट छिमेकी पालिकासम्म उत्पादनहरू निर्यात हुने गरेकोछ । कृषिमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूको स्थापना र औपचारिक क्षेत्रको विस्तार मार्फत उपभोग्य वस्तु, निर्माण सामग्री, कृषि तथा पशु जन्य उद्योग, अचार बनाउने, मुडा बनाउने,

गुडिया बनाउने, मैनवत्ती बनाउने जस्ता साना उद्योगहरूको विकास गरी थोरै पूँजी र सामान्य प्रविधिबाटै रोजगारीको विस्तार गरी आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने देखिन्छ ।

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको प्रत्याभूति गर्न संविधानमा रोजगारीको हकलाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । यसको साथै सबै नागरिकले स्वदेश वा वैदेशिक रोजगारीको छनौट गर्न पाउने अधिकारको पनि संविधानमा सुनिश्चित गरिएको छ । देशको ३.१ प्रतिशत जनसङ्ख्या विदेशमा रहेको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि विगतका योजनाहरूले समेट्न नसकेको यथार्थ हो । वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित, व्यवस्थित एवं उपलब्धिमूलक बनाउन र वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त ज्ञान, सीप, पूँजी तथा अनुभवलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा परिचालनका लागि प्रोत्साहन गर्न सुरक्षित वैदेशिक रोजगारीको सवाललाई नगरपालिकाले आफ्नो योजनामा समेट्न आवश्यक रहेको छ ।

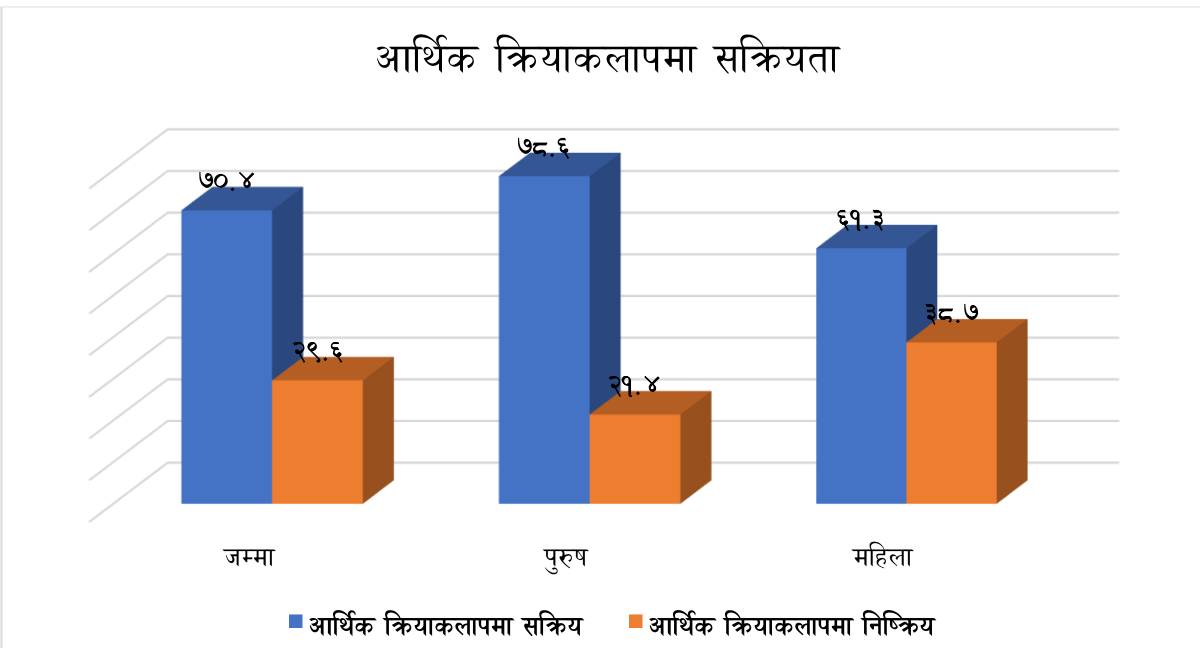

भानु नगरपालिकाको कूल जनसङ्ख्या मध्ये ७०.४ प्रतिशत आर्थिक क्रियाकलापमा सक्रिय जनसङ्ख्या रहेकोमा रोजगारयुक्त जनसङ्ख्याको ७ प्रतिशत जनसङ्ख्या बेरोजगार रहेको देखिन्छ । उपलब्ध तथ्याङ्क अनुसार नगरपालिकाको ३ प्रतिशत जनसङ्ख्या वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्तिलाई स्थानीय स्तरमा पर्याप्त रोजगारीको अवसर प्राप्त नहुँदा यस पालिकाबाट वैदेशिक रोजगारमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो छ ।

भानु नगरपालिकाभित्र रहेको बैङ्क र वित्तीय संस्थासम्बन्धी प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार जम्मा १८ वटा वित्तीय संस्थाहरूले सेवा प्रदान गरिरहेको देखिन्छ र कूल घर परिवारको ८७.८३ प्रतिशत घर परिवारको कम्तीमा एक सदस्यको बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ । भानु नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका वित्तीय संस्थाहरूको बारे विश्लेषण गर्दा अधिकतम वित्तीय संस्थाहरूले कृषि, व्यवसाय र लघु उद्यम विकासको क्षेत्रमा लगानी गरेको पाइन्छ भने अति जोखिममा परेका घरधुरीमा कम लगानी गरिरहेको देखिन्छ ।

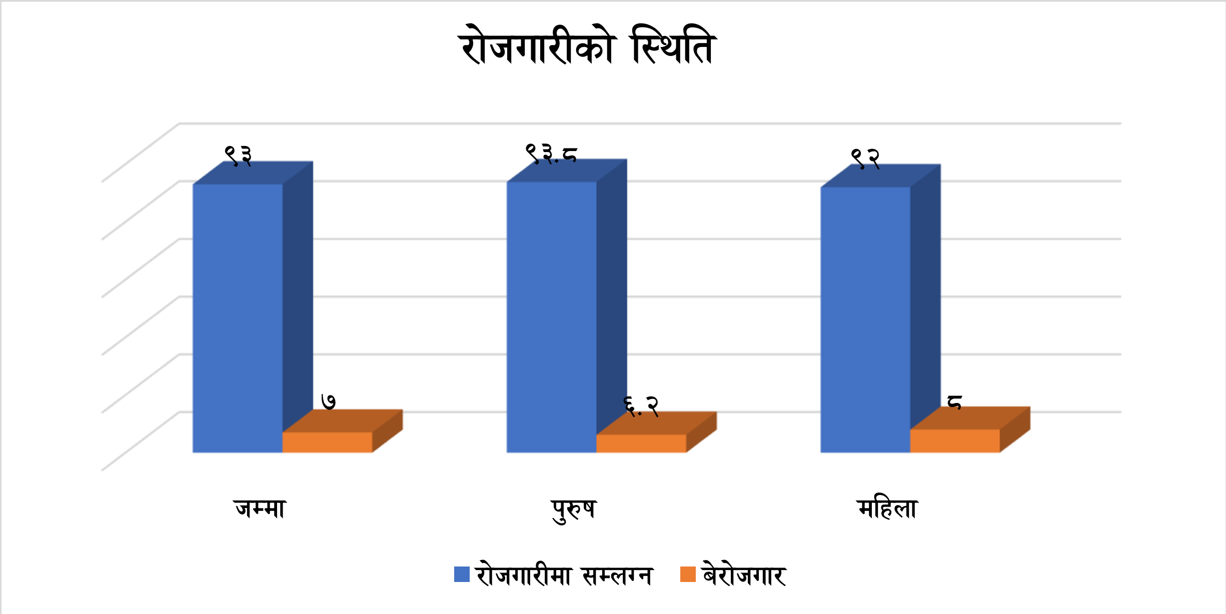

२.२.५ वित्तीय संस्था

भानु नगरपालिकामा जम्मा २६ वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालित छन् । जस मध्ये २ वटा कृषि सहकारी, ४ वटा ऋण तथा बचत सहकारी, ७ वटा लघु वित्त, ४ वटा बैंक र बाँकी अन्य प्रयोजनका रहेका छन् । बैंक खाताको तुलनामा सहकारीमा सदस्यता लिएका परिवार निकै कम परिवारको मात्र कम्तीमा एक सदस्यको सहकारीमा खाता रहेको देखिन्छ । ऋण प्रवाह, धितो मूल्यांकन जस्ता विषयहरूमा बैङ्कहरूको आफ्नै विविध प्रावधानबाट ग्रामिण वडावासीहरू ऋण सुविधाबाट लाभान्वित हुन सकिरहेका छैनन् र पालिकास्तरको धितोबाट आवश्यकता अनुसार बैङ्कबाट ऋण प्राप्त हुन सकिरहेको छैन । त्यसैगरी परियोजनामा आधारित ऋण र सामूहिक जमानीमा ऋण प्रदान गर्ने नीति पनि सहकारीहरूमा छैन । यसर्थ पर्याप्त पूँजीको अभाव एवं ऋण व्यवस्था हुन नसकेका कारणबाट पनि सीपयुक्त जनशक्तिहरूले उद्योग व्यवसाय स्थापना गर्न र पूँजी भएकाहरूले पनि व्यवसाय विस्तार गर्न सकिरहेका छैनन् । सहकारी संस्थाहरूमा सदस्यको हैसियतबाट तुलनात्मक रूपमा धितो बिना पनि ऋण सुविधा सहज भएपनि आवश्यकता अनुसार ऋण प्रदान गर्न सक्ने हैसियतको विकास हुन सकिरहेको छैन ।

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

हाल नगरपालिकाको स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त दुरूस्त राख्न भानु नगरपालिका क्षेत्रभित्र जम्मा १९ वटा स्वास्थ्य संस्था रहेका छन् । जसमध्ये २ अस्पताल, ६ वटा स्वास्थ्य चौकी, ३ वटा आयुर्वेद औषधालय, २ वटा सहरी स्वास्थ्य केन्द्र र ६ वटा ग्रामीण स्वास्थ्य इकाईहरू रहेकाछन् । भानु नगरपालिकामा जम्मा ५ वटा वर्थिङ सेन्टरबाट सेवा प्रदान भइरहेको छ । यस पालिकामा ३ जना चिकित्सकको दरबन्दी रहेकामा १ जना पनि उपलब्ध रहेका छैनन् । नगरपालिकाको १३ वडामा जम्मा २० वटा खोप केन्द्रको व्यवस्था गरिएको छ भने ७२ जना स्वास्थ्य स्वयं सेविका कार्यरत रहेका छन् ।

भानु नगरपालिकामा मुख्य गरी झाडापखाला, निमोनिया, ग्यास्ट्रिक तथा उच्चा रक्तचाप जस्ता प्रमुख रोगको रूपमा देखिएकोछ । आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त र दुरूस्त बनाउनको लागि शाखाबाट औषधी खरिद, रिक्त दरबन्दीमा कर्मचारी भर्ना, कर्मचारीहरूलाई तालिममा सहभागी, विभिन्न कार्यक्रमहरूको समीक्षा, स्वास्थ्य शिविर लगायत कार्यहरू गर्दै आइरहेको छ । नगरबासीका लागि सुलभ स्वास्थ्य सेवाको उद्देश्य पुरा गर्न र आकस्मिक महामारीलाई समेत व्यवस्थापन गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरू सुदृढीकरण, हाल सञ्चालित अस्पताललाई व्यवस्थापन गरी स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रभावकारी परिचालनको लागि स्वास्थ्य नीति तयार गरी लागु गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२.३.२ शैक्षिक विकास

भानु नगरपालिकामा ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरता दर ७७.५ प्रतिशत रहेकोमा पुरुषको साक्षरता ८७.२ प्रतिशत र महिलाको ६९.६ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८)।

तालिका ५: ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरताको अवस्था

५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरताको अवस्था	जम्मा	पुरुष	महिला
पढ्न र लेख्न सक्ने	७७.५%	८७.२%	६९.६%
पढ्न मात्र सक्ने	०.९%	०.७%	१.१%
पढ्न र लेख्न दुबै नसक्ने	२१.३%	११.९%	२९.१%

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

भानु नगरपालिकामा ५ वर्ष देखि २५ वर्ष सम्मको जनसङ्ख्याको हालको शैशिक अवस्था विश्लेषण गर्दा हाल अध्ययनरत ७७.५ प्रतिशत रहेकोमा पहिल्यै विद्यालय गएको अर्थात् हाल अध्ययन कार्यमा संलग्न नरहेको २० प्रतिशत र कहिल्यै विद्यालय नगएको १.७ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

तालिका ६: ५ वर्ष देखि २५ वर्ष सम्मको जनसङ्ख्याको हालको शैशिक अवस्था

विवरण	जम्मा	पुरुष	महिला
हाल अध्ययन रत	७७.५	८०.८	७४.३
पहिल्यै विद्यालय गएको	२०	१६.९	२२.९

कहिल्यै विद्यालय नगएको	१.७	१.५	१.८
खुलाउन नचाहेको	०.८	०.७	०.९

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्याको २१.३ प्रतिशतको हाराहारीको जनसङ्ख्या निरक्षर रहेकोमा साक्षर जनसङ्ख्या मध्ये पूर्वप्राथमिक शिक्षा अध्यययन गरेका ३.०२ प्रतिशत, प्राथमिक शिक्षा अध्ययनरत/उत्तीर्ण गर्ने २९.२३ प्रतिशत, निम्न माध्यमिक शिक्षा अध्ययनरत/उत्तीर्ण गर्ने २३.६७ प्रतिशत, माध्यामिक तह/ एस एल सी मा अध्ययनरत/उत्तीर्ण गर्ने २७.२२ प्रतिशत रहेको छ भने स्नातक तह अध्ययनरत/उत्तीर्ण ४.२८ प्रतिशत, प्राविधिक डिप्लोमा अध्ययन गर्ने २.८३ प्रतिशत, प्रमाणपत्र तह अध्ययनरत/उत्तीर्ण गर्ने १२.०३ प्रतिशत, स्नातक तह अध्ययनरत/उत्तीर्ण गर्ने ३.२० प्रतिशत, स्नातकोत्तर तह अध्ययनरत/उत्तीर्ण १.३५ र अन्य अध्ययन गर्ने ०.२८ प्रतिशत रहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

तालिका ७: ५ वर्ष माथिको साक्षर जनसङ्ख्याको शैक्षिक स्थिति

शैक्षिक विवरण	संख्या	प्रतिशत
पूर्व प्राथमिक शिक्षा	९०९	३.०२
प्राथमिक शिक्षा	८७९०	२९.२३
निम्न माध्यमिक शिक्षा	७११७	२३.६७
माध्यमिक शिक्षा	५३७७	१७.८८
एस एल सी	२८०९	९.३४
प्रमाणपत्र तह	३६१७	१२.०३
स्नातक तह	९६२	३.२०
स्नातकोत्तर तह	४०५	१.३५
अन्य	८५	०.२८
जम्मा	**३००७१**	**१००.००**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

भानुमा ५५ सामुदायिक र १६ संस्थागत गरी कूल ७१ वटा विद्यालयहरू रहेका छन् । कक्षा ११-१२ सञ्चालित विद्यालयहरू सामुदायिक १३ र संस्थागत १ गरी जम्मा १४ वटा तथा कक्षा ९-१० सञ्चालित विद्यालयहरू २५ वटा रहेका छन् । कक्षा १-८ सञ्चालित विद्यालयहरू १२ वटा रहेका छन् भने कक्षा १-५ सञ्चालित विद्यालयहरू २३ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी भानुमा सातवटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू, तीनवटा प्राविधिक शिक्षालयहरू र तीन वटा सामुदायिक कलेजहरू रहेका छन् । भानु नगरपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण यस प्रकार रहेको छ (भानु नगरपालिकाको शिक्षा गुरुयोजना, २०७९)।

तालिका ८: भानु नगरपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र. सं.	विद्यालय शिक्षण संस्थाको प्रकार	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	बाल विकास केन्द्र	४७	१६	६३
२	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-३)	९	१	१०
३	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १- ५)	१८	५	२३
४	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १-८)	८	४	१२
५	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा ९-१०)	२०	५	२५
६	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा ११-१२)	१३	१	१४
७	प्राविधिक शिक्षालय	३	०	३
८	सामुदायिक कलेज	३	०	३
	जम्मा	**१२१**	**३२**	**१५३**

स्रोतः भानु नगरपालिकाको शिक्षा गुरुयोजना, २०७९

भानु नगरपालिकाका सबै विद्यालयमा बाल क्लब गठन भई नियमित क्रियाकलाप हुने गरेको छ । पालिकामा हाल ६३ वटा बाल क्लब सञ्चालनमा छन् । पालिकामा सञ्चालित तीन वटा क्याम्पसमा स्नातक तह सम्म पढाइ भइरहेको छ । माध्यामिक शिक्षा कक्षा (९-१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय १३ वटा रहेका छन् भने ३ वटा विद्यालयहरू प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ (भानु नगरपालिकाको शिक्षा गुरुयोजना, २०७९)।

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

नगरपालिकाको ७४.१४ प्रतिशत घरधुरीको खानेपानीको मुख्य स्रोत पाइपबाट वितरित पानी रहेको छ भने करिब ३५.४४ प्रतिशत घरधुरीको पानीको स्रोत कम्पाउण्ड भित्रैको पाइपधारा छ । त्यस्तै, करिब १२ प्रतिशतले मूलको पानी उपभोग गरिरहेका छन् । ५.७१ प्रतिशत घरधुरीले ढाकिएको इनार वा कुवा र ७.८२ प्रतिशत घरधुरीले नढाकिएको इनार वा कुवाको पानी खाइरहेका छन् । त्यसैगरी ०.५५ प्रतिशत घरधुरीले नदी/खोलाको पानी निर्भर रहनु परेको छ भने ०.१७ प्रतिशत घरधुरीको खानेपानीको अन्य स्रोत रहेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

तालिका ९: नगरपालिकाको खानेपानीको स्रोत सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	घरधुरी	खानेपानीको मुख्य स्रोत								
		कम्पाउण्डमा पाइप/ धारा	कम्पाउण्ड बाहिर पाइप/धारा	हाते पम्प	ढाकिएको इनार/ कुवा	नढाकिएको इनार/ कुवा	मूलको पानी	नदी /खोला	जार /बोतल	अन्य
१	११८३	५९४	३३२	०	१०८	१४१	५	०	०	३
२	९३२	८४	४८३	०	१९३	६९	६३	३८	०	२
३	११२०	५९०	३८३	०	५	३२	१०६	३	०	१
४	९५६	२२९	४९९	०	८७	२५	११५	१	०	०
५	९००	७८	५७२	०	१	५७	१८८	०	१	३

वडा नं.	घरधूरी	खानेपानीको मुख्य स्रोत								
		कम्पाउण्डमा पाइप/ धारा	कम्पाउण्ड बाहिर पाइप/धारा	हाते पम्प	ढाकिएको इनार/ कुवा	नढाकिएको इनार/ कुवा	मूलको पानी	नदी /खोला	जार /बोतल	अन्य
६	८७२	२६७	५०६	०	७	४३	४७	२	०	०
७	८६३	२००	२६१	०	४३	३४४	८	१	०	६
८	१०६६	४५५	२३८	०	१२१	८८	१६३	०	०	१
९	१०७०	५६८	११२	०	२३	१८	३३४	१३	०	२
१०	९८९	६६५	१०१	०	३	१८	१९०	११	०	१
११	१०८६	४३७	५१०	०	३	८	१२८	०	०	०
१२	९३०	२२५	६६५	०	०	१८	२१	०	०	१
१३	७३८	१११	२५५	०	१३२	१३२	१०६	१	०	१
जम्मा	**१२७०५**	**४५०३**	**४९१७**	**०**	**७२६**	**९९३**	**१४७४**	**७०**	**१**	**२१**
प्रतिशत	**१००**	**३५.४४**	**३८.७०**	**०.००**	**५.७१**	**७.८२**	**११.६०**	**०.५५**	**०.०१**	**०.१७**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

भानु नगरपालिकाले पालिका क्षेत्रको फोहोर मैला व्यवस्थापन गर्न व्यवस्थित स्थलको निर्माण गरेको छैन । नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका घरहरूबाट निस्कने ठोस फोहोर मैला ट्याक्टरमा सङ्कलन गर्ने योजना भएतापनि यो कार्य बजार क्षेत्रका वडाहरूमा मात्र सीमित हुने देखिन्छ । ग्रामीण वडाहरूको फोहोर मैला घरैमा जैविक भए मल बनाउने, प्लास्टिक र अजैविक भए जलाउने गरी घरैमा व्यवस्थापन गरिने गरेको छ (भानु नगरपालिकाको डिजिटल पार्श्वचित्र २०७९) ।

भानु नगरपालिकामा करिब ९९ प्रतिशत घरधुरीले शौचालय प्रयोग गर्ने गरेका छन् भने १.३ प्रतिशत घरधुरीले अझै पनि शौचालय प्रयोग नगर्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) । नगरपालिकाभित्रका विभिन्न ४ स्थानमा सार्वजनिक शौचालय सञ्चालनमा रहेको छ ।

तालिका १०: शौचालय प्रयोगको प्रकार

वडा नं.	जम्मा	शौचालय प्रयोगको प्रकार				शौचालय नभएको
		सार्वजनिक ढलमा जडित सुलभ शौचालय	सेप्टी ट्याङ्क भएको सुलभ शौचालय	साधारण शौचालय	सार्वजनिक शौचालय	
१	११८३	१	११३०	२८	२	२२
२	९३२	८	८६१	५१	०	१२
३	११२०	२३	८०२	२७१	५	१९
४	९५६	१९	५५९	३५७	४	१७
५	९००	१२	५३८	३२९	०	२१
६	८७२	२६	७८९	४६	१	१०
७	८६३	५	७०३	१४०	१	१४
८	१०६६	२६	८७	९२४	१८	११
९	१०७०	१	७९४	२७२	१	२

१०	९८९	२०	५९७	३६२	५	५
११	१०८६	५७	९३५	८८	३	३
१२	९३०	४	२१८	६९९	१	८
१३	७३८	३३	२९९	४०४	२	०
जम्मा	**१२७०५**	**२३५**	**८३१२**	**३९७१**	**४३**	**१४४**
प्रतिशत	**१००.००**	**१.८५**	**६५.४२**	**३१.२६**	**०.३४**	**१.१३**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

नगरपालिका शिक्षा र कृषिको उर्बरभूमिको रूपमा रहे पनि विगतमा केही सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्ग सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका छन् । सवै वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गिण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई पालिकास्तरीय योजनाले समेट्दै लैजानु पर्छ ।

नगरपालिकामा महिला दलित जनप्रतिनिधिको उपस्थिति, महिलामैत्री कानुन, महिला शिक्षक दरबन्दी, महिला संजाल विकास एवं महिलाहरूद्वारा सहकारी संस्था सञ्चालन जस्ता पक्षहरू राम्रा छन् । त्यसैगरी विद्यालयमा महिला शिक्षिकाको व्यवस्था, सुत्केरी जाँच व्यवस्था र वृद्ध भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ । नगरपालिकामा ०—१४ वर्ष उमेर समूहका करिब २२.९ प्रतिशत बालबालिकाहरू रहेका छन् भने १५—२४ उमेर समुहका १६.०६ प्रतिशत किशोर किशोरी रहेका छन् भने ७० वर्ष माथि उमेर समूहका करिब ७.५ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ । त्यस्तै करिब ३.२ प्रतिशत व्यक्तिमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

व्यक्तिको शारीरिक तन्दुरूस्ती, सामाजिक र मानसिक पक्षको सन्तुलित विकासका लागि खेलकुदले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । नागरिकलाई रोजगारको अवसर सिर्जना गर्न, खेल पर्यटनको माध्यमबाट दिगो विकासका शिक्षा, स्वास्थ्य, लैङ्गिक समानता तथा आर्थिक वृद्धि लगायतका लक्ष्यहरू हासिल गर्न नगरपालिकास्तरमा खेलकुदको संस्थागत विकास एवम पूर्वाधार निर्माण गरी “सबैका लागि खेलकुद” अभियानलाई व्यवहारमा उतार्न जरूरी छ ।

यस नगरपालिकाको कूल जनसङ्ख्याको करिब ६० प्रतिशत जनसङ्ख्या युवा जनसङ्ख्या रहेको छ । त्यस्तै आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको करिब ३.१ प्रतिशत जनसङ्ख्या रोजगारीका लागि विदेशिएको देखिन्छ । युवा क्लब गठन गरी पालिका स्तरीय सञ्जाल निर्माण भएको छ र हाल तीन दर्जन बढी युवा क्लब तथा सञ्जालहरू सक्रियरूपमा क्रियाशील रहेका छन् । भानु नगरपालिकामा २८ वटा खेल मैदान रहेका छन् भने

सक्रिय रहेका करिब १२० जना व्यावसायिक खेलाडी मध्ये १० जना राष्ट्रिय/क्षेत्रीय स्तरका खेलाडीहरू हुन् (भानु नगरपालिकाको डिजिटल पार्श्वचित्र २०७९)।

यस नगरपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिकाहरूको आफ्नै मौलिक संस्कृतिहरू छन् । पालिका क्षेत्रमा मुख्य गरेर दशैं, माघी, ल्होसार जस्ता पर्वहरू मनाउने गरिन्छ । विशेष गरी तामाङ, मगर, गुरुङ तथा मुस्लिम समुदायले आफ्ना परम्परागत पर्वहरू मनाउने तथा मेला लगाउने गर्छन् । सबै जातिहरूले आफ्नो संस्कृति अनुरूपका चाडपर्व निकै महत्त्व र उत्साहका साथ मनाउँदै आइरहेका छन् । विभिन्न जातजातिहरूको छुट्टै संस्कृतिहरू हुँदाहुँदै पनि एकअर्का प्रतिको धार्मिक तथा सांस्कृतिक सहिष्णुता यहाँको सुन्दर पक्ष हो ।

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

२.४.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

नेपालको संविधानले अव्यवस्थित बसोबासलाई योजनाबद्ध पूर्ण पूर्वाधार वातावरणमैत्री तथा नागरिकको सुरक्षित आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ । ग्रामीण चरित्रको जनसङ्ख्यालाई भूगोलको आधारमा शहरी परिभाषित गरिए पनि कार्यपद्धति र चरित्रको आधारमा अधिकांश शहरी जनसङ्ख्या ग्रामीण चरित्रको नै छ । भानु नगरपालिकाले भौगोलिक हिसाबले छरिएर रहेका तथा विपद् जोखिममा रहेका ग्रामीण घर परिवारलाई सुविधासम्पन्न वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्थापन र बिपन्न तथा बजारी क्षेत्रमा अनधिकृत अव्यवस्थित रुपले बसोबास गरेका परिवारलाई उचित व्यवस्था गर्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

भानु नगरपालिकामा ९१.८५ प्रतिशत मानिस आफ्नै घरमा बसोबास गरिरहेका छन् भने ६.६९ प्रतिशत भाडाको घरमा बस्ने गरेकोमा ०.४ प्रतिशत संस्थागत संरचनामा बस्ने गरेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

तालिका ११: घरको अपनत्व सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	जम्मा	घरको अपनत्व			
		आफ्नै	भाडाको	संस्थातग	अन्य
१	११८३	९८६	१९२	३	२
२	९३२	७८४	८७	१२	४९
३	११२०	९६९	१३९	६	६
४	९५६	९३८	१६	०	२
५	९००	८४९	३७	५	९
६	८७२	८१७	२८	५	२२
७	८६३	८३२	१५	४	१२
८	१०६६	१०१२	४६	१	७
९	१०७०	९१९	१३१	८	१२
१०	९८९	९२५	५४	३	७
११	१०८६	१०४१	४३	२	०
१२	९३०	८९७	२७	०	६

१३	७३८	७००	३५	२	१
जम्मा	**१२७०५**	**११६६९**	**८५०**	**५१**	**१३५**
प्रतिशत	**१००.००**	**९१.८५**	**६.६९**	**०.४०**	**१.०६**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को नतिजा अनुसार कूल १२७०५ घरधुरी मध्ये ६८.६० प्रतिशत घरधुरीमा जस्ताको छानो लगाइएको, २३.८० प्रतिशत घरधुरीमा कंक्रिटको छाना भएको, ०.८३ प्रतिशत घरधुरीमा छाना पराल र खर/घाँसले छाएको तथा ६.५ प्रतिशत घरधुरीको स्लेट/ढुङ्गाको छानो रहेको देखिन्छ ।

तालिका १२: घरको छानाको प्रकार

वडा नं.	जम्मा	घरको छानाको प्रकार							
		जस्ता पाता	कंक्रिट	खर/पराल	टायल	स्लेट	काट	माटो	अन्य
१	११८३	५५०	६१०	५	५	८	३	०	२
२	९३२	६०९	२८६	१०	०	२७	०	०	०
३	११२०	६३३	४४१	६	१	३९	०	०	०
४	९५६	६९३	११६	५	५	१३६	१	०	०
५	९००	५९२	१४२	९	०	१५७	०	०	०
६	८७२	५८०	९३	२१	०	१७७	०	०	१
७	८६३	६९०	७६	१४	२	८१	०	०	०
८	१०६६	८५९	१७२	४	२	२७	२	०	०
९	१०७०	५६२	५०५	१	०	१	१	०	०
१०	९८९	७९६	१७१	९	२	९	२	०	०
११	१०८६	७३१	३४८	२	०	५	०	०	०
१२	९३०	७९१	१५	११	२	१११	०	०	०
१३	७३८	६२९	४९	९	३	४८	०	०	०
जम्मा	**१२७०५**	**८७१५**	**३०२४**	**१०६**	**२२**	**८२६**	**९**	**०**	**३**
प्रतिशत	**१००.००**	**६८.६०**	**२३.८०**	**०.८३**	**०.१७**	**६.५०**	**०.०७**	**०.००**	**०.०२**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

भानु नगरपालिका भित्र जम्मा ४४ वटा सरकारी कार्यालयहरू रहेका र ति कार्यालयहरूले आफ्नो सेवा दिइरहेकाछन् । १० वटा वडा कार्यालयहरूको आफ्नै भवन रहेकोमा ३ वटा वडा कार्यालय निर्माणको प्रकृयामा रहेको छ । भानु गाउँपलिकामा विभिन्न जातजाती तथा संस्कार अनुसारको छुट्टा छुटै दाहसंस्कार स्थल तोकिएकोछ (भानु नगरपालिकाको डिजिटल पार्श्वचित्र २०७९) ।

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

भानु नगरपालिका गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरा देखि ६८ कि.मि. को दुरीमा रहेको छ भने राजधानी काठमाण्डौबाट १४० कि.मि. पश्चिममा रहेको छ । भानु नगरपालिका तनहुँ जिल्लाको सदरमुकाम दमौली बजारबाट उत्तर पूर्वमा अवस्थित रहेको छ । सडक यातायातको पहुँचका हिसाबले सुगम यो पालिका पृथ्वी राजमार्ग, मध्य पहाडी राजमार्ग तथा डुम्रे-बेंसिसहर मार्गसँग प्रतक्ष जोडिएको भएतापनि कालोपत्रे गरिएका सडकहरू मर्मत संभारका अभावमा सडकको स्थिति नाजुक हुनका साथै बर्षा याममा सवारी कष्टकर हुने गरेको छ । भानु नगरपालिकाको पूर्वाधार शाखाको तथ्याङ्क अनुसार यस पालिका अन्तर्गतका सडक मध्ये ४४.४४ कि.मि. सडक कालोपत्रे गरिएको छ भने ६५० कि.मि. सडक ग्राभेल गरिएको, ४९० कि.मि. सडक कच्ची गरी कूल १००० कि.मि. सडक विस्तार भएको देखिन्छ ।

स्थानीय यातायातमा अटो, ट्याक्सी, जीप र सार्वजनिक बसहरू पर्दछन् । लामो दूरी र छोटो दूरी यात्री सवारी साधनहरू नगरपालिकाबाट नियमित सञ्चालनमा रहेका छन् भने भानुका मानिसलाई राजधानी र देशको विभिन्न भागसँग यहाँ उपलब्ध यातायात सेवाले जोड्दछ । बस पार्क निर्माण हुन नसक्दा यहाँ पार्किङको समस्या रहेको तथा जथाभाबी सवारी साधन पार्किङ हुने गरेको छ (भानु नगरपालिकाको पूर्वाधार शाखा २०७९)।

२.४.३ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

भानु नगरपालिकाको घरधुरीहरूमा उज्यालोको प्रमुख स्रोत (९८.८४%) विद्युत नै हो घर राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार ०.६८ प्रतिशत घर परिवारको सौर्य ऊर्जामा पहुँच रहेको देखिन्छ । यहाँका १२७०५ घर धुरी मध्ये २० घर धुरी विद्युतको पहुँच बाहिर रहेको देखिन्छ ।

तालिका १३: प्रकाशका लागि ऊर्जाको प्रयोगको स्थिति

वडा नं.	जम्मा	प्रकाशका लागि ऊर्जाको प्रयोग				
		विद्युत	सौर्य ऊर्जा	मट्टीतेल	जैविक ग्यास	अन्य
१	११८३	११७२	७	०	०	४
२	९३२	९२५	२	१	०	४
३	११२०	१११३	३	१	०	३
४	९५६	९४२	१०	४	०	०
५	९००	८९२	३	३	०	२
६	८७२	८६२	३	५	०	२
७	८६३	८५८	३	२	०	०
८	१०६६	१०६२	२	०	१	१
९	१०७०	१०४५	१२	१२	०	१
१०	९८९	९७७	९	२	१	०
११	१०८६	१०७६	८	१	१	०
१२	९३०	९०४	१७	७	०	२
१३	७३८	७२९	७	१	०	१
जम्मा	**१२७०५**	**१२५५७**	**८६**	**३९**	**३**	**२०**
प्रतिशत	**१००.००**	**९८.८४**	**०.६८**	**०.३१**	**०.०२**	**०.१६**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

यहाँका १२७०५ घर धुरी मध्ये झण्डै आधा अर्थात् ६२८९ घर धुरी (४९.५०%) ले दाउरालाई खाना पकाउने इन्धनको रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन् भने सोही हाराहारीमा अर्थात् ४७.२७ प्रतिशत घर परिवारले एलपि ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी २.९० प्रतिशतले जैविक ग्यास खाना पकाउने इन्धनका रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

तालिका १४: खाना पकाउने इन्धनको प्रकार

वडा नं.	जम्मा	खाना पकाउने इन्धनको प्रकार						
		दाउरा	एलपि ग्यास	विद्युत	गुइंठा	जैविक ग्यास	मट्टीतेल	अन्य
१	११८३	२९०	८७६	०	४	१३	०	०
२	९३२	४०२	४९३	०	०	३७	०	०
३	११२०	३८४	७१८	२	०	१६	०	०
४	९५६	५८६	३२९	१	०	३८	२	०
५	९००	५०६	३६८	१	१	२४	०	०
६	८७२	५१३	३५४	०	०	५	०	०
७	८६३	६४०	१९४	२	०	२७	०	०
८	१०६६	३६७	६४४	७	०	४८	०	०
९	१०७०	२२१	८१७	४	०	२८	०	०
१०	९८९	४९९	४४५	४	०	३६	५	०
११	१०८६	५६८	४३४	३	०	८१	०	०
१२	९३०	७४२	१८३	१	०	३	०	१
१३	७३८	५७१	१५१	१	१	१२	२	०
जम्मा	**१२७०५**	**६२८९**	**६००६**	**२६**	**६**	**३६८**	**९**	**१**
प्रतिशत	**१००.००**	**४९.५०**	**४७.२७**	**०.२०**	**०.०५**	**२.९०**	**०.०७**	**०.०१**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

पालिकाका सबै स्थानमा राष्ट्रिय प्रसारणको लाइन जडान भैसकेको भएतापनि केही स्थानीयवासी राष्ट्रिय प्रसारणको विद्युत उपभोग गर्नबाट वञ्चित हुन परेको छ । यस पालिकामा एल.पी. ग्यास खाना पकाउने मुख्य ऊर्जाको स्रोतका रूपमा विकास हुँदै गइरहेको छ, यद्यपि करिब आधा घर परिवारले दाउरालाई मुख्य इन्धनका रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

नागरिकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको रूपमा रहेको सूचनाको हकको संरक्षण र सम्बर्धन गर्दै आमसञ्चारलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यावसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने राज्यको नीति हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । विगत केही वर्षदेखि नेपालमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा विभिन्न नीतिगत प्रयासहरू भएका छन् बदलिंदो परिवेश तथा त्यसबाट सिर्जित चुनौती सामना गर्न तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्न तदनुरूपको नीतिगत, कानुनी, संस्थागत व्यवस्था तथा रणनैतिक उपायहरू

अवलम्वन गर्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गरी एकिकृत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ तर्जुमा गरिएको छ । प्रविधिको व्यापक प्रयोगबाट कानुनको शासन, भ्रष्टाचारमूक्त र चुस्त प्रशासन, विकेन्द्रिकरण, आर्थिक अनुशासन तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाह र स्रोतको कुशल व्यवस्थापन जस्ता असल शासनका आधारभूत मान्यतालाई आत्मसात गरी सर्वसाधारणले पाउनु पर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो ढङ्गबाट प्रदान गर्न सकिन्छ ।

तालिका १५: सञ्चारका उपकरणको उपलब्धता

वडा नं.	जम्मा	कुनै सञ्चारका उपकरण नभएको	कम्तीमा १ सञ्चारका उपकरण भएको	सञ्चारका उपकरणको प्रकार						
				रेडियो	टेलिभिजन	ल्याण्डलाइन फोन	साधारण मोबाइल	स्मार्ट मोबाइल	कम्प्युटर	इन्टरनेट
१	११८३	२१	११६२	१३७	८६४	५१	७७९	९८७	२०१	६०५
२	९३२	३०	९०२	१३७	५९४	१७	६१०	६८८	१२०	३३७
३	११२०	३७	१०८३	१५६	७८०	३३	८२६	९३३	१२७	४५४
४	९५६	५३	९०३	१८९	५७९	१६	७५९	५९८	२६	२०४
५	९००	३२	८६८	१७२	५८०	७	६३६	६७५	८३	२३४
६	८७२	१६	८५६	१३६	५२८	६	५९९	६५१	४७	२०३
७	८६३	३७	८२६	२६०	४९४	८	७६८	३२१	१९	६५
८	१०६६	२४	१०४२	५९९	७५९	२०	७७९	७१९	५८	२६२
९	१०७०	३९	१०३१	१६५	६६२	११	८१३	८३४	१३७	४४७
१०	९८९	३४	९५५	५३५	६२७	१२	७८०	६६२	६५	३४०
११	१०८६	६४	१०२२	४२६	६५४	८	७७७	७३८	९५	४२४
१२	९३०	२९	९०१	३६२	५४१	६	८०८	६०३	३६	८९
१३	७३८	४४	६९४	१६४	४११	६	५९५	५३५	३५	११४
जम्मा	**१२७०५**	**४६०**	**१२२४५**	**३४३८**	**८०७३**	**२०१**	**९५२९**	**८९४४**	**१०४९**	**३७७८**
प्रतिशत	**१००.००**	**३.६२**	**९६.३८**	**२७.०६**	**६३.५४**	**१.५८**	**७५.००**	**७०.४०**	**८.२६**	**२९.७४**

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८

भानु नगरपालिका क्षेत्रमा सबै वडामा मोबाइल सेवाको सुविधा पुगेता पनि इन्टरनेटको सेवा पहूँच भने २९.७४ प्रतिशत मात्रै छ । करिब ७० प्रतिशत परिवार इन्टरनेट सेवाको पहूँच बाहिर रहेका छन् । एफ. एम. रेडियो, टेलिभिजन लगायत अनलाईन सञ्चार माध्यमहरू स्थानीय रूपमा सञ्चालित छैनन् । अझ पनि ३.६२ प्रतिशत घर परिवारमा कुनै पनि सञ्चारका उपकरण नभएको अवस्था भने जटिल गरिबीको असर हुन सक्छ । भानु नगरपालिकामा नेपाल टेलिकमको सञ्चार क्षेत्रमा कमजोर कभरेज छ । नेपाल टेलिकमको नेटवर्क पालिकाको सबै जसो वडामा सामान्य रहेको छ । नेपाल टेलिकम बाहेक एन सेलले पनि दूरसञ्चारका सेवाहरू प्रदान गरिरहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता

वन क्षेत्र जैविक विविधिताको भण्डार मात्र होइन कृषि, ऊर्जा, जल तथा औद्योगिक कच्चा पदार्थको स्रोत हुनुको साथै प्रमुख पर्यटकीय गन्तब्य र बहुसङ्ख्यक जनताको जीविकाको प्रमुख आधार पनि हो । वनबाट हाम्रो करिब ७० प्रतिशत इन्धन झन्डै ४० प्रतिशत पशु आहारा र अन्य वातावरणीय सेवा प्राप्त हुँदै आएको छ । वन क्षेत्रमा नेपालको आर्थिक समुन्नति गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । नेपालमा जडीबुटी लगायत विभिन्न वन पैदावारको बिक्रिबाट मात्र वर्षेनी करिब दुई अरब भन्दा बढी राजस्व सङ्कलन हुने गरेको छ । नेपालको संविधानमा वातावरणीय सन्तुलन र स्वच्छताकोलागि वन क्षेत्र तथा जैविक विविधताको सरक्षण गर्न राज्यले प्राथमिकता दिने कुरा उल्लेख गरिएको छ । वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले भानु नगरपालिका एक महत्त्वपुर्ण स्थान मानिन्छ ।

समुद्र सतहबाट ३००-१५०० मि. उचाइमा अवस्थित भानु नगरपालिकामा उष्ण हावापानी देखि समशीतोष्ण हावापानी पाइन्छ । पहाडी भूभागको विस्तारित भूगोल, बाक्लो उष्ण देखि समशीतोष्ण वन क्षेत्र, पर्याप्त नदी

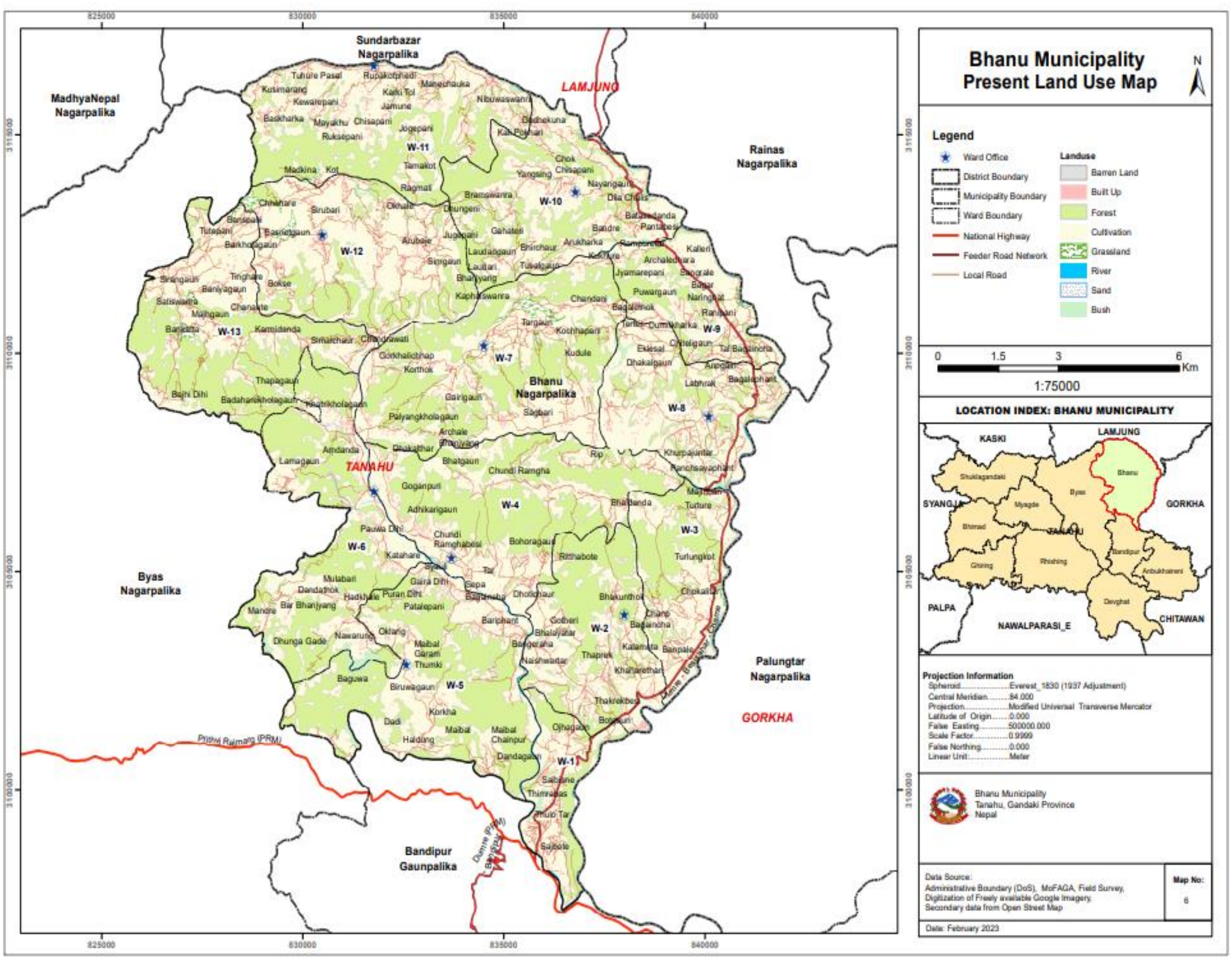

नाला तथा प्रशस्त मात्रामा छरिएर रहेका ताल तलैया एवम् सिमसार क्षेत्रका कारण भानु नगरपालिका जैविक विविधताका दृष्टिकोणले धनी रहेको देखिन्छ ।

भानु नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफलको ४२.९ प्रतिशत जग्गा वनले ओगटेकोछ । भानु नगरपालिकामा विभिन्न वडामा ८ वटा जंगल दर्ता भएका छन् । यस पालिकामा १ वटा कवुलियती वन र सामुदायिक वन ७ वटा रहेका छन् (भानु नगरपालिकाको डिजिटल पार्श्वचित्र २०७९)। भानु नगरपालिकाको वन/जङ्गलमा विभिन्न प्रकारका जनावर र चराचुरुंगीहरू पाइन्छन् । जसले जैविक विविधतालाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न पालिकाले विभिन्न कार्यक्रमको योजना बनाउने गरेको छ ।

२.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

भानु नगरपालिकामा १९७ हेक्टर (१.०७%) जमिन नदी तथा पोखरी क्षेत्र रहेको देखिन्छ भने ३९ हेक्टर (०.२१%) जमिन बगर क्षेत्र रहेको छ । खुल्ला क्षेत्रले ३ हेक्टर (०.०२%) क्षेत्र ओगटेको छ भने

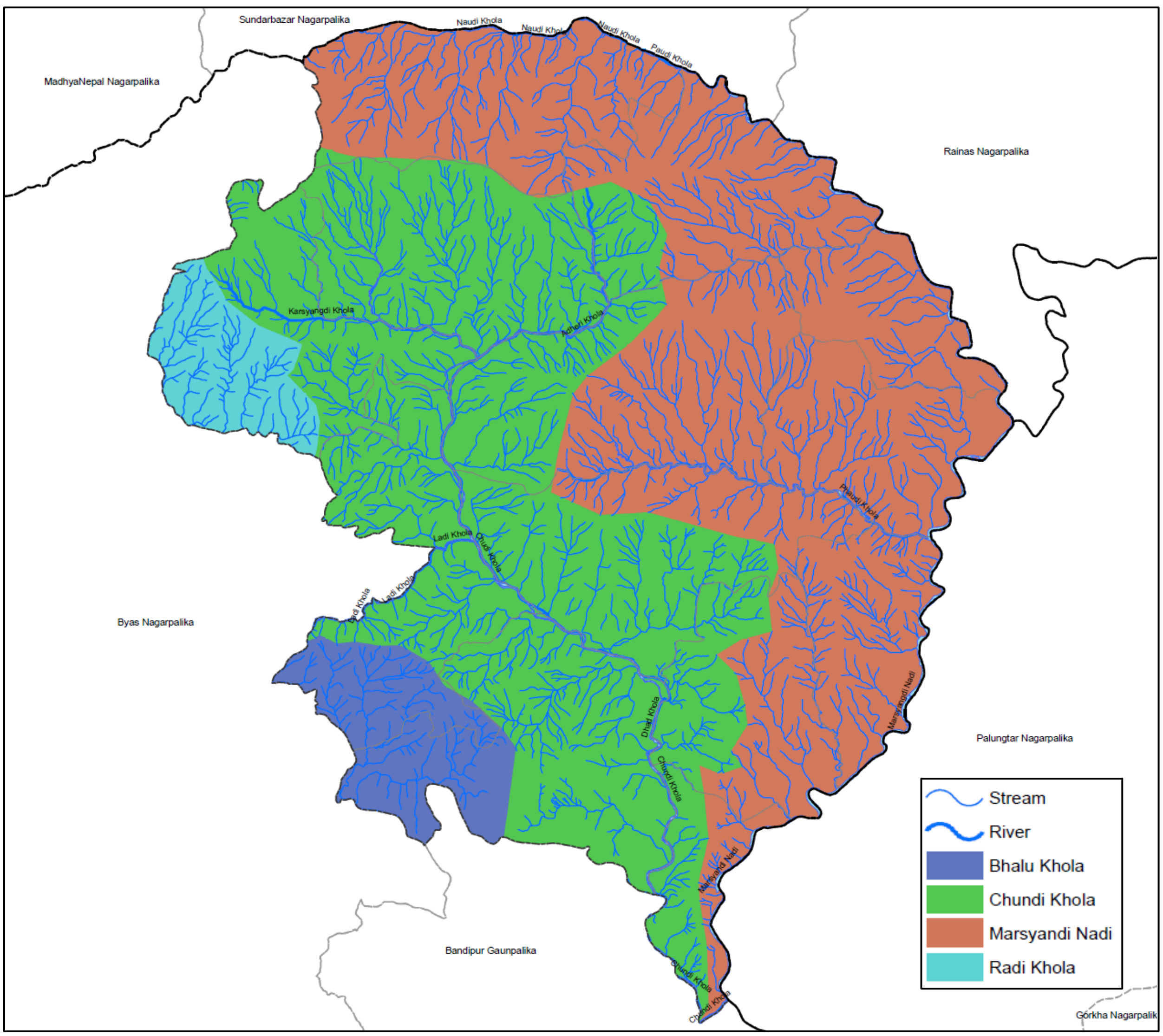

वन/जङ्गलले ७९०६ हेक्टर (४२.९%) क्षेत्र ओगटेको छ, त्यसै गरी कृषि क्षेत्रले ९४५९ हेक्टर (५१.३३%) क्षेत्र ओगटेकोछ । नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी क्षेत्र कृषियोग्य जमिनले ओगटेको छ ।

भानु नगरपालिकामा चुँदी फाँट, खहरे, कल्लेरी, ढुकुर्दी, शतिघाट, बाह्रविसे, दोरदोरटार, मोहोरियाटार, कालीमाटी टार, बेलटार, दाहालटार, कउरेटार, नारेश्वरटार, फुस्रेटार, कल्याणटार, भन्सार आदि समथर बस्ति तथा खेतिका लागि महत्त्वपूर्ण स्थान रहेका छन् भने फाँउदी खोला, चुँदी खोला, कर्स्याङ खोला तथा मर्स्याङ्दी नदी लगायत कयौं मसिना खोला तथा रमणीय पोखरीहरूले यहाँको जलाधार सम्पन्न छ । भानु नगरपालिका पालिकामा धेरै जसो पानीको स्रोत जंगलबाट आउँछ । दर्जन बढी स्थानीय खोला तथा पोखरी र मूलहरू नै यहाँको प्रमुख जलस्रोतको आधार हो ।

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

भानु नगरपालिकामा हरित पूर्वाधार विकासका ठूला आयोजनाहरू नभएता पनि वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रमा नीतिगत रूपमा प्रर्वद्धन गर्ने, सौर्य ऊर्जालाई बढावा दिने, खाना पकाउने स्रोतको उपभोगमा दाउराको प्रयोग कम गर्दै

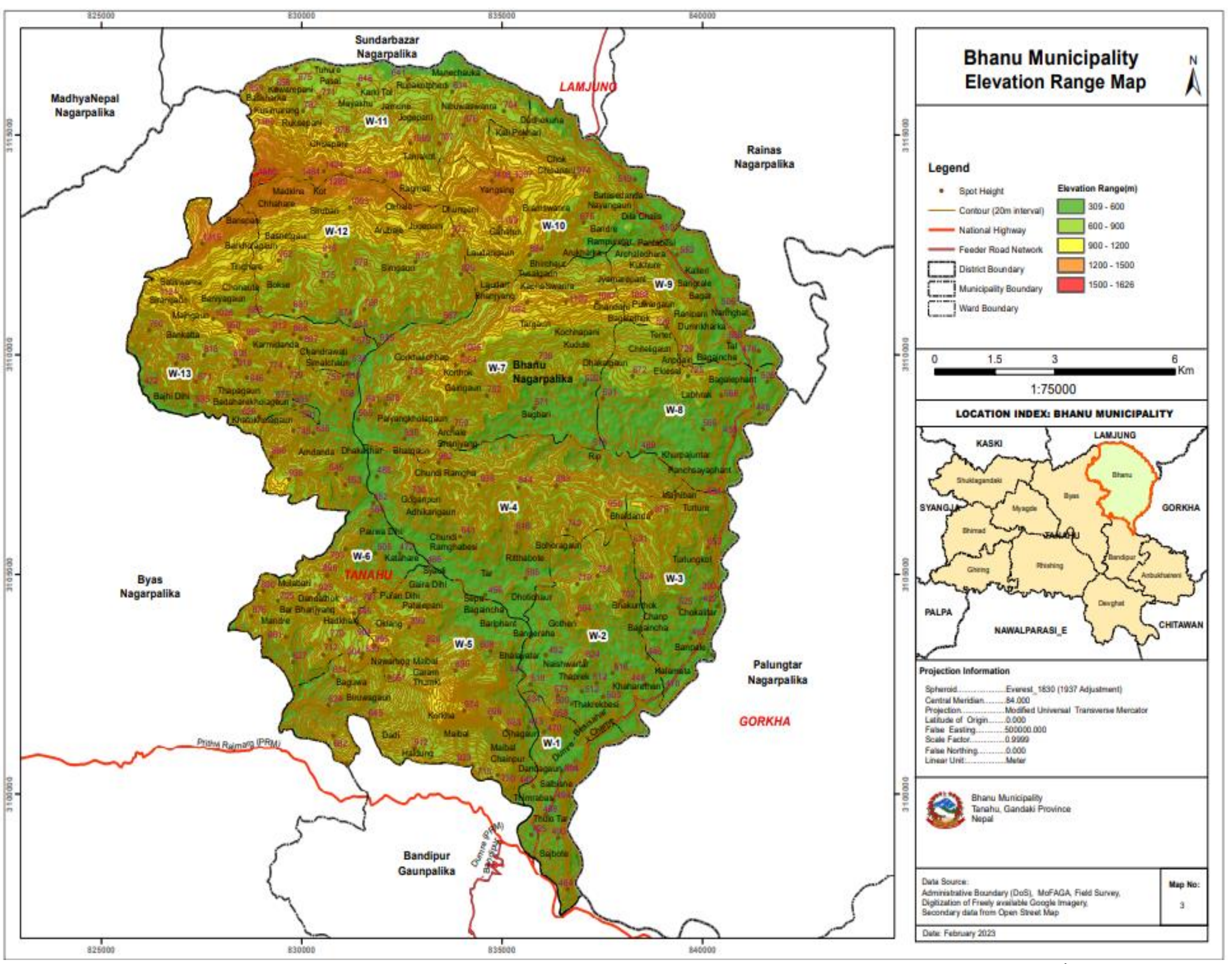

जाने, दुर्गम वडाहरूमा वायो ग्याँस निर्माणमा अनुदान उपलब्ध गराउने लगायतका कार्यक्रमहरू भैरहेको अवस्था छ । नगरपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण

र अनुकूलनकालागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । नगरपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

अझैपनि ग्रामीण वडाहरूमा खाना पकाउनकालागि दाउराको प्रचलन यथावतै छ । यो सङ्ख्या नगरपालिकाका ४९ प्रतिशत घरधुरी भन्दा बढी छ । त्यसै गरी वन पैदावारमा आधारित उद्योग धन्दाले पनि दिनानुदिन बढेकै छन् । विकास निर्माणका कार्यहरू वातावरण पक्षलाई कम महत्त्व दिने एउटा संस्कृतिनै बनेको छ । जलवायु परिवर्तनले मौसमी पात्रोमा परिवर्तन आएको छ । बालीनालीमा नयाँ किरा तथा रोगहरू उत्पन्न हुने गरेको छ । व्यवस्थित ल्याण्डफिल साइड निर्माण सम्पन्न नहुँदा फोहरमैला व्यवस्थापनमा कठिर्नाइ उत्पन्न भएकोछ । पानीका स्रोत सुक्दै गएका छन् भने विभिन्न किसिमको रोग लाग्नु, कुपोषण, तनाव, विद्यार्थी विरामी भई पठन पाठनमा समस्या र खेती फसलमा कमी आएको छ । वातावरणको प्रभावहरू क्रमसः स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा समेत देखिन थालेका छन् ।

जलवायु परिर्वतनका असरहरूलाई न्यूनिकरण गर्न वा अनुकूलन गर्न ज्ञान, सीप र संयन्त्र विकासमा त्यति ध्यान पुग्न सकेको देखिदैन । अव्यवस्थित भू—उपयोग तथा अनियन्त्रित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कारणले वातावरणीय सन्तुलनमा नकारात्मक असर परेको छ । नगरपालिका क्षेत्रमा जम्मा हुने प्लाष्टिकजन्य फोहरमैला एवं स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्किने फोहरहरूले समेत वातावरणमा प्रतिकूल असर पारेको छ । यसक्षेत्रको खानेपानी, सिंचाई, र विभिन्न उचाईमा रहेका कृषि, पशुपालन, पूर्वाधारका योजनामा आगामी दिनमा जलवायु परिवर्तनको प्रभावबाट हुने जोखिमलाई कसरी न्यूनीकरण गर्ने वा अनुकूलनका प्रयासको थालनी गर्ने भन्ने विषय गम्भीर रूपमा देखिन थालेकोछ । तीव्र पूर्वाधार विकासबाट वन, र उर्वर भूमि माथि बढ्दै गएको चाप र जलवायु परिर्वतनबाट सृजित भएका र भविष्यमा हुन सक्ने दुश्प्रभावलाई कसरी न्यूनीकरण वा अनुकूलन गर्ने भन्ने विषय नगरपालिकाको सामु एक प्रश्नको रूपमा देखिएकोछ ।

कृषि क्षेत्रमा अत्यधिक रसायनिक औषधिको प्रयोगमा न्यूनिकरण हुन नसकेका कारण जल तथा जमिनमा प्रदुषण बढ्दो रूपमा रहेकोछ । नगरपालिकाका सवै वडाहरूबाट फोहरमैला सङ्कलन गर्न सकिएको छैन । बजार क्षेत्रमा यातायात बढ्दो चापको कारण धूलो धुँवाले प्रदुषण बढेको देखिन्छ । साथै ग्रामीण क्षेत्रमा अव्यवस्थित रूपमा बाटो खन्ने कारण धूलोको समस्याका साथै भूक्षयको समेत समस्या विद्यमान देखिन्छ ।

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

भानु नगरपालिकाको खोला तटीय क्षेत्रमा कटान भएकाले कृषि तथा वस्ती क्षेत्र जोखिममा रहेका छन् । खोलानालाले वर्षेनी बाटो परिवर्तन गर्ने गरेका कारण किनारमा रहेका कृषि क्षेत्र बगरमा परिणत हुने गरेका छन् । यदाकदा वनजंगल वरपरका क्षेत्रमा आगलागीको जोखिम समेत रहेको छ भने वनजंगल वरपरका क्षेत्रमा वन्यजन्तुका कारण वालिनाली तथा धनजनमा क्षती हुने गरेको (दुम्सी, बदेल, बाँदर आदि) देखिन्छ । चट्याङ्गका कारण समेत यदाकदा धनजनको क्षति हुने गरेको छ ।

विपद् जोखिम तथा सम्भाव्य क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन भई सो अनुसारको भू—उपयोग पद्धति अवलम्बन गर्ने नीति कार्यान्वयन भएको छैन । विपद्को त्रासले स्थानीयहरू घररबस्ती छाडी अन्यत्र बसाइँसराइ सर्ने सम्मको अवस्था सिर्जना भएकोछ । विपद्को जोखिमले जग्गा र जमिन बिक्री गर्ने वा भू—उपयोग परिर्वतन गर्ने प्रवृति रोक्न सकिएको छैन । पालिका स्तरमा वैज्ञानिक भू—उपयोग प्रणाली स्थापना तथा विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधिको प्रयोग भएका देखिएको छैन ।

भानु नगरपालिकामा करिब ५०० घर विभिन्न प्रकोपको जोखिममा छन् । पालिकाका संवेदनशील क्षेत्रहरू विशेष गरी पहिरो र नदी कटानका कारण जोखिममा छन् भने भूकम्प र डढेलो यहाँका थप चुनौतीहरू हुन् । भानु नगरपालिका पालिकामा अधिकांस बर्षातको समयमा स्थानीय खोलामा बाढी आउने गर्छ । त्यस्तै बाढी, पहिरो र सर्पदंशको जोखिम विशेष गरी वर्षा याममा (असार, साउन, भदौ) हुने गर्दछ र आगो र महामारीको जस्ता जोखिमहरू खडेरीको (चैत्र, वैशाख) मौसममा हुने गर्दछ । सडक, शैक्षिक संस्था र पुलहरू प्रायः भानु नगरपालिकामा विभिन्न प्रकोपबाट प्रभावित छन् । सडक पूर्वाधारमा सबै भन्दा क्षति हुने गरेको छ । यस नगरपालिकामा विपद् का कारण मात्र वार्षिक १० करोड नोक्सान हुने अनुमान छ ।

भानु नगरपालिकाले उद्धार राहत र प्रतिकार्यका लागि विभिन्न वडामा बिभिन्न व्यक्तिलाई प्रशिक्षण दिएकोछ । उनीहरूले प्राथमिक उपचार, खोज र पुनः वितरण, राहत वितरण र प्रतिकार्यमा फरक किसिमको कार्य गरिरहेको देखिन्छ । भानु नगरपालिकामा आपतकालीन प्रतिकार्य र वितरणका लागि तयारी गरेको देखिन्छ । यस पालिकामा आफ्नै आपतकालीन कोष विनियोजन गरिएकोछ ।

२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

शासन प्रणालीलाई जनमुखी, सक्षम, सुदृढ, सेवामूलक र उत्तरदायी बनाउनु नयाँ लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको आवश्यकता हो । यसकालागि शासन प्रणालीमा सबै क्षेत्र, वर्ग, समदुाय र सरोकारवालाको पहुँच र सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । संघीय प्रणालीमा आधारित लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्दै जनविश्वास अभिवृद्धि गर्नु सुशासनको मुल मर्म हो । संविधानले सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, भ्रष्टाचारमुक्त, पारदर्शी, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

सुशासनकालागि संघीय तथा प्रादेशिक संवैधानिक निकाय तथा आयोगसँगको सम्पर्क र समन्वय, अभिलेख व्यवस्थापन र कार्यान्वयन, नगरपालिकामा सार्वजनिक सेवा वितरणको न्युनतम मापदण्ड निर्धारण र सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्वेक्षण तथा सेवा प्रवाहको अनुगमनको पनि व्यवस्था गर्न आवश्यक रहेको छ । यसै सन्दर्भमा भानु नगरपालिकामा बन्न लागेको यस आवधिक विकास योजनाले सेवा प्रदायक निकाय तथा समग्रमा सार्वजनिक शासन प्रक्रियामा सुशासनको संस्थागत विकासमा समेत महत्त्वपूर्ण हुनेछ।

सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउदै लगिएको छ । उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालन हुने योजनाको लागि योजना सफ्टयोयर सञ्चालनमा छ । सुशासनका लागि भएका प्रयासहरूमा नागरिक वडा पत्र, सूचना पाटी, गुनासो पेटिका, सि.सि. क्यामेरा जडान लगायत रहेका छन् । प्राविधिक र अप्राविधिक सबै कर्मचारीहरूलाई क्षमता विकास तालिम र अध्ययन अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था गरिएको छ । सबै सूचनाहरू नगरपालिकाको वेवसाईटमा प्रकाशन गरिन्छ । हालसम्म पालिकाद्वारा स्विकृत नीति तथा कानुनको सङ्ख्या ३४ पुगेको छ । नगरपालिकाको सेवा प्रवाह तथा विकासलाई सशक्त रूपमा सञ्चालन तथा अनुगमन गर्न भानु नगरपालिका पालिकामा जम्मा ५ वटा विभिन्न बिषयगत समितिहरू रहेका छन्।

२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास

कुनैपनि सङ्गठनको सेवा प्रवाहको स्तर त्यस सङ्गठनमा कार्यरत कर्मचारीहरूको कार्यक्षमता, उत्प्रेरणाको स्तर एवं त्यस सङ्गठनमा उपलब्ध कार्य वातावरणमा निर्भर रहन्छ । यसर्थ जनशक्तिलाई तदर्थरूपमा प्रयोग गरिने हिजोको परम्पराविरुद्ध प्रणालीगत रूपमा सञ्चालन गर्न सकेमा मात्र अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

संविधानको धारा ५७ को उपधारा ९४०, धारा २१४ को उपधारा ९२०, धारा २२१ को उपधारा ९२० र धारा २२६ को उपधारा ९१० सँग सम्बन्धित अनुसूची—८ बमोजिम स्थानीय तहको अधिकार देहाय अनुसार हुने व्यवस्था गरिएको छ ।

गाउँ सभा भानु नगरपालिकाको सर्वोच्च निकायको रूपमा रहेको छ जसप्रति गाउँ कार्यपालिका उत्तरदायी हुने गर्दछ । गाउँसभा अन्तर्गत लेखा समिति, विधायन समिति तथा सुशासन समितिको व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी गाउँ कार्यपालिकाको प्रमुख कार्यक्षेत्र अन्तर्गत नगरपालिकाको विकास, पूर्वाधार विकास र वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन जस्ता कार्यहरू रहेका छन् ।

नगरपालिका कार्यपालिकाको प्रमुखको रूपमा अध्यक्ष र उपप्रमुखको रूपमा उपाध्यक्ष (निर्वाचित पदाधिकारी) रहने व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी उपाध्यक्षले न्यायिक समितिको नेतृत्व गर्ने व्यवस्था रहि आएको छ । कार्यपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत (नवौं तह) को रूपमा नेपाल सरकारको निजामती सेवाको प्रशासन सेवा, सामान्य प्रशासन समूह अन्तर्गतको राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको अधिकृतलाई नेपाल सरकारले खटाउने व्यवस्था गरिएको छ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत नगर प्रमुख प्रति उत्तरदायी रहने व्यवस्था छ भने निजले नगर सभाको सचिवको हैसियतले समेत कार्य गर्ने भएकाले निज नगर सभा प्रति समेत उत्तरदायी हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष मातहतमा सामान्य प्रशासन शाखा, पूर्वाधार शाखा, स्वास्थ्य तथा सामाजिक विकास शाखा, योजना बजेट तथा सूचना प्रविधि शाखा, शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा गरी ७ वटा शाखा र आन्तरिक लेखा परीक्षण एकाइको संस्थागत व्यवस्था गरिएको छ । सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलबाट नगरपालिका र अन्तरगत समायोजन भै आएका तथा साविक देखि कार्यरत कर्मचारीको पछिल्लो विवरण अनुसार नगरपालिकामा कूल कर्मचारी सङ्ख्या स्थायी ९५ र अस्थायी ९१ गरी कूल १८६ रहेको छ ।

स्वास्थ्य तर्फ कार्यरत कर्मचारीको कूल सङ्ख्या स्थायी ३७ र अस्थायी २३ र आयुर्वेद तर्फको ५ गरी जम्मा ६५ जना रहेका छन् । कार्यालय सहयोगीको पदमा कार्यरत कर्मचारीको कूल सङ्ख्या स्थायी ११ र अस्थायी ३१) गरी जम्मा ४२ जना रहेको छ । उल्लेखित सङ्ख्यामा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र कानुनी सल्लाहकार तथा परियोजनाका लागि खटिएका कर्मचारी पदहरू समावेश छैन । वडा कार्यालयहरू न्यूनतम जनशक्तिबाट संचालन भै आएको छ । १३ वटा वडा कार्यालय सञ्चालनमा छन् । भानु नगरपालिकाको योजना कार्यान्वयन गर्नलाई जम्मा १८६ जना कर्मचारीको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । कर्मचारीले नगरपालिकाको कामलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गरेको पाइन्छ ।

२.६.३ स्रोत परिचालन

भानु नगरपालिकाको समग्र स्रोत परिचालन, व्यवस्थापन एवम् काम कारवाहीमा कार्यकुशलता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने प्रयोजनका लागि नेपाल सरकार एवम् विकास साझेदारबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका अनुदान, स्थानीय निकायको आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम लगायत पालिकाको कोषमा प्राप्त हुने सबै प्रकारका स्रोत तथा स्थानीय स्रोत साधनलाई एकीकृत र समन्वित गरी गरिब, महिला, बालबालिका तथा सामाजिक, आर्थिक दृष्टिकोणबाट पिछडिएका वर्ग र समुदाय एवम् क्षेत्रको समेत पहुँच र स्वामित्व रहने गरी सन्तुलित तवरबाट स्थानीय सेवा प्रवाह एवम् विकास निर्माण कार्य र शासन प्रक्रिया जनमुखी, जवाफदेही, मितव्ययी, पारदर्शी, उत्तरदायी, समावेशी, समतामूलक, सहभागितामूलक, दिगो र गुणस्तरयुक्त गराउँदै स्थानीयस्तरबाट नै गरिबी न्यूनीकरण र दिगो विकासको अवधारणालाई संस्थागत गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गरी सोहि वमोजिम स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ । भानु नगरपालिकाले हाल सम्म पनि स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा नगरेकोले सम्वन्धित मन्त्रालय तथा स्रोत प्रदायक निकायको कानुन, ऐन, निर्देशिका तथा कार्यविधिका आधारमा स्रोत परिचालन गर्ने गरेको छ ।

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय अन्तर्गत स्रोत परिचालन समन्वय शाखाले सबै ७५३ पालिकाहरूलाई स्थानीय तहको राजश्व परिचालन सम्बन्धी नीतिगत अध्ययन अनुसन्धान तथा विश्लेषण, आन्तरिक स्रोत साधनको पहिचान र परिचालनमा सहजिकरण तथा समन्वय, राजस्वको आधार विस्तारमा प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन, राजस्व सूचना तथा तथ्याङ्क आदान प्रदान प्रणाली विकास, अनुसन्धान र प्रकाशन, स्थानीय आर्थिक विकास सम्वन्धी कार्यमा सहजिकरण, राजश्व परिचालन क्षमता लेखाजोखा र सुधार, राजश्व परिचालनमा स्थानीय तहमा उत्कृष्ट देखिएका कार्यको अन्य स्थानीय तहसँग अनुभव आदान प्रदान, स्थानीय तहको राजश्व परिचालनमा भएका विवाद समाधानकालागि समन्वय, स्थानीय राजस्वको मुल्याङ्कन, स्थानीय तहको प्राकृतिक स्रोत साधन सम्बन्धी कर तथा राजस्व व्यवस्थापनमा सहयोग र समन्वय तथा स्थानीय तहको वार्षिक आयव्ययको अभिलेख र वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन सम्बन्धी कार्य गरिरहेको छ र सोहि शाखाको समन्वय तथा सहजिकरणमा भानु नगरपालिकापलिकाको स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन हुने गरेको छ ।

२.६.४ योजना व्यवस्थापन

पन्ध्रौं योजनाको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न गण्डकी प्रदेश सरकारले प्रथम पञ्चवर्षीय आवधिक योजनाको तर्जुमा गरेको छ । योजनाबद्ध विकासकालागि तथ्यगत अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गर्दै विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गर्ने र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र व्यवहारिक कार्यनीतिसहितको योजना आवश्यक पर्दछ । त्यसैले यस नगरपालिकाले पनि पन्ध्रौं योजना तथा गण्डकी प्रदेशको प्रथम पञ्चवर्षीय योजनाका आधारमा ती योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्ती हुने गरी आफ्नो पहिलो पञ्चवर्षीय योजना तयार पारेको छ । योजनाहरूलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित र नतिजामुखी बनाउन हरेक आयोजनाको नतिजा खाका विकास गर्ने र पालिकाले कार्यान्वयन गरेको योजनाको नियमित रूपमा मूल्याङ्कन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्ने व्यवस्थाको विकास गर्न पनि आवश्यक भएको छ ।

राज्य पुनर्संरचना मार्फत भानु नगरपालिकाको स्थापना भएसँगै यस नगरपालिकाले प्रचलित कानुन तथा ऐन वमोजिम योजना व्यस्थापन गरी योजनाबद्ध विकासको सुरुआत गरेको छ । उप प्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको राजस्व परामर्श समितिको सिफारिसमा नगर सभाद्वारा वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम अनुमोदन गरी वार्षिक योजना तर्जुमा तथा बजेट विनियोजन गर्ने नियमित परम्परा रहेको छ भने निर्माणाधीन आवधिक योजनाले योजनाबद्ध विकासमा थप योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

परिच्छेद ३ः सोच तथा विकासको अवधारणा

३.१ पृष्ठभूमि

आवधिक योजनाको इतिहासलाई हेर्दा सन् १९२८ मा तत्कालीन सोभियत रुसबाट सुरुवात भएको देखिन्छ । नेपालमा वि.सं. २०१३ सालबाट सुरुवात भएको आवधिक योजना हालसम्म आइपुग्दा पन्ध्रौं योजना कार्यान्वयनमा रहेको छ । वर्तमान संविधानले परिकल्पना गरेको संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था अन्तर्गत हाल तीन वटै तहका सरकारले आवधिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको अभ्यास गरिरहेका छन् । स्थानीय सरकारले तयार गर्ने आवधिक योजनाले दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गरी स्थानीय आवश्यकताको सम्बोधन तथा विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग सिद्ध हुन्छ । यस्तो योजनाले ३ देखि ७ वर्षसम्मको मध्यमकालीन अवधिका लागि अपेक्षित परिवर्तन हासिल गर्न समग्र विकास प्रक्रियालाई दिशानिर्देश गर्दछ । यस योजनाले दीर्घकालीन सोच उन्मुख हुने गरी राष्ट्रिय आवधिक विकास योजना तथा प्रादेशिक आवधिक विकास योजनासँग सामन्जस्यता कायम गर्दै स्थानीय विकासको निदृष्ट गन्तब्य तय गर्दछ । आवधिक योजनाले परियोजना बैंक, मध्यमकालीन खर्च संरचना, विषय क्षेत्रगत रणनीतिक योजना तथा वार्षिक योजना तर्जुमाका लागि मुख्य मार्गदर्शन प्रदान हुन्छ ।

योजनाबद्ध विकास सन्तुलित, दिगो र समन्यायिक विकासको आधार हो । आवधिक योजनाले विकास प्रयासहरूलाई निर्दिष्ट दिशा प्रदान गर्ने व्यवस्थित रूपरेखा तयार गर्न मार्ग प्रशस्त गर्नेछ । भानु नगरपालिकाको आवधिक योजनाले स्थानीय जनता र स्थानीयस्तरको आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक परिवेश बीचमा अन्तरसम्बन्ध कायम गरी नागरिकको आर्थिक सामाजिक सुविधा र समृद्धिलाई प्रवर्द्धन गर्न सहायता गर्ने छ । यो योजना विकास र समृद्धिको रूपरेखा मात्र नभएर नगरपालिका क्षेत्रको सुन्दरता, प्रकृतिको संरक्षण तथा मानव र प्रकृति बीचको तालमेलको रूपरेखा पनि हुनेछ । राष्ट्रिय एवं प्रादेशिक विकास लक्ष्य हासिल गर्न तथा नगरपालिका विकासका सरोकारवालाहरूको साझा प्रतिबद्धता र दायित्व सिर्जना गर्न आवधिक योजना महत्त्वपूर्ण हुनेछ ।

योजना तयार गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति लक्ष्य, उद्देश्य, समय सीमा र प्रक्रियासँग तादाम्यता हुने गरी सुशासन, वातावरणमैत्री, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण, जस्ता अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुलाई ध्यान दिई तयार गर्नु पर्ने भनिएको छ । आवधिक योजनाले स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन गर्दै जनताको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार गर्न स्थानीय सम्भावना तथा समस्या पहिचान गर्दछ । त्यस्तै स्रोत विश्लेषण, उपयुक्त रणनीति तथा कार्यनीति तयार गरी रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना पहिचान गर्ने र त्यसलाई कार्यान्वयन एवम् अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको स्पष्ट खाका समेत तयार गर्दछ । मध्यमकालीन खर्च संरचना तथा वार्षिक योजना तर्जुमाको मूल आधारका रूपमा रहेको आवधिक योजनाले योजना अनुशासन कायम राख्न समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ । भानु नगरपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा दीर्घकालीन सोचका साथै तत्काल कार्यान्वयन गर्न सकिने गरी कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने प्रयास गरिएको छ । दीर्घकालीन सोचलाई नगरपालिकाको एउटा मार्गदर्शन र रणनीति बाहेक आदर्श अवस्थाको रूपमा समेत लिन सकिन्छ । दीर्घकालीन सोचले नगरपालिका पुग्न चाहेको र प्राप्त गर्न खोजेको एउटा आदर्श अवस्थालाई जनाउँछ । वि.सं. २१०० सम्ममा **समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली** बनाउने राष्ट्रिय संकल्प

र **"समृद्ध प्रदेश, सुखी नागरिक"** गण्डकी प्रदेश सरकारको प्रादेशिक लक्ष्यमा योगदान पुऱ्याउने गरी भानु नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच तय गरिएको छ । स्थानीय अवसर र सम्भावना तथा विशेषताको आधारमा भानु नगरपालिकाको दीर्घकालीन सोच तयार पारिएको छ । र सोहि सोचका साथ लक्ष्य, नतिजा, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू सहित कार्यक्रमहरू तय गरेको छ । यस आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय भूगोल, आर्थिक र सामाजिक परिवेश, इतिहास, मूल्य मान्यता तथा संस्कृतिको प्रर्याप्त विश्लेषणका आधारमा गरिएको छ ।

३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

<u>समस्याहरू</u>

१. दीर्घकालीन सोचका आधारमा योजनावद्ध विकास प्रक्रिया अघि बढाउने परिपाटीको थालनी भएतापनि सोही अनुरूप कार्यान्वयन हुनमा समस्या देखिनु ।
२. योजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकिकरण गरी सोही अनुसार स्रोत परिचालनका आधारमा योजना र कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्नु ।
३. जनसहभागितामा आधारित योजना कार्यान्वयन विधिको पालना हुनु पर्नेमा स्थानीय उपभोक्ता समितिले पनि योजना कार्यान्वयनमा ठेकेदारको प्रयोगले सुशासनमा समस्या देखिनु ।
४. नगरपालिकाभित्र रहेका विषयगत शाखाहरूमा जनशक्तिको अभाव हुनु तथा कर्मचारीको छिटो छिटो तथा अप्रत्यासित सरुवा हुने प्रणालीको विकासका कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या हुनु ।
५. भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धी योजनाहरू एउटा पूरा नहुँदै अर्को नयाँ योजना छनौट गर्ने प्रक्रियाले एकातिर लक्षित लाभ लिन नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ स–साना योजना छनौट गर्दा त्यसबाट सिर्जना हुने लाभ सानो जनसङ्ख्याले मात्र प्राप्त गर्ने अवस्था हुनु विकासको सिद्धान्त विपरीत भएर जानु ।
६. विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरणको संरक्षण जस्ता विषयमा आवश्यकता अनुसार नयाँ प्रविधि प्रयोग गर्न नसक्नु तथा यसको प्रभाव न्यूनीकरणमा ठोस कार्यक्रम कार्यान्वयनमा समस्या ।
७. नगरपालिकामा उपलब्ध स्रोत, साधन र सीपको सदुपयोग गर्ने तर्फ अपेक्षित रूपमा ध्यान पुग्न नसक्दा नगरपालिका बाह्य स्रोतमा निर्भर रहनु पर्ने अवस्था ।
८. भानुको कृषि र पर्यटन क्षेत्रको विकास र विस्तारकोलागि वृहत्तर क्षेत्रगत योजना तयार हुन सकेको छैन।
९. विपद् र वातावरणको संरक्षण विकासको समस्याको रूपमा देखिएका छन् ।
१०. विकासका आधारभूत मापदण्डहरूको संरक्षणमा समस्या देखिएको छ ।
११. एक वडा एक पहिचानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिएको छैन ।
१२. विकासका पूर्वाधारहरूको समान वितरण हुन सकेको अवस्था छैन ।
१३. उत्पादन भएका वस्तुहरूको बजार र मूल्य निर्धारणको समस्या देखिएको छ ।
१४. शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा देखापरेका समस्याहरूको समाधान नै विकासको ठूलो समस्या देखिएको छ।
१५. विद्यार्थी र शिक्षकको अनुपात नमिलेको कारणले शिक्षा क्षेत्रमा थप समस्या भएको छ ।

चुनौतीहरू

भानु नगरपालिकामा सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक तथा पर्यटकीय विकासका सम्भावनाको सँगसँगै चुनौती पनि प्रशस्त रहेका छन् । यस क्षेत्रको समग्र विकासको प्रमुख चुनौती भनेको नै आर्थिक स्रोतको व्यवस्था गरी दीर्घकालीन र दिगो किसिमको भौतिक पूर्वाधारको निर्माण र विस्तार गर्नु रहेको छ ।

१. राजस्व सङ्कलन र आर्थिक स्रोत परिचालनका सम्बन्धमा अधिकारहरूको व्यवस्था अनुसारको आर्थिक, प्रशासनिक संरचनाको अभाव तथा कमजोर मानव संशाधन विकासका कारण अपेक्षित रूपमा आन्तरिक राजस्व सङ्कलन नहुनु।
२. धेरैजसो भू–भागमा खेती योग्य कृषि जमिन भएता पनि कृषिको विविधीकरण तथा आधुनीकिकरण गरी व्यावसायिक कृषिलाई अघि बढाउनु ।
३. विनियोजित बजेट धेरैजसो भौतिक पूर्वाधारमा मात्र केन्द्रित हुने गरेकोमा मानव संसाधन विकासमा कम बजेट छुट्याउने परम्परालाई परिवर्तन गर्नु ।
४. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा प्राकृतिक स्रोत तथा साधन र आर्थिक स्रोतहरू समान रूपमा नरहेका कारण सबै वडाहरूका आर्थिक तथा प्राकृतिक स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने राजस्वलाई समान वितरण गर्दै सबैलाई विकासका समान अवसर प्रदान गर्नु ।
५. पर्यटकीय विकासको सम्भावना बोकेका आदिकवि भानुभक्तको जन्मस्थान, पदयात्रा, पहाडी फाँटहरू र धार्मिक लगायतका ऐतिहासिक क्षेत्रमा पर्यटन विकासका पूर्वाधारहरूको विस्तार गर्नु ।
६. नगरपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा सुन्तला लगायतका फलफूल तथा जडिबुटीहरूको व्यावसायिक खेती शुरु गरे तापनि यिनीहरूका लागि बजार व्यवस्थापन गरी धेरै जसो कृषकहरूलाई यसतर्फ दीर्घकालीन रूपमा आकर्षित गराउनु ।
७. नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक वन क्षेत्रमा वर्षेनी लाग्ने डढेलोका कारण ठूलो वन क्षेत्र, चरिचरन क्षेत्र, महत्त्वपूर्ण जडिबुटी, वन्यजन्तु लोपोन्मुख हुने अवस्थाको अन्त्य गर्नु ।
८. वन जङ्गल नजिक रहेका वडाहरूमा जङ्गली जनावर विशेषगरी बाँदरको नियन्त्रण गरी बाली नाली जोगाउनु ।
९. स्थानीय स्रोत, साधन, जडिबुटी आदिको उचित प्रयोग व्यवस्थापन र संरक्षण गर्नु ।
१०. ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदास्थलहरूको संरक्षण र संवर्द्धन गर्नु ।
११. सामुदायिक विद्यालय प्रतिको भरोसा एवम् विश्वासलाई कायम राख्नु ।
१२. सबै नगरबासीलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता गर्नु ।
१३. उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी कृषियोग्य जमिनमा बाह्रै महिना सिँचाइको सुनिश्चितता गर्नु ।
१४. घट्दो जन्म दर तथा बढ्दो बसाँइसराइलाई नियन्त्रण गरी नगरपालिकाको जनसङ्ख्या वृद्धि दरलाई यथावत राख्नु।
१५. भ्रष्टाचार तथा फजूल खर्चको नियन्त्रण गरी प्रभावकारी प्रशासन संयन्त्रको विकास गर्नु ।

३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका आर्थिक, प्राकृतिक तथा मानवीय स्रोत तथा साधनको परिचालन गरी समृद्धिको मार्गमा अगाडि बढ्ने महत्त्वपूर्ण अवसर नगरपालिकालाई प्राप्त भएको छ । यस नगरपालिकाका विकास र समृद्धिका मुख्य अवसरहरूलाई निम्न रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छः

१. संवैधानिक रूपमा विभिन्न राजनैतिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक अधिकारहरूको उपयोग गर्न सक्ने स्थिति रहेको छ ।
२. नगरपालिकाको हावापानी तथा स्थान विशेष कृषियोग्य भूमिको उपलब्धताका कारण यस नगरपालिकालाई पहिचान दिने गरी बाली विकास तथा कृषि उत्पादन गर्न सक्ने नगरपालिकाका रूपमा विकास गर्न सकिनेछ।
३. भानुभक्तको जन्मस्थान रम्घा चुँदी लगायतका एक दर्जन बढी रमणीय, भौगोलिक, सांस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटकीय महत्त्व बोकेका स्थानहरू भएकाले यसको विशेष महत्त्व र साहित्यक पर्यटन विकासको सम्भावना पनि उत्तिकै रहन गएको छ ।
४. कृषिजन्य उत्पादित वस्तुकोलागि दोस्रो ठूलो पर्यटकीय सहर पोखरा नजिकै रहेकाले यस नगरपालिकामा उत्पादन हुने जैविक कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनले राम्रो बजार पाउने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
५. प्राकृतिक तथा अन्य आर्थिक स्रोतहरूको परिचालनबाट भानुबासीको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन सकिने अवस्था रहेको छ ।
६. अमिलो प्रजातीका फलफूल, सुन्तला, कागतीका साथै धान, तोरी, अदुवा, बेसार लगायत विभिन्न मौसमी तथा बेमौसमी एवं तरकारीहरू, मौरीपालन, पशुपंक्षी पालन जस्ता कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनकालागि यस नगरपालिकाले आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने र यस क्षेत्रको आधुनिकीकरण गर्न सकेको अवस्थामा यसको उत्पादकत्वमा वृद्धि आई थप आर्थिक उपलब्धि हासिल गर्न सकिनेछ ।
७. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा पक्की सडक सञ्जाल, सञ्चार तथा विद्युतीकरण जस्ता विकासका आधारभूत पूर्वाधारहरूको सुविधा सजिलै पुऱ्याउन सकिने अवस्था रहेको छ ।
८. जलस्रोत, ढुङ्गाखानी आदिजस्ता प्राकृतिक स्रोतको लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ ।
९. पशुपालन व्यवसायको माध्यमबाट दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादनमा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ।
१०. नगरपालिकामा रहेको वन जङ्गललाई संरक्षण गरी त्यसबाट प्राप्त गर्न सकिने लाभ जस्तैः प्राङ्गारिक मल, जडिबुटी उत्पादन जस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन गर्न सकिने देखिन्छ ।
११. आवधिक योजनाको निर्माण प्रक्रियासँगै भानु बासीमा देखिएको उत्साह र विकास तथा समृद्धिप्रतिको चाहनालाई संस्थागत गर्न सकिने अवसर रहेको छ ।

३.४ निर्देशक सिद्धान्त

नगरपालिकाको उल्लेखित दीर्घकालीन सोचलाई साकार पार्न बदलिदो राजनैतिक, सामाजिक र कानुनी आधार र पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजनालाई समेत ध्यानमा राखेर निम्न विकासको निर्देशक सिद्धान्त तय गरिएको छ । र यसै सिद्धान्तहरूलाई पालन गरी भानु नगरपालिकाको प्रथम आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

तालिका १६: भानु नगरपालिकाको निर्देशक सिद्धान्तहरू

१. कृषि, पर्यटन, ऊर्जा, सहकारी र पूर्वाधार विकासमा उच्च प्राथमिकताः	व्यावसायिक कृषिको विकास, पर्यटन, जलविद्युतको क्षेत्रको विकास एवं स्थानीय अर्थतन्त्र एवं पूर्वाधारको विकासद्वारा समृद्धिको आधार तयार गरिनेछ ।
२. स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र विस्तारः	संघ र प्रदेश सरकारको विकास सम्बन्धी सोच, लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न समन्वय, सहयोग र सहकार्यको माध्यमद्धारा स्थानीय अर्थतन्त्रको विकास र विस्तार गरी समृद्धिको आधार तयार गरिनेछ ।
३. व्यवस्थित भू—उपयोग र योजनाबद्ध विकासः	राष्ट्रिय भूउपयोग नीति २०६९ बमोजिम भूमिको बनौट, क्षमता र उपयुक्तता, आवश्यकता र वर्तमान उपयोग समेतको आधारमा भू उपयोग योजना तर्जुमा र— सो को पालनामा अभिवृद्धि गर्ने संयन्त्र र कानूनी र नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ।
४. उत्पादनमूलक, जलवायु तथा विपद् उत्थानशिल पूर्वाधारः	भूउपयोग योजनाको आधारमा बस्ती तथा भौतिक पूर्वाधार विकास एकीकृत योजना तजुमा गरी सो अनुसार पूर्वाधार विकास र सुविधा अभिवृद्धि गरिनेछ । पूर्वाधार तथा संरचना निर्माण गर्दा उत्पादन तथा आयमूलक क्षेत्रमा जोड दिने नीति अवलम्बन गरिनेछ । साथै पूर्वाधार निर्माण गर्दा रिचार्ज पोखरी, बाँध निर्माण जस्ता जलवायु अनुकूलन आयोजनामा विशेष प्राथमिकता दिने तथा संरचना निर्माण गर्दा वातावरण संरक्षण ऐन तथा नियम अनुसार वायोइञ्जिनियरिङ्ग र संरक्षण सम्बन्धी प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिइनेछ ।
५. प्रभावकारी सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनः	नगरपालिकालाई प्रभावकारी सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनको आधार केन्द्रको विकास गर्दै जनतालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, विद्युत, खानेपानी, सरसरफाई लगायतका सेवा सुविधा प्रत्याभूति गरिनेछ । यसका लागि सूचना, प्रमाण र ज्ञानमा आधारित ठोस योजना तर्जुमा, प्रभावकारी कार्यान्वयन र प्राप्त उपलब्धीको नतिजामूलक अनुगमन र प्रभावको लेखाजोखाको व्यवस्था गरिनेछ।
६. अन्तर सरकार, निजी, गैर सरकारी तथा समुदाय साझेदारी र सहकार्यः	पूर्वाधार निर्माण, सञ्चालन, सेवा प्रवाहमा अन्तर सरकार, निजी, गैर सरकारी, सहकारी र समुदायसँग साझेदारी र सहकार्य गरी विकास उपलब्धीलाई प्रभावकारी गरिनेछ । कृषि, पशुपालन, व्यवसाय सेवा, उत्पादन तथा बजारीकरण, खानेपानी तथा सरसफाइ, इञ्जिनियरिङ्ग जस्ता सेवामा निजी क्षेत्र, गैर सरकारी र सहकारी संस्थालाई करार गरी वैकल्पिक प्रणालीमा आधारित सेवा प्रवाहको व्यवस्था गरी स्थानीय सेवा प्रवाहलाई सहज र प्रभावकारी बनाईनेछ । साथै विकास निर्माण कार्यमा निजी, गैर सरकारी, सहकारी र समुदायको लगानी र साझेदारी अभिवृद्धि गरिनेछ ।

७. समावेशीकरण, सुशासन तथा सदाचार प्रवर्द्धन	सुशासन, विकास र समृद्धि देश विकासको अबको कार्यसूची तय भएको छ । सुशासन विकास र समृद्धिको पूवसर्तको रूपमा रहेको छ । सुशासनको लागि विद्यमान सबै खालका विभेद तथा वहिष्करण अन्त्य, कानुन तथा विधिको शासन, सरकारी, निजी, सहकारी र सामुदायिक साझेदारी, पारदर्शिता र जवाफदेहिता उच्चतम अभ्यास गरिनेछ । राजनीति तथा समाजमा बढ्दै गईरहेको अराजकता र भ्रष्टाचारको विरुद्ध सदाचार पद्धति अबलम्बन र सामाजिक जवाफदेहिता सम्बन्धी संयन्त्रहरूको एकीकृत र सचेत अभ्यास गरिने छ । यस प्रक्रियामा नागरिक समाजको साझेदारी गरिनेछ ।
८. सूचना तथा नतिजामा आधारित विकास व्यवस्थापनः	विकास व्यवस्थापन प्रक्रियालाई सूचना, प्रमाण तथा ज्ञानमा आधारित तथा नतिजामूलक बनाईनेछ । यस प्रक्रियामा सूचना प्रविधि, अनुभव र सफल अभ्यासलाई अधिकतम परिचालन गरिनेछ ।
९ वन र वन पैदावारको यथोचित उपयोगस्	यस नगरपालिकामा प्रसस्त वनपैदावर र जटिवुटि रहेको हुनाले तिनीहरूको यथोचित उपयोग गरेर स्थानीय रोजगारी प्रदान गरिने छ ।

३.५ सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य

दिगो विकास लक्ष्य, पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजनाका उद्धेश्यहरू, नेपालको दीर्घकालीन सोच र गण्डकी प्रदेश सरकारको आवधिक विकास योजनाले लिएका देहाय वमोजिमका आ—आफ्ना दिर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्धेश्य संग तादम्यता भानु नगरपालिकाको पञ्चवर्षिय आवधिक विकास योजना तयार गरिएको छ । नगर कार्यपालिकाको नेतृत्व, राजनीतिक नेतृत्व, विषयगत शाखा तथा विकासका सरोकारवालाहरूको सहभागितामा भानु नगरपालिकाको करिब २५ वर्षसम्मको समग्र विकास प्रकृयालाई मार्गदर्शन प्रदान गर्ने उद्धेश्यको साथ दीर्घकालीन सोच तयार गरिएको छ ।

<u>दीर्घकालीन सोच</u>

"साहित्य, प्रर्यटन, कृषि क्षेत्र हाम्रोः पारौं समृद्ध र समुन्नत भानु राम्रो"

<u>लक्ष्य</u>

"स्वस्थ, शिक्षित, साहित्यिक, उद्यमशील, व्यावसायिक, सभ्य र सुखी नागरिक बसोबास गर्ने स्वच्छ, सुन्दर, पर्यटकीय, व्यवस्थित, समावेशी र समृद्ध भानु नगरपालिका"

<u>उद्देश्य</u>

१. उत्पादन, रोजगारी, आय र आर्थिक क्षेत्रको विस्तारलाई प्रवर्द्धन गर्नु,
२. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा तथा शिक्षामा पहुँच र आत्म सम्मान पूर्वक जीवन यापनका अवसर तयार गर्नु,
३. आवास, बजार, भौतिक सुविधा तथा अन्तर—आबद्धता सहज, व्यवस्थित र उत्थानशील बनाउनु,

४. पर्यावरण एवं जैविक विविधताको संरक्षण र विपद् व्यवस्थापनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, र
५. सहज सेवा प्रवाह, नतिजामूखी विकास र सुशासन कायम गर्न आधारभूत पक्षलाई शिरोधार्य गर्नु ।

३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य

तालिका १७: अपेक्षित परिमाणात्मक उपलब्धि

क्र.सं	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आधार वर्ष सम्मको अवस्था			योजना अन्त्यसम्मको अवस्था		
			नेपाल आ.व. २०७५/७६	गण्डकी प्रदेश आ.व. २०७५/७६	भानु नगरपालिका आ.व.२०७८/७९	नेपाल आ.व. २०८०/८१	गण्डकी प्रदेश आ.व. २०८०/८१	भानु नगरपालिका आ.व.२०८४/८५
क	**समष्टिगत गन्तव्य तथा सूचक**							
१	मानव विकास सूचकाङ्क*	सूचकाङ्क	०.५७९	०.५९	०.६१	०.६२४	०.६५	०.६७
२	औसत आयु*	वर्ष	६९.७	७१.४	७२	७२	७७	७५
३	वार्षिक प्रति व्यक्ति आय*	अमेरिकी डलर	१०४७	१०४३	१२५०	१५९५	१९५६	१८००
४	साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	५८	६७	७७.५	९०	९५	८५
५	बेरोजगारी दर	प्रतिशत	११.४	९	७	६	४	२
६	निरपेक्ष गरिबी	प्रतिशत	२८.६	१४.२	१२	१३	७.३	३
७	आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या	प्रतिशत	५६.९	५७	५९.८८	६०	६६	६२
८	विपद् बाट हुने वार्षिक क्षति रकम	रू. लाखमा			१०००			१००
ख	**विषय क्षेत्रगत गन्तव्य सूचक**							
१	खाद्यान्न बाली उत्पादकत्व	मे.ट. प्रति हेक्टर	२.९	२.७	३.१	४	१९.९	६
२	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९०.७	८२.७	९९	९९	१००	१००
३	विधुत उत्पादन क्षमता	मे.वा.	१०७४.१	४४८.५	५०	५०००	१५००	५०
४	सिँचित क्षेत्र	प्रतिशत			४२.२			५०
५	सडक निर्माण लम्बाइ (कच्ची, पक्की, धूलो)	कि.मि	६७१४१	१०९२१	२८४१		१३४०३	३०००

क्र.सं	लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक	एकाई	आधार वर्ष सम्मको अवस्था			योजना अन्त्यसम्मको अवस्था		
			नेपाल आ.व. २०७५/७६	गण्डकी प्रदेश आ.व. २०७५/७६	भानु नगरपालिका आ.व.२०७८/७९	नेपाल आ.व. २०८०/८१	गण्डकी प्रदेश आ.व. २०८०/८१	भानु नगरपालिका आ.व.२०८४/८५
६	इन्टरनेट प्रयोगकर्ता जनसंख्या	प्रतिशत			२९.७४			९५
७	युवा साक्षरता दर (१५ देखि २४ वर्ष)	प्रतिशत	८५	९५	९८.३	९९	९९	१००
८	विद्यालय (सामुदायिक र संस्थागत)	संख्या			७१			७०
९	खुद भर्ना दर (आधारभूत तह)	प्रतिशत	९२.३	९४.८	९६.६	९९.५	९९	९९
१०	खुद भर्ना दर (माध्यमिक तह)	प्रतिशत	४३.९	४४.७	५८.१	६५	६०	८०
११	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्म)	जना			१			०
१२	बाल मृत्युदर (प्रति हजार जिवित जन्म)	जना	३९	२७	०	२४	२२	०
१३	तौल कम भएका बालबालिका (५ वर्ष मुनी)	प्रतिशत	२७	१४.९	०	१५	८	०
१४	आधारभूत स्तर खानेपानी सुविधाबाट लाभान्वित जनसंख्या	प्रतिशत	८९	९१.१	९९	९९	१००	१००
१५	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको शाखा	संख्या	१३७७९	१४७०	२६		१८३७	३०
१६	जमिनमा महिलाको स्वामित्व हुने परिवार	प्रतिशत	-	-	१२.६	-	-	२०

३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता

तालिका १८ः भानु नगरपालिकाको प्रमुख रणनीतिहरू तथा प्राथमिकताहरू

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
उद्देश्य १ः उत्पादन, रोजगारी, आय र आर्थिक क्षेत्रको विस्तारलाई प्रवर्द्धन गर्नु ।	
१.१ः प्रतिस्पर्धात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी बढाउने ।	१. कृषिमा आधारित उद्यमशीलताका माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना गरी आम्दानीमा वृद्धि ल्याइनेछ । २. प्रविधिमा आधारित पर्यटनको विकास गरी यसलाई रोजगारमूलक उद्योगको रूपमा विकास गरिनेछ। ३. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापनाका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.२ः विकासका अवसरहरूमा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. विकासका पूर्वाधारहरू सामाजिक तथा आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई मूलप्रवाहमा ल्याइनेछ । २. गुणस्तरीय सिँचाइ सुविधा, सङ्कलन केन्द्र, बजार व्यवस्थापन एवम् प्रवर्द्धन, बीउ विजन, मलखादको सहज आपूर्ति र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । ३. जनताको पहुँच सिर्जना हुने गरी गुणस्तरयुक्त सडक, सिँचाइ, लगायत अन्य भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गर्दा निश्चित मापदण्ड बनाई लागु गरिनेछ । ४. कृषि तथा पशु जन्य उपजमा आत्मनिर्भर हुँदै खाद्य सुरक्षाको प्रत्याभूति गराई गरिबी निवारणमा उल्लेख्य सुधार गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा तथा शिक्षामा पहुँच र आत्मसम्मानपूर्वक जीवन यापनका अवसर तयार गर्नु ।	
२.१ः शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूको गुणस्तर र पहुँच अभिवृद्धि गर्दै मौलिक हकको प्रत्याभूति गर्ने ।	१. महिला, बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने शिक्षा, स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनचेतना अभिवृद्धि र पूर्वाधार विकास तर्फ स्वास्थ्य चौकी निर्माण, प्रसुतिगृह निर्माण, एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन बालविकास केन्द्रहरूको व्यवस्थामा जोड दिइनेछ । २. खुला दिशामुक्त नगर कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक शौचालय निर्माण तथा त्यसको व्यवस्थापनकालागि कार्य योजना तयार पारी कार्यान्वयन गर्ने नीति लिइनेछ । ३. शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी जस्ता आधारभूत सेवाहरूलाई नगरपालिकाको सामाजिक समृद्धिको मेरुदण्डका रूपमा अंगिकार गरी त्यसको विकासकालागि आवश्यक कार्य योजना लागु गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः आवास, बजार, भौतिक सुबिधा तथा अन्तर–आवद्धता सहज, व्यवस्थित र उत्थानशील बनाउनु ।	
३.१ः गुणस्तरीय पूर्वाधारहरूमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	१. विकासका पूर्वाधारको गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ । २. कृषि र पर्यटनकालागि उपयुक्त ठानिएका क्षेत्रहरूको DPR गरी उक्त क्षेत्रहरूलाई पकेट र पर्यटकीय क्षेत्रका रूपमा विकास गर्न आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन तथा आधुनिक प्रविधिमा आधारित कृषि सम्बन्धी क्रियाकलापमा जोड दिइनेछ । ३. सडकको स्तरोन्नत्ति, मर्मत, सम्भार, संरचनाको काम गरी सवारी साधनलाई सुचारु गर्न बजेट बाँडफाँट गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः पर्यावरण एवं जैविक विविधताको संरक्षण र विपद् व्यवस्थापनको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।	

रणनीतिहरू	प्राथमिकताहरू
४.१ः वातावरणीय सन्तुलन एवम् जल, जमिन, जङ्गल, जैविक विविधता आदि प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको संरक्षण तथा विकास गर्ने ।	१. वन जङ्गल संरक्षणमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ । २. एकघर एक धारा र पूर्ण सरसफाइ सहितको भानु नगरपालिका बनाउने नीति अवलम्बन गरिने छ । ३. प्रकोपबाट सिर्जना हुने मानवीय तथा आर्थिक क्षतिलाई न्यूनीकरण, वातावरणीय संरक्षण जस्ता कार्यक्रम र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजनालाई आबद्ध गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ४. सडक निर्माण गर्दा क्षति भएको खानेपानी योजना, सिँचाइ कुलोहरू सम्बन्धित योजना सञ्चालन गर्ने उपभोक्ता समितिलाई नै पुनर्निर्माणमा जिम्मेवार बनाइनेछ ।
उद्देश्य ५ः सहज सेवा प्रवाह, नतिजामूखी विकास र सुशासन कायम गर्न आधारभूत पक्षलाई सिरोधार्य गर्नु ।	
५.१ः सुशासन सम्बन्धी नीति गत, कानुन एवम् संस्थागत व्यवस्था गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।	१. समावेशी र सन्तुलित विकासको माध्यमद्वारा विभेदमुक्त समाज निर्माण गरिनेछ । २. गरिबी निवारणकालागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी वास्तविक गरिबहरूको पहिचान र सङ्ख्या घटाउने नीति अवलम्बन गरिनेछ । ३. नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोत सङ्कलनमा सार्वजनिक निजी साझेदारी अन्तर्गत गरिएको सहकार्यलाई अझ व्यवस्थित र प्रभावकारी गराइनेछ । ४. समाजमा पछाडि परेका लक्षित वर्गकालागि अनुदान रकम र आन्तरिक स्रोत तर्फको निश्चित बजेट लक्षित वर्गकालागि प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने कार्यक्रममा विनियोजन गरिनेछ। ५. सुशासन, पारदर्शिता, लैङ्गिक सशक्तीकरण, सामाजिक सुरक्षा, आयमूलक, सीपमूलक कार्यक्रमलाई ध्यान दिई कार्यक्रम निर्माण गरिनेछन् । ६. समावेशी सामाजिक संरचनाका माध्यमबाट नगरपालिकामा पारस्परिक सद्भाव र एकताको भावना विकास गरिनेछ । ७. नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा मूलतः आवधिक योजनासँग आवद्ध गरी नगरपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई वैज्ञानिक बनाइनेछ ।

३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

तालिका १९: लगानी प्रक्षेपण

क्र.सं.	आ.व.	अपेक्षित आर्थिक वृद्धि दर	अपेक्षित गार्हस्थ उत्पादन (रु हजारमा)	प्रक्षेपित लगानी (रु हजारमा)
१	०८०/८१	५	१४३५२१४	**१३६६८७०**
२	०८१/८२	५.५	१६९६६५१	**१६०८२००**
३	०८२/८३	६	१९०१३८६	**१७९३७६०**
४	०८३/८४	६.५	२०५१३३९	**१९२६१४०**
५	०८४/८५	७	२२७५७५१	**२१२६८७०**
योजना अवधिमा हुने कूल प्रक्षेपित लगानी				**८८२१८४०**

तालिका २०: आवधिक योजनामा खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरू

क्र.सं.	स्रोत	योजना अवधिमा हुने लगानी (रु हजारमा)	प्रतिशत
१	सरकारी (प्रदेश तथा संघीय सरकार) क्षेत्र	७३०५३३२	८२.८१
२	सहकारी क्षेत्र	१५००००	१.७०
३	निजी क्षेत्र	२६६५०८	३.०२
४	गै.स.स.	२०००००	२.२७
५	उपभोक्ता समूह, सामुदायिक संस्था आदिको योगदान	३०००००	३.४०
६	अन्तर स्थानीय तह साझेदारी	६०००००	६.८०
कूल		**८८२१८४०**	**१००.००**

तालिका २१: नगरपालिकाको आय अनुमान (रू. हजारमा)

क्र. सं.	बजेट कोड	विवरण	२०७८/७९ को यथार्थ	आय प्रतिशत	२०७९/८० को अनुमान	२०८०/८१ को प्रक्षेपित	२०८१/८२ को प्रक्षेपित	२०८२/८३ को प्रक्षेपित	२०८३/८४ को प्रक्षेपित	२०८४/८५ को प्रक्षेपित
१	३२१२२	नगद मौज्दात	२६९८१८	**२७.९२**	२३२१८१	२५५३९९	२८०९३९	३०९०३३	३३९९३६	३७३९३०
२		आन्तरिक राजस्व	३६७००	**३.८०**	२६०००	२९९००	३४३८५	३९५४३	४५४७४	५२२९५
३	१३३११	संघीय सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	१४८३००	**१५.३५**	१५६५००	१७२१५०	१८९३६५	२०८३०२	२२९१३२	२५२०४५
४	१३३१२	सशर्त अनुदान चालु (संघीय सरकार)	३४३६६१	**३५.५६**	४१४३००	४५५७३०	५०१३०३	५५१४३३	६०६५७७	६६७२३४
५	११४११	संघीय सरकारबाट राजस्व बाडफाट प्राप्त आय	१७१०९	**१.७७**	१२५७६३	१३८३३९	१५२१७३	१६७३९१	१८४१३०	२०२५४३
६	१३३११	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदान	१००९१०	**१०.४४**	१८८९०	२०७७९	२२८५७	२५१४३	२७६५७	३०४२३
७	१३३१३	सशर्त अनुदान (प्रदेश सरकार)	१७८१०	**१.८४**	९९००	१०८९०	११९७९	१३१७७	१४४९५	१५९४४
८	११४५६	राजस्व बाँडफाट (प्रदेश सरकार)	७४००	**०.७७**	१२२१५	१३४३७	१४७८०	१६२५८	१७८८४	१९६७२
११	१३३१७	समपुरक अनुदान (संघ)	१००८७	**१.०४**	२२०००	२४२००	२६६२०	२९२८२	३२२१०	३५४३१
१२	१३३१७	समपुरक अनुदान (प्रदेश)	०	**०.००**	१००००	११०००	१२१००	१३३१०	१४६४१	१६१०५
१३	१३३१७	विशेष अनुदान (संघ)	४७८९	**०.५०**	१५००	१६५०	१८१५	१९९७	२१९६	२४१६
१४	१३३१७	विशेष अनुदान (प्रदेश)	९८४५		०	५००००	५५०००	६०५००	६६५५०	७३२०५

क्र. सं.	बजेट कोड	विवरण	२०७८/७९ को यथार्थ	आय प्रतिशत	२०७९/८० को अनुमान	२०८०/८१ को प्रक्षेपित	२०८१/८२ को प्रक्षेपित	२०८२/८३ को प्रक्षेपित	२०८३/८४ को प्रक्षेपित	२०८४/८५ को प्रक्षेपित
१५		जनसहभागिता	०			१००००	११०००	१२१००	१३३१०	१४६४१
		जम्मा	९६६४२९	१००.००	१०२९२४९	११९३४७४	१३१४३१६	१४४७४६७	१५९४१९१	१७५५८८४
कूल अनुमानित आय					७३०५३३२					

३.९ नगर गौरवका आयोजनाहरू

तालिका २२: नगर गौरवका आयोजनाहरू

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कूल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)					
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा
	नगर गौरव योजना									
१	फाँउदी खोला बहुउदेश्यीय आयोजना	एकमुष्ठ		१	१४०००००					४३००००
२	भानु नगर स्तरीय शीत भण्डार निर्माण	संख्या		१						१०००००
३	आदिकवि भानुभक्त साहित्यिक पर्यटकीय तिर्थस्थल अध्ययन अनुसन्धान केन्द्र	एकमुष्ठ								१०००००
४	साहित्यिक कोरिडर निर्माण (भानु क्षेत्र विकास)	एकमुष्ठ								२३००००
५	कर्स्याङ मिर्लुङकोट पर्यटकीय जलासय विकास आयोजना	एकमुष्ठ		१						४४००००
६	थानीमाई धार्मिक पर्यटन पूर्वाधार विकास	एकमुष्ठ								१०००००
	नगर गौरवको योजनाको जम्मा				२८००००	२५००००	२०००००	२५००००	४२००००	१४०००००

परिच्छेद ४: आर्थिक क्षेत्र

आर्थिक क्षेत्र भानु नगरपालिकाको समष्टिगत विकास र समृद्धिको महत्त्वपूर्ण आधार हो । यस क्षेत्र अन्तर्गत कृषि तथा पशु विकास, सिंचाई, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति, पर्यटन र सांस्कृतीक तथा धार्मिक सम्पदा संरक्षण र श्रम तथा वैदेशिक रोजगारी लगायतका उपक्षेत्रहरू पर्दछन् । नेपालको संविधानको अनुसूची - ८ मा स्थानीय तहलाई स्थानीय बजारको व्यवस्थापन, कृषि तथा पशुपालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, सहकारी जस्ता स्थानीय आर्थिक विकासको जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । यी विषयहरू दिगो विकासको लक्ष्य -१ (शुन्य गरिबी), लक्ष्य -२ (भोकमरीको अन्त्य) लक्ष्य - ८ (सम्मानित काम तथा आर्थिक उन्नति) र लक्ष्य -१० (असमानताको न्यूनीकरण) सँग जोडिएका छन् । यस नगरपालिकाले आर्थिक क्षेत्रको उद्देश्य उत्पादनशील क्षेत्रको उच्चतम परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, रोजगारीको सृजना र पोषणमा सुधार गर्दै आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नु भन्ने निर्धारण गरेको छ । भानु नगरपालिकाले लगानी, उत्पादन र रोजगारीमा वृद्धि, जिवन्त अर्थतन्त्र भानुको सम्वृद्धि भन्ने दूरदृष्टिका साथ अघि बढ्ने अठोट गरेको देखिन्छ ।

नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको खाद्य सुरक्षा, मर्यादित र सुरक्षित रोजगारी र आयको अधिकार कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकारका साथै र स्थानीय सरकारको पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसलाई मुर्तरुप दिन संवैधानिक व्यवस्था, संघ, प्रदेश तथा स्थानीय नीति, कानुन, योजना र लक्ष्यको आधारमा स्थानीय सरकारले योजनाबद्ध प्रयास गर्नु आवश्यक रहेको छ । यस नगरपालिकाको समग्र आर्थिक विकासको अग्रणी क्षेत्र पर्यटन, कृषि, पशु, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, सहकारी एवं कृषि पर्यटन रहेका छन् ।

४.१ कृषि तथा पशुपन्छी

४.१.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिका मुख्यता कृषि तथा पशुपालनमा आधारित अर्थतन्त्र भएको नगरपालिका हो । यहाको अधिकांश जनसङ्ख्याको जीविकोपार्जन तथा रोजगारीको मुख्य आधार कृषि, पशुपालन तथा व्यापार व्यवसाय नै रहेको देखिन्छ । भानु नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा व्यावसायिक रूपमा खेती गरिएका खाद्यन्न लगायतका नगदेबाली, सुन्तला, तरकारी, सिमी, मास, पशुपालन, दुध तथा मह उत्पादन आदिले मुख्य योगदान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ ।

नगरपालिका क्षेत्रका करिब ५० प्रतिशत भन्दा बढी जनसङ्ख्या कृषि तथा पशु पालन पेशामा संलग्न रहेको देखिन्छ । उपजको उत्पादन वा बिक्री गरिरहेका देखिन्छ । कृषि क्षेत्रमा प्रचुर सम्भावना भएको यस नगरपालिकाको खेतीयोग्य भूमि ५१.३३ प्रतिशत रहेकोकाले उपलब्ध भूमिको वैज्ञानिक ढंगले समुचित प्रयोग गरी कृषि र कृषि उद्योगको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । सुन्तला लगायत अमिलो प्रजातिका फलफूलका लागि भानु निकै उत्पादनशील छ । फलफूल, तरकारी, दुध तथा मासु निर्यात बापत नगरपालिकालाई वार्षिक

करोडौं आम्दानी हुने गरेको छ । एकातर्फ जग्गाको खण्डीकरण रोक्नुपर्ने चुनौती छ भने अर्कोतर्फ जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नुपर्नेछ । कृषि उत्पादनका क्षेत्रमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यातमूलक अवस्थामा पुऱ्याउने सोच अनुरूप नै भानुलाई विशेष प्राथमिकतामा राखिएको छ । उपलब्ध श्रम र सीपको पहुँच विस्तार गरी रोजगार सिर्जना गर्दै कृषिमा आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र यान्त्रीकरणको माध्यमबाट कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने लक्ष्य लिइएको छ ।

दिगो विकास लक्ष्यअन्तर्गत भोकमरीको अन्त्य लगायतका लक्ष्य प्राप्त गर्न आदर्श उत्पादन र न्यायिक वितरण प्रणाली प्रति विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । पोषण तथा खाद्य विविधता प्रवर्द्धन गर्नका लागि खाद्यान्नका अतिरिक्त दूध, माछा, मासु र अण्डाको महत्त्वपूर्ण भूमिकालाई मनन गरी नगरपालिका क्षेत्रमा पशुपन्छी तथा माछापालनका माध्यमबाट पोषण तथा खाद्य सुरक्षा प्रवर्द्धन भई रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनुका साथै आर्थिक उन्नतितर्फ अग्रसर हुनकोलागि सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौती

यस नगरपालिकामा कृषिको विकास तथा व्यवसायीकरणका समस्याहरूमा मुख्यतः बजारको अभाव, लगानीको अभाव तथा आधुनिक उपकरण तथा गुणस्तरीय विउविजन, मलखाद एवं औषधीहरूको अभाव तथा बिक्री वितरण गर्न सडक यातायात तथा ढुवानीको समस्या रहेको अवस्था छ । यसैगरी व्यावसायिक खेती तथा बजारीकरणका लागि सीप तथा पूँजीको अभाव, स्थानीय स्तरमा बीमा गर्ने निकायको अभावले गर्दा पहिरो, असिना आदिका कारणबाट बाली उत्पादनमा भैरहेको क्षति प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको पाइन्छ । अर्कोतर्फ कृषिमा लागत लाभको दृष्टिकोणमा खेती प्रणाली खर्चिलो हुनु, माटोको नियमित परीक्षण नहुनु, सिँचाइ पर्याप्त उपलब्धता जस्ता समस्या, व्यावसायिक सोचको कमी विद्यमान रहनु, कृषि सङ्कलन केन्द्र नहुनु, कृषि पर्यटन तथा पकेट खेती विकास कार्यक्रम नहुनु एवं प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन नहुनु, कृषि उपजको सुरक्षित भण्डारको सुविधा नहुनु, रष्टिक स्टोर (विशेष गरी सुन्तला, आलुका लागि) को सुविधा नहुनुबाट व्यवस्थित बिक्री वितरण प्रणाली समेत नभएको अवस्था छ भने अधिकांश कृषकहरूमा व्यावसायिक कृषि र पशुपालन सम्बन्धी प्राविधिक, व्यवस्थापकीय र बजारीकरण सम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोगमा कमी हुनु रहेको छ । आर्थिक विकास सम्भावनाका क्षेत्रहरू प्रचुर भएपनि परम्परागत र निर्वाहमुखी खेती प्रणाली, व्यावसायिक ज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी सूचनाको कमी, कर्जामा कम पहुँच, बजारोन्मुख खेती प्रणाली नहुनुका साथै कृषि विज्ञको समेत कमी भएको अवस्था पाइन्छ । स्थानीय हावापानी सुहाउँदो र बढी उत्पादन दिने खालको विभिन्न प्रजातिका बीउ बिजन उत्पादन गर्ने नर्सरी नहुँदा कृषकहरूले माग र आवश्यकता अनुसारको बोट बिरुवा प्राप्त गर्न सकेका छैनन् । साथै जलवायु परिवर्तनको असरका कारण बालीमा देखा पर्ने हानिकारक झार, रोग तथा किराहरूको प्रकोप लगायत पोषण र पानी सम्बन्धी जोखिममा वृद्धि भएको अवस्था छ । जडीबुटी उत्पादन विस्तार र बजारीकरण समस्या, सङ्कलन साथै उत्पादनका लागि औजार उपकरणको कमी, वन्यजन्तुको समस्या समेत विद्यमान रहेको छ । स्थानीय स्तरमा बिमा गर्ने निकायको अभावले क्षति, बिक्री वितरण गर्न यातायात तथा

ढुवानीको समस्या तथा श्रम एवं लागत बढी पर्ने, उन्नत जातको गाई भैंसी, बाख्रापालन पर्याप्त हुन नसक्नु, आधुनिक किसिमको गोठ, खोरको व्यवस्थामा कमी हुनु तथा उन्नत घाँसको व्यवस्थामा कमी हुनु रहेका छन् । यसैगरी पशुपालन तालिमको व्यवस्थामा कमी, गुणस्तरीय दुग्ध उत्पादनमा व्यावसायिक चेतनाको कमी देखिन्छ भने आवश्यक पूर्वाधारहरू जस्तै दुग्ध चिस्यान केन्द्र, पशु रोग पहिचान तथा उपचारका लागि प्रयोगशाला नहुनु, पशुपालनका लागि आवश्यक सरल कर्जाको व्यवस्था नहुनु, समयमा उपलब्ध हुनुपर्ने औषधी भ्याक्सिनको सहज उपलब्धता नहुनु, एग्रोभेटहरू सञ्चालनमा नहुनु तथा पशु फार्म व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप नहुनु पनि समस्याको रूपमा रहेको छ ।

४.१.३ सम्भावना तथा अवसर

भानु नगरपालिका कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रको विकास मार्फत खाद्यान्नमा आत्म निर्भर बन्दै तरकारी, फलफूल तथा पशुजन्य उत्पादनबाट प्रसस्त मूनाफा आर्जन गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना बोकेको पालिका हो । रैथाने जातका खाद्यान्न वालिहरू जस्तो धान, मकै, सिमी, कोदो, कागती, कफी, अदुबा, बेसार र केरा खेती उत्पादनलाई व्यावसायिक रूपले उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना छ । रैथाने बाली तथा फलफूल खेतीको लागि उपयुक्त हावापानी रहेको छ । मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी खेतीका लागि प्रचुर सम्भावना रहेको छ । उच्च मुल्य जाने बेमौसमी तरकारीको विउ लगायत बालीको पकेट क्षेत्रको बिस्तार र प्रवर्द्धन गर्न सकेको खण्डमा कृषिको व्यावसायिकता एवं दिगो खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्न सक्ने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । यसका अतिरिक्त यहाँका ठूला फाँटहरूमा चक्लाबन्दी गरी व्यवस्थित खेती तथा बजारीकरण गर्न सके यहाँको आर्थिक अवस्थामा समेत ज्यादै ठूलो सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

नगरपालिकामा माछापालन, मौरी, बंगुर तथा वाख्रापालनको प्रशस्त सम्भावना छ । खासगरी नगरपालिकाका क्षेत्रमा प्रशस्तै मात्रामा चरनको सुविधा भएको हुनाले पशुपंक्षी पालनलाई व्यावसायिक रूपमा गर्न सकेमा पशुपालकहरूलाई मनग्य आम्दानी हुने देखिन्छ । पशुपालनको तथ्याङ्कलाई हेर्दा खसी, बोका, बुंगुर, कुखराको स्थानीय बजारमा खपत भई निर्यात समेत हुने गरेको छ । गाई तथा वंगुर पालन गरेमा मासु तथा दुधजन्य पदार्थहरू देशका ठूला बजारहरू समेतको मागलाई पुरा गर्न सकिने राम्रो अवसर रहेको छ ।

४.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

<u>लक्ष्य</u>

कृषिको आधुनिकीकरण एवम् व्यावसायिकताको विकासद्वारा कृषि तथा पशुपन्छीपालन क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी र निर्यात मुखी बनाउने ।

<u>उद्देश्य</u>

१. कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी भानुको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रुपान्तरण गर्नु ।

३. जैविक खेतीको प्रवर्द्धनमार्फत कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्‍याउनु ।

४. पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यावसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका २३ः कृषि तथा पशुपालनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी भानुको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु ।	
१.१ः कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र आधुनिकीकरण गर्ने ।	१. स्थानीय वीउ–विजन, वेर्नाहरूको संरक्षण गर्दै गुणस्तरीय जातका मूलतः नगदे एवं उच्च मूल्यका कृषि उपजहरूको व्यावसायिक खेती व्यापकता दिई उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याइनेछ । २. दिगो कृषि विकासकालागि आवश्यक नीति, ऐन र नियमहरू तर्जुमा तथा संसोधन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. कृषि वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न कृषि जन्य वस्तुको व्यावसायिक उत्पादनका लागि उपयुक्त र दिगो सिँचाइ सुविधा लगायतका आवश्यक पूर्वाधारको पहुँच बढाइनेछ । ४. उन्नत प्रविधि (थ्रेसिंग मेशीन, जोत्ने, साइनारे आदि) मा सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाइनेछ। ५. खेती योग्य जग्गालाई बाँझो राख्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्दै बाँझो रहेका कृषि भूमिको दिगो उपयोगकालागि उपयुक्त योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ। ६. ठूला फाँटहरूमा चक्लाबन्दी गरी बृहद एकीकृत खेती सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीलाई दिगो र व्यावसायिक प्रणालीमा रुपान्तरण गर्नु ।	
२.१ः तुलनात्मक लाभ हुन सक्ने स्थानीय बालीनाली र आधारभूत खाद्यवस्तुको उपभोगमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्ने ।	१. खाद्य तथा अन्य कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भरताकालागि उत्पादन पकेट क्षेत्र विकास गरी सघन व्यावसायिक खेती प्रणाली अघि बढाइनेछ । २. कृषि उपज उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण एवम् वितरण प्रणालीमा नयाँ प्रविधिको विकासको अनुसरण, अवलम्बन र आधुनिकीकरण गरिनेछ । ३. उत्पादन र भण्डारणका क्रममा हुने हानी नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गर्न कृषि उपज सङ्कलन तथा भण्डारण केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ४. निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार सम्झौतामा आधारित तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । ५. मूल्य शृङ्खला पद्धति अनुसार उत्पादनदेखि बजारीकरणसम्मका कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ६. खाद्यान्न उत्पादन न्युन भएका पोषण असुरक्षित स्थानहरूमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिइनेछ।
उद्देश्य ३ः जैविक खेतीको प्रवर्द्धनमार्फत कृषि क्षेत्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गरी नगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा टेवा पुर्‍याउनु ।	

३.१ः जलवायु परिवर्तन र प्रकोपबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. रासायनिक मल, विषदीको प्रयोग घटाउदै जैविक र प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी उत्पादित वस्तुलाई बजारीकरणमा जोड दिइनेछ । २. जलवायु परिवर्तनसँगै कृषिमा अनुकूलन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन तथा उपयोगमा वृद्धि गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख तथा रैथाने विउबिजन र बालीजन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. कृषि अध्ययन तथा अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिको विकास एवम् विस्तार गरिनेछ । ५. कृषि उपजको अधिकतम उत्पादन एवम् उत्पादकत्व वृद्धिकालागि स्थानीय साधन स्रोत र जैविक प्रविधिको उपयोग गरिनेछ । ६. वन्यजन्तुबाट कृषि बालीमा हुने क्षति न्यूनीकरणका लागि उपयुक्त समाधानका उपाय खोजिनेछ ।
उद्देश्य ४ः पशुपन्छी पालनलाई प्रविधियुक्त र व्यावसायिक बनाई पशुपन्छी जन्य पदार्थको निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु।	
४.१ः कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. कृषकलाई पशुपन्छी पालन तथा पशुपन्छीजन्य व्यवसायमा प्रेरित गरी आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. युवाको विदेश पलायन रोक्न तथा विदेशबाट फर्किएका र बेरोजगार युवालाई पशुपन्छी पालनमा युवा लाक्षित कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ। ३. पशुपन्छी पालनमा युवा सहभागिता र महिला सशक्तीकरणलाई केन्द्रित गरी व्यावसायिक कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइनेछ । ४. व्यावसायिक पशुपन्छी पालनका साथै माछा पालन तथा मौरी पालनकालागि अनुदान तथा सहुलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विपन्न परिवारलाई पशुपन्छी पालनकालागि प्रोत्साहन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ।

४.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका २४: कृषि तथा पशुपालनका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
कृषि												
१	**च्यक्लाबन्दी कार्यक्रम**				१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	**५००००**	प्रदेश	
२	**भूमि बैक स्थापना**				५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	**२५०००**	नगरपालिका	
४	**एक वडा एक कृषि उपज चिनारी कार्यक्रम**	पटक		**१३**	३०००	६०००	९०००	९०००	१२०००	**३९०००**	नगरपालिका	
५	जैविक, प्रांगारिक मल तथा जैविक विषादी प्रयोग प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रोपनी		३००	१०००	१५००	२०००	२५००	३०००	**१००००**	नगरपालिका	
६	माटो परिक्षण कार्यक्रम	पटक		**५**	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	सवै वडाहरुमा
७	तरकारी पकेट क्षेत्र कार्यक्रम	पटक		**१३**	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
८	लसुन, प्याज र गोलभेडा विकास कार्यक्रम	पटक		५	४५०	५००	५५०	६००	७५०	**२८५०**	नगरपालिका	
९	बेमौसमी तरकारी र दलहन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	पटक		**५**	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
१०	आलु पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	पटक		**५**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
११	कागति र सुन्तलाको पकेट क्षेत्र कार्यक्रम	पटक		**५**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
१२	हिउँदे र वर्षे फलफूलकको विरुवा वितरण कार्यक्रम	पटक		१०	४००	४००	४००	४००	४००	**२०००**	नगरपालिका	
१३	कृषकहरुलाई प्लास्टिक टनेल वितरण कार्यक्रम	जना		**२५०**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
१४	मौसमी र वेमौसमी तरकारीको मिनिकिट वितरण कार्यक्रम	पटक		**१३**	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
१५	च्याउखेति विकास कार्यक्रम कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१६	कृषकहरुलाई कृषि यान्त्रिकरण सामाग्रि वितरण कार्यक्रम	पटक		५	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	**१५०००**	नगरपालिका	
१७	मसलाबाली विकास कार्यक्रम, विउ वितरण सहयोग, कृषक तालिम	रोपनी		५००	५००	५००	५००	५००	६००	**२६००**	नगरपालिका	अदुवा बेसार
१८	आधुनिक घारमा मौरी पालन कार्यक्रम	घार		१०००	५५०	५५०	५५०	५५०	५५०	**२७५०**	नगरपालिका	
१९	बहुउद्देश्यीय कृषि, फलफुल तथा जडीवुटी नर्सरी स्थापना र संचालन	संख्या		१	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
२०	फलफुल खाद्यान्न तथा वीउ भण्डारण गृह (१००० मे.ट.)	संख्या		१				५०००	५०००	**१००००**	प्रदेश	
२१	तरकारी तथा खाद्यान्न संकलन केन्द्र स्थापना	वडा		**१३**	२०००	२०००	२०००	४०००	३०००	**१३०००**	नगरपालिका	
२२	कृषि वजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक		५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
२३	कृषि बाली विमा कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
२४	कृषि दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
२५	कृषि व्यवसायिहरुको लागि अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम	पटक		१	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
२६	**कृषक वर्गिकरण तथा परिचय पत्र वितरण (कृषक भत्ता)**	एकमुष्ठ			३५००	३५००	३५००	३५००	३५००	**१७५००**	प्रदेश/नपा	
२७	कृषक सम्मान कार्यक्रम	पटक		१	३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	नगरपालिका	
पशुपन्छी												
२८	नश्ल सुधार, पशु ल्याव तथा पशु उपचार केन्द्र स्थापना, पशु पंक्षिलाई भ्याक्सिन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
२९	उन्नत घाँसखेती विस्तार कार्यक्रम	रोपनी		१५०	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
३०	बाखा, बंगुर/सुँगुर, कखुरा, गाईभैसी नमुना फर्म विकास र व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
३१	दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना	संख्या		२				५०००	५०००	१००००	नगरपालिका	
३२	माछापालन सहायता	संख्या		१०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
३३	पशु वधस्थल तथा मासु वजार विकास कार्यक्रम	संख्या		२				१५००	१५००	३०००	नगरपालिका	
३४	भकारो सुधार कार्यक्रम	पटक		१	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	नगरपालिका	
३५	दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम,	जना		२५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	(कर्मचारी र जन प्रतिनिधि सहित)
३६	औषधी तथा भ्याक्सिन खरिद	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
३७	पशुपंक्षि सम्वन्धी स्थलगत तालिम	पटक		१५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
३८	पशु विमा कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
३९	पशुव्यवसायिहरुको लागि अवलोकन भ्रमण	पटक		६	३००	३५०	३५०	४००	४००	१८००	नगरपालिका	
४०	बाँदर व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			६००	६००	६००	६००	६००	३०००	नगरपालिका	
४१	पशुसेवा सालवसाली कार्यक्रम	पटक		५	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	नगरपालिका	
	कृषि तथा पशुपन्छीको जम्मा				५०६००	५४२००	५७७५०	७१८५०	७४६००	३०९०००		

तालिका २५: कृषि तथा पशुपालनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

कृषि										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	**च्यक्लाबन्दी कार्यक्रम**			५००००	१.१	१	४	३	२	२
२	**भूमि बैक स्थापना**			२५०००	१.१	१	४	३	२	२

कृषि										
क. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
४	**एक वडा एक कृषि उपज चिनारी कार्यक्रम**	पटक	१३	३९०००	१.१	१	४	३	२	२
५	जैविक, प्रांगारिक मल तथा जैविक विषादी प्रयोग प्रवर्द्धन कार्यक्रम	रोपनी	३००	१००००	१.१	२	३	३	२	२
६	माटो परिक्षण कार्यक्रम	पटक	५	५०००	१.१	२	३	३	३	२
७	तरकारी पकेट क्षेत्र कार्यक्रम	पटक	१३	७५००	१.१	१	४	३	२	२
८	लसुन, प्याज र गोलभेडा विकास कार्यक्रम	पटक	५	२८५०	१.१	१	४	३	२	२
९	बेमौसमी तरकारी र दलहन पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	पटक	५	७५००	१.१	१	४	३	२	२
१०	आलु पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	१	४	३	२	२
११	कागति र सुन्तलाको पकेट क्षेत्र कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	१	४	३	२	२
१२	हिउँदे र वर्षे फलफूलकको विरुवा वितरण कार्यक्रम	पटक	१०	२०००	१.१	१	४	३	२	२
१३	कृषकहरुलाई प्लास्टिक टनेल वितरण कार्यक्रम	जना	२५०	२५००	१.१	२	३	३	२	२
१४	मौसमी र वेमौसमी तरकारीको मिनिकिट वितरण कार्यक्रम	पटक	१३	५०००	१.१	१	४	३	२	२
१५	च्याउखेति विकास कार्यक्रम कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	१	४	३	२	२
१६	कृषकहरुलाई कृषि यान्त्रिकरण सामाग्रि वितरण कार्यक्रम	पटक	५	१५०००	१.१	२	३	३	२	२
१७	मसलाबाली विकास कार्यक्रम, विउ वितरण सहयोग, कृषक तालिम	रोपनी	५००	२६००	१.१	१	४	३	२	२
१८	आधुनिक घारमा मौरी पालन कार्यक्रम	घार	१०००	२७५०	१.१	१	४	३	२	२
१९	बहुउद्देश्यीय कृषि, फलफुल तथा जडीवुटी नर्सरी स्थापना र संचालन	संख्या	१	२५००	१.१	१	४	३	२	२

कृषि										
क. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
२०	फलफुल खाद्यान्न तथा वीउ भण्डारण गृह (१००० मे.ट.)	संख्या	१	१००००	१.१	२	३	३	२	२
२१	तरकारी तथा खाद्यान्न संकलन केन्द्र स्थापना	वडा	१३	१३०००	१.१	२	३	३	२	२
२२	कृषि वजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	५	५०००	१.१	२	३	३	२	२
२३	कृषि बाली विमा कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	२	३	३	२	२
२४	कृषि दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	१	४	३	२	२
२५	कृषि व्यवसायिहरुको लागि अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम	पटक	१	२५००	१.१	२	३	३	३	२
२६	**कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण (कृषक भत्ता)**	एकमुष्ठ		१७५००	१.१					
२७	कृषक सम्मान कार्यक्रम	पटक	१	१५००	१.१	२	३	३	२	२
	पशुपन्छी									
२८	नश्ल सुधार, पशु ल्याव तथा पशु उपचार केन्द्र स्थापना, पशु पंक्षिलाई भ्याक्सिन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		७५००	१.१	१	४	३	२	३
२९	उन्नत घाँसखेती विस्तार कार्यक्रम	रोपनी	१५०	२५००	१.१	१	४	३	२	२
३०	बाखा, बंगुर/सुँगुर, कखुरा, गाईभैसी नमुना फर्म विकास र व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		५०००	१.१	१	४	३	२	३
३१	दुग्ध चिस्यान केन्द्र स्थापना	संख्या	२	१००००	१.१	१	४	३	३	३
३२	माछापालन सहायता	संख्या	१०	५०००	१.१	१	४	३	२	२
३३	पशु वधस्थल तथा मासु वजार विकास कार्यक्रम	संख्या	२	३०००	१.१	२	३	३	२	३
३४	भकारो सुधार कार्यक्रम	पटक	१	१००००	१.१	२	३	३	२	३
३५	दक्ष जनशक्ति विकास कार्यक्रम,	जना	२५	२५००	१.१	१	४	३	३	३

कृषि										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
३६	औषधी तथा भ्याक्सिन खरिद	पटक	५	२५००	१.१	२	३	३	३	३
३७	पशुपंक्षि सम्वन्धी स्थलगत तालिम	पटक	१५	२५००	१.१	१	४	३	२	३
३८	पशु बिमा कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	२	३	३	३	३
३९	पशुव्यवसायिहरुको लागि अवलोकन भ्रमण	पटक	६	१८००	१.१	२	३	३	२	३
४०	बाँदर व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		३०००	१.१					
४१	पशुसेवा सालवसाली कार्यक्रम	पटक	५	१००००	१.१	२	३	३	२	३
	कृषि तथा पशुपन्छीको जम्मा			३०९०००						

४.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका २६: कृषि तथा पशुपालनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	नगरपालिकाको आर्थिक विकासको क्षेत्रमा उच्चतम लगानी परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्नु।	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा पशुपन्छीपालनको हिस्सा	प्रतिशत	४२	४२	४३	४३	४३	४३	४३	नगरपालिका प्रोफाइल, कृषि, पशु विकास र स्वास्थ्य शाखाको प्रतिवेदन	कृषि, पशु र खाध्य सुरक्षा क्षेत्रले थप प्रोत्साहन र प्राथमिकता पाएका हुने
असर		प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (धान)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.९	४	४.२	४.५	४.८	५	५		

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नगरपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (मकै)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.५	३.८	४.२	४.५	४.८	५	५		
		प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (कोदो) मे. टन प्रति हेक्टर	मे. टन प्रति हेक्टर	१.२	१.३	१.५	१.८	२	२.५	२.५		
		दलहनको उत्पादकत्त्व - मास	मे. टन प्रति हेक्टर	१.२	१.३	१.५	१.८	२	२.५	२.५		
		तेलहन को उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१.३	१.३	१.५	१.८	२	२.५	२.५		
		आलु बालीको उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२७		
प्रतिफल	निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली दिगो एवम् व्यावसायिक प्रणालीमा रुपान्तरण हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा कृषि उपज बिक्रीका लागि बजार उपलव्ध भएका कृषक परिवार	प्रतिशत	८०	८२	८४	८६	८८	९०	९०		
		वर्षभरी सिंचाइ हुने खेतियोग्य जमिन	हे	१९५४	२०००	२१००	२२००	२३००	२५००	२५००		
		तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	प्रतिशत	२	५	७.५	१०	१२	१५	१५		
		कृषि सहकारी संस्था	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
		सहकारीमा आवद्ध कृषक	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०	५५	६०	६५		
		कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन	सङ्ख्या	११	१२	१५	१८	२०	२५	२५		
		कृषिमा आधारित रोजगारी	सङ्ख्या	-	२५०	५००	७५०	१०००	१२५०	१२५०		

कृषि तथा पशुपन्छी

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन भई रोजगारी र आम्दानी बृद्धि हुनेछ ।	कृषि तालिम प्राप्त जनशक्ति	जना	-	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		कोल्ड रूम (चिस्यान केन्द्र)	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१		
		कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र	सङ्ख्या	२	५	८	१३	१३	१३	१३		
		टनेल	सङ्ख्या	११५२	१५००	२०००	२५००	३०००	३५००	३५००		
		प्लाष्टिक पोखरी	सङ्ख्या	५५	१००	१५०	२००	२५०	३००	३००		
		कृषि प्राविधिक	जना	३	५	७	११	१३	१३	१३		
	व्यवसायिक पशुपालनबाट पशुजन्य पदार्थको आयात अन्त्य भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्म	सङ्ख्या	४८	६०	७५	९०	१०५	१२०	१२०		
		अण्डाको उत्पादकत्व	सङ्ख्या (हजारमा)	१२००	१२५०	१३००	१३५०	१४००	१४५०	१४५०		
		दुधको उत्पादकत्व	लीटर (हजारमा)	१०८५०	११०००	११२५०	११५००	१२०००	१२५००	१२५००		
		मासुको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	१५००	१६००	१७००	१८००	१९००	२०००	२०००		
		पशु प्राविधिक	जना	३	५	७	११	१३	१३	१३		

४.२ सिँचाइ

४.२.१ पृष्ठभूमि

फाँउदी खोला, चुँदी खोला, कर्स्याङ खोला तथा मर्स्याङ्दी नदी लगायत दर्जनौं मसिना खोला नै भानु नगरपालिकाका मुख्य सिँचाइका स्रोतहरू हुन् । नगरपालिकाको कूल खेती योग्य जमिन मध्ये ४२.२२ प्रतिशत जमिन सिंचित छ भने २१.०८ प्रतिशत जमिन वर्षभरी नै सिंचित हुने गरेको छ । कुलो तथा खोल्साहरूबाट सिँचाइका लागि खेत तथा गरासम्म पानी पुऱ्याउने गरिन्छ । सतही सिँचाइ सुविधा प्राप्त नभएको क्षेत्रका आकाशे पानीलाई सङ्कलन गरी सिँचाइ विस्तार गरिएको छ । साना तथा मझौला स्तरका मोटर जडान गरी किसानहरूले सिँचाइ गर्ने गरेको पाइन्छ । ठूला लिफ्ट सिँचाइ परियोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी काम अघि बढाउने प्रकृया शुरु भएको छ ।

नगरपालिकामा दर्जन बढी विभिन्न स्थानीय कुलोहरूबाट सिँचाइको प्रबन्ध भइरहेको तथा यस बाहेक पनि परम्परागत निजी कुलोहरू माफर्त पनि सिँचाइ सुविधा विस्तार गरिएको छ । फाँउदी खोला सिँचाइ र चुँदी खोला सिँचाइ भानुका रणनीतिक सिँचाइ आयोजनाका रूपमा प्रस्ताव गरिएका छन् ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौती

कृषि योग्य जमिनमा अपर्याप्त सिँचाइ सुविधा हुनु, सिँचाइ विकासमा आधुनिक प्रविधि (थोपा सिँचाइ, प्लास्टिक पोखरी, बोरिङ, लिफ्टिङ) को प्रयोगमा कमी हुनु, पर्याप्त सिँचाइ कुलो र पोखरी गुणस्तरीय तथा पक्की नहुनु, भएका सिँचाइ आयोजनाहरू पनि पूर्ण क्षमतामा प्रयोगमा आउन नसक्नु, बोरिङ सञ्चालनमा आवश्यक इन्धन/विद्युतको सहज एवम् सुलभ पहुँचको अभाव हुनु, मर्मत सम्भारको कमी हुनु, सिँचाइ स्रोत मुहान सुक्दै जानु, जल उत्पन्न प्रकोपले सिँचाइ आयोजनामा क्षति पुग्नु, कृषि प्रणाली र सिँचाइ बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न नसकिनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् ।

साना-साना सिँचाइ योजना निर्माण खर्चिलो हुनु, कृषि योग्य जमिनमा सर्वयाम सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु, कृषि र सिँचाइ बीच अन्तरसम्बन्ध स्थापना नहुनु, सिँचाइ आयोजनाहरू पूर्ण क्षमतामा उपयोग नहुनु, स्थानीय समुदायहरूद्वारा सञ्चालन भई आएका परम्परागत सिँचाइ प्रणालीका कुलाहरूको संरक्षण हुन नसक्नु, सिँचाइ कुलाहरूको मर्मत सम्भारमा लाभग्राही उपभोक्ता समितिहरूलाई जिम्मेवार बनाउन नसक्नु आदि यस क्षेत्रका सिँचाइ विकासका चुनौतीहरू हुन् ।

४.२.३ सम्भावना तथा अवसर

सिँचाइका लागि पर्याप्त स्रोतहरूको उपलब्ध भएकोले ठूला आयोजनाका सतह सिँचाइको विकास गरी सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन सकिने सम्भावना रहेको छ । चुँदी फाँट, खहरे, कल्लेरी, ढुकुर्दी, शतिघाट, बाहविसे,

दोरदोरटार, मोहोरियाटार, कालीमाटी टार, बेलटार, दाहालटार, कउरेटार, नारेश्वरटार, फुस्रेटार, कल्याणटार, भन्सार आदि क्षेत्रमा सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गरी थप उत्पादन वृद्धि भई आम्दानी स्रोतहरू बढाउन सकिने सम्भावना रहेको छ । सर्वयाम सिँचाइको उपलब्धतासँगै उत्पादकत्व वृद्धि भई नगरपालिकाको खाद्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर हुँदै निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने सम्भावना रहेको छ । आकाशे पानी सङ्कलन र प्लास्टिक पोखरीको अभ्यास सुरु हुनु, साना सिँचाइ निर्माणका क्षेत्रमा संघसंस्थाहरू क्रियाशिल रहनु, साना सिँचाइ नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, नगरपालिकाको प्राथमिकतामा सिँचाइ क्षेत्र समावेश हुनु तथा सिँचाइका लागि उपयुक्त जमिनहरूको उपलब्धता हुनु भानुका सिँचाइ विकासका अवसरहरू हुन् ।

४.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

नगरपालिकामा सिँचाइ प्रणालीको विकास गरी जलस्रोतको व्यवस्थापनबाट कृषिजन्य उत्पादनमा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।
२. कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्न दिगो सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका २७: सिँचाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार गर्दै नयाँ वैकल्पिक सिँचाइ स्रोतको पहिचान गर्नु ।	
१.१: परम्परागत सिँचाइ संरचनामा सुधार र व्यवस्थापनबाट खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकतामा राखी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने।	१. परम्परागत सिँचाइका परम्परागत स्रोतहरूको विवरण तयार पारिनेछ। २. परम्परागत स्रोतहरूको क्षमताको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ। ३. यस्ता स्रोतहरूको संरक्षण गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । ४. आधारभूत सिँचाइको पहुँच बृद्दिकोलागि खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी प्राथमिकताको निर्धारण गरिनेछ । ५. संरचना निर्माणकोलागि वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ । ६. निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न निर्माण तथा अनुगमन समितिको गठन गरिनेछ।
१.२: आधारभूत सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूमा वैकल्पिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन गरी सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने।	१. सिँचाइका वैकल्पिक स्रोतहरूको पहिचान गरिनेछ । २. पहिचान गरिएका स्रोतहरूको विज्ञ सम्मिलित टोलीबाट सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ। ३. संरचना निर्माणकोलागि आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्थापन गरिनेछ। ४. सिँचाइको पहुँच नपुगेका कृषिजन्य क्षेत्रहरूको विवरण तयार गरी प्राथमिकताको सूची तयार गरिनेछ ।

	५. प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक सिँचाइ संरचनाको निर्माण गरिनेछ। ६. सतह सिँचाइको सम्भावना नभएको क्षेत्रमा भूमिगत प्रणालीबाट सिँचाइ गर्ने योजना तथा लागत इष्टिमेट गरिनेछ । ७. संरचना निर्माणको निमित निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ। ८. संरचना निर्माणको प्रयोजनकोलागि निर्माण तथा अनुगमन समिति गठन गरिनेछ। ९. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ। १०. सिँचाइ आयोजनाहरूको मर्मत सम्भारको लागि कृषक तथा समुदायको क्षमता वृद्धि गरिनेछ । ११.सिँचाइको आवश्यक रेखदेख, अनुगमन र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य २ः कृषियोग्य जमिनमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्न दिगो सिँचाइ प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्नु।	
२.१ः खेतीयोग्य जमिन भएको तर सिँचाइको पहुँच नपुगेको वा अपर्याप्त भएको क्षेत्रमा प्राथमिकताको आधारमा सिँचाइको पहुँच वृद्धि गर्ने ।	१. सिँचाइ नपुगेका अथवा अपर्याप्त खेतीयोग्य जमिनको विवरण तयार पारिनेछ। २. निर्माण भए तापनि समुचित प्रयोगमा नआएका सिँचाइ नहर तथा कुलोहरूको प्रयोगमा आउनेगरी पुनर्निर्माण गरिनेछ । ३. एक योजनाबाट समुदायमा खानेपानी र सिँचाइको व्यवस्थापन गर्न सम्भब भएको अवस्थामा त्यस्ता योजनालाई प्राथमिकता दिइनेछ । ४. सिँचाइकोलागि प्राथमिकताको आधारमा साना जलासय, ताल, पोखरी आदि संरचना तयार गरिनेछ । ५. सिँचाइका संरचनाको मर्मत सम्भारकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरिनेछ। ६. संरचना विस्तारकोलागि उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिस्चित गरिनेछ। ७. सिँचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ताहरूको समितिको गठन गरिनेछ।
२.२ः दिगो सिँचाइ प्रणालीकोलागि संरचनाको विकास र व्यवस्थापन गर्ने ।	१. जल उपभोक्ता संस्थाको संस्थागत क्षमताको विकास गरिनेछ । २. सिँचाइ योजनाको सञ्चालन र व्यवस्थापनलाई दिगो बनाउन सिँचाइ सेवा शुल्क निर्धारण गरी सङ्कलन र उपयोग गर्न कानुनी व्यवस्था गरिनेछ । ३. दिगो सिँचाइको व्यवस्थापनकोलागि उपभोक्ता र समुदायको दक्षतामा वृद्धि गरिनेछ । ४. सिँचाइ पुगेका क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउन सकिने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा खाद्यवस्तुको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

	५. सिँचाइ आयोजनाका मुहानहरूको संरक्षण गरिनेछ ।
२.३ः जलउत्पन्न प्रकोपको क्षति नियन्त्रण गर्नु ।	१. जल उत्पन्न जोखिमको क्षेत्र पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ। २. नदीजन्य प्रकोपका दिगो नियन्त्रणमा स्थानीय प्रविधि र रैथाने ज्ञानको उपयोग गरिनेछ। ३. खोलाखोल्सीको नियन्त्रणमा वायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको उपयोग गरिनेछ। ४. नदी किनाराको क्षेत्रको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिइनेछ । ५. नदी किनारका जोखिमयुक्त स्थानमा बस्ती विस्तार तथा नदी खोला अतिक्रमण र अव्यवस्थित दोहनको नियन्त्रण गरिनेछ ।

४.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका २८: सिँचाइका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	चुँदीखोलाको दायाँबाया दोहोरो नहर निर्माण	किमि		२०	२००००	२००००	२००००	२००००	२००००	१०००००	प्रदेश/नपा	
२	सिचाइ कुलो मर्मत संभार कार्यक्रम	पटक		१०	५०००	५०००	७०००	८०००	१२०००	३७०००	नगरपालिका	
३	एकिकृत साना, मझौला तथा वृहत सिंचाई कार्यक्रम	संख्या		५	३५००	३५००	४०००	६०००	८०००	२५०००	नगरपालिका	
४	सिंचाई सम्बन्धी सालवसाली योजनाहरु	पटक		१५	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	नगरपालिका	
५	सिचाइका लागि विद्युत महशसल सहयता				५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
	सिचाँइको जम्मा				३१०००	३१०००	३३५००	३६५००	४२५००	१७४५००		

तालिका २९: सिँचाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	चुँदीखोलाको दायाँबाया दोहोरो नहर निर्माण	किमि	२०	१०००००	१.१					
२	सिचाइ कुलो मर्मत संभार कार्यक्रम	पटक	१०	३७०००	१.१	१२	३	५	३	१
३	एकिकृत साना, मझौला तथा वृहत सिंचाई कार्यक्रम	संख्या	५	२५०००	१.१	१२	३	५	३	१
४	सिंचाई सम्बन्धी सालवसाली योजनाहरु	पटक	१५	१००००	१.१	१२	३	५	३	१
५	सिचाइका लागि विद्युत महशसल सहयता			२५००	१.१					
	सिचाँइको जम्मा			१७४५००						

४.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ३०: सिँचाइका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	नगरपालिकाको आर्थिक विकासको क्षेत्रमा उच्चतम लगानी परिचालन गरी गुणस्तरीय उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्नु।	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि तथा पशुपन्छीपालनको हिस्सा	प्रतिशत	४२	४२	४३	४३	४३	४३	४३	नगरपालिका प्रोफाइल, कृषि, पशु विकास र स्वास्थ्य शाखाको प्रतिवेदन	कृषि, पशु र खाध्य सुरक्षा क्षेत्रले थप प्रोत्साहन र प्राथमिकता पाएका हुने
असर	कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गरी नगरपालिकाको निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (धान)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.९	४	४.२	४.५	४.८	५	५		
		प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (मकै)	मे. टन प्रति हेक्टर	३.५	३.८	४.२	४.५	४.८	५	५		
		प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादकत्त्व (कोदो) मे. टन प्रति हेक्टर	मे. टन प्रति हेक्टर	१.२	१.३	१.५	१.८	२	२.५	२.५		
		दलहनको उत्पादकत्त्व - मास	मे. टन प्रति हेक्टर	१.२	१.३	१.५	१.८	२	२.५	२.५		
		तेलहन को उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	१.३	१.३	१.५	१.८	२	२.५	२.५		
		आलु बालीको उत्पादकत्त्व	मे. टन प्रति हेक्टर	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२७		
प्रतिफल	निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली दिगो एवम् व्यावसायिक	३० मिनेटसम्मको दुरीमा कृषि उपज बिक्रीका लागि बजार उपलव्ध भएका कृषक परिवार	प्रतिशत	८०	८२	८४	८६	८८	९०	९०		

कृषि तथा पशुपन्छी												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	प्रणालीमा रुपान्तरण हुनेछ ।	वर्षभरी सिंचाइ हुने खेतियोग्य जमिन	हे	१९५४	२०००	२१००	२२००	२३००	२५००	२५००		
		तरकारी व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्र	प्रतिशत	२	५	७.५	१०	१२	१५	१५		
		कृषि सहकारी संस्था	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
		सहकारीमा आवद्ध कृषक	प्रतिशत	३५	४०	४५	५०	५५	६०	६५		
		कृषिमा आधारित उद्योग सञ्चालन	सङ्ख्या	११	१२	१५	१८	२०	२५	२५		
	कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालन भई रोजगारी र आम्दानी बृद्धि हुनेछ ।	कृषिमा आधारित रोजगारी	सङ्ख्या	–	२५०	५००	७५०	१०००	१२५०	१२५०		
		कृषि तालिम प्राप्त जनशक्ति	जना	–	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		कोल्ड रूम (चिस्यान केन्द्र)	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१		
		कृषि उपज सङ्कलन केन्द्र	सङ्ख्या	२	५	८	१३	१३	१३	१३		
		टनेल	सङ्ख्या	११५२	१५००	२०००	२५००	३०००	३५००	३५००		
		प्लाष्टिक पोखरी	सङ्ख्या	५५	१००	१५०	२००	२५०	३००	३००		
		कृषि प्राविधिक	जना	३	५	७	११	१३	१३	१३		
	व्यवसायिक पशुपालनबाट पशुजन्य पदार्थको आयात अन्त्य भई निर्यात प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।	व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन फर्म	सङ्ख्या	४८	६०	७५	९०	१०५	१२०	१२०		
		अण्डाको उत्पादकत्व	सङ्ख्या (हजारमा)	१२००	१२५०	१३००	१३५०	१४००	१४५०	१४५०		
		दुधको उत्पादकत्व	लीटर (हजारमा)	१०८५०	११०००	११२५०	११५००	१२०००	१२५००	१२५००		
		मासुको उत्पादकत्व	मेट्रिक टन	१५००	१६००	१७००	१८००	१९००	२०००	२०००		
		पशु प्राविधिक	जना	३	५	७	११	१३	१३	१३		

४.३ पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा

४.३.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिका समृद्धिको अर्को महत्त्वपूर्ण संभाव्य क्षेत्र पर्यटन हो । संविधानले नेपालको सम्पदाहरूको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्द्धन र प्रचार प्रसार गर्दै पर्यावरण अनुकूल पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने र पर्यटन उद्योगको लाभमा स्थानीय जनतालाई प्राथमिकता दिने नीति लिएकोछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले पर्यटन सम्वन्धी योजनाहरूको कार्यान्वयन र अनुगमन, पर्यटकीय सेवा विस्तार आदि कार्य स्थानीय सरकारलाई सुम्पेको छ । प्रसिद्ध थानीमाई मन्दिर, ऐतिहासिक भानु जन्मस्थल (चुँदी-रम्घा), रङ्गनाथ पौडेल जन्मस्थल (मैवलकोट), मिर्लुङकोट, सहिद बुद्द सिं स्मारक पार्क, चिटि खोला यल्लो पार्क, तामाचुली गढी, सुन्दर पोखरी, ढाँड पोखरी, भ्यू टावर, आदि जस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल रहेको यस नगरपालिका साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय हिसाबले जिल्ला कै महत्त्वपूर्ण नगरपालिकाका रूपमा चिनिन्छ ।

नगरपालिका क्षेत्रका विभिन्न वडाहरूमा प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरू रहेको पाइएकोछ । विशेष गरी ऐतिहासिक मन्दिर, पोखरी, सामुदायिक वन क्षेत्र, संग्रहालय, होम स्टे, होटेल र रेस्टुरेन्टहरूले नगरपालिकाको पर्यटनलाई बढावा दिइरहेको छ । नगरपालिका क्षेत्रमा यस किसिमका तीन दर्जन बढी पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् जसमध्ये केही प्राकृतिक छन् भने केही मानव निर्मित रहेका छन् । साँस्कृतिक विविधताले धनी भानु क्षेत्रमा ३५० भन्दा धेरै ऐतिहासिक धार्मिक स्थलहरू रहेका छन् ।

४.३.२ समस्या तथा चुनौती

पर्यटन उद्योगबाट हुन सक्ने लाभबारे स्थानीय नागरिकलाई पर्याप्त जानकारी नहुनु, सबै स्थानमा सर्वयाम सडक सुविधा उपलब्ध नहुनु, नगरपालिका क्षेत्रमा पर्यटन उद्योगका लागि पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको अभाव, विद्यमान पर्यटकीय स्थलहरूमा आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको सुविधा नहुनु, पर्यटन उद्यमशिलताको कमी, स्थानीय भाषा संस्कृतिको समुचित विकास नहुनु, मौलिक संस्कृतिलाई पर्यटनसँग आबद्ध गर्न नसक्नू, पर्यटन क्षेत्रको विकासका लागि पर्याप्त बजेट परिचालन नहुनु आदि यहाँको पर्यटन विकासमा प्रमुख समस्याका रूपमा देखिएका छन् ।

प्राचीन तथा मौलिक कला र जातीय संस्कृति, ऐतिहासिक मठ मन्दिरहरूको जगेर्ना हुन नसक्नु, बाह्य संस्कृतिको प्रभाव र अतिक्रमण बढ्नु, विभिन्न जातजाति तथा अल्पसङ्ख्यक जनसङ्ख्याले बोल्ने भाषा लोप हुने खतरामा हुनु पर्यटकको बसाइका लागि पर्यटन स्तरको होटेल नभएकाले बास र खर्च गराई वृद्धि गर्नु, पर्यटकीय उपजको विविधिकरण गर्नु, यस क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न अल्पसंख्यक जातजाती आदीको भाषा र संस्कृति जगेर्ना गर्नु, स्थानीय साँस्कृतिक विविधता र पहिचानलाई पर्यटन उद्योगसँग आवद्ध गर्नु आदि प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

४.३.३ सम्भावना तथा अवसर

पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अध्ययन र तालिमका लागि युवायुवती स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुनु, पर्यटन उद्योगकालागि आवश्यक अन्न, तरकारी, फलफूल गाउँमा नै उत्पादन हुनु, स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण हुनु, स्थानीय हस्तकला, भेषभुषा, संस्कृतिको प्रवर्द्धन हुनु, होमस्टे सञ्चालनका लागि स्थानीय समुदाय इच्छुक रहनु, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतसँग आबद्ध हुने अवसर प्राप्त हुनु आदि भानुका पर्यटन विकास अवसर हुन्।

भाषा, लिपि, संस्कृति, ललितकला आदिको संरक्षण र उपयोग स्थानीय निकायको कार्यदायरामा आउने, जातीय संस्कृतिको संरक्षणमा समुदायको सक्रियता बढ्ने, सांस्कृतिक एवम् धार्मिक विविधताका बीच सद्भाव अभिवृद्धि हुने जस्ता सम्भावना रहेका छन् ।

४.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

पर्यटन क्षेत्रको विकास मार्फत आर्थिक समृद्धि गरि दिगो विकासका लागि स्थानीय स्रोत साधन तथा स्थानीय खाद्य उपजको प्रयोग गरि रोजगारी प्रदान गर्ने ।

उद्देश्य

१. पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।
२. पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।
३. पर्यटन विकासका लागि आवश्यक मानव संसाधन विकास गर्नु ।
४. पर्यटकीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।
५. विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु ।
६. विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनःनिर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ३१: पर्यटनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर वृद्धि तथा पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार गर्नु ।	
१.१: हाल सञ्चालनमा रहेका होटेल र चियापसलहरूको सेवाको स्तरोन्नति गर्ने ।	१. स्थानीय होटेल, लज र चियापसलका व्यवसायीहरूलाई विषयगत इन्स्ट्रक्टर झिकाई स्थानीय स्तरमै पेशागत तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । २. भइरहेका व्यवसायहरूको स्तरोन्नतिकालागि सहुलियत दरको पुँजीको खोजी गरिदिइनेछ ।
१.२: पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचारप्रसार गर्ने ।	१. पर्यटन प्रवर्द्धन बारेमा विज्ञहरूबाट संक्षिप्त अध्ययन गराइनेछ । २. विभिन्न सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरी ठाउँहरूबारे प्रचार प्रसार गरिनेछ । ३. ब्रोस्योर तयार गरी छिमेकी जिल्लाहरूमा बितरण गरिनेछ । ४. जिल्लाका ब्याचलर्स/ मास्टर्स तहका विद्यार्थीहरूलाई अनुसन्धानकालागि यी स्थानको फिल्ड भिजिटमा प्रोत्साहित गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	५. यी स्थान विशेषका बारेमा नियात्राकारहरूको भ्रमण आयोजना गर्ने र साहित्यिक लेखरचना लेखाई पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। ६. वेबसाइट, युट्युव, फेसबुक, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम जस्ता सामाजिक सञ्जालको प्रयोग गरी आवश्यक प्रचार प्रसार गरिनेछ।
उद्देश्य २: पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास गर्नु ।	
२.१: पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने ।	१. पर्यटकीय महत्त्वका स्थानहरूमा आवागमन सहज बनाउन कालोपत्रे सडक, पदमार्ग, पुल आदि निर्माण गरिनेछ । २. भइरहेका सडक र पदमार्गको स्तरोन्नति गरिनेछ ।
२.२: पर्यटन पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने ।	१. विशेष पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माणको विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार पारिनेछ । २. पूर्वाधार निर्माणका लागि आवश्यक जग्गा खरिद तथा अधिग्रहण गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: पर्यटन विकासका लागि आवश्यक मानव संसाधन विकास गर्नु ।	
३.१: नगरपालिका भित्रका युवायुवतीलाई पर्यटन विषयको शिक्षा प्रदान गर्ने ।	१. पर्यटन व्यवसाय प्रति युवायुवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई पर्यटन तथा अतिथि सत्कार विषयमा अध्ययन गर्न पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ । २. आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक युवायुवतीलाई नेपाल पर्यटन तथा होटेल व्यवस्थापन एकेडेमीबाट दिने गरिएका Food Preparation and Control, Tourist Guide, Trekking Guide लगायतका छोटो अवधिका तालिममा पठाइने र आर्थिक सहयोग गरिनेछ ।
उद्देश्य ४: पर्यटकीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नु ।	
४.१: बाह्य स्रोतसाधनको खोजी गर्ने ।	१. नगरपालिकाभित्र सामान्य रूपमा सम्भावना देखिएका योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसमक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. नगरपालिकामा आउने गैरसरकारी संस्थाहरूलाई यस योजनामा समावेश भएका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ ।
४.२: आन्तरिक स्रोतसाधनको परिचालन गर्ने ।	१. नगरपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम पर्यटन क्षेत्रका कार्यक्रमकालागि छुट्याइनेछ । २. पर्यटन क्षेत्रको विकासकालागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई आह्वान गरिनेछ। ३. व्यवसायबाट राज्य र स्थानीय तहलाई कानुन अनुसारको कर तिर्ने संस्कृतिको विकास गर्ने । ४. स्थानीय स्रोत साधन र खाद्य उपजको प्रयोग गरि व्यापार व्यवसायलाई प्रोत्साहन सहित रोजगारी वृद्धि गर्ने ।
उद्देश्य ५: विभिन्न धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र परम्पराको संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु ।	
५.१: सबै जात जाति र समुदायका धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको संरक्षण गरी भावी	१. धार्मिक, सांस्कृतिक सहिष्णुता कायम राख्दै प्रत्येक समुदायको धार्मिक एवम् सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, सम्वर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । २. भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने नीति, नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

पुस्तामा हस्तान्तरण हुने व्यवस्था गर्ने ।	३. धर्म, भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य र मौलिक परम्पराको विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्तित्वहरूको नामबाट निर्मित संरचनाहरूको नामकरण गरिनेछ।
५.२ः भाषा, कला र साहित्य, बहुसंस्कृतिको संरक्षण, सम्वर्द्धन र विकास गर्ने ।	१. सबै जात जातिको संस्कृति, रितिरिवाज र परम्पराको संरक्षणकोलागि बहुसांस्कृतिक ग्रामको स्थापना र विकास गरिनेछ । २. भाषा, लोक साहित्य, लोक संस्कृति, नृत्य, नाट्य र कलाको सम्बर्धन र साहित्यको विकास गर्न भाषा, कला, साहित्य र संस्कृति प्रतिष्ठानको गठन गरी सञ्चालन गरिनेछ । ३. भाषा, साहित्य र कलाको क्षेत्रबाट सामाजिक, सांस्कृतिक रूपान्तरणमा विशिष्ट योगदान गरिनेछ । ४. व्यक्तित्वहरूलाई सम्मानित र पुरस्कृत गरिनेछ । ५. प्रतिष्ठानद्वारा गायन, संगीत, नृत्य र नाटक सम्बन्धी व्यावसायिक र गैरव्यावसायिक प्रशिक्षण केन्द्रहरूको आधारभूत पाठ्यक्रममा एकरूपता कायम गरिनेछ । ६. विभिन्न धार्मिक सम्पदा एवम् तीर्थस्थलहरूलाई व्यवस्थापकीय सुधार गरी दिगो रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
५.३ः भाषा, कला, साहित्य र संस्कृतिका खोज अनुसन्धान गरी धार्मिक एवम् साँस्कृतिक पर्यटनको प्रवर्द्धन गर्दै आर्थिक समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।	१. विभिन्न जातजाति र भाषाभाषीको मौलिक एवम् परम्परागत धर्म, संस्कृतिको संरक्षण र विकास गर्न खोज अनुसन्धान गरिनेछ । २. भाषा र संस्कृतिको विकास गरी भाषा र संस्कृतिलाई पर्यटन प्रवर्द्धनसँग जोडिनेछ।
५.४ः बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गर्ने मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।	१. सांस्कृतिक सम्पदालाई संरक्षण गर्न बहुसांस्कृतिक संग्रहालयको स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ । २. संग्रहालयमा स्थानीय कला, भाषा, लिपि, संस्कृति र ऐतिहासिक वस्तुहरू प्रदर्शनको व्यवस्था मिलाइनेछ। ३. संग्रहालयहरूलाई स्तरोन्नति गरी पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा विकास गरिनेछ।
५.५ः पुरातात्विक एवम् मौलिक सम्पदा, जातीय संस्कृति र गुठीहरूको संरक्षण, संबर्धन र अभिलेखीकरण गर्न संस्थागत संरचनाको निर्माण र परिचालन गर्ने।	१. विभिन्न जातिका सांस्कृतिक रीतिरिवाज र परम्परा झल्काउने कार्यक्रहरू, टेलिफिल्म, भिडियोहरू बनाउने र विद्यालय तथा समुदाय स्तरमा प्रदर्शन गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. भाषा, साहित्य, नाट्यकला, संगीत र ललितकलाको क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने संघ संस्था तथा व्यक्तित्वहरूको अभिलेख तयार गरी अद्यावधिक गरिनेछ । ३. परम्परादेखि लाग्दै आएका ठूला मेलाहरूको उचित व्यवस्थापन गने प्रबन्ध मिलाइनेछ।
उद्देश्य ६ः विभिन्न ऐतिहासिक, पुरातात्विक, धार्मिक र सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माण, जीर्णोद्धार र व्यवस्थापन गर्नु ।	
६.१ः जीर्ण अवस्थामा रहेका ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा	१. महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक सम्पदालाई विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत गर्नकालागि पहल गर्न निर्देशिका बनाई यसकालागि प्रदेश र संघ सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।

सांस्कृतिक महत्त्वका सम्पदाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको जीर्णोद्धार, संरक्षण र विकास गर्ने ।	२. यस क्षेत्र भित्र रहेका सम्पदाहरूको खोज, अन्वेषण गरी संरक्षण गरिनेछ । ३. हाम्रो संस्कृति र प्रकृतिको व्याख्या गर्दै प्रचार प्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने।
६.२ः भौतिक एवम् अभौतिक संस्कृतिको संरक्षण गर्न सांस्कृतिक प्रोफाइल तयार गरी अद्यावधिक गर्ने।	१. नगरपालिकाका सबै पुरातात्विक तथा धार्मिक क्षेत्र र स्थानसँग सम्बन्धित संस्कृतिहरूको श्रव्यदृश्यसहितको प्रोफाइल तयार गरी संरक्षण गरिनेछ । २. विभिन्न जातजातिसँग सम्बन्धित मौलिक एवम् स्थानीय सामग्रीहरूलाई उत्पादन र प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. लोपोन्मुख स्थानीय कला, भाषा, लिपि, र संस्कृतिको अभिलेखीकरण गरी संरक्षण र विकास गरिनेछ । ४. भाषा, कला, नृत्य, नाट्यकला, लिपि र संस्कृतिलाई अभ्यास र स्थलीय सघनताका आधारमा सामुहीकरण गरी विकास र संरक्षणका कार्यक्रहरू सञ्चालन गरिनेछ। ५. मौलिक भाषा, लोक संगीत, संस्कृति र कला सम्बन्धी सामग्री आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिनेछ ।

४.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ३२: पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	पर्यटकीय पुर्वाधारहरूको सम्भाव्यता अध्ययन	पटक		१	१०००					१०००	नगरपालिका	प्याराग्लाइडिङ
८	पर्यटन गुरुयोजना तर्जुमा	संख्या		१	०	१०००	०	०	०	१०००	नगरपालिका	
९	पर्यटकीय सुचना केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन	पटक		१	०	०	०	१५००	७५००	९०००	नगरपालिका	
२	कृषि पर्यटन कार्यक्रम	पटक		१०	३००	३००	३५०	४००	४५०	१८००	नगरपालिका	
३	स्थानीय संस्कृति एवं रितीरिवाजको प्रवर्द्धनका लागि होमस्टे विकास पहिचान र संचालन कार्यक्रम	पटक		४	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	वडा न १० टटेपानी चोकबोट
४	नगरपालिका भित्रका सम्भावित पर्यटकीय क्षेत्र तथा पर्यटकीय उत्पादनहरु पहिचान कार्यक्रम	पटक		२	०	०	०	१०००	१०००	२०००	नगरपालिका	
५	सामाजिक सञ्जाल लगायत विभिन्न विद्युतीय माध्यमहरुबाट पर्यटकीय गन्तव्य स्थलहरुको प्रचार प्रसार कार्यक्रम	पटक		१०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
६	साहित्यक पर्यटन महोत्सव कार्यक्रम	पटक		१	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१०	युवाहरुलाई ट्रेकिङ् र पर्यटन सिप विकास सम्वन्धी तालिम कार्यक्रम	पटक		२०	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
११	विभिन्न पर्यटन पदमार्गहरु र पर्यटन सडक निर्माण तथा स्तरउन्नति कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५०००	६०००	७०००	८०००	१००००	३६०००	प्रदेश/नपा	
१२	पर्यटन विकास सम्बन्धी सालबसाली कार्यक्रम	पटक		५	५००	६००	७००	८००	९००	३५००	नगरपालिका	
१३	धार्मिक तथा एतिहासिक स्थलहरूको मर्मत तथा निर्माण	एकमुष्ठ			५०००	५०००	५०००	६०००	८०००	२९०००	प्रदेश/नपा	
१४	पर्यटकीय क्षेत्रमा आधारभूत पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण	एकमुष्ठ			१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	५००००	प्रदेश/नपा	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाको जम्मा				२३८००	२४९००	२५०५०	२९७००	३९८५०	१४३३००		

तालिका ३३: पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	पर्यटकीय पुर्वाधारहरूको सम्भाव्यता अध्ययन	पटक	१	१०००	१.२	९	१	१	३	३
८	पर्यटन गुरुयोजना तर्जुमा	संख्या	१	१०००	१.२	९	१	१	३	२
९	पर्यटकीय सुचना केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन	पटक	१	९०००	१.२	९	१	१	३	३
२	कृषि पर्यटन कार्यक्रम	पटक	१०	१८००	१.२	९	१	१	३	३
३	स्थानीय संस्कृति एवं रितीरिवाजको प्रवर्द्धनका लागि होमस्टे विकास पहिचान र संचालन कार्यक्रम	पटक	४	२५००	१.२	९	१	१	२	२
४	नगरपालिका भित्रका सम्भावित पर्यटकीय क्षेत्र तथा पर्यटकीय उत्पादनहरु पहिचान कार्यक्रम	पटक	२	२०००	१.२	९	१	१	३	३
५	सामाजिक सञ्जाल लगायत विभिन्न विद्युतीय माध्यमहरुबाट पर्यटकीय गन्तव्य स्थलहरुको प्रचार प्रसार कार्यक्रम	पटक	१०	२५००	१.२	९	१	१	३	३
६	साहित्यक पर्यटन महोत्सव कार्यक्रम	पटक	१	२५००	१.२	९	१	१	३	३
१०	युवाहरुलाई ट्रेकिङ् र पर्यटन सिप विकास सम्वन्धी तालिम कार्यक्रम	पटक	२०	२५००	१.२	९	१	१	३	३
११	विभिन्न पर्यटन पदमार्गहरु र पर्यटन सडक निर्माण तथा स्तरउन्नति कार्यक्रम	एकमुष्ठ		३६०००	१.२	९	१	१	३	२

पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१२	पर्यटन विकास सम्बन्धी सालबसाली कार्यक्रम	पटक	५	३५००	१.२	९	१	१	३	३
१३	धार्मिक तथा एतिहासिक स्थलहरूको मर्मत तथा निर्माण	एकमुष्ठ		२९०००	१.२	९	१	१	३	३
१४	पर्यटकीय क्षेत्रमा आधारभूत पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण	एकमुष्ठ		५००००	१.२	९	१	१	३	३
	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाको जम्मा			१४३३००						

४.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ३४ः पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदाका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

पयर्टन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्टयाँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	नगरपालिका एउटा आकर्षक र मनोरम पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	पर्यटन व्यवसायबाट प्रत्यक्ष रोजगारी पाउने	संख्या	-	१५०	२००	२५०	३००	३५०	३५०	नगरपालिकाको प्रगति विवरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, नगरपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	पर्यटन क्षेत्रमा तीनै तहको सरकारको लगानी वृद्धि भएको हुने नीजि क्षेत्रको लगानी वृद्धि भएको हुने, पर्यटकीय स्थलहरूको
		पर्यटक सङ्ख्यामा बृद्धि दर (आन्तरिक)	प्रतिशत	-	५	१०	१५	१५	१५	१५		
		पर्यटक सङ्ख्यामा बृद्धि दर (बाह्य)	प्रतिशत	-	५	१०	१५	१५	१५	१५		
		पर्यटन र सेवामूलक व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति	सङ्ख्या	१५०	१७०	२००	२३०	२६०	२८०	८०		
असर		पर्यटन सुचना केन्द्र स्थापना	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		

पर्यर्टन

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	पर्यटन व्यवसायको गुणस्तर बृद्धि भई पर्यटकीय स्थलको प्रचार-प्रसार भएको हुनेछ ।	पालिकामा भ्रमण गर्न आएका पर्यटकहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	५००००	६००००	७००००	८००००	९००००	१०००००	१०००००		बारेमा प्रभावकारी प्रचार प्रसार र आवश्यक पूर्वाधारहरू तयार भएका हुने
		आधारभुत पूर्वाधार सहितको पर्यटकीय स्थल	सङ्ख्या	५	५	६	७	८	९	९		
प्रतिफल	आधारभुत पर्यटकीय पूर्वाधारहरूको विकास भएको हुनेछ ।	पर्यटकीय स्तरका होटल तथा बेड	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
			सङ्ख्या	२५	४०	६०	८०	१००	१२५	१२५		
		साधारण होटल तथा बेड	सङ्ख्या	१५	१८	२०	२५	२८	३०	३०		
			सङ्ख्या	७५	९०	१००	१२५	१४०	१५०	१५०		
		होम स्टे तथा बेड	सङ्ख्या	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४०		
			सङ्ख्या	४५	६०	७५	९०	१०५	१२०	१२०		
		पदमार्ग निर्माण तथा स्तरोन्नति	कि.मि.	–	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
	पर्यटन उद्योगकालागि आवस्यक स्थानीय मानव संसाधन विकास भएको हुनेछ ।	ट्रेकिङ गाइड तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	–	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		कुक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	–	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
		होटल व्यवस्थापन तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	–	१०	२०	३०	४०	५०	५०		

४.४ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति

४.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी उद्योगको विकास र विस्तार गर्ने, स्वदेशी लगानीलाई प्रोत्साहन गर्ने, वैदेशिक पूँजी आकर्षित गर्ने, औद्योगिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने, स्थानीय श्रम सीपको उपयोग गर्ने, व्यापारिक स्वच्छता र अनुशासन कायम राख्दै उपभोक्ता हित संरक्षण गर्ने आदि नीति लिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले लघु, घरेलु र साना उद्योगको दर्ता, नवीकरण, खारेजी, नियमन, प्रवर्द्धन र व्यवस्थापन एवं उद्यमशिलता विकास र प्रवर्द्धनको अधिकार दिएको छ । साथै स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीय बजार व्यवस्थापन आदि कुराहरू स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा पर्दछन् ।

यस नगरपालिकामा करिब १ प्रतिशत भन्दा कम जनसङ्ख्या उद्योग व्यवसायमा संलग्न रहेका छन् । यस क्षेत्रभित्र कूल २२१ साना ठूला उद्योग दर्ता भएका छन् । जसमा । स्थानीय कच्चा पदार्थ प्रसोधन उद्योग, विद्युतबाट सञ्चालन भएका कुटानी, पिसानी र पेलानी मिल, बेकरी, खुद्रा र होलसेल पसलहरू, किराना पसल, मासु पसल, होटेल र रेस्टुरेन्ट र औषधि पसल लगायतका व्यवसायहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।

स्थानीय बजारहरूमा दैनिक जसो खाद्यान्न तथा तरकारीको किनबेच लगायतका कारोबार हुने गरेको छ । स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने खाद्य तथा कच्चा पदार्थको बजार मूलतः स्थानीय बजार, छिमेकी पालिका (डुम्रे बजार, दमौली बजार), नारायणगढ र पोखरा लगायतका क्षेत्रका बजारहरू नै हुन् । स्थानीय उत्पादनहरू सुन्तला, दुग्ध जन्य वस्तुहरू, मासु तथा खाद्यान्न, धान, मकै, गहुँ, ताजा तरकारी र कवाडी लगायतका समान एवं विभिन्न जडीबुटीहरू यहाँबाट निर्यात हुने गरेको छ ।

४.४.२ समस्या तथा चुनौती

यस नगरपालिका क्षेत्र भित्र उद्योग सम्बन्धी जानकारीको अभाव, घरेलु उद्योग सम्बन्धी तालिम पर्याप्त नहुनु, उद्योग सञ्चालनका लागि पर्याप्त लगानीको व्यवस्था नहुनु, दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता स्थानीयस्तरमा नहुनु जस्ता प्रमुख समस्याहरू रहेका छन् । साथै उत्पादनमा समेत उत्पादनमुखी बजारको व्यवस्थापन नहुनु, व्यावसायिक सूचना केन्द्रको कमी जस्ता पक्षपनि उद्योग व्यवसाय विकासको प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ।

स्थानीय उत्पादनको तुलनामा खुल्ला रूपमा भित्रिने समानहरूले परर्निभरतामा वृद्धि हुँदै गइराखेको अवस्था छ । आयात क्षेत्रको प्रमुख समस्या भनेको यस क्षेत्रबाट हुने पुँजीको पलायन नै हो । वित्तीय स्रोतको सङ्कुचनका कारण यस क्षेत्रका आर्थिक गतिविधिहरू क्रमशः अन्यत्र गएका छन् । रैथाने नस्ल तथा जातहरूको विस्थापनका कारण कृषि, बागवानी तथा पशु पन्छि पालन क्षेत्रमा संक्रमणको जोखिम फराकिलो हुँदै गइरहेको छ । निर्माण

सामाग्रीको रूपमा प्रयोग हुने गिट्टी, ढुङ्गा, बालुवा आदि खानी तथा नदी जन्य वस्तुको अत्याधिक र अव्यवस्थित तरिकाले दोहन हुँदा वातावरणीय असन्तुलन मात्र नभई विपदको जोखिम उच्च रहेको छ ।

४.४.३ सम्भावना तथा अवसर

वर्तमान अवस्थामा स्थानीय स्तरमा पाइने कच्चा पदार्थहरू र जडीबुटीमा आधारित थप उद्योग विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । साना तथा मझौला उद्योगकालागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुन सक्ने देखिन्छ । त्यसैगरी, आयातलाई निर्यातले प्रतिस्थापन गर्न पालिका भित्र वस्तुहरूको उत्पादन र विविधिकरण गर्न सकिने सम्भावना रहेको देखिन्छ भने घरेलु स्तरमा उत्पादित उत्पादनहरूको बजारीकरणकोलागि नगरपालिकाको सहजीकरण र समन्वयकारी भूमिका भने अति महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ ।

साना तथा मझौलाका उद्योगकोलागि आवश्यक कच्चा पदार्थ सहज रूपमा नै उपलब्ध हुनु, उद्योगको विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुनु, उद्योगबाट स्थानीय तहमा हुने रोजगारी सिर्जनाले बसाईँसराइ कम भई स्व—स्थानको विकासमा समुदायहरू समर्पित हुनु, स्थानीय कच्चा पदार्थको सदुपयोग हुनु, पर्यटकहरूलाई स्थानीय उत्पादन मार्फत् स्वागत गर्न सकिने र बजारीकरणलाई समेत सहयोग पुग्नु आदि उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्ति क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

४.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

कृषि, बागवानी र पशु पन्छि विकासका लागि आयात गर्नु पर्ने वस्तुमा आत्मनिर्भर भई निर्यातको अवस्था सिर्जना गर्ने ।

उद्देश्य

१. नगरपालिकाको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।
२. स्थानीय स्रोत, कच्चा पदार्थ, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।
३. उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणका लागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।
४. वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ३५: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: नगरपालिकाको आपूर्ति प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् दिगो बनाउनु ।	
१.१: अत्यावश्यक सामाग्रीहरूको सहज आपूर्तिको सुनिश्चितता गर्ने।	१. सुपथ मूल्य पसलहरू सञ्चालनको व्यवस्था गरिनेछ । २. सुपथ मूल्य पसल सञ्चालनका लागि सहज कर्जा तथा नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. नगरपालिकाको सम्पूर्ण आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन उच्चस्तरीय बजार अनुगमनको संयन्त्र परिचालित गरिनेछ।
उद्देश्य २ः स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन गर्नु ।	
२.१ः स्थानीय स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्न तथा उद्योग सञ्चालन गर्न सहजिकरण एवम् प्रोत्साहन गर्ने ।	१. स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग स्थापना र व्यावसायिक उत्पादन गरी उद्योग प्रवर्द्धन गरिनेछ । २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थको प्रशोधन गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन गरिनेछ। ३. निजी-सहकारी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्न आवश्यक संस्थागत संयन्त्र बनाई क्रियाशील गरिनेछ । ४. उद्योगी, व्यवसायी एवम् लगानीकर्तालाई उद्योग दर्तादेखि स्थानान्तरण सम्मका सेवाहरू सहज उपलब्ध गराइनेछ ।
उद्देश्य ३ः उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री वितरणका लागि बजार व्यवस्थापन गर्नु ।	
३.१ः स्थानीय उत्पादनलाई गुणस्तरीयता सुनिश्चित गर्दै औद्योगिक वस्तुको बजारीकरण गर्ने।	१. जडीबुटी उत्पादन, प्रशोधन तथा निकासीमा जोड दिइनेछ। २. स्थानीय स्रोतमा आधारित हस्तकला उद्योगहरूको स्थापनाद्वारा परम्परागत सीप तथा प्रविधिको संरक्षण र विकास गरिनेछ । ३. औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तरमा सुधार गर्न गुणस्तर परीक्षण सम्बन्धी व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य ४ः वाणिज्य क्षेत्रलाई स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।	
४.१ः तुलनात्मक लाभका वस्तु तथा सेवाहरूको पहिचान गरी निर्यातयोग्य हुने वस्तु तथा सेवाको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।	१. तुलनात्मक लाभका वस्तुहरूको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन सम्वन्धित निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । २. साना, घरेलु तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्पादन तथा आपूर्ति सञ्जालमा आवद्ध गर्दै माग वमोजिमका वस्तु तथा सेवाहरूको उत्पादनलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

४.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ३६: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	उद्योग विकासको संभाव्यता अध्ययन	पटक		१		१४००				१४००	नगरपालिका	
२	भानु औद्योगिक ग्राम स्थापना	एकमुष्ठ			१००००	५००००	५००००	५००००	५००००	२१००००	सघ/प्रदेश/नपा	
३	स्थानीय आर्थिक विकास योजना तर्जुमा	संख्या		१		१०००				१०००	नगरपालिका	
४	नगर प्रमुख उद्यमशिलता कार्यक्रम (युवाहरुको लागि तालिम र प्रविधी सहयोग)	पटक		१३	१५००	१७००	२०००	२२००	२५००	९९००	नगरपालिका	
५	लघु तथा घरेलु उद्यम विकास कार्यक्रम (प्रविाधि हस्तान्तरण, नयां लघुउद्यम सृजना लगायत)	पटक		५	४०००	४२००	४४००	४६००	४८००	२२०००	नगरपालिका	
६	दक्ष जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम (मागमा आधारीत उद्यम तालिमा सञ्चालन)	संख्या		५०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
७	निजी क्षेत्रसँग साझेदारीमा उद्योग स्थापना र उद्यम ग्राम विकास कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
८	साना उद्यमीलाई सहज कर्जा व्यवस्थापन	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
९	स्थानीय उत्पादनहरूको बजार व्यवस्थापन तथा बजारीकरण	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
	उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्तिको जम्मा				१८५००	६१३००	५९४००	५९८००	६०३००	२५९३००		

तालिका ३७: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	उद्योग विकासको संभाव्यता अध्ययन	पटक	१	१४००	१.१	८	२	४	३	३
२	भानु औद्योगिक ग्राम स्थापना	एकमुष्ठ		२१००००	१.१					
३	स्थानीय आर्थिक विकास योजना तर्जुमा	संंख्या	१	१०००	१.१	८	२	४	३	३
४	नगर प्रमुख उद्यमशिलता कार्यक्रम (युवाहरुको लागि तालिम र प्रविधी सहयोग)	पटक	१३	९९००	१.१	८	२	४	३	३
५	लघु तथा घरेलु उद्यम विकास कार्यक्रम (प्रविधि हस्तान्तरण, नयां लघुउद्यम सृजना लगायत)	पटक	५	२२०००	१.१	८	२	४	२	३
६	दक्ष जनशक्ति उत्पादन कार्यक्रम (मागमा आधारीत उद्यम तालिमा सञ्चालन)	संख्या	५०	५०००	१.१	८	२	४	२	३
७	निजी क्षेत्रसँग साझेदारीमा उद्योग स्थापना र उद्यम ग्राम विकास कार्यक्रम	पटक	५	२५००	१.१	८	२	४	३	३
८	साना उद्यमीलाई सहज कर्जा व्यवस्थापन	पटक	५	२५००	१.१	८	२	४	३	३
९	स्थानीय उत्पादनहरूको बजार व्यवस्थापन तथा बजारीकरण	एकमुष्ठ		५०००	१.१	८	२	४	३	३
	उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्तिको जम्मा			२५९३००						

४.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ३८: उद्योग, व्यापार, व्यवसाय तथा आपूर्तिका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	औद्योगिक क्षेत्रको विकास र विस्तारद्वारा स्थानीय रोजगारीमा बृद्धि, बजार व्यवस्थापन तथा प्रभावकारी आपूर्तिद्वारा पालिकाको अर्थतन्त्रको अभिवृद्धि हुनेछ ।	उद्योग व्यवसायमा संलग्न (उद्यमी, व्यवसायी)	प्रतिशत	२	२.५	३	३.५	४	५	५	नगरपालिका प्रोफाइल, सम्बन्धित शाखाको प्रतिवेदन	नगरपालिका भित्र व्यापार व्यवसायमुलक वातावरण निर्माण भएको हुने
		उद्योग व्यवसायबाट रोजगारी प्राप्त गर्नेको सङ्ख्या (थप)	सङ्ख्या	३००	४००	५००	६००	७००	८००	८००		
असर	नगरपालिका भित्र उल्लेख्य सङ्ख्यामा लघु, घरेलु, साना तथा मझौला उद्योगको स्थापनामा भई रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना भएको हुनेछ ।	प्रत्यक्ष रोजगरीमा बृद्धि (वार्षिक)	प्रतिशत	-	५	१०	१५	१५	१५	१५		
		सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	४००	४२५	४५०	५२५	५५०	५७५	५७५		
		घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	१८८	२००	२२०	२४०	२६०	२८०	२८०		
		मझौला उद्योग दर्ता	सङ्ख्या	५	७	९	११	१३	१५	१५		
प्रतिफल	स्थानीय स्रोत, सीप र साधनको अधिकतम परिचालन भई स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योगहरू स्थापना भएको हुनेछ ।	स्थानीय सीप तथा स्रोत साधनमा आधारित उद्योग	सङ्ख्या	५	७	९	११	१३	१५	१५		
		स्थानीय कच्चा पदार्थ प्रशोधन उद्योग	सङ्ख्या	२	२	४	४	६	८	८		
	उत्पादित बस्तुहरूको बिक्रि वितरणकालागि बजार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	विभिन्न ठाउमा हाट बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	-	१	१	२	२	३	३		
		निकासीजन्य कच्चा पदार्थको परिमाण	मे. टन	-	१००	१००	१००	१००	१००	५००		

उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	वाणिज्य क्षेत्रले स्थानीय अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण हिस्सा लिएको हुनेछ ।	विभिन्न ठाउँमा स्थानीय सामानको बजार सञ्चालन	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
		उत्पादन र बजारीकरण सहकारी संस्था	सङ्ख्या	७	८	९	१०	११	१३	१३		
		थोक तथा खुद्रा व्यापारमा रोजगारी सिर्जना	सङ्ख्या	३५०	४००	४५०	५००	५५०	६००	६००		
	नगरपालिका भित्रको आपूर्ति प्रणाली प्रभावकारी भएको हुनेछ ।	सुपथ मूल्य पसल	सङ्ख्या	०	२	४	६	१०	१३	१३		
		सहकारी पसल	सङ्ख्या	०	१	३	५	७	१३	१३		
		होलसेल पसलको सङ्ख्या	सङ्ख्या	०	२	५	७	१०	१५	१५		
		स्थानीय बजार र आपूर्ति अनुगमन	सङ्ख्या	१२	१२	१२	१२	१२	१२	१२		

४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

४.५.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिका भित्र कूल जनसङ्ख्या मध्ये करिब ५९.८८ प्रतिशत आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्या रहेका छन् । आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्तिलाई स्थानीय स्तरमा पर्याप्त रोजगारीको अवसर प्राप्त नहुंदा यस पालिकाबाट वैदेशिक रोजगारमा जाने प्रवृत्ति बढ्दो छ । नगरपालिकाको क्षेत्रका ३ प्रतिशत जनसङ्ख्या वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको छन । वैदेशिक रोजगारमा गएका व्यक्तिहरूले वार्षिक रूपमा करिब ४८ करोड रूपैया हाराहारीमा विप्रेषण पालिकामा भित्राउने गरेको देखिन्छ । नगरपालिकामा ७ प्रतिशत जनसङ्ख्या बेरोजगार रहेको छ (के.त.वि., २०७८)।

समावेशी तथा दिगो विकासकालागि गरिबी न्यूनीकरण र मानव सुरक्षाको महत्त्वपूर्ण साधनको रूपमा रहेको नागरिकको सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको हकलाई संविधानले नै सुनिश्चित गरेको छ । राज्यले आर्थिक तथा सामाजिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका विपन्न एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातीका नागरिक, दलित आदिलाई लक्षित गरी स्वास्थ्य उपचार सेवा, स्वास्थ्य बिमा, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, निर्वाहमुखी भत्ता लगायत विशेष व्यवस्थासहित संरक्षणको व्यवस्था गर्दै आएको अवस्था छ ।संघीय सरकारमा जस्तै पालिकामा पनि विद्यमान सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण प्रणालीलाई अझ सुदृढ, वित्तीय रूपले दिगो तथा प्रभावकारी वनाउन निकै आवश्यक भएको छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौती

स्वदेशमा सीमित रोजगारी अवसर, युवा जनशक्तिको बढ्दो आकार, परम्परागत जीवन प्रणालीमा युवाहरूको घट्दो रूचि लगायतका कारणले नेपाली युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम बढ्दो छ । जसले अल्पकालीन रूपमा बेरोजगारीको समस्या न्यूनीकरण गर्न मद्दत पुग्नुका साथै प्राप्त विप्रेषणले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउन महत्त्वपूर्ण योगदान गरिरहेको छ । रोजगारीका कारण बढ्दो बसाईसराई र वैदेशिक रोजगारीमा जाने प्रवृत्तिले स्थानीय स्तरमा जनशक्तिको कमी, पारिवारीक र सामाजिक समस्या र परनिर्भरता बढिरहेको छ । नगरपालिका क्षेत्रमा बढी रहेको विप्रेषण आयको उत्पादनमूलक क्षेत्रमा उपयोग हुन नसक्दा उपभोग बढ्दो छ।

संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जटिलताले कार्यक्रमहरू एकीकृत रूपमा सञ्चालन हुन नसक्नु, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी खण्डीकृत तथ्याङ्क नहुनु यस क्षेत्रका केही समस्याहरू हुन् ।

४.५.३ सम्भावना तथा अवसर

आर्थिक रूपले जानसाख्यिक लाभ लिनसकिने जनसङ्ख्याको बाहुल्यता रहेको छ । जसको परिचालन मार्फत भानु नगरपालिकाले स्थानीय विकासका कार्यलाई तिब्रत्तर रूपमा अगाडी बढाउन सक्दछ । त्यसैले यो सङ्ख्या आफैंमा एउटा महत्त्वपूर्ण अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसको अलवा विदेशमा आर्जित विप्रेषण र सिकेको सीप आफ्नो थात्थलोमा प्रयोग गर्न सकेमा आर्थिक विकासमा योगदान पुग्नुका साथै उत्पादन एवं रोजगारको अवसर समेत विस्तार हुने देखिन्छ ।

सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणको विषय तीनै तहका सरकारले कार्यान्वयन गर्ने अधिकार क्षेत्रमा पर्नु, नेपाल सरकारले योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा योजना कार्यक्रम लागू गर्नु तथा सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन लागू हुनु सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको अवसर हो ।

४.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी नगरपालिकाको रूपमा स्थापित गर्ने ।

उद्देश्य

१. वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ प्राप्त वृद्धि गर्नु ।
२. सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मानजनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ३९: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका रणनीति र कार्यनीति

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ प्राप्त वृद्धि गर्नु।	
१.१: वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारले वैदेशिक रोजगारबाट आर्थिक लाभ वृद्धि गर्नु का साथै वैदेशिक रोजगारबाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरू न्यूनिकरण गर्ने ।	१. स्थानीय तहमा स्वरोजगार तथा रोजगार सृजना हुने खालका कार्यक्रमहरू प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गरिनेछ । २. वैदेशिक रोजगारमा जाने व्यक्तिहरूको यात्रालाई सुरक्षित, मर्यादित र उपलब्धिमूलक बनाउन सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यापक सूचना प्रवाह, सीप तालिम प्रदान तथा आवश्यक कानुनी सहायता प्रदानका लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरू सँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ । ३. नगरपालिका भित्र प्राप्त विप्रेषणलाई आय मूलक क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि वित्तीय साक्षरता कक्षा सञ्चालन गर्दै उद्यम विकासमा सहयोग गर्ने साथै वैदेशिक

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	रोजगारका कारण व्यक्ति, परिवार तथा समाजमा उत्पन्न नकारात्मक असरहरूलाई न्यूनीकरणका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरिनेछ। ४. वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएर आएका व्यक्तिहरूको ज्ञान, सीप, पूँजीलाई व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास गरिनेछ । ५. मनोसामाजिक परामर्श सेवालाई पालिकाको स्वास्थ्य शाखा अन्तर्गत आन्तरिकीकरण गर्दै सो सम्बन्धी सेवालाई दिगो रूपमा प्रवाह गरिनेछ । ६. सम्बन्धित सरोकारवालाहरू सँगको समन्वय तथा सहकार्यलाई बढवा दिई सुरक्षित वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी सेवाहरू प्रवाह गरिनेछ ।
उद्देश्य २: सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरूमा समाजका लक्षित वर्गको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सुरक्षित र सम्मान जनक जीवनयापनका लागि सेवा सुविधाहरूको विस्तार गर्नु ।	
२.१: लक्षित वर्गको पहिचान गरी सुदृढ सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी आवश्यक कानुनी दस्तावेज तयार गरिनेछ। २. लक्षित वर्गका व्यक्तिहरूलाई उपलब्ध गराइने सामाजिक सुरक्षा भत्ताका कोषको व्यवस्था गरिनेछ । ३. व्यवस्थित सामाजिक सुरक्षा सूचना प्रणाली मार्फत लक्षित वर्गको पहिचान गरी आवश्यक भएमा थप एकीकृत योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ४. परित्यक्त, हिंसा पीडित, शारीरिक रूपले अशक्त, अपाङ्गता भएका तथा विशेष जोखिममा रहेका विपन्न वर्गका नागरिकहरूका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र आफू एक्लो नभएको पालिका साथमा रहेको अनुभूति प्रदान गरिनेछ। ५. लक्षित वर्ग प्रति संवेदनशील बनाई जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
२.२: सुरक्षित, मर्यादित र सभ्य समाज निर्माण गर्न स्थानीय रोजगारी प्रवर्द्धनमा जोड दिने ।	१. सामाजिक विकृति, कुरीति, जातीय छुवाछूत तथा भेदभाव नियन्त्रण लगायतका विभिन्न नकारात्मक गतिविधिहरू न्यूनीकरणका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. अपाङ्ग र लैङ्गिक मैत्री संरचना निर्माण गरिनेछ । ३. मर्यादित जीवनबारे सचेतनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ४. स्थानीय रूपमा उपलब्ध हुन सक्ने रोजगारीका अवसरहरूको डाटावेस तयार पारिनेछ। ५. नगरपालिकामा रोजगार सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ । ६. स्थानीय रोजगारदातालाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

४.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ४०: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	वित्तिय तालिम, कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, निर्माण व्यवसाय तथा युवा उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम	जना		२५०	१०००	१५००	२०००	३०००	५०००	**१२५००**	नगरपालिका	
२	नगर रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन (शिप, उद्यम, तथा आयमुलक-सालवसालि)	जना		**५०**	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
३	उत्कृष्ट सहकारीलाई पुरस्कार कार्यक्रम	संख्या		५	२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
४	सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक		५	२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
५	बैदेशिक रोजगार सम्बन्धी पूर्व निर्णय प्रक्रिया तालिम कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
६	बैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाहरुको लागी उद्यम सहायता प्याकेज कार्यक्रम	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
७	रोजगार सूचना केन्द्र (स्वदेश तथा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी) व्यवस्थापन तथा संचालन	सङ्ख्या		**१**			२०००			**२०००**	नगरपालिका	
९	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिबृद्धि	एकमुष्ठ			३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	नगरपालिका	
	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाको जम्मा				४७००	५२००	७७००	६७००	८७००	३३०००		

तालिका ४१: श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	वित्तिय तालिम, कृषि, पशुपालन, उद्योग, पर्यटन, निर्माण व्यवसाय तथा युवा उद्यमशिलता विकास कार्यक्रम	जना	२५०	१२५००	१.२	८	२	४	२	३
२	नगर रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन (शिप, उद्यम, तथा आयमुलक-सालवसालि)	जना	५०	७५००	१.२	८	२	४	२	३
३	उत्कृष्ट सहकारीलाई पुरस्कार कार्यक्रम	संख्या	५	१०००	१.२	८	२	४	२	३
४	सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	५	१०००	१.२	८	२	४	२	३
५	बैदेशिक रोजगार सम्बन्धी पूर्व निर्णय प्रक्रिया तालिम कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२५००	१.२	८	२	४	२	३
६	बैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाहरुको लागी उद्यम सहायता प्याकेज कार्यक्रम	एकमुष्ठ		५०००	१.२	८	२	४	२	३
७	रोजगार सूचना केन्द्र (स्वदेश तथा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी) व्यवस्थापन तथा संचालन	सङ्ख्या	१	२०००	१.२	१	४	४	२	३
९	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिबृद्धि	एकमुष्ठ		१५००	१.२	८	५	४	२	३
	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाको जम्मा			३३०००						

४.५.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ४२ः श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षाका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	रोजगारीका थप अवसरहरू सिर्जना गरी समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत् कल्याणकारी पालिकाको रूपमा स्थापित हुनेछ ।	सीपमूलक तालिम लिएर वैदेशिक रोजगारीमा जाने	प्रतिशत	३०	३०	४०	५०	६०	७०	७०	नगरपालिका प्रोफाइल, सम्वन्धित शाखाको प्रतिवेदन	नगरपालिका भित्र थप रोजगार सृजना भइ सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति भएको हुने
		विप्रेषणलाई उद्यम विकास र आयमूलक क्षेत्रमा परिचालन	प्रतिशत	०	५	१०	१५	२०	२५	२५		
असर १	वैदेशिक रोजगारमा संलग्न व्यक्ति तथा तिनका परिवारमा वैदेशिक रोजगारवाट आर्थिक लाभ वृद्धि हुनेछ ।	विप्रेषणलाई उद्यम विकास र आयमूलक क्षेत्रमा परिचालनका लागि वित्तीय साक्षरता	परिवार	०	५०	१००	१५०	२००	२५०	२५०		
		वैदेशिक रोजगारी संलग्न घरपरिवारहरुलाई उद्यम विकास सहयोग	संख्या	०	१०	२०	३०	४०	५०	५०		
प्रतिफल	समाजमा वैदेशिक रोजगारवाट उत्पन्न नकारात्मक प्रभावहरु न्यूनिकरण हुनेछ ।	सुरक्षित वैदेशिक रोजगारका लागि सूचना प्रवाह	संख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		वैदेशिक रोजगारका कारण उत्पन्न मानसिक समस्याहरुमा मनोसमाजिक परामर्श सेवा प्रदान	पटक	०	२	४	६	८	१०	१०		
	वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त हुने विप्रेषणमा वद्धि हुनेछ	विपे्रषण (करोडमा)	रुपैंया	१५०	आवस्यकता अनुसार सबै							
असर २	समावेशी सामाजिक सुरक्षा र संरक्षण प्रणाली मार्फत कल्याणकारी	आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आबद्ध जनसङ्ख्या (कुल लाभ ग्राही मध्ये)	सङ्ख्या	६६१५	सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनु पर्ने सबै							

श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	पालिकाको रूपमा स्थापित भएको हुनेछ ।	कृषि तथा पशु बिमामा आवद्ध परिवार	प्रतिशत	४०	४५	५५	६५	७५	८०	८०		
प्रतिफल	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी कानुनी दस्तावेज तयार भई कार्यान्वयनमा आएका हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण सम्बन्धी आवश्यक कानुन निर्माण	सङ्ख्या	१	१	२	२	२	२	२		
	एकीकृत सूचना प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको हुनेछ ।	सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धि एकीकृत सूचना प्रणाली व्यवस्थापन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		

परिच्छेद ५: सामाजिक क्षेत्र

समग्र नगरपालिका विकासका विभिन्न आधारहरू मध्ये सामाजिक विकास एक महत्त्वपूर्ण आधार हो । यस अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला तथा बालबालिका, दलित र उत्पीडित वर्ग, आदिवासी जनजाति, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र अल्पसंख्यक, युवा तथा खेलकूद र खानेपानी तथा सरसफाइ समेटिएको छ । सामाजिक विकासको क्षेत्रमा स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रहरूमा आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, खानेपानी तथा सरसफाइ तथा सामाजिक विकासका अन्य पक्षहरू रहेका छन् । सामाजिक विकासको प्रगतिले दिगो विकासको चार वटा लक्ष्य, जस अन्तर्गत लक्ष्य -३ (स्वस्थ र समुन्नत समाज), लक्ष्य -४ (गुणस्तरीय शिक्षा), लक्ष्य - ५ (लैङ्गिक समानता) र लक्ष्य - ६ (स्वच्छ पानी तथा सरसफाइ) सँग सम्बन्धित छ । सामाजिक विकासको सन्दर्भमा यस नगरपालिकाले निर्धारण गरेको गुणस्तरीय शिक्षा र सुलभ स्वास्थ्य, समतामूलक समाज हाम्रो लक्ष्य भन्ने दीर्घकालीन सोच र नगरपालिका बासीको पहुँचमा गुणस्तरीय शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानीको सुनिश्चितता गर्ने र न्याय पूर्ण समाजको निर्माण गर्ने उद्देश्य रहेको छ । यस नगरपालिकाले विगतमा सञ्चालन गर्दै आएका सफल सामाजिक विकासका कार्यहरूलाई निरन्तरता दिंदै यस आवधिक योजना अनुसार आगामी दिनमा सामाजिक विकास अन्तर्गत रहेको अन्य विषयगत क्षेत्रहरूलाई अगाडी बढाइनेछ ।

नेपालको संविधानले सामाजिक न्याय, समावेशी प्रतिनिधित्व, आधारभूत स्वास्थ्य तथा शिक्षामा पहुँच सहित भाषा तथा संस्कृति संरक्षणको हकलाई प्रत्याभूत गरेको छ । सामाजिक विकास समग्र विकासको गतिशील आयाम हो भने आर्थिक विकासको महत्त्वपूर्ण आधार पनि हो । सामाजिक विकास दिगो विकासका तीन आयाम मध्ये एक हो । यस क्षेत्रगत योजनाले शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण, युवा तथा खेलकुद, कला तथा संस्कृति जस्ता उपक्षेत्रलाई समेटेको छ ।

५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

५.१.१ पृष्ठभूमि

आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषणलाई भानु नगरपालिकाले उच्च प्राथमिकतामा राख्दै आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई गुणस्तरीय तुल्याई नगरवासीको सहज पहुँच स्थापित गर्न संरचनागत तथा व्यवहारिक अभ्यास विद्यमान रहेका छन् । राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक स्वास्थ्य नीति तथा कार्यक्रमका अतिरिक्त नगरपालिकाको अग्रसरता मा स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनशक्तिको व्यवस्थापन, सेवाको स्तरोन्नती तथा विस्तारका कार्यहरू द्रुत गतिमा भई रहेका छन् । नेपालको संविधान, धारा ३५, उपधारा १ मा कसैले पनि आकस्मिक सेवाबाट बञ्चित हुन नपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । स्वास्थ्य एक आधारभूत आवश्यकता भएकाले संविधानले स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक सुनिश्चित गरेको छ । त्यसै गरी आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाइका साथै पोषण सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, योजनाको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा नियमन गर्ने अधिकार संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । त्यसै अनुरूप दिगो विकासका लक्ष्य ३ तथा "सुलभ स्वास्थ्य सेवा स्वस्थ नागरिक" को उद्देश्य पुरा गर्न यस आवधिक योजनामा स्वास्थ्य र पोषण सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ ।

भानु नगरपालिकाको स्वास्थ्य सेवालाई चुस्त दुरुस्त राख्न १८ वटा स्वास्थ्य संस्था रहेका छन् । जसमध्ये २ अस्पताल, ६ वटा स्वास्थ्य चौकी, ३ वटा आयुर्वेद औषधालय, २ वटा सहरी स्वास्थ्य केन्द्र र ६ वटा ग्रामीण स्वास्थ्य इकाईहरू रहेकाछन् । भानु नगरपालिकामा जम्मा ५ वटा वर्थिङ सेन्टरबाट सेवा प्रदान भइरहेको छ । नगरपालिकाको १३ वडामा जम्मा २० वटा खोप केन्द्रको व्यवस्था गरिएको छ भने ७२ जना स्वास्थ्य स्वयं सेविका कार्यरत रहेका छन् । ३ जना विशेषज्ञ चिकित्सकको दरबन्दी रहेता पनि नगरपालिकामा एक जनाको पनि उपलब्धता रहेको छैन । यसले के देखाउँछ भने नगरपालिकाको स्वास्थ्य सेवामा पर्याप्त मात्रमा चिकित्सकहरूले सेवा दिन सकेका छैनन् । नगरपालिका भित्र मुख्य गरी झाडापखाला, निमोनिया, ग्यास्ट्रिक तथा उच्च रक्तचाप जस्ता प्रमुख रोगको रूपमा रहेको देखिएको छ ।

५.१.२ समस्या तथा चुनौती

स्वास्थ्य क्षेत्रमा उल्लेखनीय सुधारका बावजुद भौगोलिक विकटता र लामो दुरीका कारण स्वास्थ्य सेवामा सहज पहुँच स्थापित हुन सकेको छैन । परम्परागत अन्धविश्वासका कारण विरामी पर्दा सबैभन्दा पहिला धामी झाँक्रीकोमा जाने परम्परा कायमै छ । स्वास्थ्य शाखामा भ्याक्सिन तथा औषधी भण्डारणका लागि पूर्वाधार लगायत एक्सरे तथा भिडियो एक्सरे लगायतको ल्याव सुविधामा कमी रहेको छ । भएका स्वास्थ्य पूर्वाधारहरू मापदण्डअनुसार निर्माण हुन सकेको छैन भने स्वास्थ्य संस्थाहरूमा घेरवारको कमी रहेको छ । खोप क्लिनिक तथा ग्रामीण स्वास्थ्य क्लिनिकको भवन अभावले सेवा प्रवाहमा असुविधा भएको छ । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्यक्रमहरू वढाउन पर्ने छ भने सुर्तीजन्य र मदिराजन्य वस्तुको सेवनको कारण स्वास्थ्य समस्या आउने गरेको छ । शारिरीक व्यायाम, योग, आयुर्वेदिक एवं प्राकृतिक चिकित्सासम्बन्धी चेतनामा कमी रहेको छ । यसक्षेत्रमा स्वास्थ्य विमाको शुरुवात भएको छ भने पूर्ण अभ्यास रहेको छैन ।

स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थामा पूर्वाधारहरू अपर्याप्त रहेको, पर्याप्त उपकरण र औषधिहरू उपलब्ध हुन नसकेको, स्वास्थ्य संस्थाहरूमा पर्याप्त मात्रामा दक्ष जनशक्तिको अभाव रहेको, सामान्य उपचार बाहेक जटिल स्वास्थ्य समस्याहरूमा पर्याप्त मात्रामा उपचार सुविधा उपलब्ध हुन नसकेको देखिन्छ । साथै सर्ने तथा नसर्ने रोगहरू, कुपोषण, ग्रामीण सडकका कारण हुने दुर्घटना तथा विपदजन्य स्वास्थ्य समस्याहरू विद्यमान रहनु, विश्वव्यापीकरणसँगै खानपान तथा जीवन शैलीमा आएको परिवर्तनले नसर्ने रोगहरूको भार तथा मानसिक समस्याहरू बढ्दै जानु जस्ता समस्याहरू पनि चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

५.१.३ सम्भावना तथा अवसर

संविधानले प्रत्याभूत गरेका स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी नीति तथा कानुनहरूको निर्माण भएको, प्रदेश तथा स्थानीय तहले स्वास्थ्य समस्याहरूको पहिचान गरी स्रोत साधनको परिचालन गर्ने वातावरणको सृजना भएको, स्वास्थ्य क्षेत्रमा नागरिकको चेतना तथा चासो बढ्दै गएको, मुलुकमा दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको उपलब्धतामा वृद्धि भइरहेको, स्वास्थ्य बिमा र आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको विकास तथा बिस्तार हुँदै गएको, सबै वडाहरू सडक सञ्जाल सुविधामा जोडिदा स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा सहजता थपिएको जस्ता स्वास्थ्य तथा पोषण विकासका सबल पक्षहरू हुन् ।

५.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

स्वास्थ्य क्षेत्रका पूर्वाधारहरू पर्याप्त मात्रामा निर्माण गरी नगरपालिकाका स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको क्षमतामा वृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य

१. नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।
२. स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।
३. थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधारकालागि स्वास्थ्य सेवालाई प्रवर्द्धन गर्नु ।
४. भानुलाई कुपोषणमुक्त नगरपालिका बनाउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४३: स्वास्थ्य तथा पोषणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: नागरिकहरूको आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच अभिवृद्धि गराउनु ।	
१.१: गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको सहज पहुँच हुने गरी प्रभावकारी रूपमा सेवा उपलब्ध गर्ने ।	१. आवश्यक एम्बुलेन्स, औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवम् जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको विकास गरिनेछ । २. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम लागू गरिनेछ। ३. सर्ने वा नसर्ने रोगहरूका बारेमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र उपचारात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । ४. स्वास्थ्यको सहज पहुँचका लागि आधुनिक सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिनेछ। ५. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही एवम् जनउत्तरदायी बनाउन सुशासनमा जोड दिइनेछ । ६. ल्याब सेवा सञ्चालनकालागि आवश्यक पहल अघि बढाइनेछ ।
१.२: पालिका मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तोकिएका सङ्ख्यामा स्वीकृत जनशक्ति व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाहको क्षमता र पहुँच विस्तार गर्ने ।	१. पालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्वीकृत दरबन्दीको अनुसारको आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ । २. दरबन्दी अनुसार माग भई प्राप्त जनशक्ति वा पालिकाको निजी स्रोतबाट नियुक्त गरिएका स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई पालिकाको मातहतमा आवश्यक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य २: स्वस्थ जनशक्ति तयार गर्न तथा रोग प्रतिरोधात्मक क्षमता बढाउन गुणस्तरीय र पोषणयुक्त खाद्य सामग्रीमा पहुँच बढाउनु ।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.१ः पोषणयुक्त खानेकुराको बारेमा चेतना बढाउँदै यस सम्बन्धी सेवाको पहुँच सबै बस्तीसम्म पुऱ्याउने।	१. गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्य वर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रयोग बढाउँदै कुपोषण न्यूनीकरण गरिनेछ। २. मातृ शिशु पोषण अवस्थामा सुधार ल्याउन विद्यमान बहु क्षेत्रीय पोषण योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. "सुनौला हजार दिन" अभियानलाई निरन्तरता दिइनेछ। ४. नागरिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खाद्यपदार्थको विज्ञापन र बजार प्रवर्द्धनमा बन्देज लगाइनेछ ।
२.२ः मातृ तथा नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर र बाल मृत्युदर घटाउने र औसत आयु बढाउने ।	१. नवजात शिशु मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, बाल मृत्युदर र मातृ मृत्युदर घटाउनको लागि प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व, बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवाहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित मातृत्व एवम् बाल तथा शिशु स्वास्थ्य सेवा स्वास्थ्य तथा पोषणबारे जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः थप लगानी वातावरण सिर्जना गरी स्वास्थ्य सेवा सुधारका लागि स्वास्थ्य सेवालाई प्रवर्द्धन गर्नु।	
३.१ः स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी, सहकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको संलग्नता वृद्धि गरी ती क्षेत्रहरूबाट हुने लगानीलाई व्यवस्थित गर्ने ।	१. निजी र गैरसरकारी क्षेत्रमा स्थापित स्वास्थ्यसम्बन्धी व्यावसायिक सङ्घ–संस्थाहरूबीच स्वास्थ्य सेवा प्रवाह, अध्ययन, अनुसन्धान कार्यमा सहकार्यलाई बढावा दिइनेछ । २. स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै गुणात्मक सेवा सुनिश्चित गराउन सुशासन कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ।
३. नगरपालिका क्षेत्रमा उपलब्ध जडीबुटीको व्यवस्थापन र उपयोग गर्दै आयुर्वेद चिकित्सा प्रणालीको विकास गर्ने ।	१. आयुर्वेद पद्धतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि उपयुक्त संरचनाको विकास र विस्तार तथा स्थानीय जडीबुटीमा आधारित औषधी तयार गरी प्रयोग तथा वितरण गरिनेछ । २. आयुर्वेद प्रणालीको क्रमबद्ध विकास प्रणालीको संरक्षण, विकास एवम् विस्तारका लागि दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः भानुलाई कुपोषणमुक्त नगरपालिका बनाउनु ।	
५.१ः भानुबासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने सुनिश्चितता गर्ने ।	१. न्यून आय भएका तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारहरूको पहिचान गरी ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूकालागि पोषणयुक्त खानेकुराहरूको प्रबन्ध मिलाइनेछ । २. स्थानीय अर्गानिक उत्पादनको महत्त्व तथा सन्तुलित आहारका बारेमा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । ३. नगरपालिकाभित्र खाद्य सुरक्षाको अवस्था सन्तोषजनक राख्न एक घर एक टनेल/करेसाबारीको व्यवस्था गरिनेछ । ४. पोषण सुरक्षा सम्बन्धी सचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ५. गर्भवती महिला तथा बालबालिकाको लागि खोप तथा नियमित स्वास्थ्य जाँचको सुनिश्चितता गरिनेछ ।

५.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ४४: स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	स्वास्थ्य तथा पुर्वाधार विकास कार्यक्रम											
१	स्वास्थ्य चौकी स्तरोन्नती गरी प्राथमिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र निर्माण	संख्या		**१**	१००००	१००००				**२००००**	प्रदेश/नपा	
२	सवै वडाहरुमा स्वास्थ्य संस्थाका भवन मर्मत संभार तथा निर्माण कार्यक्रम	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
३	नगरस्तरीय योग तथा व्यायाम पार्क निर्माण	एकमुष्ठ		१			३०००			**३०००**	नगरपालिका	
४	औषधी भण्डारण तथा वितरण प्रणाली व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
५	स्वास्थ्य संस्थामा शौचालय तथा खानेपानी व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			१५००	१५००	१५००			**४५००**	नगरपालिका	
	स्वास्थ्य सेवा विस्तार कार्यक्रम										नगरपालिका	
६	ल्याव सेवा विस्तार	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
७	वार्षिक योग शिविर सञ्चालन	पटक		**५**	३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	नगरपालिका	
८	१ वटा एम्बुलेन्स थप र व्यवस्थापन	वटा		१		२५००				**२५००**	नगरपालिका	वडा न ५
९	किशोर किशोरी परामर्श सेवा कार्यक्रम (हरेक स्वास्थ्य चौकीमा नियमित)	नियमित			२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
	स्वास्थ्य सेवा सुधार कार्यक्रम											
१०	दिर्घरोगी तथ्यांक संकलन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			६५०					**६५०**	नगरपालिका	
११	स्वास्थ्य प्रदायक संस्थामा आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१२	स्वास्थ्यकर्मी र महिला स्वयंसेविका क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
	स्वास्थ्य तथा पोषण घर दैलो कार्यक्रम											
१३	ल्यावसहितको स्वास्थ्य परिक्षण तथा पोषण परामर्श सेवा सञ्चालन	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१५	स्वास्थ्य सचेतना अभियान (पोषणयुक्त खानेकुराको प्रयोग, महामारी रोग नियन्त्रण लगायत)	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१६	औषधी तथा सर्जिकल सामाग्रि खरिद कार्यक्रम	पटक		५	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	नगरपालिका	
१७	दुर्व्यवसनी नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक		८	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१८	आयुर्वेद सेवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१९	नर्सिङ् तथा सामाजिक सुरक्षा सेवा योजना	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
२०	स्वास्थ्य सेवा सुधार सालवसाली कार्यक्रम	एकमुष्ठ		५	१२००	१२००	१२००	१२००	१२००	६०००	नगरपालिका	
	स्वास्थ्य तथा पोषणको जम्मा				२१८५०	२३७००	१४२००	९७००	९७००	७९१५०		

तालिका ४५: स्वास्थ्य तथा पोषणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	स्वास्थ्य तथा पुर्वाधार विकास कार्यक्रम									
१	स्वास्थ्य चौकी स्तरोन्नती गरी प्राथमिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र निर्माण	संख्या	१	२००००	२.१	३	२	८	२	३
२	सवै वडाहरुमा स्वास्थ्य संस्थाका भवन मर्मत संभार तथा निर्माण कार्यक्रम	एकमुष्ठ		५०००	२.१	३	२	८	२	३

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
३	नगरस्तरीय योग तथा व्यायाम पार्क निर्माण	एकमुष्ठ	१	३०००	२.१	३	२	८	२	३
४	औषधी भण्डारण तथा वितरण प्रणाली व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२५००	२.१	३	२	८	२	३
५	स्वास्थ्य संस्थामा शौचालय तथा खानेपानी व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		४५००	२.१	३	२	८	२	३
	स्वास्थ्य सेवा विस्तार कार्यक्रम									
६	ल्याव सेवा विस्तार	एकमुष्ठ		२५००	२.१	३	२	८	२	३
७	वार्षिक योग शिविर सञ्चालन	पटक	५	१५००	२.१	३	२	८	२	३
८	१ वटा एम्बुलेन्स थप र व्यवस्थापन	वटा	१	२५००	२.१	३	२	८	२	३
९	किशोर किशोरी परामर्श सेवा कार्यक्रम (हरेक स्वास्थ्य चौकीमा नियमित)	नियमित		१०००	२.१	३	२	८	१	३
	स्वास्थ्य सेवा सुधार कार्यक्रम									
१०	दिर्घरोगी तथ्यांक संकलन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		६५०	२.१	३	२	८	२	३
११	स्वास्थ्य प्रदायक संस्थामा आवश्यक उपकरण व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		५०००	२.१	३	२	८	३	३
१२	स्वास्थ्यकर्मी र महिला स्वयंसेविका क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	५	२५००	२.१	३	२	८	१	३
	स्वास्थ्य तथा पोषण घर दैलो कार्यक्रम									
१३	ल्यावसहितको स्वास्थ्य परिक्षण तथा पोषण परामर्श सेवा सञ्चालन	पटक	५	२५००	२.१	३	२	८	३	३
१५	स्वास्थ्य सचेतना अभियान (पोषणयुक्त खानेकुराको प्रयोग, महामारी रोग नियन्त्रण लगायत)	पटक	५	२५००	२.१	३	२	८	१	३
१६	औषधी तथा सर्जिकल सामाग्रि खरिद कार्यक्रम	पटक	५	१००००	२.१	३	२	८	२	३

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१७	दुर्व्यवसनी नियन्त्रण सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक	८	२५००	२.१	३	२	८	२	३
१८	आयुर्वेद सेवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	५	२५००	२.१	३	२	८	२	३
१९	नर्सिङ् तथा सामाजिक सुरक्षा सेवा योजना	पटक	५	२५००	२.१	३	२	८	१	३
२०	स्वास्थ्य सेवा सुधार सालवसाली कार्यक्रम	एकमुष्ठ	५	६०००	२.१	३	२	८	२	३
	स्वास्थ्य तथा पोषणको जम्मा			७९१५०						

५.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ४६: स्वास्थ्य तथा पोषणका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

स्वास्थ्य तथा पोषण												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	नगरपालिकामा स्वास्थ्य सेवा सर्व शुलभ भएको हुनेछ ।	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष	७२	७२.५	७३	७३	७४	७५	७५	नगरपालिका प्रोफाइल, स्वास्थ्य शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, HMIS	सरकारी स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह हुने सेवा थप प्रभावकारी अर्थात भरपर्दो सहजहुने, बाल पोषणमा भएको लगानी थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य सेवा
		३० मिनेटसम्मको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच रहेका परिवार	प्रतिशत	८०	८२	८५	८८	९०	९५	९५		
असर १	गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको अभावमा स्वास्थ्यसेवाको लागि जिल्ला बाहिरका अस्पताल धाउनु पर्ने बाध्यताको अन्त्य हुनेछ ।	प्राथमिक उपचार केन्द्र	सङ्ख्या	१	१	२	२	२	२	२		
		अस्पताल	सङ्ख्या	२	२	२	२	२	२	२		
		बेड	सङ्ख्या	३०	४०	४०	४०	४०	४०	४०		
		हेल्थ पोष्ट	सङ्ख्या	६	८	९	९	९	९	९		
		स्वास्थ्य एकाई	सङ्ख्या	६	६	६	६	६	६	६		
		विशेषज्ञ चिकित्सक	सङ्ख्या	०	१	२	३	३	३	३		

स्वास्थ्य तथा पोषण

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्टयाँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		मध्यम स्तरको स्वास्थ्य कार्यकर्ता	सङ्ख्या	७१	७५	८०	९०	१००	१२०	१२०		थप प्रभावकारी भएको हुने, स्वास्थ्य पूर्वाधारमा नगरपालिकाको लगानी वृद्धि भएको हुने
प्रतिफल	गर्भवती परीक्षणको सुविधाबाट आमा र गर्भमा रहेको बच्चाको स्वास्थ्यमा रुग्णता दरमा कमी हुनेछ।	संस्थागत सुत्केरी सेवाको दायरा	प्रतिशत	३०	५०	७५	१००	१००	१००	१००		
		दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसुति सेवा लिएका महिला	प्रतिशत	३०	५०	७५	१००	१००	१००	१००		
		बर्थिङ सेन्टर	सङ्ख्या	५	५	८	९	९	९	९		
		गर्भावस्थाको परीक्षण दर	प्रतिशत	६०.२	७५	९०	१००	१००	१००	१००		
	बाल मृत्युदर, शिशु मृत्युदरमा कमी आउनेछ ।	५ वर्ष मुनिको वाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०		
		शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०		
		नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा)	दर	०	०	०	०	०	०	०		
		पूर्ण खोप	प्रतिशत	९४.५	९८	१००	१००	१००	१००	१००		
		भिटामिन ए खाने बालबालिका	प्रतिशत	९०.४	९८	१००	१००	१००	१००	१००		
		झाडा पखालाको संक्रमण दर	प्रतिशत	१०	५	३	२	१	१	१		
	महिला, अपाङ्ग र अल्पसङ्ख्यक समुदायमा स्वास्थ्य सेवा र सुविधाको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ।	महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका	सङ्ख्या	७२	७२	७२	७२	७२	७२	७२		
		सामान्य स्वास्थ्य उपकरण उपलब्ध भएका भवन	सङ्ख्या	३	०	०	०	०	०	०		
		आधुनिक उपकरण सहितका स्वास्थ्य भवन	सङ्ख्या	१३	१६	१६	१८	१८	१८	१८		

स्वास्थ्य तथा पोषण

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्टयाँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		आधारभूत सुविधा सहितका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१६	१७	१८	१८	१८	१८	१८		
		परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने दम्पति	प्रतिशत	११.५	१२	१५	१८	२०	२५	२५		
	प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवाको विस्तारबाट खर्चिलो र जोखिमयुक्त उपचारात्मक सेवाको खर्चमा कटौती हुनेछ ।	सवारी साधन युक्त स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	०	२	२	३	३	४	४		
		स्वास्थ्य बीमा गर्ने परिवार	प्रतिशत	-	४०	५०	६०	७०	८०	८०		
		एम्बुलेन्स सञ्चालन	सङ्ख्या	१	१	२	२	२	२	२		
		पालिका मार्फत निशुल्क उपलब्ध भएको औषधी	सङ्ख्या	९८	९८	९८	९८	९८	९८	९८		
	स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका उपायहरूबाट स्थानीय नागरिकहरूको स्वास्थ्यस्तर राम्रो भई औसत आयुमा बृद्धि हुनेछ ।	एच आईभि एड्स रोकथामबारे जानकारी प्राप्त प्रजननयोग्य उमेरका महिला	प्रतिशत	८०	९०	९५	१००	१००	१००	१००		
		स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन	सङ्ख्या	१४	१५	१६	१७	१८	२०	२०		
		घुमन्ते स्वास्थ्य सेवा	पटक	४२	४४	४६	४८	५०	५२	५२		
		दक्ष स्वास्थ्य सेवा तालिम	सङ्ख्या	१	३	५	७	९	१०	१०		
		प्रयोगशाला शुरु भएका स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१	२	४	४	४	४	४		
असर २	भानु बासीलाई पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाउने सुनिश्चितता हुनेछ ।	कुपोषण प्रभावित जनसङ्ख्या	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०	०		
		आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	८०	८५	९०	९५	९८	९९	९९		
प्रतिफल	पोषणयुक्त नगरपालिका बन्नेछ ।	सुत्केरी -स्याहार भत्ता पाउने महिला	सङ्ख्या	६५	पाउनु पर्ने सबै							

स्वास्थ्य तथा पोषण												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		करेसाबारी भएको घरपरिवार	प्रतिशत	९०	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		आफ्नो उत्पादनबाट वर्षभरी खान पुग्ने घरधुरी	प्रतिशत	९०	९१	९२	९३	९५	९८	९८		
		करेसाबारी भएको घरपरिवार	प्रतिशत	८४	८५	८५	८५	८५	८५	८५		
		कम्तिमा एक गाई/भैंसी भएको परिवार	प्रतिशत	७०	७०	७०	७५	८०	८०	८०		
		कम्तिमा एक मासुजन्य पशुपंक्षी पाल्ने घर परिवार	प्रतिशत	७०	७०	७०	७५	८०	८०	८०		
		उच्च खाद्य असुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत	५	५	४	३	२	१	१		
		उपभोगको दुइ तिहाई खानामा खर्च गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	६६	६०	५५	५०	४५	४०	४०		

५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन

५.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले विद्यालय तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चिता गरेको छ । शैक्षिक विकासको सन्दर्भमा निरक्षरता अन्त्य गर्दै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सहज पहुँच कायम गर्न राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरबाट अभ्यासहरू भई रहेका छन् । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्यअनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका तर्फबाट आवश्यक पहल भइरहेको छ । शिक्षालाई विकासको मुल आधारका रूपमा लिई भानु नगरपालिकाले नमुना विद्यालयका साथै प्राविधिक तथा उच्च शिक्षाका पूर्वाधार तयार गरी सहज अवसरहरू सृजना गर्ने कुरालाई महत्त्व दिई दश वर्षे शिक्षा योजना तर्जुमा गर्ने तयारी गरेको छ ।

यस नगरपालिकाको स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन, र विकास गर्न गाउँ शिक्षा समितिबाट आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन, अनुगमन र नतिजा प्रकाशनको लागि कार्यविधि निर्माण गरिएको छ । यसैगरी सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी कक्षा ८ को परीक्षाफल कार्यालयको वेवसाइट्स मार्फत प्रकाशन गर्ने गरिएको छ भने नगरपालिकाका सबै माध्यामिक विद्यालयहरूमा विद्युतिय हाजिरीको सुरुवात गरिएको छ । प्रारम्भिक वाल विकास केन्द्रमा कार्यरत सहयोगीलाई स्थानीय तहबाट बजेट विनियोजन र कक्षा सञ्चालन गर्ने नीति लिइएको छ । विद्यालयको शैक्षिक विकास र शिक्षकको क्षमता विकासको लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएको र अनलाईन विधिबाट शैक्षिक सूचना प्रवाह गरी विद्यालय र नगरपालिका बीच बैठक सञ्चालनको सुरुवात गर्ने अभ्यास गरिएको छ ।

भानु नगरपालिकामा ५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्याको साक्षरता दर ७७.५ प्रतिशत रहेकोमा पुरुषको साक्षरता ८७.२ प्रतिशत र महिलाको ६९.६ प्रतिशत रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) । भानुमा ५५ सामुदायिक र १६ संस्थागत गरी कूल ७१ वटा विद्यालयहरू रहेका छन् । कक्षा ११-१२ सञ्चालित विद्यालयहरू सामुदायिक १३ र संस्थागत १ गरी जम्मा १४ वटा तथा कक्षा ९-१० सञ्चालित विद्यालयहरू २५ वटा रहेका छन् । कक्षा १-८ सञ्चालित विद्यालयहरू १२ वटा रहेका छन् भने कक्षा १-५ सञ्चालित विद्यालयहरू २३ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी भानुमा सातवटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू, तीनवटा प्राविधिक शिक्षालयहरू र तीन वटा सामुदायिक कलेजहरू रहेका छन् । भानु नगरपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण यस प्रकार रहेको छ (भानु नगरपालिकाको शिक्षा गुरुयोजना, २०७९)।

५.२.२ समस्या तथा चुनौती

शिक्षा क्षेत्रको सुधारमा राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरबाट संस्थागत तथा व्यवहारिक प्रयास भएता पनि गुणस्तरीय तथा प्रतिस्पधी शिक्षाको दिशामा समय सापेक्ष सुधारहरू हुन सकेका छैनन् । भौगोलिक बिकटता, गरिवी र स्रोत तथा साधनको अपर्याप्तता रहको छ । हालसम्म शिक्षण सिकाईमा शैक्षिक सामग्रीको निर्माण तथा उपयोग

हुन सकेको छैन भने आधुनिक सूचना प्रविधिमा पहुँचमा कमी रहेको छ । स्थानीय आवश्यकता अनुसारको स्थानीय पाठ्क्रम र शैक्षिक क्यालेण्डर तयारी तथा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । विद्यालयको अनुगमन तथा मुल्यांकनमा पर्याप्त ध्यान दिन नसक्दा शिक्षकको नियमितता र शिक्षण प्रकृया प्रभावकारी हुन सकेको छैन । सिकाई उपलब्धी विश्लेषण र कार्यान्वयमा कमी रहेको छ । स्थानीय शैक्षिक संस्थामा जनविश्वासको कमीका कारण गुणस्तरीय शिक्षाका लागि नगरपालिका बाहिरका निजी शैक्षिक संस्थाप्रतिको परनिर्भरता कायम रहेको छ । उच्च शिक्षाका लागि क्याम्पस र प्राविधिक शिक्षाका लागि विद्यालयमा प्राविधिक धारको आवश्यकतालाई सम्बोधन हुन सकेको छैन । धेरैजसो ११ र १२ कक्षामा अध्ययन गर्ने विद्यार्थिको अन्यत्र वस्नु पर्ने अवस्था विद्यमान छ । कतिपय वडाहरूमा विद्यालयका भवनहरू जिर्ण र पहिरोको जोखिममा रहेका छन् । दलित जातिका वालवालिकाहरूको विद्यालयलाई निरन्तरता दिने क्रम कम छ । सानो उमेरमा विवाह गर्ने र उमेर वढ्दै गएपछि वजार र वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम रोकिएको छैन । निरक्षरता हटाउन सञ्चालन भएका अनौपचारिक शिक्षा कक्षा प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् । पूर्वाधारतर्फ वालमैत्री तथा अपांगमैत्री भवन, खेल मैदान, घेरवार र शौचालयको कमी रहेको छ । सामाजिक परिवेशमा शैक्षिक वातावरणको कमीजस्ता समस्या विद्यमान रहेको छ ।

५.२.३ सम्भावना तथा अवसर

महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका एवम् सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने अवस्था रहनु, माध्यामिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको कार्य दायरामा परेकाले शैक्षिक सुशासनको प्रत्याभूति सहज हुनु, शिक्षासँगै रैथाने ज्ञान, सीप र प्रविधि उपयोग तथा विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ ।भानुलाई प्राविधिक धारको शैक्षिक केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रतिको युवाको आकर्षण रहनु, अभिभावकहरूमा थप जागरूकता विकास गरी शिक्षामा सबैको पहुँच पुऱ्याउन सकिनु, समृद्धिका मुख्य सम्बाहकका रूपमा रहेका पर्यटन, ऊर्जा, कृषि, उद्योग, पूर्वाधार, जनशक्ति विकास, सुशासनको मुख्य आधार नै शिक्षाको विकास रहनु यहाँका शिक्षा विकासका अवसरहरू हुन् ।

५.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

नगरपालिकामा विज्ञान र नवप्रवर्तनको प्रवर्द्धनसँगै सबैको गुणस्तरीय, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षामा सहज पहुँचको प्रत्याभूति गर्ने।

उद्देश्य

१. शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।
२. सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।
३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनु।

४. शैक्षिक विकासकालागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।

५. संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउनु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ४७: शिक्षाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकास गर्नु ।	
१.१: विद्यालयमा गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न संस्थागत विकास गर्ने ।	१. नगरपालिकाको शिक्षा नीतिको तर्जुमा, ऐन नियमावली तथा योजनाको कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । २. नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरूलाई शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरी नगरपालिकाको नेटवर्कमा रहने गरी एकद्वार पद्धतिबाट सञ्चालन गरिनेछ । ३. उत्कृष्ट कार्य गर्ने शिक्षक, कर्मचारी र अभिभावकलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कार तथा सम्मानको व्यवस्था नगरपालिका मार्फत् गरिनेछ । ४. विद्यालयहरूमा अन्तर-विद्यालय भ्रमण तथा सिकाइ आदानप्रदान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ५. गुणस्तरीय सिकाइ मापदण्ड/ढाँचा (पाठ्यक्रम, विद्यालयको सिकाइ वातावरण, शिक्षक, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण विधि, परीक्षा र मूल्याङ्कन, अनुगमन मूल्याङ्कन आदि) तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ६. विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा समय र गुणस्तर बढाउन विद्यालय अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्रणालीको विकास गरिनेछ । ७. विद्यालयको उपलब्धि स्तर एवम् प्रणालीगत कार्यकुशलताको उपयुक्त मापदण्ड र सूचक तयार गरिनेछ । ८. महिला शिक्षक सुत्केरी विदामा रहँदा स्वयमसेवक वा सट्टा-शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ। ९. जनजातिको वर्चस्व भएको विद्यालयमा प्रारम्भिक कक्षा मातृभाषामा शिक्षण गर्नकालागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको विद्यमान पाठ्यक्रम अनुसार हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको विकास गरिनेछ।
१.२: गुणस्तरीय शिक्षाकोलागि तालिमको संस्थागत विकास गर्ने ।	१. स्थानीय आवश्यकताको आधारमा तालिम पाठ्यक्रमको मोड्युल बनाई विज्ञ प्रशिक्षकद्वारा तालिम सञ्चालन गरिनेछ । २. बालविकास केन्द्रका शिक्षक र आधारभूत तहमा दरबन्दी कम भएका विद्यालयका शिक्षकलाई बहुकक्षा/बहुवर्ग शिक्षण सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिनेछ । ३. विद्यालयमा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न आवश्यक शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ। ४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक (सफ्ट स्किल समेत) सीप प्रदान गर्न शिक्षकहरूलाई आधुनिक, शिक्षण सीपयुक्त, प्रविधिमैत्री, निरन्तर सिकाइमुखी बन्न तालिम दिँदै पेशागत दक्षता बढाइनेछ।
उद्देश्य २: सबैकालागि शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर बढाउनु ।	
२.१: सबै नागरिकलाई	१. दुर्गम बस्तीका विद्यालयलाई आवासीय विद्यालयका रूपमा रुपान्तरण गरिनेछ । २. आवश्यक परेको ठाउँमा स्कुलबसको व्यवस्था समेत गरिनेछ । ३. पालिका/वडा शिक्षा समिति गठन र क्रियाशील गर्दै विद्यालय शिक्षामा पहुँच नपुगेकाको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	४. नियमित रूपमा विद्यालयमा छोराछोरी पठाउने अभिभावकलाई सम्मान गरिनेछ । ५. गरिब तथा आर्थिक रूपमा विपन्न बालबालिकालाई पोशाक, शैक्षिक सामग्री तथा खाजा भत्ताको व्यवस्था गरिनेछ । ६. पालिकाबाट सञ्चालन हुने विकास निर्माण तथा व्यवसाय कार्यमा आर्थिक स्थिति कमजोर भएका अभिभावकलाई सहभागी गराई शिक्षाकालागि रोजगारी अभियान सञ्चालन गरिनेछ । ७. हेलचक्र्याइ गरी बालबालिकाहरूलाई नियमित विद्यालय नपठाउने अभिभावकहरूलाई पालिकाबाट प्रदान गरिने सबै सुविधाबाट वञ्चित गरिनेछ ।
२.२ः दलित, अपाङ्गता भएका, विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षाको हक सुनिश्चित गर्ने ।	१. दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको पहिचान गरी उच्च शिक्षा सम्म निःशुल्क गर्न तथा छात्रवृत्ति प्रदान गर्न लागि सिफारिस गरिनेछ । २. दृष्टिविहिनलाई ब्रेल लिपी तथा बहिरालाई सांकेतिक भाषामा निःशुल्क शिक्षाकोलागि जिल्ला भित्रकै स्रोत कक्षाहरूमा सिफारिस गरिनेछ भने अन्य अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई स्रोत कक्षाको खोजी गरी शिक्षाको हक सुनिश्चित गरिनेछ । ३. विपन्न तथा लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयमा विशेष छात्रवृत्ति कोषको स्थापना गरिनेछ । ४. विद्यालय जान नसक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालागि घरमै पढाउने र अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । ५. ब्रेललिपि तथा साङ्केतिक भाषाको तालिम माग भई आएमा उचित व्यवस्थापन गरिनेछ। ६. अपाङ्गमैत्री पूर्वाधारहरूको निर्माण गरिनेछ ।
२.३ः अनौपचारिक जीवनपर्यन्त सिकाइ प्रणाली स्थापनाकालागि नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्था गर्ने ।	१. औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिन नसक्ने बालबालिका तथा नागरिकलाई अनुकूल तथा समकक्षी शिक्षाको अवसर प्रदान गर्न खुल्ला तथा वैकल्पिक शिक्षा/ विद्यालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. औपचारिक शिक्षा प्रणालीभन्दा बाहिर रहेका नागरिकलाई मागमा आधारित व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ३. एक विद्यालय एक पुस्तकालय तथा एकवडा–एक सार्वजनिक पुस्तकालयको नीति बनाई सूचनामाथिको पहुँच र पढ्ने बानिको विकास गरी सबैकालागि आजीवन सिकाइको वा जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसर प्रदान गरी दिगो विकासको चौथो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गरिनेछ। ४. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकाधिक प्रयोग हुने गरी शिक्षाको वैकल्पिक माध्यमका रूपमा विषयगत विज्ञको नमूना कक्षाको प्रशारण सामाजिक संजाल तथा स्थानीय टेलिभिजन र एफएम मार्फत् गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनु ।	
३.१ः आधारभूत तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. आधारभूत तहमा व्यावसायिक सीप प्रदान गर्न स्थानीय पाठ्यक्रममा यस सम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । २. विद्यालय शिक्षामा निर्वाहमुखी सीपलाई एकीकृत रूपमा समावेश गरिनेछ ।
३.२ः प्राविधिक शिक्षा तथा	१. पालिकामा प्राविधिक जनशक्तिको अवस्थाबारे अध्ययन गरी आवश्यक विद्यालयमा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका ९–१२ को प्राविधिक धार सञ्चालन गरिनेछ । २. सबै विद्यालयमा कम्प्युटरको ल्यावको व्यवस्था गर्दै इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
व्यावसायिक तालिमको पहुँचमा गुणस्तरीयता तथा उपयोगितामा वृद्धि गर्ने ।	३. विद्यालयमा प्रयोगात्मक कक्षाकालागि विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गरिनेछ । ४. माध्यामिक तह (कक्षा ११—१२) अध्यापन गर्ने सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति एवम् विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः शैक्षिक विकासकालागि पूर्वाधार विकास तथा उच्च शिक्षाको आधार तयार गर्नु ।	
४.१ः उच्च स्तरको जनशक्ति उत्पादनको व्यवस्था गर्ने ।	१. नगरपालिकाको आवश्यकताको पूर्ति तथा शैक्षिक विकासकालागि उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयको क्याम्पस, बहुप्राविधिक शिक्षालय र बहुसंकाय क्याम्पस स्थापनाको पहलकालागि समन्वय सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ । २. उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषयलाई प्राथमिकता दिई उच्च दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न नगरपालिका भित्र प्राविधिक धार संचालित विद्यालयलाई पोलीटेक्नीकल शिक्षालयमा स्तरवृद्धि गरिनेछ ।
४.२ः विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्ने ।	१. वालविकास केन्द्रको पूर्वाधार मापदण्ड अनुसार तयार गरिनेछ। २. विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा विपद् प्रतिरोधी रूपमा तयार गरिनेछ। ३. प्रत्येक विद्यालयमा छात्र र छात्राकालागि छुट्टा-छुट्टै सुरक्षित तथा स्वस्थकर शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ। ४. प्रत्येक विद्यालयमा खेल मैदानको व्यवस्था गरिनेछ । ५. विद्यालयमा पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला र कम्प्युटर ल्यावको व्यवस्था गरिनेछ।
उद्देश्य ५ः संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाइनेछ ।	
५.१ः संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरूको नियमन गरी सेवामुलक बनाउने ।	१. प्रत्येक कक्षामा १५ प्रतिशत गरिब र विपन्न विद्यार्थीलाई वडाको सिफारिसमा निःशुल्क पढाउने व्यवस्था गरिनेछ । २. नयाँ विद्यालयहरूको अनुमति दिँदा शैक्षिक गुठीको रूपमा मात्र अनुमति दिने व्यवस्था मिलाइनेछ। ३. संस्थागत विद्यालयहरूको नियमनकालागि मापदण्ड तयार गरी त्यसैको आधारमा शुल्क निर्धारण, वर्गीकरण, अनुगमन गरी सेवामूलक बनाइनेछ ।
५.२ः सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी बनाउने ।	१. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकद्वारा मात्रै शिक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । २. अंग्रेजी र नेपाली दुवै माध्यमबाट ऐच्छिक रूपमा सबै कक्षामा सञ्चालन गरिनेछ । ३. अङ्ग्रेजी माध्यमबाट कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयका शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कमजोर बालबालिकालाई सुधारात्मक शिक्षण गरी सिकाइ स्तरको वृद्धि गरिनेछ । ५. आवश्यक तालिम दिई बालविकास सम्बन्धी सिकाइ सामग्रीहरूको उत्पादन बालविकास केन्द्रमा नै गर्ने व्यवस्था गरिनेछ । ६. विद्यालयहरूको शिक्षक दरबन्दी, विद्यार्थी सङ्ख्या तथा भौगोलिकता आदिका आधारमा पुन नक्साङ्कन गरी आवश्यकता अनुसार मर्जिङ् गरिनेछ ।

५.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ४८: शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	विद्यालय पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम (सामुदायिक र संस्थागत)											
१	छात्राबास निर्माण	संख्या		**१**				३००००	२००००	**५००००**	प्रदेश/नपा	
२	अपांग मैत्री तथा वाल मैत्री विद्यालय भवन निर्माण	एकमुष्ठ			५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	**२५०००**	नगरपालिका	
३	महिला मैत्री र वाल मैत्री शौचालय निर्माण (पुरुष र महिलाको फरक शौचालय निर्माण)	संख्या		**३०**	३०००	२८००	३२००	४०००	३५००	**१६५००**	नगरपालिका	
४	विद्यालयको कम्पाउण्ड निर्माण तथा घेरावार कार्यक्रम	संख्या		१८	२४००	२०००	२०००	२२००	३०००	**११६००**	नगरपालिका	
५	विद्यालय शैक्षिक गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ठ			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	**१००००**	नगरपालिका	
६	मन्टेश्वरी कक्षा संचालन	संख्या		**७**	१०००	५००	५००	३००	३००	**२६००**	नगरपालिका	
७	विद्यालयगत र नगरपालिकागत रुपमा उत्कृष्ट शिक्षक तथा विद्यार्थी पुरस्कार, (आधारभुत र मा.वि)	संख्या		२०	५०	६०	७०	८०	९०	**३५०**	नगरपालिका	
८	विद्यालयमा सिकाई सामाग्री व्यवस्थापन	संख्या		**४७**	८००	९००	१०००	११००	१२००	**५०००**	नगरपालिका	
९	नमुना विद्यालय व्यवस्थापन	संख्या		५	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
१०	विद्यालयमा अतिरिक्त कृयाकलाप संचालन	संख्या		**५**	५००	६००	७००	८००	९००	**३५००**	नगरपालिका	
१२	वालमैत्री स्थानीय शासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक		५	२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
१३	विषेश छात्रवृति सञ्चालन, प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम	संख्या		**५**	२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
१४	शिक्षकको क्षमता विकास तालिम र सुशासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या		**५**	८००	८००	८००	८००	८००	४०००	नगरपालिका	
	शैक्षिक संरचना विकास कार्यक्रम											
१५	पुस्तकालय व्यवस्थापन (सवै माविमा)	संख्या		**१३**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१६	प्रयोगशाला व्यवस्थापन र सामाग्रि खरिद कार्यक्रम (सवै माविमा)	संख्या		**१३**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
१७	प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको शैक्षिक सामाग्रि व्यवस्थापन (नियमित)	संख्या		**४७**	१००००	१२०००	१३०००	१४०००	१५०००	**६४०००**	नगरपालिका	
१८	शिक्षक दरवन्दी व्यवस्थापन	एकमुष्ठ			३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	**१५०००**	नगरपालिका	
	मातृभाषा शिक्षा कार्यक्रम											
१९	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र व्यवस्थापन (प्राथमिक तह)	पटक		५	८००	५५०	६००	६५०	७००	**३३००**	नगरपालिका	
	विद्यालय सूचना प्रविधि विस्तार कार्यक्रम											
२०	ईन्टरनेट क्षमता विस्तार (सवै विद्यालय)	सङ्ख्या		**३३**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
२१	ईलाइब्रेरी सञ्चालन	सङ्ख्या		**१३**	१००	२००	३००	३००	४००	**१३००**	नगरपालिका	
२२	कम्प्युटर, मल्टिमिडिया, व्याकअप व्यवस्थापन (सबै विद्यालयमा)				३०००	३५००	१०००	१०००	१०००	**९५००**	नगरपालिका	
	उच्च शिक्षा विस्तार कार्यक्रम											
२३	क्याम्पसको लागि पूर्वाधार विकास र व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		१	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	**१००००**	नगरपालिका	
२४	प्राविधिक धारको विद्यालयको लागि भौतिक पूर्वाधार विकास र व्यवस्थापन	पटक		५	१५०	१५०	२००	२००	२५०	**९५०**	नगरपालिका	
२५	सिकाई तथा खेल सामाग्री व्यवस्थापन	संख्या		**३३**	१५००	१५००	१६००	१७००	१८००	**८१००**	नगरपालिका	
२६	विद्यालयहरुमा खानेपानी पुर्वाधार विकास र व्यवस्थापन	संख्या		२०	७००	८००	९००	१०००	११००	**४५००**	नगरपालिका	
	सालवसाली कार्यक्रम											
२७	तालिम, अनुगमन मर्मत लगायत नियमित कार्यक्रम, नगर शिक्षा समितिको कार्यक्रम	पटक		**५**	१०००	११००	१२००	१३००	१४००	**६०००**	नगरपालिका	
२८	**भानु विज्ञ सम्मेलन तथा थिंक टयांक विकास**	पटक		**१**		३०००				**३०००**	नगरपालिका	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
२९	**नगर शिक्षा गुरुयोजना का कार्यक्रम कार्यान्वयन**	एकमुष्ठ			१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	५००००	नगरपालिका	
	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनको जम्मा				५१२००	५५८६०	५२४७०	८४८३०	७६८४०	३२१२००		

तालिका ४९: शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	विद्यालय पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम (सामुदायिक र संस्थागत)									
१	छात्रावास निर्माण	संख्या	१	५००००	२.१					
२	अपांग मैत्री तथा वाल मैत्री विद्यालय भवन निर्माण	एकमुष्ठ		२५०००	२.१	४	२	८	२	३
३	महिला मैत्री र वाल मैत्री शौचालय निर्माण (पुरुष र महिलाको फरक शौचालय निर्माण)	संख्या	३०	१६५००	२.१	४	२	८	१	३
४	विद्यालयको कम्पाउण्ड निर्माण तथा घेरावार कार्यक्रम	संख्या	१८	११६००	२.१	४	२	८	३	३
५	विद्यालय शैक्षिक गुणस्तर सुधार कार्यक्रम	एकमुष्ठ		१००००	२.१	४	२	८	३	३
६	मन्टेश्वरी कक्षा संचालन	संख्या	७	२६००	२.१	४	२	८	३	३
७	विद्यालयगत र नगरपालिकागत रुपमा उत्कृष्ट शिक्षक तथा विद्यार्थी पुरस्कार, (आधारभुत र मा.वि)	संख्या	२०	३५०	२.१	४	२	८	३	३
८	विद्यालयमा सिकाई सामाग्री व्यवस्थापन	संख्या	४७	५०००	२.१	४	२	८	३	३
९	नमुना विद्यालय व्यवस्थापन	संख्या	५	७५००	२.१	४	२	८	३	३
१०	विद्यालयमा अतिरिक्त कृयाकलाप संचालन	संख्या	५	३५००	२.१	४	२	८	३	३
१२	वालमैत्री स्थानीय शासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	५	१०००	२.१	४	२	८	३	३

शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१३	विषेश छात्रवृति सञ्चालन, प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम	संख्या	५	१०००	२.१	४	२	८	२	३
१४	शिक्षकको क्षमता विकास तालिम र सुशासन प्रवर्द्धन कार्यक्रम	संख्या	५	४०००	२.१	४	२	८	३	३
	शैक्षिक संरचना विकास कार्यक्रम									
१५	पुस्तकालय व्यवस्थापन (सवै माविमा)	संख्या	१३	२५००	२.१	४	२	८	२	३
१६	प्रयोगशाला व्यवस्थापन र सामाग्रि खरिद कार्यक्रम (सवै माविमा)	संख्या	१३	२५००	२.१	४	२	८	३	३
१७	प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको शैक्षिक सामाग्रि व्यवस्थापन (नियमित)	संख्या	४७	६४०००	२.१	४	२	८	३	३
१८	शिक्षक दरवन्दी व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		१५०००	२.१	४	२	८	३	३
	मातृभाषा शिक्षा कार्यक्रम									
१९	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र व्यवस्थापन (प्राथमिक तह)	पटक	५	३३००	२.१	४	२	८	२	३
	विद्यालय सूचना प्रविधि विस्तार कार्यक्रम									
२०	ईन्टरनेट क्षमता विस्तार (सवै विद्यालय)	सङ्ख्या	३३	२५००	२.१	४	२	८	३	३
२१	ईलाइब्रेरी सञ्चालन	सङ्ख्या	१३	१३००	२.१	४	२	८	३	३
२२	कम्प्युटर, मल्टिमिडिया, व्याकअप व्यवस्थापन (सबै विद्यालयमा)			९५००	२.१	४	२	८	३	३
	उच्च शिक्षा विस्तार कार्यक्रम									
२३	क्याम्पसको लागि पूर्वाधार विकास र व्यवस्थापन	एकमुष्ठ	१	१००००	२.१	४	२	८	३	३
२४	प्राविधिक धारको विद्यालयको लागि भौतिक पूर्वाधार विकास र व्यवस्थापन	पटक	५	९५०	२.१	४	२	८	३	३

शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतन										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
२५	सिकाई तथा खेल सामाग्री व्यवस्थापन	संख्या	३३	८१००	२.१	४	२	८	३	३
२६	विद्यालयहरुमा खानेपानी पुर्वाधार विकास र व्यवस्थापन	संख्या	२०	४५००	२.१	४	२	८	३	३
	सालवसाली कार्यक्रम									
२७	तालिम, अनुगमन मर्मत लगायत नियमित कार्यक्रम, नगर शिक्षा समितिको कार्यक्रम	पटक	५	६०००	२.१	४	२	८	३	३
२८	**भानु विज्ञ सम्मेलन तथा थिंक ट्यांक विकास**	पटक	१	३०००	२.१	४	२	८	३	३
२९	**नगर शिक्षा गुरुयोजना का कार्यक्रम कार्यान्वयन**	एकमुष्ठ		५००००	२.१					
	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनको जम्मा			३२१२००						

५.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ५०ः शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रर्वतनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

शिक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन भएकाे हुनेछ ।	साक्षरता दर (५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७७.५	७८	८०	८२	८४	८५	८५	नगरपालिका प्रोफाइल, शिक्षा शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन, EMIS	शिक्षा क्षेत्रको गुणस्तरमा वृद्दि हुने, प्राविधिक धारको अध्ययन अध्ययापनमा वृद्दि हुने, शिक्षा क्षेत्रमा तिनै तहको सरकारको प्राथमकितामा परेको हुनुको साथै थप लगानीमा बृद्दि तथा अनुगमनमा प्रभावकारी भएको हुने
		साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि)	प्रतिशत	७२	७४	७६	७८	८०	८२	८२		
		युवा साक्षरता दर (१५-२४ वर्ष)	प्रतिशत	९८.३	९९	९९	९९	१००	१००	१००		

शिक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
असर	नगरपालिकाको शैक्षिक सूचकांकमा उल्लेख्य सुधार भएको हुनेछ ।	बाल कक्षा/पूर्व प्राथमिक तहको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना दर	प्रतिशत	९९	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		आधारभूत तह (१,८) मा लैगिंक समानता	महिला प्रति सय पुरुष	१०८	१०५	१००	१००	१००	१००	१००		
		उच्च शिक्षामा कुल विद्यार्थी	सङ्ख्या	२११	२५०	३००	३५०	४००	४५०	४५०		
		माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	५८.१	६०	६५	७०	७५	८०	८०		
		माध्यमिक तह (९-१२) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	७३.३	७५	८०	८५	९०	९५	९५		
		आधारभूत तह (१-८) मा कुल भर्नादर	प्रतिशत	११३.३	११५	११५	११५	११५	११५	११५		
		आधारभूत तह (१-८) मा खुद भर्नादर	प्रतिशत	९६.६	९७	९८	९९	९९	९९	९९		
प्रतिफल	विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर (Dropout Rate) न्यून हुनेछ । शिक्षक विद्यार्थी अनुपात आवश्यकता अनुरुप व्यवस्थापन भएको छ	आधारभूत तहमा विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका विद्यार्थी	प्रतिशत	१	०	०	०	०	०	०		
		विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको दर	प्रतिशत	२	१	०.५	०	०	०	०		

शिक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		(Dropout Rate) आधारभूत तह										
		कक्षा (१- ५)		३.२	१	०.५	०	०	०	०		
		कक्षा (६- ८)		२.९३	१	०.५	०	०	०	०		
		कक्षा (९- १०)		२.१५	१	०.५	०	०	०	०		
		विद्यालय शिक्षा (१-५) शिक्षक- विद्यार्थि अनुपात	अनुपात	११.९८	१३	१५	१५	१५	१५	१५		
		विद्यालय शिक्षा (6-8) शिक्षक- विद्यार्थि अनुपात	अनुपात	२१.३	२२	२२	२२	२२	२२	२२		
		विद्यालय शिक्षा (9-10) शिक्षक- विद्यार्थि अनुपात		१६	२०	२५	२५	२५	२५	२५		
		विद्यालय शिक्षा (11-12) शिक्षक- विद्यार्थि अनुपात		४५.२	३५	३०	३०	३०	३०	३०		
		प्राविधिक शिक्षालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्या	सङ्ख्या	२१४	२५०	३००	३५०	४००	४५०	४५०		
		प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या	३	३	४	५	६	७	७		

शिक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		भइरहेका विद्यालयहरू										
	विद्यालयहरूको गुणात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।	बाल क्लब गठन भएका विद्यालय	सङ्ख्या	७१	८०	१२०	१२१	१२१	१२१	१२१		
		कम्प्युटर प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४०		
		विज्ञान प्रयोगशाला भएका विद्यालय	सङ्ख्या	४५	४५	४५	४	४५	४५	४५		
		ईन्टरनेट तथा ई-शिक्षा सुविधा भएका विद्यालय	सङ्ख्या	४५	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१		
	शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई समुदायको शैक्षिक स्तर माथि उठेको हुनेछ ।	छात्रामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	७१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१		
		अपाङ्गतामैत्री विद्यालय	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		
		आवासीय विद्यालय	सङ्ख्या	०	१	१	१	२	२	२		
	सामुदायिक र संस्थागत तहबाट प्रदान गरिने शिक्षाको गुणस्तरमा रहेको अन्तर घटेको हुनेछ ।	माध्यमिक शिक्षा कक्षा (९-१२) सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	१३	१५	१५	१५	१५	१५	१५		
		सामुदायिक विद्यालय	सङ्ख्या	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१		
		संस्थागत विद्यालय	सङ्ख्या	३२	३२	३२	३२	३२	३२	३२		
	विपन्न वर्ग तथा दलित विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षा (इञ्जिनियरिङ्ग, मेडिकल, कृषि, वन, आदिमा) नगरपालिकाबाट छात्रवृत्ति प्रदान हुनेछ र पालिकामा	प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत दलित छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	-	३०	६०	९०	१२०	१५०	१५०		

शिक्षा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	प्राविधिक जनशक्तिको आपूर्ति सहज हुनेछ ।	प्राविधिक विषयमा अध्ययनरत विपन्न छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थी	सङ्ख्या	–	३०	६०	९०	१२०	१५०	१५०		

५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

५.३.१ पृष्ठभूमि

खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाले मानव जीवनमा पार्ने बहुआयामिक प्रभावलाई दृष्टिगत गरी यस सेवालाई नेपालको संविधानले मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यले समेत खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भइ सकेको यस नगरपालिकामा एक घर, एक धारा तथा शौचालय निर्माणलाई उच्च प्राथमिकतामा राखिएको छ । फोहोर व्यवस्थापनका लागि नगरपालिका स्तरबाट पहल गरिएको छ । खानेपानी र सरसफाइ आम नागरिकका आधारभूत आवश्यकता हुन् । यी मानव स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष जोडिएका क्षेत्रहरू समेत हुन् । नेपालको संविधान को भाग ३ को धारा ३५.४ अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ भन्ने उल्लेख गरिएको छ । यसैगरी नेपाल सरकारको तत्कालीन सहरी विकास मन्त्रालयले राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाइ नीति २०१४ मा खानेपानी र सरसफाइलाई जनस्वास्थ्यको प्रवर्द्धनको लागि अपरिहार्य आधारको रूपमा लिएको देखिन्छ । यसैगरी नेपाल जनस्वास्थ्य ऐन २०७५ को धारा ४१ मा संघीय कानुनको मातहतमा रहेर मानव स्वास्थ्यलाई हानी पुऱ्याउने प्रदूषण रोक्न संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले आवश्यक नियमावली बनाउन सक्ने र लागू गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

नगरपालिकाको ७४.१४ प्रतिशत घरधुरीको खानेपानीको मुख्य स्रोत पाइपबाट वितरित पानी रहेको छ भने करिब ३५.४४ प्रतिशत घरधुरीको पानीको स्रोत कम्पाउण्ड भित्रैको पाइपधारा छ । त्यस्तै, करिब १२ प्रतिशतले मूलको पानी उपभोग गरिरहेका छन् । ५.७१ प्रतिशत घरधुरीले ढाकिएको इनार वा कुवा र ७.८२ प्रतिशत घरधुरीले नढाकिएको इनार वा कुवाको पानी खाइरहेका छन् । त्यसैगरी ०.५५ प्रतिशत घरधुरीले नदी/खोलाको पानी निर्भर रहनु परेको छ भने ०.१७ प्रतिशत घरधुरीको खानेपानीको अन्य स्रोत रहेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौती

संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकारका अतिरिक्त गैर सरकारी र निजी क्षेत्रबाट समेत प्रयास भएता पनि खानेपानीका आयोजनामा स्थानीय समुदायको अपनत्वको कमी र सरसफाइ जन्य परम्परागत व्यवहारका कारण आशातीत सुधार हुन सकेको छैन । मानिसहरूको जमघट हुने सार्वजनिक स्थलमा सार्वजनिक शौचालयको कमी रहेको छ । स्वच्छ तथा सुरक्षित खानेपानीको व्यवस्था हुन सकेको छैन भने सुक्खा याममा कतिपय वस्तिमा खानेपानीको अभाव हुने गरेको छ ।

सरसफाइ सम्बन्धी आनीबानी कमजोर रहेको यस क्षेत्रमा घरमै फोहोर वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गर्ने प्रचलन रहेको छैन । मुख्य बजारहरूमा प्लास्टिक जन्य तथा सिसा जन्य फोहोरको व्यवस्थापन हुन नसक्दा वातावरणीय प्रदूषण बढ्दै गएको छ । साथै बजार केन्द्रहरूमा समेत सडक नाली र ढल सुविधा उपलब्ध रहेको छैन । सार्वजनिक शौचालयमा साबुन, नियमित पानी आदिको नियमित व्यवस्थापन भएको देखिँदैन । शुद्ध खानेपानी,

पहिरोको कारण खानेपानीका मूल तथा पाइपहरूमा क्षति हुने गरेको छ । खानेपानीका मुहानहरू वस्ति भन्दा टाढा रहेको कारण मर्मत सम्भार गर्न समस्या रहेको देखिन्छ । खानेपानीका पाइपहरू ठूला भिर हुँदै आएका कारण वर्षातमा पहिरोको कारण क्षतविक्षत हुने गरेको छ ।

५.३.३ सम्भावना तथा अवसर

आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ क्षेत्र तीनै तहका सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, आयोजनाको छनौट, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा उपभोक्ता तथा समुदायको थप चासो हुँदै जानु, बस्ती नजिकै पानीका स्रोतहरू (स्थानीय खोला र मूल) को उपलब्धता रहनु, भूमिगत प्रणालीबाट खानेपानी सुविधा पु¥याउन सकिने प्रविधिको विकास हुनु तथा खोला तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापनमा समुदायको चासो बढ्दै जानु यस नगरपालिकामा खानेपानी तथा सरसफाइ प्रवर्द्धनका अवसरहरू हुन् ।

५.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

नगरपालिका भरी सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य

१. आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।
२. गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।
३. प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहर मैलाको व्यस्थापन गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ५१: खानेपानी तथा सरसफाइका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आधारभूत खानेपानीको पहुँच विस्तार गर्नु ।	
१.१: पहुँच नभएका बस्तीहरूमा खानेपानीको सेवा विस्तार गर्न खानेपानीका स्रोतहरूको पहिचान गर्ने	१. विद्यमान तथा वैकल्पिक खानेपानीका स्रोतहरूको प्राविधिक टोलीबाट मूल्याङ्कन गराइनेछ । २. खानेपानीका स्रोतहरूको खोजी तथा संरक्षण गरिनेछ। ३. "एकघर एक धारा" कार्यक्रम निरन्तर लागु गरिनेछ । ४. आधारभूत खानेपानीको पहुँच वृद्धिकोलागि वडास्तरमा विभिन्न ठाउँमा पानी टयांकीको सम्भ्याव्यता अध्ययन गरिनेछ । ५. नयाँ संरचनाकोलागि आवश्यक जग्गाको व्यवस्था गर्ने मिलाइनेछ ।
उद्देश्य २: गुणस्तरीय खानेपानी सुविधाको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।	
२.१: आधारभूत खानेपानीको गुणस्तर बढाउन आवश्यक संरचनाहरू तयार गर्ने ।	१. विद्यमान खानेपानीका संरचनाको क्षमता मूल्याङ्कन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाकोलागि संरचना निर्माण गरिनेछ । ३. सामूहिक कोषको निर्माण गरी उपभोक्ताको लागत सहभागिता सुनिस्चित गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	४. निजी वा अन्य क्षेत्रसँग साझेदारीको प्रयास गरिनेछ । ५. व्यवस्थित खानेपानीको रेखदेख र सञ्चालनकोलागि जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः प्रत्येक घरमा व्यवस्थित शौचालय तथा घरेलु फोहर मैलाको व्यस्थापन गर्नु ।	
३.१ः प्रत्येक घर परिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्ने ।	१. निर्माण भएका शौचालयहरूको समुचित प्रयोगबारे अनुगमन गरिनेछ। २. घरबाट निस्किने अन्य फोहर व्यवस्थापन गर्न घर परिवारलाई आवश्यक प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ । ३. हरेक घरबाट निस्किने कुहिने प्रकृतिका फोहर मैलाबाट कम्पोस्ट मल बनाउन प्रत्येक परिवारलाई प्रेरित गरिनेछ । ४. घरबाट निस्किने पानीलाई सङ्कलन गरी करेसाबारीमा उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ। ५. समुदायका केही सार्वजनिक ठाउँहरूमा अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ । ६. सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

५.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ५२: खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	एक घर एक धारा कार्यक्रम											
१	गुणस्तरीय खानेपानी व्यवस्थापन	संख्या		३५००	२००००	२००००	२००००	२००००	२००००	**१०००००**	सघ/प्रदेश/नपा	
२	खानेपानी समिति मार्फत व्यवस्थापन तथा अनुगमन	संख्या		५	५००	५००	६००	६००	६००	**२८००**	नगरपालिका	
	सरसफाई जनचेतना कार्यक्रम											
३	सरसफाई सप्ताह सञ्चालन	पटक		५	२५०	२५०	२५०	३००	३००	**१३५०**	नगरपालिका	
५	युवा क्लव, आमासमुह तथा वालक्लव सरसफाइ प्रशिक्षण कार्यक्रम	पटक		**५**	२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
	एक घर एक शौचालय कार्यक्रम, सरसफाई अभियान											
६	शौचालय निर्माण सहयोग कार्यक्रम (अति गरिव परिवारको लागि पक्कि शौचालय निर्माण)	घरधुरी		**१८७**	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
७	शौचालय सरसफाई र उचित प्रयोग सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	पटक		१०	१००	१००	१००	१००	१५०	**५५०**	नगरपालिका	
८	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	संख्या		**५**	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
९	**सालवसाली कार्यक्रम**											
१०	खानेपानी मर्मत संभार तथा सरसफाइ सम्बन्धी नियमित कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	६००	७००	८००	९००	**३५००**	नगरपालिका	
	खानेपानी तथा सरसफाईको जम्मा				**२३५५०**	**२३६५०**	**२३८५०**	**२४०००**	**२४१५०**	**११९२००**		

तालिका ५३ः खानेपानी तथा सरसफाइका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

खानेपानी तथा सरसफाई										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	एक घर एक धारा कार्यक्रम									
१	गुणस्तरीय खानेपानी व्यवस्थापन	संख्या	३५००	१०००००	२.१	६	५	५	२	१
२	खानेपानी समिति मार्फत व्यवस्थापन तथा अनुगमन	संख्या	५	२८००	२.१	६	५	५	२	१
	सरसफाई जनचेतना कार्यक्रम									
३	सरसफाई सप्ताह सञ्चालन	पटक	५	१३५०	२.१	६	५	५	२	१
५	युवा क्लव, आमासमुह तथा वालक्लव सरसफाइ प्रशिक्षण कार्यक्रम	पटक	५	१०००	२.१	६	५	५	२	१
	एक घर एक शौचालय कार्यक्रम, सरसफाई अभियान									
६	शौचालय निर्माण सहयोग कार्यक्रम (अति गरिव परिवारको लागि पक्कि शौचालय निर्माण)	घरधुरी	१८७	५०००	२.१	६	५	५	२	१
७	शौचालय सरसफाई र उचित प्रयोग सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	पटक	१०	५५०	२.१	६	५	५	२	१
८	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	संख्या	५	५०००	२.१	६	५	५	२	१
९	**सालवसाली कार्यक्रम**									
१०	खानेपानी मर्मत संभार तथा सरसफाइ सम्बन्धी नियमित कार्यक्रम	एकमुष्ठ		३५००	२.१	६	५	५	२	१
	खानेपानी तथा सरसफाईको जम्मा			११९२००						

५.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ५४: खानेपानी तथा सरसफाइका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

खानेपानी तथा सरसफाइ												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	पालिका क्षेत्रमा सर्वसुलभ र गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा विस्तार हुनेछ ।	आधारभूत खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	९९	९९	१००	१००	१००	१००	१००	नगर प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्वन्धित शाखाको प्रतिवेदन	खानेपानीको स्रोतहरूमा वृद्धि भएको हुने, सरसफाई जनचेतनामा वृद्धि भएको हुने, फोहोरमैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धिभएको हुने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा नगरपालिकाले थप लगानी गरेको हुने
		स्वच्छ खानेपानीको पहुँच भएको जनसङ्ख्या	प्रतिशत	७१.४	८०	९०	१००	१००	१००	१००		
		शौचालय भएका घरपरिवार	प्रतिशत	९९	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
असर	आधारभूत खानेपानीको पहुँच हरेक टोल समुदायलाई हुनेछ ।	पाईपद्वारा वितरित पानी उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	७१.४	८०	९०	१००	१००	१००	१००		
		खानेपानीको स्रोत संरक्षण	सङ्ख्या	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	२५०		
प्रतिफल	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदायलाई प्रदूषणमुक्त बनाउन सकिनेछ ।	सेप्टिटयांकी सहितको शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	६७.२७	७०	७५	८०	८५	९०	९०		
		साधारण शौचालय भएको परिवार	प्रतिशत	३१.२६	३०	२५	२०	१५	१०	१०		
		सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	४	४	६	८	१०	१२	१२		
	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ ।	जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हात धुने	प्रतिशत	६०	६५	७०	७५	८०	८५	८५		
		उपचार गरिएको वा सुरक्षित खानेपानी सुविधा प्राप्त घरधुरी	प्रतिशत	२	१०	२०	३०	४०	५०	५०		

५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

५.४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको कानुनले लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने संकल्पसहित महिलालाई लैङ्गिक भेदभाव विना समान वंशीय हक, समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक लगायत मौलिक हकको प्रत्याभूति गरेको छ । नेपालले महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने सम्बन्धी महा सन्धि, १९७९ को अनुमोदन तथा दिगो विकासका लक्ष्यमा लैङ्गिक समानता तथा सशक्तीकरणको विषय समावेश भएको छ । महिलाहरूको क्षमता, श्रम, सीप र सृजनालाई विकास प्रकृयामा लगाई संविधानको मर्म अनुरूप सामाजिक समानता कायम गर्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ ।

नेपालको संविधानले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवाललाई सम्बोधन गर्दै लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने सङ्कल्प सहित महिलालाई लैङ्गिक भेदभाव विना समान वंशीय हक, सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी हक, राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा सहभागी हुने हक लगायतका हकको प्रत्याभुती गरेको छ । नगरपालिका क्षेत्रभित्र बाल विवाह मुक्त, महिला हिंसा मुक्त र शत प्रतिशत महिला साक्षर गाउँ निर्माणको लागि आवश्यक पहल नियमित रूपमा हुने गरेको छ । महिलामैत्री नगरपालिकाका निर्माणका लागि वडास्तमा आमा समूहहरू गठन भएका छन् । लक्षित वर्गका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन हुने गरेको छ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमबाट सबै वर्गलाई समेटने प्रयास भईरहेको छ । लक्षित वर्गका लागि आंशिक रूपमा भएपनि आयमुलक कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका छन् । नगरपालिकास्तरमा बाल, महिला, आदिवासी जनजाति तथा अपाङ्ग संजाल रहेका छन् । स्थानीय समिति तथा संरचना समावेशी स्वरूपमा गठन हुने गरेका छन् ।

नगरपालिकामा महिला दलित जनप्रतिनिधिको उपस्थिति, महिलामैत्री कानुन, महिला शिक्षक दरबन्दी, महिला संजाल विकास एवं महिलाहरूद्वारा सहकारी संस्था सञ्चालन जस्ता पक्षहरू राम्रा छन् । त्यसैगरी विद्यालयमा महिला शिक्षिकाको व्यवस्था, सुत्केरी जाँच व्यवस्था र वृद्ध भत्ताको व्यवस्था गरिएको छ । नगरपालिकामा ०—१४ वर्ष उमेर समूहका करिब २२.९ प्रतिशत बालबालिकाहरू रहेका छन् भने १५—२४ उमेर समुहका १६.०६ प्रतिशत किशोर किशोरी रहेका छन् भने ७० वर्ष माथि उमेर समूहका करिब ७.५ प्रतिशत जनसङ्ख्या रहेको छ । त्यस्तै करिब ३.२ प्रतिशत व्यक्तिमा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

लक्षित वर्गको चौतर्फी हितका लागि नीतिगत तथा व्यवहारिक तवरबाट सुधारका पहलहरू भएता पनि दलित, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक तथा आदिवासी जनजाति र विपन्न वर्गको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थामा उल्लेख्य सुधारहरू हुन सकेको छैन । वाल विवाह, लैङ्गिक हिंसा, दलित तथा विपन्न तथा वाल हिंसाका घटनाहरूको अन्त्य हुन सकेको छैन । लैङ्गिक हिंसा पीडित, महिलाको पहिचान हुनसकेको छैन भने हिंसा विरुद्धमा महिला आवाज सरोकारवालहरूबाट सशक्त रूपमा उठ्न सकेको छैन । बस्ती स्तरमा

छुवाछूत तथा सामाजिक विभेद अझै पनि कायमै रहेको छ । विपन्न, हिंसा पीडित र असहायहरूका लागि विषेश व्यवस्था हुन सकेको छैन । सबै लक्षित वर्गको संजाल गठन भएको तर कृयाशिल हुन सकेको छैन । लक्षित वर्गको आत्मनिर्भरताका लागि पर्याप्त अवसर तथा क्षमता विकासका अवसरमा कमी रहेको छ ।

५.४.३ सम्भावना तथा अवसर

सामाजिक असमानता तथा विभेदका कारण सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका यस क्षेत्रका महिला, दलित, जनजाति, अल्पसङ्ख्यक वर्गको उत्थान गरी विकासको मूल प्रवाहमा समाहित गर्दै लक्षित वर्ग तथा समुदायको सामाजिक न्याय, समानता, मानवअधिकार सहित सर्वाङ्गीण विकास गर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्यका साथ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई समेट्न सके भानुले समतामुलक, समृद्ध नगरपालिकाको रूपमा आफ्नो पहिचान स्थापित गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ ।

लैङ्गिकमैत्री संविधान तथा राज्यका तीनै तहमा महिलाको राजनैतिक सहभागिता तथा समाजको मूल्य, मान्यता र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आउनु, बालबालिकाको मौलिक हक सम्बन्धी सवालका लागि विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकताका साथ तर्जुमा हुनु, संविधानद्वारा ज्येष्ठ नागरिकको विशेष संरक्षण तथा सामाजिक सुरक्षाको हक सुनिश्चित हुनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधा र सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था संविधान तथा ऐनद्वारा ग्यारेन्टी गरिनु तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू स्वयं क्रियाशिल भई संगठित हुनु आदि अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

५.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्ति विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म सम्मानपूर्ण जीवन यापन गराउने ।

उद्देश्य

१. महिला हिंसाको अन्त्य तथा लैङ्गिक समता कायम गर्नु
२. बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु
३. ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु
४. अपाङ्गता भएका व्यक्तिकालागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत् जीवनयापनमा सहजता तथा आत्मसम्मान प्रदान गर्नु
५. दलित तथा सिमान्तकृत समुदायलाई विकास तथा सामाजिक न्यायको मूलधारमा प्रवाहीकरण गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका 55: महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: महिलाको हक-अधिकारको संरक्षण र लैङ्गिक समता कायम गर्नु ।	
१.१: नगरपालिका मातहतका सबै निकायहरूमा लैङ्गिक समानता वृद्धि गर्ने ।	१. नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा महिलाको समान सहभागिता तथा प्रतिनिधित्वमा बढोत्तरी गरिनेछ । २. लैङ्गिक समानता प्राप्तिको लागि पुरुषको समेत सक्रिय सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ।
१.२: लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।	१. महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका हिंसा, शोषण र विभेद नियन्त्रणको कानुनी उपचार प्रणालीलाई पहुँच योग्य बनाइनेछ । २. स्थानीय तहमा हिंसा प्रभावित महिलाहरूको लागि पुनर्स्थापना तथा सुरक्षा गृह स्थापना तथा सञ्चालनका साथै नगरपालिकामा राहत कोषको सञ्चालन गरिने छ।
उद्देश्य २: बालबालिकाको समग्र अधिकारको संरक्षण तथा बाल मैत्री वातावरण सृजना गर्नु ।	
२.१: विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट बालबालिकालाई उचित संरक्षण गर्ने ।	१. बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा, यौन दुर्व्यवहार, बालश्रम, बलात्कार, बेचविखनजस्ता अपराध विरुद्ध सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ । २. हिंसा प्रभावित बालबालिकाको उचित संरक्षण तथा पुनर्स्थापनाका लागि बाल हेल्पलाइन सेवाको व्यवस्था गरिनेछ । ३. अनाथ, असहाय, पूर्ण अपाङ्गता भएका र विशेष संरक्षणको आवश्यकता भएका बालबालिकाको लागि पुनर्स्थापना केन्द्र तथा बालकोषको स्थापना गरिनेछ । ४. बाल विवाह न्यूनिकरणका लागि उचित कदम चालिनेछ ।
२.२: बालबालिकाको सहभागिता वृद्धि गर्ने ।	१. बाल क्लब तथा बाल सञ्जालको गठन, विस्तार तथा परिचालन गरी बालबालिकाको सहभागिता बढाइनेछ । २. स्थानीय नीति निर्माण तहमा बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । ३. बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक र शैक्षिक विकासमा अवरोध तथा बाधा नपर्ने गरी बाल सहभागितामा वृद्धि गरिनेछ ।
२.३: बालमैत्री वातावरणको विकास गर्ने ।	१. बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि प्रत्येक वार्डमा बाल उद्यान निर्माण गरिनेछ । २. बाल मैत्री स्थानीय शासनका माध्यमबाट बाल अधिकार सूचकहरू पूरा गर्न बालमैत्री पालिका घोषणा गरिनेछ ।
उद्देश्य ३: ज्येष्ठ नागरिकको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्दै ज्ञान, सीप र अनुभवको उपयोग गर्नु ।	
३.१: ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।	१. आफ्ना आमा बाबुलाई सन्तानले हेरचाह तथा उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने पद्धतिको प्रवर्द्धन गरिनेछ । २. आवश्यकता अनुसार ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र तथा आश्रमको व्यवस्था गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
३.२ः ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गरी सहभागितामा वृद्धि गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई उपयोग गर्न अवसर प्रदान गर्नका साथै अन्तरपुस्ता हस्तान्तरण गरिनेछ ।
३.३ः ज्येष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षा सेवालाई वृद्धि गर्ने ।	१. ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान स्वरूप सेवा र सुविधामा विशेष सहुलियतको व्यवस्था गरिनेछ । २. ज्येष्ठ नागरिकले समाज र राष्ट्रको लागि पुऱ्याएको योगदानको आधारमा सम्मान गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि आधारभूत सेवा, स्रोत र प्रविधिमा सहज पहुँचको वृद्धि गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत जीवन यापनमा सहजता तथा आत्म सम्मान प्रदान गर्नु ।	
४.१ः अपाङ्ग मैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा पहुँच बढाउने ।	१. भौतिक संरचना, पूर्वाधार तथा यातायातका साधनहरू अपाङ्ग मैत्री बनाई सहज हुने वातावरण निर्माण गरिनेछ । २. शिक्षण सिकाइ पद्धति अपाङ्ग मैत्री बनाई गुणस्तरीय शिक्षामा सबै अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच वृद्धि गरिनेछ । ३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सरकारी र निजी क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर वृद्धि गरिनेछ ।
४.२ः अपाङ्ग व्यक्तिहरू प्रति गरिने हिंसाको न्यूनीकरण गर्ने ।	१. अपाङ्ग व्यक्तिहरू प्रति गरिने विभेद र हिंसा निराकरण गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहभागितामा वृद्धिका लागि आवश्यक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।
उद्देश्य ५ः दलित तथा सिमान्तकृत समुदायलाई विकास तथा सामाजिक न्यायको मूलधारमा प्रवाहीकरण गर्नु ।	
५.१ः दलित तथा सिमान्तकृत समुदायको सबै प्रकारका सार्वजनिक समिति तथा निकायमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चतता गर्ने ।	१. नगरपालिकामा उपलब्ध रोजगारीका अवसरहरूमा दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका युवाहरूलाई प्राथमिकता दिइनेछ । २. स्थानीय उपभोक्ता समितिहरूमा दलित तथा सिमान्तकृत समुदायको अनिवार्य प्रतिनिधित्वको प्रावधान राखिनेछ । ३. दलित तथा सिमान्तकृत समुदायका नागरिकलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी लगायत आधारभूत सेवा सुविधा समतामुलक रूपमा वितरण गर्ने प्रबन्ध मिलाइनेछ ।

५.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ५६: महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	लक्षित वर्ग आत्मनिर्भर कार्यक्रम											
१	उपमेयरसंग दिदीबहिनी कार्यक्रम	एकमुष्ठ			२५००	२५००	२५००	२५००	२५००	**१२५००**	नगरपालिका	
२	स्वरोजगार तालिम सञ्चालन (बाखापालन, बंगुर पालन कुखुरा पालन, तरकारी खेती, फलफुल खेती, हस्तकला, पर्यटन व्यवसाय तालिम)	संख्या		**२५०**	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
	लक्षित वर्ग क्षमता विकास											
३	लक्षित वर्ग सञ्जाल पालिका तथा वडा तहमा गठन तथा परिचालन (महिला, अपांग, जेष्ठ नागरीक, वाल सञ्जाल)	संख्या		४	५००	५००				**१०००**	नगरपालिका	
४	सचेतनामुलक तालिम सञ्चालन	पटक		**५**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
५	सञ्जाल क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक		**५**	५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
६	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र स्थापना	संख्या		**५**	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
	सामाजिक विकृति निरुपण कार्यक्रम											
८	बाल अधिकार तथा महिला अधिकार सम्बन्धमा संजालहरुलाई तालिम	पटक		१०	४००	४००	४००	४००	४००	**२०००**	नगरपालिका	
९	महिला हिंसा, बाल विवाह र बालश्रम विरुद्ध वडास्तरमा अन्तरकृया तथा सडक नाटक र होर्डिङ्ग बोर्ड स्थापना	पटक		१०	३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	नगरपालिका	
११	महिला हिंसा, बाल विवाह र बालश्रम विरुद्ध एक हसे अभियान सञ्चालन	पटक		**५**	४००	४००	४००	४००	४००	**२०००**	नगरपालिका	
१२	घरेलु हिंसा अन्त्यका लागि बहस, पैरवी तथा चेतनामूलक अभियान	एकमुष्ठ			२५०	२५०	२५०	२५०	२५०	**१२५०**	नगरपालिका	
	असहाय तथा हिंसा पिडित उद्दार कोष स्थापना											

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१३	नगरस्तरीय असहाय तथा हिंसा पिडित उद्दार कोष स्थापना	पटक		१	२२००	२२००	२२००	२२००	२२००	११०००	नगरपालिका	
	सेवा आयोग परिक्षा तयारी सहयोग											
१४	लोक सेवा आयोग तथा सुरक्षा निकाय परीक्षा तयारी सञ्चालन	पटक		५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	नगरपालिका	
१५	शिक्षक सेवा आयोग परिक्षा तयारी सञ्चालन	पटक		५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	नगरपालिका	
१६	जेष्ठ नागरिक तथ अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरुको लागि न्यानो कपडा वितरण	एकमुष्ठ			२५०	२५०	२६०	२७०	३००	१३३०	नगरपालिका	
१७	सुत्केरी महिला तथा वच्चा भेटघाट र स्वस्थ्य सामाग्रि वितरण कार्यक्रम	एकमुष्ठ			४५०	४५०	४५०	४५०	४५०	२२५०	नगरपालिका	
१९	दलित युवा तथा महिलाको लागि आयआर्जन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५५०	५५०	२६००	नगरपालिका	
२०	**सालवसाली कार्यक्रम**	पटक		५	१५००	१६००	१७००	१८००	१९००	८५००	नगरपालिका	
	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गको				**१३६५०**	**१३७५०**	**१३३६०**	**१३५२०**	**१३६५०**	**६७९३०**		

तालिका ५७: महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	लक्षित वर्ग आत्मनिर्भर कार्यक्रम									
१	उपमेयरसंग दिदीबहिनी कार्यक्रम	एकमुष्ठ		१२५००	२.१	५	६	७	१	३
२	स्वरोजगार तालिम सञ्चालन (वाखापालन, बंगुर पालन कुखुरा पालन, तरकारी खेती, फलफुल खेती, हस्तकला, पर्यटन व्यवसाय तालिम)	संख्या	२५०	७५००	२.१	५	६	७	१	३

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	लक्षित वर्ग क्षमता विकास									
३	लक्षित वर्ग सञ्जाल पालिका तथा वडा तहमा गठन तथा परिचालन (महिला, अपांग, जेष्ठ नागरीक, वाल सञ्जाल)	संख्या	४	१०००	२.१	५	६	७	१	३
४	सचेतनामुलक तालिम सञ्चालन	पटक	५	२५००	२.१	५	६	७	१	३
५	सञ्जाल क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	५	२५००	२.१	५	६	७	२	३
६	जेष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र स्थापना	संख्या	५	७५००	२.१	५	६	७	२	३
	सामाजिक विकृति निरुपण कार्यक्रम									
८	बाल अधिकार तथा महिला अधिकार सम्बन्धमा संजालहरुलाई तालिम	पटक	१०	२०००	२.१	५	६	७	१	३
९	महिला हिंसा, बाल विवाह र बालश्रम विरुद्ध वडास्तरमा अन्तरकृया तथा सडक नाटक र होर्डिङ्ग बोर्ड स्थापना	पटक	१०	१५००	२.१	५	६	७	१	३
११	महिला हिंसा, बाल विवाह र बालश्रम विरुद्ध एक हस्रे अभियान सञ्चालन	पटक	५	२०००	२.१	५	६	७	१	३
१२	घरेलु हिंसा अन्त्यका लागि बहस, पैरवी तथा चेतनामूलक अभियान	एकमुष्ठ		१२५०	२.१	५	६	७	१	३
	असहाय तथा हिंसा पिडित उद्दार कोष स्थापना									
१३	नगरस्तरीय असहाय तथा हिंसा पिडित उद्दार कोष स्थापना	पटक	१	११०००	२.१	५	६	७	१	३
	सेवा आयोग परिक्षा तयारी सहयोग									

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१४	लोक सेवा आयोग तथा सुरक्षा निकाय परीक्षा तयारी सञ्चालन	पटक	५	१०००	२.१	५	६	७	२	३
१५	शिक्षक सेवा आयोग परिक्षा तयारी सञ्चालन	पटक	५	१०००	२.१	५	६	७	२	३
१६	जेष्ठ नागरिक तथ अपाङ्ग भएका व्यक्तिहरुको लागि न्यानो कपडा वितरण	एकमुष्ठ		१३३०	२.१	५	६	७	२	३
१७	सुत्केरी महिला तथा वच्चा भेटघाट र स्वस्थ्य सामाग्रि वितरण कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२२५०	२.१	५	६	७	१	३
१९	दलित युवा तथा महिलाको लागि आयआर्जन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२६००	२.१	५	६	७	१	३
२०	**सालवसाली कार्यक्रम**	पटक	५	८५००	२.१					
	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गको			६७९३०						

५.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ५८: महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	महिला, बालबालिका, जेष्ठनागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिविरुद्ध हुने सवै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गरी सक्षम र आत्म सम्मानपूर्ण जीवन यापन भएकाे हुनेछ ।	महिला/घरेलु हिंसा	प्रतिशत	–	०	०	०	०	०	०	नगरपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	निर्माण हुने संरचनाहरू लैंगिक
		बालश्रम	प्रतिशत	०	०	०	०	०	०	०		
		अपाङ्गमैत्री सार्वजनिक सेवा प्रदायक संस्था	सङ्ख्या	१०	१०	१२	१४	१६	१८	१८		

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		बैङ्क मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जेष्ठ नागरिक	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		सम्बेदनशील भएको हुने, योजना तथा कार्यक्रमहरू लैंगिकमैत्री हुनुको साथै बजेटको परिमाणमा पनि वृद्धि भएको
असर	पालिका र पालिका मातहतका सबै निकायहरूमा सामाजिक समवेशिकरंका आधारमा समतामुलक सेवा प्रभाव भएकाे हुनेछ ।	लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना दर्ता	सङ्ख्या	-	०	०	०	०	०	०		
		तालिम प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति	सङ्ख्या	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	२००	२००		
		कुल सहभागीहरूमा महिलाको प्रतिशत	प्रतिशत	३५	३५	३७	४०	४०	४५	४५		
प्रतिफल	लैङ्गिक हिंसा अन्त गर्ने कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन हुनेछ ।	व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	सङ्ख्या	-	२०	४०	६०	८०	१००	१००		
		लैङ्गिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	१	३	५	७	९	११	११		
		पिडित महिलाहरूको लागि सुरक्षित आवास गृह	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		GESI परिक्षण	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	५		
	सबै प्रकारका विभेद, हिंसा, उत्पीडन, शोषणबाट सबै प्रकारका बालबालिकालाई उचित संरक्षण हुनेछ ।	बाल हेल्पलाइन सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		बाल उद्यान	सङ्ख्या	२	५	८	११	१३	१३	१३		
		सुरक्षित बाल गृह	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
	ज्येष्ठ नागरिकको लागि हेरचाह, स्याहारसुसार र उपयुक्त वातावरण सिर्जना हुनेछ ।	जेष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	२	२	४	६	६	६	६		
		जेष्ठ नागरिक सम्मान	सङ्ख्या	१	१	२	३	४	५	५		

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	ज्येष्ठ नागरिकले आर्जन गरेको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई राज्यले उपयोग गर्न नीति निर्माणमा सहभागिता अभिवृद्धि हुनेछ ।	जेष्ठ नागरिक सत्सङ्ग केन्द्र	सङ्ख्या	१	२	४	६	६	६	६		
	अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण तथा सुधार गरी सार्वजनिक सेवामा सहज पहुँच हुनेछ ।	अपाङ्गता भएकाहरूको लागि दिवा सेवा केन्द्र	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक मैत्री सार्वजनिक शौचालय	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	२	२		
	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूप्रति गरिने विभिन्न प्रकारको हानिकारक अभ्यास तथा परम्परा, विभेद र हिंसा आदिको न्यूनीकरण भएको हुनेछ	अपाङ्गता सम्बन्धि हेल्प डेक्स सञ्चालन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		कुल सहभागीहरूमा अपाङ्गता भएका	प्रतिशत	१	१.५	२	२.५	२.५	२.५	२.५		

५.५ युवा तथा खेलकुद

५.५.१ पृष्ठभूमि

नगरपालिकाको समग्र विकासको लागि युवा तथा खेलकुदको निकै महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । युवा शक्तिको पहिचान र परिचालन गर्न सकेमा समग्र विकास प्रक्रियामा युवाले योगदान गर्न सक्छन् । विकासमा युवा सहभागिताको अभिवृद्धि गर्दै राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक अधिकारको पूर्ण उपयोगको वातावरण तयार गरी युवाहरूको सशक्तीकरण र विकासका लागि शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा विशेष अवसर प्रदान गरिनु पर्दछ । जनसाङ्ख्यिक पूँजीको रूपमा रहेका युवाहरूको विदेश पलायन रोक्दै विकासको हरेक क्षेत्रमा युवाहरूको पहुँच बढाउने र सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणमा युवाहरूलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दै शिक्षित, दक्ष, लगनशील, अनुशासित युवाहरूबाट पालिकाको विकासमा योगदानको वातावरण सिर्जना गर्नु पर्ने भएको छ । यसका साथै स्वस्थ, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकुद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने र खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने एवं अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा राष्ट्रिय सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

भानु नगरपालिकाको कूल जनसङ्ख्याको करिब ६० प्रतिशत जनसङ्ख्या युवा जनसङ्ख्या रहेको छ । त्यस्तै आर्थिक रूपले सक्रिय जनसङ्ख्याको करिब ३.१ प्रतिशत जनसङ्ख्या रोजगारीका लागि विदेशिएको देखिन्छ । युवा क्लब गठन गरी पालिका स्तरीय सञ्जाल निर्माण भएको छ र हाल तीन दर्जन बढी युवा क्लब तथा सञ्जालहरू सक्रियरूपमा क्रियाशील रहेका छन् । भानु नगरपालिकामा २८ वटा खेल मैदान रहेका छन् भने सक्रिय रहेका करिब १२० जना व्यावसायिक खेलाडी मध्ये १० जना राष्ट्रिय/क्षेत्रीय स्तरका खेलाडीहरू हुन् (भानु नगरपालिकाको डिजिटल पार्श्वचित्र २०७९)।

५.५.२ समस्या तथा चुनौती

युवा लक्षित विकासका लागि कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु, बजारको माग र आपूर्तिका आधारमा रोजगार सिर्जनाका लागि उचित योजना अनुसार जनशक्ति उत्पादन हुन नसक्नु, युवाहरूका लागि उद्यमशीलता र रोजगारीका अवसरहरू पर्याप्त नहुँदा विदेश पलायन हुन बाध्य हुनु, सीप र तालिम विनाका अदक्ष कामदारहरू वैदेशिक रोजगारीमा पठाउँदा पर्याप्त रेमिटेन्स भित्रिन नसक्नु, खेलकुद विकासका लागि पूर्वाधार र खेल सामग्रीको कमी हुनु, पालिकामा भएका खेलकुद पूर्वाधारहरू गुणस्तरीय, आधुनिक र सुविधायुक्त नहुनु, युवा तथा खेलकुद क्लबहरू वैधानिक रूपमै सञ्चालन गर्न नसक्नु, क्लबहरूको आफ्नै भवन र पूर्वाधार नहुनु, खेलाडी तथा प्रशिक्षकहरूलाई नियमित रूपमा प्रशिक्षण दिई उनीहरूको मनोवल उच्च बनाई जीविकोपार्जनको आधारको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु, खेलकुद प्रतियोगिताहरूमा नियमित रूपमा प्रतिस्पर्धी हुन नसक्नु, खेलकुदको विकास र लगानीमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरी लगानी आकर्षण गर्न नसक्नु, खेल सम्बद्ध संस्थाहरूको क्षमता विकास गरी संस्थागत सुशासन कायम गर्न नसक्नु, साहसिक खेलकुदमा पर्याप्त ध्यान दिन नसकिनु जस्ता विषय प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् ।

श्रम बजारमा वर्षै पिच्छे थपिने युवालाई रोजगार मूलक र व्यावसायिक शिक्षा तालिम उपलब्ध गराई रोजगारी प्रदान गर्नु, युवा प्रतिभा-पलायन रोक्नु, युवाहरूमा सकारात्मक सोचको वृद्धि गरी श्रम र संस्कृति प्रति सम्मान गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नु, युवाहरूमा स्वयंसेवी भावनाको जागृत गर्नु, सामाजिक र आर्थिक सेवाहरूमा युवाको पहुँच वृद्धि गर्नु, उपयुक्त खेल पूर्वाधार- आधारशिला निर्माण गर्नु तथा समुदायदेखि नै खेलकुदलाई आत्मसात् गरी बालबालिका, युवा, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक लक्षित खेलकुद कार्यक्रम र शिक्षण, प्रशिक्षण तथा विभिन्न प्रतियोगिताहरूको आयोजना गरी स्वच्छ तथा प्रतिस्पर्धी खेलाडीको विकास एवम् खेल संस्कृतिको विकास गर्नु चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

५.५.३ सम्भावना तथा अवसर

आर्थिक रूपले सक्रिय करिब दुई-तिहाइ जनसङ्ख्यालाई नगरपालिकाले विशेष योजनाका साथ कृषि तथा पर्यटन जस्ता आर्थिक उत्पादनको क्षेत्रमा लगाउन सक्दछ । यसबाट वैदेशिक रोजगारीका लागि आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति पलायन हुनबाट रोकी नगरपालिका विकासमा ठूलो फड्को मार्ने सम्भावना देखिन्छ ।

संविधानमै युवा विकास सम्बन्धी व्यवस्था हुनु, राष्ट्रिय युवा परिषदको गठन र परिचालन हुनु, देशमा विकास आयोजना, उद्योग सञ्चालन गर्न प्रशस्त युवा शक्ति र श्रम देशमा उपलब्ध हुनु, संविधानले नै खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सम्मान अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा लिनु, स्थानीय स्तरमा विभिन्न क्लबहरूद्वारा खेलकुद पूर्वाधार विकास र प्रतियोगिता आयोजनामा योगदान रहनु तथा विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा खेलकुदलाई अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइनु अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

५.५.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

<u>लक्ष्य</u>

सीप विकास, स्वरोजगारी र खेलकुदको माध्यमबाट युवाहरूमा सिर्जनशीलताको विकास गर्नु ।

<u>उद्देश्य</u>

१. युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु ।
२. खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।

<u>रणनीति तथा कार्यनीति</u>

तालिका ५९ः युवा तथा खेलकुदका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः युवाहरूलाई उद्यमशील, स्वरोजगार र स्वावलम्बी बनाउँदै विकासमा युवाको सहभागिता वृद्धि गर्नु ।	
१.१ः विकासमा युवा सहभागिता बढाउने ।	१. विकास निर्माणमा युवाहरूलाई परिचालन गर्न युवा स्वयंसेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. पालिकाका नीति-कार्यक्रम निर्माण तथा अनुगमन-मूल्याङ्कनमा युवा सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१.२ः युवालाई उद्यमशील, व्यवसायी र आत्मनिर्भर बनाउन वित्तीय स्रोत साधनको पहुँचमा वृद्धि गर्ने ।	१. रोजगार तथा स्वरोजगार सिर्जनाका लागि सार्वजनिक, निजी, साझेदारीका वित्तीय संस्थाहरू मार्फत सहुलियत व्याज दरमा ऋण उपलब्ध गराइनेछ। २. युवालाई उद्यमशील र व्यवसायी बनाउन विभिन्न प्रोत्साहन, अनुदान र सहयोगका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१.३ः युवा केन्द्रित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरू विस्तार गरी उद्यमशील बनाउने ।	१. युवामा उद्यमशीलता विकासका लागि स्वदेश तथा विदेशको बजारको माग अनुरूप व्यावसायिक तथा प्राविधिक तालिम उपलब्ध गराइनेछ। २. वैदेशिक अध्ययन तथा रोजगारीबाट आर्जन भएका पूँजी, ज्ञान, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा नै उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. परम्परागत पेशा र व्यवसायको जगेर्ना, आधुनिकीकरण, र व्यवसायीकरण गर्न युवाहरूलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।
१.४ः युवामा सकारात्मक सोच, सिर्जनशीलता र नेतृत्व क्षमताको विकास गर्ने ।	१. सिर्जनात्मक अन्वेषण र नवप्रवर्तन कार्य गरी राष्ट्रको गौरव बढाउन योगदान दिन युवाहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ । २. विकास वा खेलकुद सम्बन्धी विभिन्न क्लबहरूको स्थापना तथा प्रभावकारी सञ्चालन मार्फत युवाहरूको नेतृत्व र व्यक्तित्वको विकास गरिनेछ । ३. युवाहरूलाई परिवार र समाज प्रति जिम्मेवारी गराइनेछ । ४. युवाहरूलाई लागू पदार्थ दुर्व्यसन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी चेतना मूलक कार्यक्रम तयारी तथा सञ्चालनमा सहभागी गराइनेछ । ५. वातावरण संरक्षण र दिगो विकासमा युवा सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ। ६. विज्ञान तथा सूचना प्रविधिमा युवाको पहुँचका लागि प्रत्येक वार्डमा सूचना प्रविधि सम्पन्न युवा सूचना केन्द्रको स्थापना गरिनेछ।
उद्देश्य २: खेलकुद पूर्वाधारको विकास गर्दै युवा खेलाडीलाई उच्च प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउनु ।	
२.१ः खेलकुदको समुचित विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गर्ने।	१. खेल विकासका लागि आवश्यक सुविधा सम्पन्न पूर्वाधारहरू निर्माण गरिनेछ । २. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा खेलकुद पूर्वाधार स्तरोन्नती र सुदृढ गरिनेछ । ३. प्रत्येक वार्डमा कभर्डहल तथा आवश्यक खेल सामग्रीको व्यवस्था गरिनेछ।
२.२ः खेल सम्बद्ध राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी खेलकुद विकास गर्ने ।	१. खेलकुद विकासका लागि सरोकारवाला राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थासँग सहयोग र सहकार्य गरिनेछ । २. खेलकुद पूर्वाधारको विकास र खेल क्षेत्रको उत्थानका लागि विज्ञता हासिल गरेका देशी, विदेशी खेलाडीसँग ज्ञान र सीपको आदानप्रदान गर्न आवश्यक समझदारीको व्यवस्था मिलाइनेछ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.३ः योग तथा ध्यानका साथै मनोरञ्जनात्मक, परम्परागत तथा संस्कृति जन्य खेलकुद विकास गर्ने ।	१. योग तथा ध्यान मार्फत युवाहरूमा सकारात्मक विकासका लागि योग तथा ध्यानका प्रशिक्षक तयार गरिने छ । २. प्रत्येक वार्डमा योग तथा ध्यान प्रशिक्षण केन्द्र स्थापना तथा सुसञ्चालन गरिनेछ। ३. मनोरञ्जनात्मक तथा संस्कृतिजन्य खेललाई प्रोत्साहन गरिनेछ । ४. लोपोन्मुख रैथाने (Indigenous) खेल उत्थान तथा विकासका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
२.४: प्रतिभावान् खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास र प्रोत्साहन गर्ने ।	१. राष्ट्र र प्रदेशको गौरव राख्न सफल खेलाडीहरूलाई उचित सम्मान एवम् पुरस्कार को व्यवस्था गरिनेछ । २. स्थानीय स्तरदेखि प्रतियोगिता सञ्चालन गर्दै प्रतिभावान् खेलाडीको पहिचान, विकास, सम्मान तथा प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. विद्यालय तथा पालिका तहमा खेलकुद पूर्वाधारको विकास गरी खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिनेछ । ४. खेलकुदमा युवाहरूको सहभागिता वृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

५.५.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ६०: युवा तथा खेलकुदका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	युवा स्वरोजगार कार्यक्रम											
१	मेयरसंग यूवा	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	**१००००**	प्रदेश/नपा	
२	इलेक्ट्रिक वाइरिङ्ग तालिम कार्यक्रम	पटक		५	६५०	६५०	६५०	६५०	६५०	**३२५०**	नगरपालिका	
३	ड्राइभिङ्ग तालिम कार्यक्रम	पटक		५	६५०	६५०	६५०	६५०	६५०	**३२५०**	नगरपालिका	
४	मोवाइल मर्मत तालिम कार्यक्रम	पटक		५	६५०	६५०	६५०	६५०	६५०	**३२५०**	नगरपालिका	
५	काष्ठजन्य सामाग्री, सिस्नु पाउडर, सावुन उत्पादन, जडिवुटि प्रशोधन लगायतका उद्यम विकास कार्यक्रम	पटक		५	६५०	६५०	६५०	६५०	६५०	**३२५०**	नगरपालिका	
	खेलकुदपूर्वाधार विकास कार्यक्रम तथा सामुदायिक भवन भौतिक पुर्वाधार विकास कार्यक्रम											
६	एक वडा एक खेल मैदान, तार वार र भौतिक पुर्वाधार व्यवस्थापन	संख्या		१३	१०००	१२००	१४००	१६००	२०००	**७२००**	नगरपालिका	
७	वहुउद्धेशिय कवर्ड हल निर्माण	पटक		१		१७०००	१७०००			**३४०००**	नगरपालिका	
८	पार्क, पौवा, चौतारो, प्रतिक्षालय, सामुदायिक भवन र प्रतिक्षालयको निर्माण र मर्मत संभार	संख्या		३०	१२००	१२००	१२००	१२००	१२००	**६०००**	नगरपालिका	
	खेलकुद तथा खेलाडी प्रोत्साहन कार्यक्रम										नगरपालिका	
९	वार्षिक रुपमा पालिकास्तरीय खेल आयोजना र खेलाडी सम्मान तथा पुरस्कार	पटक		१०	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
१०	क्रिकेट, फुटवल र भलिवल प्रशिक्षण कार्यक्रम	पटक		५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
	सालबसाली कार्यक्रम											
११	युवा तथा खेलकुद विकास सम्बन्धी नियमित कार्यक्रम	पटक		५	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	**१००००**	प्रदेश/नपा	
	युवा तथा खेलकुदको जम्मा				**१०८००**	**२८०००**	**२८२००**	**११४००**	**११८००**	**९०२००**		

तालिका ६१: युवा तथा खेलकुदका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

युवा तथा खेलकुद										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	युवा स्वरोजगार कार्यक्रम									
१	मेयरसंग यूवा	एकमुष्ट		१००००	२.१	५	६	६	२	३
२	इलेक्ट्रिक वाइरिङ्ग तालिम कार्यक्रम	पटक	५	३२५०	२.१	५	६	६	२	३
३	ड्राइभिङ्ग तालिम कार्यक्रम	पटक	५	३२५०	२.१	५	६	६	२	३
४	मोवाइल मर्मत तालिम कार्यक्रम	पटक	५	३२५०	२.१	५	६	६	२	३
५	काष्ठजन्य सामाग्री, सिस्नु पाउडर, सावुन उत्पादन, जडिवुटि प्रशोधन लगायतका उद्यम विकास कार्यक्रम	पटक	५	३२५०	२.१	५	६	६	२	३
	खेलकुदपूर्वाधार विकास कार्यक्रम तथा सामुदायिक भवन भौतिक पुर्वाधार विकास कार्यक्रम									
६	एक वडा एक खेल मैदान, तार वार र भौतिक पुुर्वाधार व्यवस्थापन	संख्या	१३	७२००	२.१	५	६	६	३	३
७	वहुउद्धेशिय कवर्ड हल निर्माण	पटक	१	३४०००	२.१	५	६	६	३	३
८	पार्क, पौवा, चौतारो, प्रतिक्षालय, सामुदायिक भवन र प्रतिक्षालयको निर्माण र मर्मत संभार	संख्या	३०	६०००	२.१	५	६	६	३	३
	खेलकुद तथा खेलाडी प्रोत्साहन कार्यक्रम									
९	वार्षिक रुपमा पालिकास्तरीय खेल आयोजना र खेलाडी सम्मान तथा पुरस्कार	पटक	१०	५०००	२.१	५	६	६	३	३
१०	क्रिकेट, फुटवल र भलिवल प्रशिक्षण कार्यक्रम	पटक	५	५०००	२.१	५	६	६	३	३
११	युवा तथा खेलकुद विकास सम्बन्धी नियमित कार्यक्रम	पटक	५	१००००	२.१	५	६	६	३	३
	युवा तथा खेलकुदको जम्मा			९०२००						

५.५.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ६२: युवा तथा खेलकुदका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

युवा तथा खेलकुद												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	युवा जनशक्तिलाई पालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकास तथा खेलकुदमा मूलप्रवाहीकरण भएको हुनेछ ।	युवाहरूको नेतृत्वमा रहेको सामाजिक संघसंस्था	प्रतिशत	५०	५०	५५	६०	६५	७०	७०	नगरपालिका प्रोफाइल, सामाजिक विकास शाखा, वार्षिक प्रतिवेदन	युवाहरूका लागि भएको लगानीमा वृद्धि भएको हुन, खेल पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने
		राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय खेलाडी सङ्ख्या	सङ्ख्या	–	२	५	७	१०	१५	१५		
		प्रदेश तथा जिल्लास्तरीय खेलाडी	सङ्ख्या	१०	२०	३०	४०	५०	६०	६०		
असर	क्षमता विकास, सीपमूलक तालिम र वित्तीय स्रोतमा युवाहरूको पहुँच वृद्धि भएको हुनेछ ।	सहकारीमा युवाको आवद्धता	प्रतिशत	२०	२५	३०	३५	४०	४५	४५		
		युवा व्यवसायीहरूबाट सञ्चालन भएका व्यवसायको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१५०	२००	२५०	३००	३५०	४००	४००		
		उद्यमशीलता तालिम प्राप्त युवाहरूको वार्षिक सङ्ख्या	सङ्ख्या	१००	२००	३००	४००	५००	६००	६००		
		उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	१५०	२००	२५०	३००	३५०	४००	४००		
		युवाक्लब, संजाल तथा संस्था	सङ्ख्या	१३	१५	२०	२५	३०	४०	४०		
प्रतिफल	खेलमैदान, योग तथा ध्यानकेन्द्र स्थापना भएको हुनेछ ।	नियमित योगाभ्यास गर्ने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१	५	१५	३०	४०	५०	५०		
		पालिकास्तरीय खेलमैदान	सङ्ख्या	२	३	४	४	५	५	५		
		खेल मैदान भएका विद्यालय	सङ्ख्या	१०	१५	२०	२५	३०	३५	३५		

युवा तथा खेलकुद												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	विद्यालयहरूमा खेलकुद विकास भएको हुनेछ ।	अन्तर विद्यालय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	२	२		
	प्रशिक्षण र अभ्यासमा वृद्धि हुनेछ ।	पालिकामा संचालित खेलकुद प्रतियोगिता	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	२	२		
		खेलाडी प्रशिक्षण कार्यक्रम	सङ्ख्या	२०	४०	६०	८०	१००	१२०	१२०		
		पालिकास्तरीय प्रतियोगितात्मक खेलकुद कार्यक्रम	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	२	२		
		सफल एवम् क्षमतावान खेलाडी प्रोत्साहन तथा सम्मान	पटक	१	१	१	१	१	१	१		
		योगा प्रशिक्षण	पटक	०	२	२	२	२	२	२		
	सार्वजनिक निजी सझेदारीमा वृद्धि भई खेलकुद पूर्वाधारको विकास भएको हुनेछ ।	कवर्डहल	सङ्ख्या	१	२	३	३	४	५	५		
		प्रदेशस्तरको खेल मैदान	सङ्ख्या	०	०	१	१	२	२	२		

परिच्छेद ६ः पूर्वाधार क्षेत्र

आर्थिक, सामाजिक विकास र सेवा सुविधा प्रवाहलाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाउनका लागि पूर्वाधार विकास प्रमुख तथा महत्त्वपूर्ण आधार हो । पूर्वाधार विकास क्षेत्र अन्तर्गत सडक, पक्की तथा झोलुङ्गे पुल, वैकल्पिक ऊर्जा, आवास, भवन तथा वस्ति विकास र सञ्चार तथा सूचना प्रविधि जस्ता विषयहरू पर्दछन् । व्यवस्थित बस्ती तथा सहरी विकासको महत्त्वले गर्दा पूर्वाधार विकासलाई दिगो विकासको एक महत्त्वपूर्ण आयामको रूपमा लिने गरिएको छ । यसका साथै दिगो विकास लक्ष्यले निर्धारण गरेका लक्ष्यहरू मध्ये लक्ष्य–७ (खर्चले धान्न सकिने स्वच्छ ऊर्जा), लक्ष्य–९ (उद्योग प्रवर्द्धन र पूर्वाधार) र लक्ष्य–११ (सहरहरू र समुदायहरूको दिगोपना) यस क्षेत्रसँग प्रत्यक्ष रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू सम्बन्धित रहेका छन् ।

६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

६.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले अव्यवस्थित बसोबास, योजनाबद्ध, पूर्ण पूर्वाधार, वातावरण मैत्री आवासलाई नागरिकको सुरक्षित आवासको हकलाई प्रत्याभूति गरेको छ । भानु नगरपालिकाले भौगोलिक हिसाबले छरिएर रहेका तथा विपद् जोखिममा रहेका ग्रामीण घर परिवारलाई सुविधासम्पन्न वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्थापन र बिपन्न तथा बजारी क्षेत्रमा अनधिकृत अव्यवस्थित रुपले बसोबास गरेका परिवारलाई उचित व्यवस्था गर्न यस क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

भानु नगरपालिकाले भवन निर्माण योजना तथा नक्सापास मापदण्ड तयार गरी लागू गर्न बाँकी रहेको छ । हरेक क्षेत्रको विकास निर्माणलाई योजनाबद्ध ढङ्गले अगाडि बढाउने पहल कदमी गरिनु पर्दछ । नगरपालिकामा आवास योजना तथा एकीकृत बस्ती विकास सम्बन्धी कानुन बनाउने अधिकार प्राप्त भएको छ भने केही आवास निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय ढुङ्गा गिट्टी, बालुवा, काठ आदिको उपलब्धता रहेको छ । आवश्यक खानेपानीका स्रोतहरू तथा प्राकृतिक जल निकासको अवस्था तथा बसोबासको लागि उपयुक्त हावापानी रहेको छ । व्यवस्थित बस्ती विकासको लागि नगरपालिकाले उपयुक्त नीति तयार गरेर प्राविधिक विज्ञहरूको सहयोगमा उक्त कार्य गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ । नगरपालिकामा भवन निर्माण तथा व्यवस्थित बस्तीहरूको लागि प्रभावकारी अध्ययन अनुसन्धान तथा आवश्यक योजना तर्जुमा गरी यस क्षेत्रमा योजनाबद्ध विकास गर्न सकिने देखिन्छ ।

भानु नगरपालिकाको प्रशासकीय भवन तत्काल निर्माण गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । त्यसैगरी नगरपालिकाका १३ वटा वडा मध्ये १० वटा वडाको आफ्नै वडा भवन छ । पालिकाका १३ वटै वडामा स्वास्थ्य सेवाकालागि आवस्यक भवन सहित सञ्चालनमा रहेका छन् भने २ वटा अस्पताल सञ्चालना रहेका छन् । भानु नगरपालिकामा ९१.८५ प्रतिशत मानिस आफ्नै घरमा बसोबास गरिरहेका छन् भने ६.६९ प्रतिशत भाडाको घरमा बस्ने गरेकोमा ०.४ प्रतिशत संस्थागत संरचनामा बस्ने गरेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौती

नगरपालिका वस्तिहरू व्यवस्थित नहुनु, प्रमुख मानिएका वस्तिहरूमा समेत आधारभूत सुविधा अपर्याप्त रहनु, एकीकृत वस्ति विकास कार्यक्रम सञ्चालनमा नहुनुजस्ता समस्या विद्यमान रहेका छन् । विकसित हुँदै गरेका बजार क्षेत्रमा विश्राम स्थल एवं बस प्रतीक्षालय र सार्वजनिक शौचालय लगायतका न्यूनतम सुविधाहरू अपर्याप्त छन् । सार्वजनिक सेवाको प्रभावकारी प्रवाहका लागि अत्यावश्यक वडा समितिको भवन, स्वास्थ्य चौकी लगायतका सार्वजनिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको देखिन्छ । अति विपन्न घर परिवार लक्षित सुरक्षित आवास कार्यक्रम अपर्याप्त रहनु तथा भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माणका लागि तयार भएको दक्ष जनशक्ति नगरपालिकामा क्रियाशिल नहुनाले पनि निजी आवासहरू सुरक्षित नहुनसक्ने सम्भावना रहेको देखिन्छ । यसैगरी प्राकृतिक प्रकोपको रूपमा रहेको चट्याङ्गको उच्च जोखिम रहनुपनि बसोबासका हिसाबले समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ।

भिरालो जमिन, खोलानालाको किनारमा वस्तिहरू रहेका, छरिएर रहेको वस्ति, बढ्दो बसाइ सराई प्रवृति, स्थानीय कला संस्कृति झल्किने घरहरू रहेका, यहाँका घर परिवारहरू बसाई सराई गर्ने प्रकृति बढ्दै गएको छ, विना नक्सा र विना प्राविधिक स्टिमेटका आधारमा घरहरू बनेका, पुराना घरहरू भएका कारण भूकम्पको जोखिम रहेको, अझैपनि धेरै घरहरू खर र ढुङ्गाले छाएका, वस्तिहरू नदी कटान र पहिरोका जोखिममा रहेका, आवासीय घरहरूको निर्माण मापदण्डअनुसार निर्माण हुन नसकेको, सुरक्षित आवास तथा बस्ती विकास उचित रूपमा नभएको, बजार विकास तथा विस्तारको कमी, बजारसँगको कमजोर पहुँच तथा विस्तारको अभाव, सार्वजनिक निर्माण आवश्यकताअनुसार हुन नसकेको, वस्तिहरू बीचको दूरी टाढा हुनु यस पालिकाको विकासका लागि निकै चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।

६.१.३ सम्भावना तथा अवसर

पूर्वाधार विकास र आवास निर्माण गर्दै स्थानीय पहिचानयुक्त सहर बसाल्ने सम्भावना रहनु, सडक सञ्जालको द्रुत गतिमा वृद्धि भएको हुँदा आर्थिक गतिविधि धेरै हुन सक्ने रणनीतिक क्षेत्र पहिचान गरी सहर बसाल्ने सम्भावना रहेको छ । नगरपालिकाले एकीकृत जग्गा विकास परियोजना मार्फत बजार क्षेत्रका केही स्थानहरूमा जग्गा एकीकरण आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरी गुरुयोजना बनाएर नयाँ व्यवस्थित वस्ति विकासका कार्यहरू अगाडि बढाउन सकिने सम्भावना छन् । साथै नयाँ क्षेत्रमा बस्ती एकीकरण पद्धति मार्फत सहरी पूर्वाधार विकास एवं विस्तार हुने अवसर देखिन्छ ।

नगरपालिका क्षेत्रका केही स्थानहरूमा एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घर परिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाह गर्ने, स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्ने सम्भावना एवं अवसरहरू छ।

६.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सुरक्षित, सुलभ र वातावारणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गर्ने ।

उद्देश्य

१. एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घर परिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।
२. स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ६३: आवास तथा बस्ती विकासका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास गरी अव्यवस्थित र छरिएका घर परिवारलाई एकताबद्ध र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको विकास गर्नु ।	
१.१: ग्रामीण क्षेत्रमा भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका र सीमान्तकृत घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको एकीकृत बस्ती निर्माण गर्ने ।	१. भू-उपयोग नीति तथा बस्ती विकास योजना तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ। २. भौगोलिक हिसाबले बिकट र छरिएर रहेका तथा विपद्को जोखिममा रहेका घर परिवारकालागि सुरक्षित, वातावारणमैत्री, सुलभ, आधारभूत सुविधायुक्त र मौलिक पहिचान बोकेको एकीकृत बस्ती निर्माण गरिनेछ। ३. भौगोलिक रूपले बिकट र विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ । ४. ग्रामीण क्षेत्र र छरिएर रहेका घर परिवारलाई आधारभूत सुविधा सहितको बस्ती निर्माण गरिनेछ ।
१.२: घना बस्ती रहेका क्षेत्र तथा सडक क्षेत्रको बस्ती व्यवस्थित गर्ने।	१. बजारी क्षेत्र तथा घना बस्ती रहेका र राजमार्ग क्षेत्रको बस्तीलाई व्यवस्थित गरिनेछ । २. सडक क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ र मापदण्डहरूलाई पूर्णरूपले कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. कृषि योग्य जमिनमा हुने गरेको जग्गा प्लटिङ्गलाई नियन्त्रण गरी व्यवस्थित गरिनेछ । ४. शारीरिक अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायत विपद्को उच्च जोखिममा रहेका व्यक्तिकालागि विशेष सामाजिक आवासको विकास गरिनेछ। ५. राजमार्गसँग जोडिएका मुख्य बजार क्षेत्रहरूलाई स्मार्ट सिटीका रूपमा विकास गरिनेछ ।
१.३: भूउपयोग नीति तथा योजना निर्माण गर्ने र योजनाबद्ध रूपमा सहरी बस्ती विकास गर्ने कार्यलाई अभियानको रूपमा अगाडि बढाउने ।	१. सहरी बस्ती विकास गर्न जग्गा प्राप्ति व्यवस्थालाई सरल बनाइनेछ। २. राजमार्ग क्षेत्रमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गरिनेछ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. अनधिकृत रूपले बजारी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने घर परिवार पहिचान गरी त्यस्ता स्थानबाट हटाउने कार्यलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ ।
उद्देश्यः २ स्थानीय निर्माण सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गरी स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती भवनहरू निर्माण गर्नु ।	
२.१ः स्थानीय पहिचान भएको र सबै वर्ग तथा समुदायले किन्न सक्ने भवनहरूको निर्माण गर्ने ।	१. सरकारी तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी उपयुक्त भवन डिजाइन तथा निर्माण गरिनेछ । २. पालिकामा निर्माण हुने भवनहरूको डिजाइनमा एकरूपता ल्याउन भवन निर्माण मापदण्ड बनाई लागू गरिनेछ । ३. स्थानीय वास्तुकला र नवीनतम प्रविधि मिश्रित सुरक्षित र किफायती निजी भवन निर्माण गर्न निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्राविधिक सहयोग गरिनेछ।
२.२ः भवन डिजाइन, निर्माण तथा सुपरिवेक्षणका कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ।	१. सुरक्षित, किफायती, वातावरणमैत्री र पहिचानयुक्त भवन निर्माण बारे जन चेतना वृद्धि गर्न समुदाय लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. स्थानीय रूपमा उपलब्ध निर्माण सामग्रीहरूको प्रयोगलाई अधिकतम प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ३. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुपयोगी र बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिनेछ ।

६.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ६४: बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	आधारभूत पूर्वाधार निर्माण तथा बजार व्यवस्थापन											
१	नगर कार्यपालिकाको प्रशासनिक भवन निर्माण			**१**		४००००	३५०००			**७५०००**	संघ	
२	वडा कार्यालय भवन निर्माण	सङ्ख्या		**३**	२००००	२००००	२००००			**६००००**	संघ/प्रदेश	१, ५ र १० का वडा कार्यलय भवन निर्माण
३	वडा तथा मुख्य वजार केन्द्रहरुमा आधारभूत पूर्वाधार निर्माण तथा बजार व्यवस्थापन	एकमुष्ट			१००००	१००००	१००००	२००००	१००००	**६००००**	सघ/प्रदेश/नपा	(ढल, फोहरमैमा व्यवस्थापन तथा खानेपानी योजना निर्माण)
४	मूख्य वस्ति क्षेत्रहरूको एकिकृत विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट			१००००	१००००	१००००	२००००	१००००	**६००००**	सघ/प्रदेश/नपा	
५	बहुउद्देशीय सामुदायिक भवन निर्माण	सङ्ख्या		३			१५०००	१५०००	१५०००	**४५०००**	नगरपालिका	
	सुरक्षित बसोबास तथा वस्ती संरक्षण कार्यक्रम											
६	जग्गा विकास कार्यक्रम (त्कथघ म्द्वद्वतत्रथज)	एकमुष्ठ						५००००	५००००	**१०००००**	सघ/प्रदेश/नपा	
७	घर तथा भवनको ३D नक्सा सर्वसुलभ वितरण कार्यक्रम	एकमुष्ठ			२२००					**२२००**	नगरपालिका	
८	पहिरो र नदिकटानको जोखिममा रहेका वस्तिहरुमा सुरक्षित बसोबास तथा वस्ती संरक्षण कार्यक्रम	घर			२५००	३०००	३५००	४०००	४५००	**१७५००**	नगरपालिका	
	सार्वजनिक स्थल निर्माण कार्यक्रम											

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
९	पार्क तथा पिकनिक स्थल निर्माण	संख्या		६	१०००	११००	१२००	२५००	१३००	७१००	नगरपालिका	
१०	विशेष लक्षित जनताका लागि सुरक्षित आवास कार्यक्रम	घर		३००	४०००	४२००	४४००	४६००	४८००	२२०००	नगरपालिका	
११	भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण सीप र प्रविधि विकास तालिम कार्यक्रम	संख्या		५०	२००	३००	४००	५००	६००	२०००	नगरपालिका	(लक्षित वर्गका युवालाई केन्द्रित)
१२	उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरुलाई अभिमुखीकरण	जना			३५०	३५०	३५०	३५०	३५०	१७५०	नगरपालिका	
	आवास, वस्ति विकास तथा सार्वजनिक निर्माणको जम्मा				५०२५०	८८९५०	९९८५०	११६९५०	९६५५०	४५२५५०		

तालिका ६५: बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	आधारभूत पूर्वाधार निर्माण तथा बजार व्यवस्थापन									
१	नगर कार्यपालिकाको प्रशासनिक भवन निर्माण		१	७५०००	३.१					
२	वडा कार्यालय भवन निर्माण	सङ्ख्या	३	६००००	३.१	९	१	५	३	३
३	वडा तथा मुख्य वजार केन्द्रहरुमा आधारभूत पूर्वाधार निर्माण तथा बजार व्यवस्थापन	एकमुष्ट		६००००	३.१	९	१	५	३	३
४	मूख्य वस्ति क्षेत्रहरूको एकिकृत विकास कार्यक्रम	एकमुष्ट		६००००	३.१	९	१	५	३	३
५	बहुउद्देशीय सामुदायिक भवन निर्माण	सङ्ख्या	३	४५०००	३.१	९	१	५	३	३
	सुरक्षित बसोबास तथा वस्ती संरक्षण कार्यक्रम									

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
६	जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Pooling)	एकमुष्ठ		१०००००	३.१					
७	घर तथा भवनको 3D नक्सा सर्वसुलभ वितरण कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२२००	३.१					
८	पहिरो र नदिकटानको जोखिममा रहेका वस्तिहरुमा सुरक्षित बसोबास तथा वस्ती संरक्षण कार्यक्रम	घर		१७५००	३.१	९	१	५	३	३
	सार्वजनिक स्थल निर्माण कार्यक्रम									
९	पार्क तथा पिकनिक स्थल निर्माण	संख्या	६	७१००	३.१	९	१	५	३	३
१०	विशेष लक्षित जनताका लागि सुरक्षित आवास कार्यक्रम	घर	३००	२२०००	३.१	९	१	५	३	३
११	भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण सीप र प्रविधि विकास तालिम कार्यक्रम	संख्या	५०	२०००	३.१	९	१	५	३	३
१२	उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरुलाई अभिमुखीकरण	जना		१७५०	३.१					
	आवास, वस्ति विकास तथा सार्वजनिक निर्माणको जम्मा			४५२५५०						

६.१.५ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ६६: बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माणका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव		भूकम्प प्रतिरोधी भवन	प्रतिशत	३०	३२	३५	४०	५०	६०	६०		

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	सुरक्षित, सुलभ र वातावरणमैत्री एकीकृत आवास तथा बस्ती विकास हुनेछ ।	व्यवस्थित सहरीकरण सहितको बस्ती	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५	नगरपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्वन्धित शाखाको प्रतिवेदन	भवन आचार संहिता सम्बन्धी चेतनामा वृद्धि र नगरपालिकाबाट हुने कार्यान्वयन र अनुगमन थप प्रभावकारी भएको हुन
		पालिकाको मापदण्ड बमोजिम भवन निर्माण	प्रतिशत	५०	५५	६०	६५	७०	७५	७५		
असर	भौगोलिक रुपले विकट र विपद जोखिमयुक्त स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाई निरुत्साहित गर्न सहरी बस्ती बिस्तार मापदण्ड निर्माण भएको हुनेछ ।	जोखिमयुक्त बस्ती	घर सङ्ख्या	३५०	३३०	३००	२५०	१५०	५०	५०		
		निर्माण भएका वस्ती विकास योजना सङ्ख्या	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
प्रतिफल	पालिकामा आवश्यकता अनुसका आवास तथा भवन निर्माण भएको हुनेछ ।	कार्यपालिका भवन (थप)	सङ्ख्या	१	१	२	२	२	२	२		
		वडाकार्यलय भवन	सङ्ख्या	९	१२	१३	१३	१३	१३	१३		
		कर्मचारी आवास	प्रतिशत	५	१५	२०	२५	५०	५०	५०		
		सामुदायिक भवन	सङ्ख्या	६५०	६५५	६६०	६६५	६७०	६७५	६७५		
	विभिन्न आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, सामाजिक तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन र विस्तृत इन्जिनियरिङ डिजाइन भएको हुनेछ	भवन तथा आवास निर्माणकालागि वातावरणीय प्रभाव अध्ययन	सङ्ख्या	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४०		
		भवन तथा आवास निर्माणकालागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४०		
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी विद्यालय भवन	सङ्ख्या	२०	३०	४०	५०	६०	७०	७०		

बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	प्राकृतिक पहिरोको जोखिम बस्तीहरूलाई व्यवस्थापन भएको हुनेछ	भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी स्वास्थ्य संस्था	सङ्ख्या	१३	१६	१८	१८	१८	१८	१८		
		भूकम्प तथा पहिरो प्रतिरोधी वडा कार्यालय तथा अन्य सरकारी भवन	सङ्ख्या	५०	५५	६०	६५	७०	७५	७५		
	विपन्न घर परिवारका लागि जनता आवास कार्यक्रम सचालन भएको हुनेछ	विपन्नकालागि निर्मित आवास	सङ्ख्या	८००	९००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००		

६.२ सडक, पुल तथा यातायात

६.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले यातायात सुविधामा नागरिकको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्न यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित, समावेशी र अपाङ्गतामैत्री बनाउने परिकल्पना गरेको छ ।

भानु नगरपालिका गण्डकी प्रदेशको राजधानी पोखरा देखि ६८ कि.मि. को दुरीमा रहेको छ भने राजधानी काठमाण्डौबाट १४० कि.मि. पश्चिममा रहेको छ । भानु नगरपालिका तनहुँ जिल्लाको सदरमुकाम दमौली बजारबाट उत्तर पूर्वमा अवस्थित रहेको छ । सडक यातायातको पहुँचका हिसाबले सुगम यो पालिका पृथ्वी राजमार्ग, मध्य पहाडी राजमार्ग तथा डुम्रे-बेंसिसहर मार्गसँग प्रतक्ष जोडिएको भएतापनि कालोपत्रे गरिएका सडकहरू मर्मत संभारका अभावमा सडकको स्थिति नाजुक हुनका साथै बर्षा याममा सवारी कष्टकर हुने गरेको छ । भानु नगरपालिकाको पूर्वाधार शाखाको तथ्याङ्क अनुसार यस पालिका अन्तर्गतका सडक मध्ये ४४.४४ कि.मि. सडक कालोपत्रे गरिएको छ भने ६५० कि.मि. सडक ग्राभेल गरिएको, ४९० कि.मि. सडक कच्ची गरी कूल १००० कि.मि. सडक विस्तार भएको देखिन्छ ।

सडक विस्तार जथाभावी तरिकाले गरिंदा धेरै स्थानहरूमा खेतीयोग्य जमिनको विनाश हुनका साथै पहिरोको प्रकोप बढ्ने तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर परिरहेको देखिन्छ । प्रायजसो ठाउँमा भने वर्षातको समयमा पहिरोले बाटो अवरुद्ध हुने, पानी जम्ने, हिलो हुने भएका कारण नियमितरुमा यातायात सुचारु गर्न कठिनाइ हुने गरेको छ ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौती

भानु नगरपालिकाको प्रमुख समस्या सबै समुदायलाई सडक संजालमा जोडन नसक्नु, व्यवस्थित बसपार्क नहुनु, मापदण्ड विना योजना पहिचान तथा छनौट हुनु, दक्ष श्रमिक तथा जनशक्ति उपलब्धतामा कमी रहनु, गुणस्तरीय निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता हुन नसक्नु, सडक प्रति सर्वसाधारणको अपनत्व अपेक्षाकृत नहुनु, सडक लम्बाइ वृद्धिका साथै मर्मत सम्भारको दायित्व वृद्धि भए अनुरूप स्रोत व्यवस्थापन नहुनु, सडक मार्गहरूको सीमा अतिक्रमण बढ्नु, साँघुरा सडक हुनु, निजी सवारी साधनहरूको सङ्ख्या बढ्दै जानु, सडक दुर्घटनामा कमी आउन नसक्नु, अव्यवस्थित सडक मर्मत सम्भारका कारण यातायात ब्यवस्थापनमा समस्या आउनु यस क्षेत्रका समस्याहरू हुन् । बाटोको सुविधा भएतापनि नालाको व्यवस्था राम्रो हुन नसकेको कारण वषार्याममा यातायात आवागमनमा समस्या हुने गरेको छ । केही कच्ची सडकमा सदाबहार रूपमा यातायातका साधन चलाउन सकिने अवस्था छैन ।

भानु नगरपालिका क्षेत्र भित्रका विभिन्न खोलाहरूमा पुल तथा कलभर्ट निर्माण गर्नु अति जरुरी देखिएको छ । वर्षा याममा पानीको व्यवस्थापनमा निकै कठिनाइ हुने गर्दछ तसर्थ नाला तथा निकास व्यवस्थित गर्नु चुनौती छ । व्यापार, व्यवसाय तथा उत्पादन बढाउन मद्दत पुऱ्याउन सक्ने रणनीतिक महत्त्वका सडक निर्माणमा केन्द्रित हुनु, वातावारणीय पक्षलाई ध्यानमा राखेर गुणस्तरीय सडक निर्माण गर्नु, सडक तथा पदमार्गको संरक्षण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाउनु आदि यस क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् ।

६.२.३ सम्भावना तथा अवसर

यस नगरपालिकाका अधिकांश भूभाग समथर भएको कारण सडक सञ्जाल विस्तार गर्न सहज देखिएको साथै नगरपालिकाले यातायात पूर्वाधार निर्माणलाई प्राथमिकता राख्नु, यातायात पूर्वाधार निर्माणको लागि आवश्यक स्थानीय संरचनाको बलियो आधार निर्माण हुनु यस क्षेत्रको सम्भावनाका रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसैगरी, यातायात व्यवस्थापनमा अत्याधुनिक प्रविधिको प्रयोग बढ्दै जानु, प्रदूषण रहित सवारी साधनको प्रयोगको माहोल सिर्जना हुँदै जानु, यातायात व्यवस्थापनका नयाँ प्रविधि भित्र्याउन निजी क्षेत्रको क्षमता वृद्धि हुँदै जानु, सहरीकरणसँगै सवारी साधनहरूको माग बढ्दै जानु, चाक्ला र गुणस्तरीय सडक निर्माणमा सरकार तथा समुदायको चासो बढ्नु आदि दिगो यातायात व्यवस्थापनका अवसरहरू हुन् ।

आन्तरिक सडक सञ्जालको पूर्णरूपमा विकास हुँदा पालिकालाई शिक्षा, पर्यटन र कृषि उत्पादन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको देखिन्छ भने स्थानीय वस्ति तथा बजार केन्द्रबाट मूल सडकमा जोडिने कृषि सडक तथा अन्य सडकहरूको स्तर उन्नति गर्न सके कृषि उत्पादन बजारिकरण निकै सहज हुन गई आर्थिक क्रियाकलापहरूमा बढवा हुने सक्ने देखिन्छ ।

६.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

दिगो सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकास मार्फत नागरिकको सहज पहुँच स्थापना गर्नु ।

उद्देश्य

१. सडक पूवार्धारहरूको निर्माण तथा स्तर उन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनु ।
२. यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आय आर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ६७: यातायात तथा पूर्वाधारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सडक पूवार्धारहरूको निर्माण तथा स्तर उन्नति गरी मानिसहरूको जीवन सहज र सरल बनाउनु ।	
१.१: योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण,	१. नेपाल सरकारले निर्धारण गरेका न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गरी सोको पालना गरी सडकको गुणस्तर कायम गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गर्ने।	२. पुल निर्माण कार्यहरूको गुणस्तर कायम गर्न अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । ३. योजनाको दीर्घकालीन उपयोगको लागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मतकोलागि कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२: नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुऱ्याउन सक्ने रणनीतिक सडक सञ्जाल सुदृढ गर्ने ।	१. व्यावसायिक गतिविधिलाई गतिशील बनाउन सडकको निर्माण तथा स्तरवृद्धि गरिनेछ । २. प्राथमिकता प्राप्त लोकमार्ग तथा नगरपालिकाको रणनीतिक सडक सञ्जालको निर्माणमा तीव्रता दिइनेछ । ३. सडकमा वर्षभरि निर्बाध यातायात सञ्चालनको लागि सडक पुलको निर्माणलाई प्राथमिकताका साथ तीव्रता दिइनेछ ।
१.३: छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।	१. बजार क्षेत्रमा सडक, पानी निकास र ढल, खानेपानी पाइप, बिजुली तथा इन्टरनेट वितरण लाइन, फूटपाथ आदिको एकीकृत रूपमा निर्माण गरिनेछ। २. जोखिमयुक्त सडक खण्डहरूमा आवश्यकताका आधारमा बाटो निर्माणका वैकल्पिक कार्यलाई समेत ध्यानका दिइ प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनेछ । ३. सडक छेउछाउका पहिरो तथा भूक्षय नियन्त्रण गर्न भौतिक संरचनाका साथसाथै बायोइन्जिनियरिङ् लगायतका गैरसंरचनात्मक वातावरण मैत्री प्रविधिहरूको प्रयोग गरिनेछ।
उद्देश्य २: यातायात पूर्वाधारको उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन गरी सहज आवतजावत र स्थानीय जनताको सुविधा, आय आर्जन तथा रोजगारी सिर्जना गर्नु ।	
२.१: प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गर्ने ।	१. योजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत डिजाइन र लागत अनुमान गरेर मात्र वातावरणमैत्री पूर्वाधारको निर्माण गरिनेछ । स्थानीय तहको श्रम एवम् सीपलाई केन्द्रबिन्दुमा राखिनेछ । २. सम्पूर्ण पूर्वाधार योजनाहरूलाई आधुनिक सूचना प्रणाली अनुसार अद्यावधिक गर्दै नियमितरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ । ३. प्रमुख ग्रामीण बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने पूर्वाधार विकासका निर्माणमा व्यापक जनसहभागिता बढाइनेछ । ४. योजनाहरूलाई निर्धारित समयमा नै सम्पन्न गर्न योजनाको प्रकृति अनुरूप आवश्यक स्रोत तथा वस्तु र गुणस्तरको आधारमा वर्गीकरण गरी सोही अनुरूप व्यवस्था मिलाइनेछ ।
२.२: पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान तथा सो स्थान सम्मको पहुँच मार्गको निर्माण कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने ।	१. पर्यटकीय स्थलहरू सम्मको पहुँच मार्ग निर्माण तथा व्यवस्थापनको लागि समुदाय तथा स्थानीय तहलाई व्यापक रूपमा परिचालन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	२. पहुँच मार्ग विकास तथा व्यवस्थापन गुरुयोजना तयार गरी स्तरोन्नति, निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यलाई क्रमागत रूपमा अगाडि बढाइनेछ । ३. ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकीय ठाउँहरूको प्रवर्द्धन गर्न पदमार्गहरूको निर्माण गरिनेछ ।

६.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ६८: सडक, पुल तथा यातायातका कार्यक्रम तथा आयोजना

क. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	सडक स्तरोन्नती											
१	भानु मार्ग (डुम्रे चन्द्रावती पोखरी छाप कालीमाटी पक्की सडक आयोजना	कि.मि.		४०	१६००००	१६००००	१६००००	१६००००	१६००००	८०००००	संघ/प्रदेश	
२	चुँदी भ्याली चक्रपथ निर्माण आयोजना	कि.मि.		५०	२०००००	२०००००	२०००००	२०००००	२०००००	१००००००	संघ/प्रदेश	
३	बसन्तपुर भ्याली चक्रपथ निर्माण आयोजना	कि.मि.		१०		५००००	५००००	५००००	५००००	२०००००	सघ/प्रदेश/नपा	
४	रुपाकोट भ्याली चक्रपथ निर्माण आयोजना	कि.मि.		१५			१०००००	१०००००	१०००००	३०००००	सघ/प्रदेश/नपा	
५	भानु मार्ग (भिसी शेर वहादुर कुन्छा कालीमाटी सडक आयोजना	कि.मि.		५०	२०००००	२०००००	२०००००	२०००००	२०००००	१००००००	सघ/प्रदेश/नपा	
६	अर्चलधारा लौडारीभञ्ज्याङ थानीको थान सडक आयोजना	कि.मि.		८			३२०००	६४०००	६४०००	१६००००	सघ/प्रदेश/नपा	
७	गौमती मार्ग सडक आयोजना	कि.मि.		१०		५००००	५००००	५००००	५००००	२०००००	सघ/प्रदेश/नपा	
८	बाङ्गेरह नागनागिनी सडक आयोजना	कि.मि.		६			४८०००	२४०००	४८०००	१२००००	सघ/प्रदेश/नपा	
९	बागेश्वरी मार्ग स्तरोन्नती	कि.मि.		१३			७८००	१५६००	१५६००	३९०००	सघ/प्रदेश/नपा	
१०	लिक रोडहरुको निर्माण (२ वटा रिङरोड जोड्ने बीच बीचमा)	कि.मि.		१०			१००००	१००००	१००००	३००००	सघ/प्रदेश/नपा	
११	रुपाकोट घाँसीकुवा सूरुङ मार्ग सम्भाव्यता अध्ययन			१					१२००	१२००	नगरपालिका	
१२	**कृषि सडक स्तरोन्नती**	कि.मि.		१००	४००००	४००००	४००००	४००००	४००००	२०००००	सघ/प्रदेश/नपा	
	मोटरेवल पक्की पुल निर्माण											

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
	सडक स्तरोन्नती											
१३	शेराफाँट चन्द्रवती जोड्ने पक्की पुल निर्माण			१		८0000				८0000	संघ/प्रदेश	
१४	वडा नम्बर ५ र ४ जोड्ने सडक पुल			१			१00000			१00000	सघ/प्रदेश/नपा	
१५	भट्टारी पुल, वडा नम्बर ७ र ४ जोड्ने फाउदी खोलामा			१				१00000		१00000	सघ/प्रदेश/नपा	
१६	**झोलुङ्गे पुल निर्माण**			१0	२0000	२0000	२0000	२0000	१२0000	२00000	सघ/प्रदेश/नपा	
	सडक तथा यातायात जम्मा				६२0000	८00000	१0१७८00	१0३३६00	१0५८८00	४५३0२00		

तालिका ६९: सडक, पुल तथा यातायातका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

सडक, पुल तथा यातायात										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	सडक स्तरोन्नती									
१	भानु मार्ग (डुम्रे चन्द्रावती पोखरी छाप कालीमाटी पक्की सडक आयोजना	कि.मि.	४0	८00000	३.१					
२	चुँदी भ्याली चक्रपथ निर्माण आयोजना	कि.मि.	५0	१000000	३.१					
३	बसन्तपुर भ्याली चक्रपथ निर्माण आयोजना	कि.मि.	१0	२00000	३.१					
४	रुपाकोट भ्याली चक्रपथ निर्माण आयोजना	कि.मि.	१५	३00000	३.१					
५	भानु मार्ग (भिसी शेर वहादुर कुन्छा कालीमाटी सडक आयोजना	कि.मि.	५0	१000000	३.१					

सडक, पुल तथा यातायात										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
६	अर्चलधारा लौडारीभञ्याङ थानीको थान सडक आयोजना	कि.मि.	८	१६००००	३.१					
७	गौमती मार्ग सडक आयोजना	कि.मि.	१०	२०००००	३.१					
८	बाङ्गेरह नागनागिनी सडक आयोजना	कि.मि.	६	१२००००	३.१					
९	बागेश्वरी मार्ग स्तरोन्नती	कि.मि.	१३	३९०००	३.१					
१०	लिक रोडहरुको निर्माण (२ वटा रिङरोड जोड्ने बीच बीचमा)	कि.मि.	१०	३००००	३.१					
११	रुपाकोट घाँसीकुवा सूरुङ मार्ग सम्भाव्यता अध्ययन		१	१२००	३.१					
१२	**कृषि सडक स्तरोन्नती**	कि.मि.	१००	२०००००	३.१					
	मोटरेवल पक्की पुल निर्माण									
१३	शेराफाँट चन्द्रवती जोड्ने पक्की पुल निर्माण		१	८००००	३.१					
१४	वडा नम्बर ५ र ४ जोड्ने सडक पुल		१	१०००००	३.१					
१५	भट्टारी पुल, वडा नम्बर ७ र ४ जोड्ने फाउदी खोलामा		१	१०००००	३.१					
१६	**झोलुङ्गे पुल निर्माण**		१०	२०००००	३.१					
	सडक तथा यातायात जम्मा			४५३०२००						

६.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ७०: सडक, पुल तथा यातायातका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

सडक, पुल तथा यातायात												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको समन्वयका आधारमा सडक तथा यातायात पूर्वाधार विकास गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकासका अवसरमा नागरिकको सहज पहुँच भएको हुनेछ ।	३० मिनेटसम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएका परिवार	प्रतिशत	७०	१००	१००	१००	१००	१००	१००	नगरपालिका प्रोफाइल, पालिका प्रगति विवरण, प्राविधिक शाखा	जनताको माग अनुसार यातायातको व्यवस्थापन भएको हुने, सडक पूर्वाधारमा लगानी वृद्धि हुने
		सर्वयाम सडक	कि.मि.	१६५०	१७००	१७५०	१८००	१८५०	१९००	१९००		
असर	योजनाको दीर्घकालीन उपयोगकोलागि निर्माण भइसकेका पूर्वाधारहरूको संरक्षण, विस्तार तथा मर्मत संभार भएको हुनेछ ।	यातायात सुचारु सडक लम्बाइ	कि.मि.	१६५०	१७००	१७५०	१८००	१८५०	१९००	१९००		
		नियमित मर्मत संभार भएको सडकको लम्बाइ	कि. मि.	५०	१००	१५०	२००	२५०	३००	३००		
प्रतिफल	पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक गतिविधिलाई सन्तुलित, समावेशी, गतिशील बनाउन योगदान पुर्याउन सक्ने रणनीतिक सडक संजाल सुदृढ भएको हुनेछ ।	अन्तर पालिका सडक सञ्जाल विस्तार	कि.मी.	१५०	१६०	१७०	१८०	१९०	२००	२००		
	छिटो, भरपर्दो र वातावरण मैत्री सडक सञ्जाल विकास गर्न सहयोगी हुने प्रविधि तथा उपायहरू अबलम्बन हुनेछ ।	वायोइञ्जिनिरिङ्ग प्रविधी र सडक साइड वृक्षारोपण	कि.मी.	१०	२०	३०	४०	५०	६०	६०		
		बाढी नियन्त्रणकालागि ग्याबिन वाल निर्माण	कि.मी.	२०	२०	३०	४०	५०	६०	६०		
	प्रत्येक वडाहरूमा र महत्त्वपूर्ण स्थलहरूमा, बस्तीहरू र प्रमुख पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने	पालिकामा संचालित ४ पाङ्ग्रे यातायातका साधन	सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०		

सडक, पुल तथा यातायात													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	गरी यातायात पहुँच बढाउन सडक विस्तार गरिनेछ ।	कच्ची सडक	कि.मी.	४९०	१४००	१३००	१२००	११००	१०००	१०००		
		ग्राभेल सडक	कि.मि.	६५०	७००	७५०	६००	५५०	५००	५००		
		कालोपत्रे	कि.मि.	४४.४१	७५	१०५	१३५	१६५	२००	२००		
		ट्र्याक खोलिएको सडक	कि.मि.	१०००	२०	२०	२०	२०	२०	२०		
		पक्की पुल	सङ्ख्या	८	८	८	९	१०	११	११		
		झोलुङ्गे पुल	सङ्ख्या	२६	२	२	२	२	२	३६		
		सडक पेटी	कि.मि.	५	१५	२५	३५	४५	५५	५५		

६.३ जलस्रोत, विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

६.३.१ पृष्ठभूमि

जलविद्युत आर्थिक वृद्धि र आर्थिक रूपान्तरणको एक महत्त्वपूर्ण साधन हो । नेपाल सरकारले आउँदो बाह्र वर्षमा १५,००० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको छ । प्रदेशमा दिगो र भरपर्दो विद्युतको पहुँच सबै नागरिकमा पुगि नसकेको र प्रदेश सरकारले ऊर्जा क्षेत्रलाई आर्थिक समृद्धिको सम्बाहक मानेको सन्दर्भमा जल विद्युत विकास र व्यवस्थापनमा गण्डकी प्रदेश सरकारको महत्त्वपूर्ण भूमिका आवश्यक छ । नेपालको संविधानले जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिँदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने नीति गत व्यवस्था गरेको छ । प्रकाश ऊर्जाको सबैभन्दा सरल र भरपर्दो स्रोतको रूपमा विद्युत ऊर्जालाई लिने गरिन्छ ।

भानु नगरपालिकाको घरधुरीहरूमा उज्यालोको प्रमुख स्रोत (९८.८४%) विद्युत नै हो घर राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार ०.६८ प्रतिशत घर परिवारको सौर्य ऊर्जामा पहुँच रहेको देखिन्छ । यहाँका १२७०५ घर धुरी मध्ये २० घर धुरी विद्युतको पहुँच बाहिर रहेको देखिन्छ । यहाँका १२७०५ घर धुरी मध्ये झण्डै आधा अर्थात् ६२८९ घर धुरी (४९.५०%) ले दाउरालाई खाना पकाउने इन्धनको रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन् भने सोही हाराहारीमा अर्थात् ४७.२७ प्रतिशत घर परिवारले एलपि ग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी २.९० प्रतिशतले जैविक ग्यास खाना पकाउने इन्धनका रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौती

सबै स्थानमा विशिष्ट उपयोगका लागि ३ फेज लाइनको विद्युत सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन भने उपलब्ध विद्युत सेवा पनि नियमित र व्यवस्थित हुन सकेको छैन । स्वच्छ ऊर्जाको रूपमा गोवर ग्यास, वायो विक्रेट र धुवाँ रहित सुधारिएको चुलोको उपयोग पर्याप्त मात्रामा हुन सकेको छैन । अधिकांश वडाहरूमा परम्परागत रूपमा दाउराबाट खाना पकाउने गरिएको छ ।

वस्ति विकास, शहरीकरण तथा आर्थिक गतिविधिको विस्तारका कारण बढ्दै गएको विद्युतको माग बढ्दै गए अनुसार विद्युत आपूर्ति गर्नु, र भौगोलिक विकटता रहेका र ग्रामीण स्तरमा छरिएको बस्तीहरूमा विद्युतीकररण गर्नु चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

६.३.३ सम्भावना तथा अवसर

भानु नगरपालिका क्षेत्रमा ठूला आयोजना मार्फत जलविद्युत उत्पादनकोलागि उपयुक्त भौगोलिक अवस्था र जलस्रोतको उपलब्धता रहेको भएतापनि सम्भाव्यता अध्ययनहरू हुन सकेको छैन यद्यपि लघु जल विद्युत तथा नविकरणीय ऊर्जाका रूपमा सौर्य ऊर्जामा लगानी गरी विद्युत उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

जनसमुदायमा ऊर्जाको आवश्यकता बारे चेतना अभिवृद्धि भएको अवस्था छ । ऊर्जा विकासबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाको विकास भई आर्थिक समुन्नति तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना हुने देखिन्छ ।

६.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

ऊर्जाको उपभोगमा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय ऊर्जामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्ने।

उद्देश्य

१. दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।
२. परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा वृद्धि गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ७१: ऊर्जाका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय ऊर्जामा सबैको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।	
१.१: ऊर्जा क्षेत्रको संस्थागत संरचना तयार गरी दिगो र अधिकतम् उपयोगको आधार तयार गर्ने ।	१. संघीय स्वरूप अनुसार ऊर्जा क्षेत्रको स्थानीय स्तरमा संस्थागत संरचना तयार गरिनेछ । २. संगठनात्मक संरचना अनुसार विद्युत जडान गर्ने र मर्मत सम्भार गर्न तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गरी उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । ३. विद्युत वितरण लाइनमा उच्च क्षमता तथा गुणस्तरीय ट्रान्फर्मरहरू प्रतिस्थापान गरिनेछ । ४. घरायसी प्रयोजनकालागि अधिकतम् ऊर्जा प्रयोग गर्ने परिवारलाई सम्मान/प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिनेछ ।
१.२: उपलब्ध सम्पूर्ण ऊर्जा स्रोतको पहिचान, उत्पादन, वर्तमान तथा भविष्यमा ऊर्जाको माग र आपूर्ति सम्बन्धी डाटाबेस तयार गरी संस्थागत विकासमा जोड दिने ।	१. नगरपालिकामा ऊर्जाको स्रोत पहिचान, कुल सम्भाव्य जलविद्युत क्षमता, माग र आपूर्तिको अध्ययन गरिनेछ । २. उत्पादित ऊर्जा, वर्तमान तथा भविष्यको माग र आपूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी डाटाबेस तयार गरिनेछ । ३. निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा रहेका लघु तथा साना जलविद्युत आयोजनाको मर्मत, सम्भार र संस्थागत विकास गरिनेछ । ४. यस क्षेत्रमा रहेका मुख्य ऊर्जा उत्पादन केन्द्र सम्मको सडक र प्रसारण लाइनको सञ्जाल निर्माण गरिनेछ ।
उद्देश्य २: परम्परागत ऊर्जाको सट्टामा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोगमा वृद्धि गर्नु ।	
२.१: ऊर्जाको प्रयोगलई दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाउने ।	१. ऊर्जाको खपत प्रभावकारी ढङ्गबाट गर्नकालागि विशेष सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । २. सार्वजनिक संस्था वा स्थानहरू जस्तै, अस्पताल, विद्यालय, धार्मिकस्थल, सडक, पर्यटकीय स्थल, आदिमा अधारभूत ऊर्जाको नियमित आपूर्ति गर्न सौर्य ऊर्जा जडान गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्न सहुलियत ऋण/अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । ४. कृषि तथा सहरी क्षेत्रबाट निस्किने फोहरजन्य वस्तुबाट बायोग्यास तथा प्राङ्गारिक मल उत्पादन तथा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । ५. सिँचाइ तथा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउन सम्भावना नरहेका क्षेत्रमा सौर्य ऊर्जाको प्रयोग गरी लिफ्ट खानेपानीको सञ्चालन गरिनेछ । ६. जलविद्युत, वैकल्पिक ऊर्जाको अधिकतम प्रयोग गरी दैनिक जीवनयापनमा सहजता ल्याउँदै परम्परागत इन्धनको प्रयोग घटाइनेछ। ७. वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्न बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रबाट सहुलियत दरमा ऋणको व्यवस्था गरिनेछ ।

६.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ७२: जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	डिपिआर तयार भएका आयोजनाहरुको कार्यन्वयन सहायता	एकमुष्ट			४०००	४०००	४०००	४०००	४०००	**२००००**	नगरपालिका	फाउदी खोला
२	विद्युत लाइन विस्तार कार्यक्रम (काठका पोलहरु विस्थापन कार्यक्रम)	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
४	वजार क्षेत्रमा सडकबत्तीको व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
५	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
६	मयवलकोट नाब्रङ्ग चोक रुपाकोट दोरदोर तेरतेर डाँडामा सौर्य ऊर्जा जडान तथा सचालन	एकमुष्ट				१२००	१२००			**२४००**	नगरपालिका	
	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा				६०००	७२००	७२००	६०००	६०००	३२४००		

तालिका ७३: जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	डिपिआर तयार भएका आयोजनाहरुको कार्यन्वयन सहायता	एकमुष्ट		**२००००**	३.१					
२	विद्युत लाइन विस्तार कार्यक्रम (काठका पोलहरु विस्थापन कार्यक्रम)	एकमुष्ट		**२५००**	३.१	७	१	२	२	२
४	वजार क्षेत्रमा सडकबत्तीको व्यवस्थापन कार्यक्रम	एकमुष्ट		**५०००**	३.१	७	१	२	२	२

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
५	वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	एकमुष्ट		२५००	३.१	७	१	२	२	२
६	मयवलकोट नाब्रङ्ग चोक रुपाकोट दोरदोर तेरतेर डाँडामा सौर्य ऊर्जा जडान तथा सचालन	एकमुष्ट		२४००	३.१	७	१	२	२	२
	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाको जम्मा			३२४००						

६.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ७४: जलस्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	परम्परागत ऊर्जाको प्रतिस्थापन गरी वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोगमा बृद्धि भएको हुनेछ ।	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	९५	१००	१००	१००	१००	१००	१००	नगरपालिका प्रोफाइल, प्राविधिक शाखा, सम्वन्धित शाखाको प्रतिवेदन	सम्वन्धित कार्यलयहरूले आफूलाई समसामयिक अध्यावधिक गरेको हुने, ऊर्जा पूर्वाधारमा
असर	नविकरणिय तथा वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन र उपभोगमा ऊर्जा दक्षता बढाई वातावरण मैत्री, दिगो, भरपर्दो, गुणस्तरीय र स्वच्छ ऊर्जामा सबैको पहुँचमा बृद्धि हुनेछ ।	जलविद्युत् उत्पादन (जडित क्षमता)	मेगावाट	०								
		प्रतिव्यक्ति विद्युत् उपभोग (वाट प्रति घण्टा)	घण्टा	८००	८५०	१०००	१२००	१५००	२०००	२०००		
		लघु जल विद्युत उत्पादन क्षमता	किलोवाट	-								

जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रतिफल	ऊर्जा वितरण प्रणालीलाई प्रभावकारी एवम् भरपर्दो बनाई विद्युत पहुँचमा बृद्धि गरी खपत बढाइनेछ ।	थ्री फेज लाइनको विस्तार	प्रतिशत	५०	६०	७०	८०	९०	१००	१००		
		राष्ट्रिय प्रसारण लाइन मार्फत विद्युतीकरण भएको परिवार	प्रतिशत	९८.८४	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		खाना पकाउने इन्धनका रूपमा विद्युत प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	०.२								
	वैकल्पिक ऊर्जाको विस्तार गरी दिगो, भरपर्दो गुणस्तरीय र प्रभावकारी रूपमा विकास गरी बहुउपयोगि बनाइने छ ।	सोलार ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	०.६८	१	१	१	१	१	१		
		सोलार ऊर्जा उत्पादन	कि.वा.	-								
		बायोग्यास (गोवरग्यास) प्रयोग गर्ने घरपरिवार	सङ्ख्या	३६८	३८०	४००	४२०	४४०	४६०	४६०		

६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

६.४.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिकाका वडाहरूमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगको अवस्था कमजोर रहेको छ त्यसैले यसको अवस्थामा सुधार ल्याउन अत्यावश्यक छ । सबै वडाहरूमा एन.टि.सि र एन सेलको सामान्य सुविधा उपलब्ध भएको देखिएको छ । भानु नगरपालिका क्षेत्रमा सबै वडामा मोबाइल सेवाको सुविधा पुगेता पनि इन्टरनेटको सेवा पहूँच भने २९.७४ प्रतिशत मात्रै छ । करिब ७० प्रतिशत परिवार इन्टरनेट सेवाको पहूँच बाहिर रहेका छन् । एफ. एम. रेडियो, टेलिभिजन लगायत अनलाईन सञ्चार माध्यमहरू स्थानीय रूपमा सञ्चालित छैनन् । अझ पनि ३.६२ प्रतिशत घर परिवारमा कुनै पनि सञ्चारका उपकरण नभएको अवस्था भने जटिल गरिबीको असर हुन सक्छ । भानु नगरपालिकामा नेपाल टेलिकमको सञ्चार क्षेत्रमा कमजोर कभरेज छ । नेपाल टेलिकमको नेटवर्क पालिकाको सबै जसो वडामा सामान्य रहेको छ । नेपाल टेलिकम बाहेक एन सेलले पनि दूरसञ्चारका सेवाहरू प्रदान गरिरहेको छ (राष्ट्रिय जनगणना, २०७८) ।

नगरपालिकामा पत्रपत्रिका तथा एफ.एम. स्टेशनहरूले सञ्चार सुविधा पुऱ्याएका भएता पनि यस नगरपालिकाबाट दैनिक रूपमा प्रकाशन हुने कुनै पत्रपत्रिका नरहेको साथै नगरपालिकाबासीलाई सूचना प्रवाह गर्न स्थानीय एफ.एम. को आवश्यकता रहेको देखिन्छ । यद्यपि, टेलिभिजन, केवल नेटवर्क, र इन्टरनेटको सरल पहुँचका कारण सूचना तथा सञ्चार विकास दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ ।

६.४.२ समस्या तथा चुनौती

भौगोलिक बिकटताको कारण सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तारलाई दुर्गम वडासम्म द्रुतता दिन समस्या भएको छ । सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको पर्याप्त उपयोग हुन सकेको छैन । सूचना तथा सञ्चारको संरचनागत विकासका पूर्वाधारमा कमी देखिन्छ । सूचना प्रविधिको विकास र साईवर सुरक्षाको लागि पर्याप्त संरचनागत व्यवस्था भएको भने छैन । केही स्थानहरूमा मोबाइल नेटवर्क अनियमित तथा ज्यादै कमजोर भएकाले सेवा प्रयोग एवं वडा कार्यालयको सेवा प्रवाहमा समेत बाधा पुगेको छ । हालसम्म अप्टिकल फाइवर पुग्न सकेको छैन ।

अप्टिकल फाइबर विस्तारमा गति दिने कार्य, सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा विकसित नवीनतम प्रविधि समय सापेक्ष प्रयोगमा ल्याउने कार्य, विद्युत प्रसारण भरपर्दो बनाउने कार्य, गाउँ क्षेत्रको ऐतिहासिक महत्त्वका वस्तु र सेवाहरूलाई डिजिटल अर्काइभमा सुरक्षित राख्ने कार्य, साइवर सुरक्षा सम्बन्धी संस्थागत संरचना तयार गरी आम जनतामा यस सम्वन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्य, र सामाजिक सञ्जालको वृद्धिसँगै यसमा बढ्दै गएको दुरूपयोग तथा विकृतिलाई रोक्ने कार्य चुनौती पूर्ण देखिएको छ ।

६.४.३ सम्भावना तथा अवसर

विद्यमान योजना तथा नीति अनुरूप गाउँलाई सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन सकिन्छ । स्थानीय सञ्चार माध्यम र सञ्चारकर्मीको क्षमता विकास गरी गाउँलाई मिडियामैत्री बनाउन सकिन्छ । आधुनिक सूचना प्रविधिको

प्रयोग गरी नगरपालिकाको प्रशासनिक लगायत दैनिक कामकाजका प्रणालीहरू सहज एवम् चुस्त बनाउन सकिने सम्भावना प्रशस्त छ ।

विद्यालय तथा स्वास्थ्य केन्द्र लगायत सम्पूर्ण सार्वजनिक संस्थाहरूको कार्य प्रणालीलाई सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट थप चुस्त दुरूस्त र प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ । प्रविधिको भरपूर उपयोग गरी पर्यटकीय, कला, भाषा तथा संस्कृतिको दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको संरक्षण एवम् प्रवर्द्धन गर्न सकिने र सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउन सकिने देखिन्छ । सूचना तथा सञ्चारको विकासले समग्र आर्थिक विकासको गतिविधिलाई पारदर्शी, चुस्त दुरूस्त र प्रभावकारी बनाउन टेवा पुऱ्याउनेछ ।

६.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिको विकास गर्दै सबै नागरिकको पहुँच तथा उच्चतम उपयोग सुनिश्चित गरी आम नागरिकको जीवनस्तरलाई सहज बनाउने ।

उद्देश्य

१. आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।
२. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्व सुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ७५: सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: आम सञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, विश्वसनीय बनाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र सेवाहरू सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु ।	
१.१: सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नयाँ खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार गर्ने ।	१. सञ्चार माध्यमसँग साझेदारीको नीतिलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । २. सूचना प्रविधि क्षेत्रको विकासकालागि निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गर्न सहजीकरण गरिनेछ। ३. केवलमा आधारित सञ्चार प्रविधिलाई ताररहित प्रविधिमा रूपान्तर गर्न विभिन्न अध्ययन गरिनेछ ।
१.२: बजार तथा चलचित्र क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गरी उद्योगको रूपमा विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. यस क्षेत्रलाई परिचित गराउने खालका भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक तथा सामाजिक पृष्ठभूमि झल्कने प्रवर्द्धनात्मक सूचनाका सामग्रीहरूको निर्माण र निर्माण भएका सामग्रीहरूको डिजिटलाइजेशन गरी यस क्षेत्रको विकासलाई टेवा पुऱ्याउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधि युक्त पर्यटकीय योजना बनाइनेछ। २. यस क्षेत्रको कला संस्कृतिको पहिचानमा जोड दिई मौलिक, सामाजिक तथा गुणस्तरीय लघु चलचित्र तथा डकुमेन्ट्री निर्माणलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. टेलीमेडिसिन केन्द्रको स्थापना गरी सबै नागरिकलाई घरमै बसी स्वास्थ्य उपचार सम्बन्धी परामर्श सेवा लिने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. विज्ञापन बजारको व्यवस्थापन एवम् नियमन गर्न नियामक निकायको स्थापना तथा सञ्चालन गरिनेछ । ५. सार्वजनिक क्षेत्रबाट प्रचार प्रसार हुने विज्ञापनमा समानुपातिक वितरण प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ।
१.३ः समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार गर्ने ।	१. सार्वजनिक तथा निजी सेवाहरू क्रमशः सफ्टवेयर अनलाइन मार्फत सूचना तथा सेवा प्रदान गरिनेछ। २. सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको विकासका लागि स्थानीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनको आधार तयार गरिनेछ । ३. डिजिटल डिभाइड कम गर्नको लागि डिजिटल साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धिलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिनेछ । ४. सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत स्थानीय भाषा, संस्कृति तथा मौलिकताको संरक्षण गरिनेछ । ५. आधारभूत तह देखि नै हरेक विद्यार्थीले कम्प्युटर तथा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन गर्न पाउने अवसरको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सेवालाई सर्वसुलभ, गुणस्तरीय र भरपर्दो बनाई प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्नु।	
२.१ः सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम सेवा प्रयोग गर्ने ।	१. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा अप्टिकल फाइबरको विस्तार गरी इन्टरनेटको पहुँच सर्वसुलभ बनाइनेछ । २. सबै कार्यालयका वेवसाइट, इमेल, ट्वीटर, भाइबर जस्ता माध्यमबाट नागरिकको गुनासो प्राप्ति तथा सुनुवाइ हुने व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटीको व्यवस्था गरी सम्पूर्ण सूचना, क्रियाकलाप तथा गतिविधिहरूका बारेमा सुसूचित हुने अधिकारको सुनिश्चितता गरिनेछ । ४. सार्वजनिक आमसञ्चार माध्यमलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, उत्तरदायी र व्यावसायिक बनाइनेछ। ५. नगरपालिकाका सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाई सबैकालागि सहज एवम् सर्वसुलभ सेवाको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
२.२ः सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सञ्चार क्षेत्रकालागि विद्यमान भौतिक संरचनामा आवश्यकता अनुसार थप संरचना विस्तार गरिनेछ। २. नगरपालिकाका सबै ठाउँमा टेलिफोन सेवाको नेटवर्क उपलब्ध हुन सक्ने गरी आवश्यकता अनुरूप मोबाइल टावरको विस्तार गरिनेछ। ३. नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा स्थानीय तथा राष्ट्रिय पत्र-पत्रिकाहरूको ताजा खबर नियमित रूपमा अनलाइन संस्करणमा समेत पढ्न पाउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

६.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ७६: सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	नगर कार्यालय परिसर तथा मुख्य चोकमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण तथा सञ्चालन	सङ्ख्या		५	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
२	सेवा प्रवाहकालागि मोवाइल एप्लिकेशन निर्माण तथा अध्यावधिक	सङ्ख्या		५	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
३	सूचना प्रविधिमैत्री पालिका निर्माण	एकमुष्ठ			३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	**१५०००**	प्रदेश/नपा	
४	इन्टरनेट सेवा पहुँच तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम (४ज सेवा विस्तार समेत)	एकमुष्ट			८००	८००	८००	८००	८००	**४०००**	नगरपालिका	
५	मोबाइल टावर विस्तार थप दोरदोर, तनहूँसुर, चोककोट	एकमुष्ट			२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
६	अप्टिकल फाइबर विस्तार कार्यक्रम	एकमुष्ट			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	**५०००**	नगरपालिका	
७	एकीकृत सूचना तथा संचार प्रविधि केन्द्र	एकमुष्ट			५५०	५५०	५५०	५५०	५५०	**२७५०**	नगरपालिका	
८	सिसि क्यामरा जडान तथा सचालन	एकमुष्ट			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	**७५००**	नगरपालिका	
९	भानु विकास बुलेटिन प्रकाशन र गतिविधि प्रशारण कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००	३००	३००	३००	३००	**१५००**	नगरपालिका	
	सूचना र संचार प्रविधिको जम्मा				९८५०	९८५०	९८५०	९८५०	९८५०	४९२५०		

तालिका ७७ः सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि										
क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	नगर कार्यालय परिसर तथा मुख्य चोकमा डिजिटल सुचना पाटी निर्माण तथा सञ्चालन	सङ्ख्या	५	५०००	३.१	९	१	५	३	३
२	सेवा प्रवाहकालागि मोवाइल एप्लिकेशन निर्माण तथा अध्यावधिक	सङ्ख्या	५	७५००	३.१	१६	८	५	३	३
३	सुचना प्रविधिमैत्री पालिका निर्माण	एकमुष्ठ		१५०००	३.१	१६	८	५	३	३
४	इन्टरनेट सेवा पहुँच तथा क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम (4G सेवा विस्तार समेत)	एकमुष्ट		४०००	३.१	९	१	५	३	३
५	मोबाइल टावर विस्तार थप - दोरदोर, तनहूँसुर, चोककोट	एकमुष्ट		१०००	३.१					
६	अप्टिकल फाइबर विस्तार कार्यक्रम	एकमुष्ठ		५०००	३.१	९	१	५	३	२
७	एकीकृत सूचना तथा संचार प्रविधि केन्द्र	एकमुष्ट		२७५०	३.१	९	१	५	३	३
८	सिसि क्यामरा जडान तथा सचालन	एकमुष्ट		७५००	३.१	९	१	५	३	३
९	भानु विकास बुलेटिन प्रकाशन र गतिविधि प्रशारण कार्यक्रम	एकमुष्ट		१५००	३.१	९	१	५	३	३
	सूचना र संचार प्रविधिको जम्मा			४९२५०						

६.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ७८: सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास मार्फत पालिकाबासीको जीवनस्तरमा सहजता हुनेछ ।	मोबाइल नेटवर्क कभरेज क्षेत्र	प्रतिशत	९७	१००	१००	१००	१००	१००	१००	नगरपालिका प्रोफाइल, सूचना प्रविधि शाखा, CBS 2078	सूचना प्रविधिमा थप लगानी विद्धि भएको हुने
		ईन्टरनेटमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	२९.७४	७०	८०	९०	१००	१००	१००		
असर	सूचना तथा सञ्चार सेवालाई प्रतिस्पर्धी, मर्यादित, सर्वसुलभ तथा नियमित पहुँचको स्थापना गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग भएको हुनेछ ।	उद्यम व्यवसायमा सूचना प्रविधि प्रयोग गर्ने व्यक्ति	प्रतिशत	५७	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		टेलिफोनलाइन भएको परिवार	प्रतिशत	१.५८	२	२	२	२	२	२		
		अप्टिकल फाइबरको बिस्तार	प्रतिशत	०	२	४	१०	२०	३०	३०		
प्रतिफल	सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नया खोज तथा अनुसन्धान र विकासको लागि कानुनी आधार तयार हुनेछ ।	सूचना प्रविधि नियमन कानुन निर्माण	सङ्ख्या	१	१	२	२	२	२	२		
	समग्र प्रविधिका विकासकालागि डिजिटाइजेसन मार्फत सामाजिक, आर्थिक र शासकीय व्यवस्थामा सुधार भएको हुने ।	ईन्टरनेट उपलब्ध भएका विद्यालय	सङ्ख्या	५१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१	१२१		
		ईन्टरनेट उपलब्ध भएका सरकारी कार्यालयहरू	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		फ्रि वाईफाई उपलब्ध भएका सार्वजनिक स्थलहरू	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		ई-कक्षा सञ्चालन गर्ने विद्यालयहरू	सङ्ख्या	०	१	२	३	४	५	५		
		डिजिटल सूचना पाटी	सङ्ख्या	१	१४	१४	२०	२२	२५	२५		
	सूचनामा सम्पूर्ण नागरिकहरूको पहुँच र सञ्चार प्रविधिको उच्चतम प्रयोगको सुनिश्चित हुनेछ ।	सञ्चारका कुनै एक साधन उपलब्ध घरधुरी	प्रतिशत	९७	१००	१००	१००	१००	१००	१००		
		राष्ट्रिय पत्रपत्रिका नियमित रूपमा उपलब्ध हुने सार्वजनिक पुस्तकालय	सङ्ख्या	१	१	२	३	३	३	३		

परिच्छेद ७: वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र

मानव र प्रकृति बीच गहिरो र अन्योन्याश्रित सम्बन्ध छ । प्राकृतिक स्रोतको दिगो व्यवस्थापन विना मानव जीवन संभव छैन । वन संरक्षण, भू तथा जलाधार संरक्षण, जैविक विविधताको व्यवस्थापन तथा संरक्षण, वातावरण व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन र विपद् व्यवस्थापन जस्ता विषयहरू नगरपालिकाको कार्यक्षेत्र भित्र पर्दछन् । दिगो विकास र विपद् उत्थानशीलतामा अभिवृद्धि नै भानु नगर विकासको समृद्धि भन्ने अभियानका साथ उद्देश्य, नीति र कार्यक्रम निर्धारण गरिएको छ ।

७.१ वन तथा जैविक विविधता

७.१.१ पृष्ठभूमि

समुद्र सतहबाट ३००-१५०० मि. उचाइमा अवस्थित भानु नगरपालिकामा उष्ण हावापानी देखि समशितोष्ण हावापानी पाइन्छ । पहाडी भूभागको विस्तारित भूगोल, बाक्लो उष्ण देखि समशितोष्ण वन क्षेत्र, पर्याप्त नदी नाला तथा प्रशस्त मात्रामा छरिएर रहेका ताल तलैया एवम् सिमसार क्षेत्रका कारण भानु नगरपालिका जैविक विविधताका दृष्टिकोणले धनी रहेको देखिन्छ ।

भानु नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफलको ४२.९ प्रतिशत जग्गा वनले ओगटेकोछ । भानु नगरपालिकामा विभिन्न वडामा २२ वटा जंगल दर्ता भएका छन् । यस पालिकामा १ वटा कवुलियती वन र सामुदायिक वन ७ वटा रहेका छन् । भानु नगरपालिकाको वन/जङ्गलमा विभिन्न प्रकारका जनावर र चराचुरुंगीहरू पाइन्छन् । जसले जैविक विविधतालाई संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्न पालिकाले विभिन्न कार्यक्रमको योजना बनाउने गरेको छ ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौती

जमिनमा ब्यक्तिगत स्वामित्वको प्रभुत्व रहे सम्म बैज्ञानिक भूउपयोगको अवधारणा अनुसार योजना कार्यान्वयन हुन कठीन देखिएको छ । वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट विरूवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अग्नीरेखा, झाडी सफाई जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षणका प्रयास पूर्ण सफल हुन सकेका छैनन् । वृक्षारोपण, बन नर्सरी, जडीवुटीको व्यावसायिक खेती अपेक्षित रूपमा विस्तार भएको छैन । वन्यजन्तुहरू खासगरी बाँदर, र दुम्सीबाट खेतीपाती एवं बालीनालीहरू क्षती हुने गरेको छ । ग्रामीण सडकहरू समेत वायोइन्जिनियरिङ्ग प्रविधिबाट निर्माण हुन सकेको अवस्था छैन । खोलानालामा फोहरमैला फालिने प्रचलनले जल प्रदुषण बढ्दो समस्याको रूपमा रहेको छ ।

वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणकालागि नगरपालिका तहलाई जिम्मेवार बनाउनु भौतिक विकास र वन संरक्षण कार्यका बीच उत्पन्न हुने द्वन्द्वको व्यवस्थापन गर्नु, स्थानीय जनतामा वन तथा जैविक विविधताको

संरक्षणबारे ज्ञान अभिवृद्धि गरी सहकार्य गर्नु, छाडा चरिचरन, वन फडाँनी, अव्यवस्थित वस्ति, र आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरू नियन्त्रण गर्नु यस क्षेत्रका मुख्य चुनौती हुन् ।

७.१.३ सम्भावना तथा अवसर

व्यवहारिक तथा दिगो भूउपयोग नीति तथा यसको कार्यान्वयनबाट यस क्षेत्रको जैविक विविधताको संरक्षण गर्न सकिन्छ । यसबाट उर्वर कृषि भूमि र वन जंगलको निकै हद सम्म संरक्षण र उपयोग गर्न सकिन्छ । हरित पूर्वाधार विकासको अवधारणालाई आयोजना च्रकमा आत्मसाथ गर्न सकिन्छ । वनमा आधारित सहकारी संस्था मार्फत वन पैदावार सङ्कलन, प्रशोधन केन्द्र तथा बजारको व्यवस्थापन गर्न, र होमस्टे सञ्चालन गरी वन पैदावारबाट रोजगारी तथा आय आर्जनका अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने अवस्था छ । सामुदायिक र कवुलियती वनको विकास र विस्तारमा महिला, विपन्न, र दलितहरूको सहभागिता बढाउँदै जीविकोपार्जनमा टेवा पुग्ने देखिन्छ । वन पैदावारमा आधारित जडीबुटी खेती तथा उद्यमशीलता विकास गर्दै सहकारी संस्थाका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ । वन तथा काठजन्य लघु उद्योग तथा व्यवसायहरू स्थापना गरी आर्य आर्जन गर्न सकिन्छ । स्थानीय स्तरमा कृषि, वन तथा पशुपालन व्यवसायको विकासका प्रशस्त सम्भावनालाई परिचालन गरी प्राकृतिक वातावरण तथा वन्यजन्तुको संरक्षण गर्न समेत सकिन्छ ।

बन क्षेत्रलाई संरक्षण तथा आम्दानीमुखि बनाउन सामुदायिक बन, कबुलियत बनसँग सहकार्य गरी बन कृषि कार्यको प्रवर्द्धन गर्ने, वन सम्पदा तथा वन्य जीवजन्तुको उचित संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोग गर्न सकेको खण्डमा आय आर्जनको महत्त्वपूर्ण स्रोतको रूपमा विकास गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ ।

७.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

वनको उचित व्यवस्थापन र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट नगरपालिकावासीको जीवनस्तरमा सुधार गर्ने।

उद्देश्य

१. स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन, वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन गर्नु ।

२. वन क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट वन र जैविक विविधता सहित वन पैदावारको उचित उपयोग गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ७९ः वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः स्थानीय वनको संरक्षण र वैज्ञानिक व्यवस्थापन वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्वर्द्धन गर्नु।	

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२.१ः वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यावसायीकरण गर्ने ।	१. वनभित्रका ढलेका तथा सुकेका रुखहरू बिक्री वितरणको व्यवस्था गरिनेछ । २. काठजन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन र उपयोगमा विविधीकरण र प्रविधि विकास गरी नयाँ रोजगारी र उत्पादनका क्षेत्र सिर्जना गरिनेछ । ३. गैर काष्ठ वन पैदावारको प्रबल सम्भावना भएको खेती विस्तार तथा बजारीकरण गरिनेछ। ४. जडीबुटी प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । ५. वन्यजन्तु पालन, प्रजनन तथा व्यवसायीकरणका लागि स्थानीय जनतालाई प्रेरित गरिनेछ। ६. वन जन्य व्यवसाय प्रति स्थानीय युवा युवतीको आकर्षण बढाउन आफ्नो क्षेत्रभित्रका योग्य र इच्छुक विद्यार्थीहरूलाई वनविज्ञान विषयमा अध्ययन गर्न आर्थिक सहयोग गरिनेछ।
१.२ः समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण गर्ने ।	१. स्थानीय जनतालाई वनको महत्त्व र यसका फाइदाबारे जानकारी गराइनेछ । २. वनको सीमा निर्धारण गरी तार बार गरिनेछ । ३. खाली भूभागमा वृक्षारोपण गरिनेछ । ४. वन नर्सरी स्थापना गरिनेछ । ५. सामुदायिक वनहरूका कार्ययोजना अनुसार वनको संरक्षण गरिनेछ । ६. स्थानीय जनतालाई फलफूलका बिरुवाहरू वितरण गरिनेछ । ७. तालिम, गोष्ठी, अध्ययन भ्रमण आदिका माध्यमबाट उपभोक्ता समितिका सदस्यहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
उद्देश्य २ः वन क्षेत्रको वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट वन र जैविक विविधता सहित वन पैदावारको उचित उपयोग गर्नु ।	
२.१ः जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।	१. वनमा आधारित उपभोक्ता समितिहरू मार्फत मिचाहा प्रजातिको बोट बिरुवालाई नियन्त्रण गर्दै नर्सरी विस्तार, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी निर्माण, अग्निरेखा, झाडी सफाइ जस्ता क्रियाकलापहरूबाट जैविक सम्पदाको संरक्षण गरिनेछ । २. वन्य जन्तुहरूबाट हुन सक्ने सम्भावित क्षति न्यूनीकरण गर्न जङ्गल क्षेत्रमै उपयुक्त हुने घाँस, बिरुवा, फलफूलहरू रोपण गरी वन्यजन्तुको आहारा व्यवस्था मिलाइनेछ । ३. व्यावसायिक मूल्य भएका जडीबुटी लगायतका बोट बिरुवाहरूको व्यापक वृक्षारोपण गरी जैविक विविधताको संरक्षण गर्दै दिगो उपयोगमा जोड दिइनेछ। ४. छाडा चरिचरन, बन फँडानी गरी वस्ति विकास, आगलागी जस्ता क्रियाकलापहरूलाई पूर्ण बनदेज लगाई दण्ड जरिबानाको व्यवस्था गरिनेछ ।
२.२ः बाह्य र आन्तरिक स्रोत साधनको परिचालन गर्ने ।	१. योजनाहरूको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्न संघीय र प्रदेश सरकार समक्ष अनुरोध गरिनेछ । २. गैरसरकारी संस्थाहरूलाई वन तथा जैविक विविधताको संरक्षणका कार्यक्रमहरूमा लगानी गर्न आह्वान गरिनेछ । ३. नगरपालिकाको वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत रकम वन तथा भूसंरक्षण क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि छुट्याइनेछ । ४. वनजन्य उद्योगको विकास र व्यवसायीकरणका लागि स्थानीय निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

७.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ८०: वन तथा जैविक विविधताका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	वन, वातावरण र हरियाली प्रवर्द्धन सचेतनामुलक कार्यक्रम	पटक		५	३००	४००	५००	६००	७००	२५००	नगरपालिका	
२	स्थानीय वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कानुन निर्माण	पटक		२	१००	१००	०	०	०	२००	नगरपालिका	
३	वहुउद्देश्यीय वन नर्सरीको स्थापना र संचालन कार्यक्रम	वटा		२	०	१५००	०	०	१५००	३०००	नगरपालिका	
४	चोरी निकासी नियन्त्रण कार्यक्रम	एकमुष्ठ			४००	४००	४००	४००	४००	२०००	नगरपालिका	
५	नदि किनारामा बृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
६	सामुदायिक वनमा उत्पादनमुखी फलफूल तथा जडिवुटीको बृक्षारोपण	एकमुष्ठ			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	नगरपालिका	
७	वन्यजन्तुको आक्रमण तथा अतिक्रमण नियन्त्रण कार्यक्रम	एकमुष्ठ			३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	१५०००	प्रदेश/नपा	
८	सामुदायिक वनलाई आयमुलक प्रयोजनमा प्रवर्द्धन सम्बन्धि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या			१०००					१०००	नगरपालिका	
९	सामुदायिक वन जडीवुटी, नर्सरी उत्पादन, प्रवर्द्धन प्रशोधन	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१०	सामुदायिक वन व्यवस्थापन	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
	वन र जैविक विविधता जम्मा				७८००	८४००	६९००	७०००	८६००	३८७००		

तालिका ८१: वन तथा जैविक विविधताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	वन, वातावरण र हरियाली प्रवर्द्धन सचेतनामुलक कार्यक्रम	पटक	५	२५००	४.१	१२	३	८	३	१
२	स्थानीय वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण कानुन निर्माण	पटक	२	२००	४.१	१२	३	८	३	१
३	वहुउद्देश्यीय वन नर्सरीको स्थापना र संचालन कार्यक्रम	वटा	२	३०००	४.१	१२	३	८	३	१
४	चोरी निकासी नियन्त्रण कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२०००	४.१	१५	७	८	३	१
५	नदि किनारामा बृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन	सङ्ख्या		२५००	४.१	१५	७	८	३	१
६	सामुदायिक वनमा उत्पादनमुखी फलफूल तथा जडिबुटीको बृक्षारोपण	एकमुष्ठ		७५००	४.१	१५	७	८	२	१
७	वन्यजन्तुको आक्रमण तथा अतिक्रमण नियन्त्रण कार्यक्रम	एकमुष्ठ		१५०००	४.१	१५	७	८	३	१
८	सामुदायिक वनलाई आयमुलक प्रयोजनमा प्रवर्द्धन सम्बन्धि संभाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या		१०००	४.१	१५	७	८	३	१
९	सामुदायिक वन जडीवुटी, नर्सरी उत्पादन, प्रवर्द्धन प्रशोधन	एकमुष्ठ		२५००	४.१	१५	७	८	३	१
१०	सामुदायिक वन व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		२५००	४.१	१५	७	८	२	१
वन र जैविक विविधता जम्मा				३८७००						

७.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ८२: वन तथा जैविक विविधताका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

वन तथा जैविक विविधता												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	नगरपालिका क्षेत्रका वनको उचित व्यवस्थापन, भूसंरक्षण र जैविक विविधताको संरक्षणका माध्यमबाट स्थानीय जनताको जीवनस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।	रुख विरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	४२.९	४२.९	४२.९	४२.९	४२.९	४२.९	४२.९	वन कार्यालय, नगरपालिका प्रोफाइल, सम्वन्धित शाखा	वैज्ञानिक वन व्यवस्थपनको अवधारण अनुसार जैविक विविधता र वन पैदावारको उपयोग भएको हुने
		सामुदायिक वनबाट प्राप्त हुने राजस्व बृद्धि	प्रतिशत	-	१०	१०	१०	१०	१०	१०		
असर	वनलाई उत्पादनमुखी बनाई वनजन्य उत्पादनको व्यवसायीकरण भएको हुनेछ ।	स्थानीय फर्निचर उद्योग	सङ्ख्या	१०	१२	१३	१४	१५	१६	१६		
		आयमूलक कार्य संचालित वन क्षेत्र (कबुलियती वन १)	सङ्ख्या	१	८	८	८	८	८	८		
प्रतिफल	समुदायमा आधारित वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वनको संरक्षण हुनेछ ।	सामुदायिक वन सङ्ख्या	सङ्ख्या	७	७	७	७	७	७	७		
		सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिका सदस्यको क्षमता अभिबृद्धि तालिम	पटक	१	१	१	१	१	१	५		
		वार्षिक बृक्षारोपण (वार्षिक)	सङ्ख्या	१०००	२०००	३०००	४०००	५०००	६०००	७०००		
	वन्यजन्तु र जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्द्धन गरी चोरी-निकासी तथा अतिक्रमण नियन्त्रण भएको हुनेछ ।	चोरी-निकासी नियन्त्रणकालागि नियमन इकाई गठन	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		पालिकास्तरीय वन इकाई स्थापना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		जैविक विविधता युक्त क्षेत्र	सङ्ख्या	०	०	१	१	१	१	१		

वन तथा जैविक विविधता												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
		वन क्षेत्रको तारवार	कि.मि.	०	३	८	१३	१८	२४	२४		
		लोप हुनलागेका बालीनालीको पुनस्थापन (बाली नाली को सङ्ख्या)	सङ्ख्या	०	१	२	३	३	४	४		

७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

७.२.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिकामा चुँदी फाँट, खहरे, कल्लेरी, ढुकुर्दी, शतिघाट, बाह्रविसे, दोरदोरटार, मोहोरियाटार, कालीमाटी टार, बेलटार, दाहालटार, कउरेटार, नारेश्वरटार, फुस्रेटार, कल्याणटार, भन्सार आदि समथर बस्ति तथा खेतिका लागि महत्त्वपूर्ण स्थान रहेका छन् भने फाँउदी खोला, चुँदी खोला, कर्स्याङ खोला तथा मर्स्याङ्दी नदी लगायत कयौं मसिना खोला तथा रमणीय पोखरीहरूले यहाँको जलाधार सम्पन्न छ । भानु नगरपालिका पालिकामा धेरै जसो पानीको स्रोत जंगलबाट आउँछ । दर्जन बढी स्थानीय खोला तथा पोखरी र मूलहरू नै यहाँको प्रमुख जलस्रोतको आधार हो ।

भानु नगरपालिकामा १९७ हेक्टर (१.०७%) जमिन नदी तथा पोखरी क्षेत्र रहेको देखिन्छ भने ३९ हेक्टर (०.२१%) जमिन बगर क्षेत्र रहेको छ । खुल्ला क्षेत्रले ३ हेक्टर (०.०२%) क्षेत्र ओगटेको छ भने वन/जङ्गलले ७९०६ हेक्टर (४२.९%) क्षेत्र ओगटेको छ, त्यसै गरी कृषि क्षेत्रले ९४५९ हेक्टर (५१.३३%) क्षेत्र ओगटेकोछ । नगरपालिकामा सबैभन्दा बढी क्षेत्र कृषियोग्य जमिनले ओगटेको छ ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौती

वन अतिक्रमण बढदै जानु, कटान, भू-क्षय, अनियन्त्रित चरिचरन, अनियन्त्रित ढुंगा/गिट्टी/वालुवा सङ्कलन तथा निकासी हुनु, विस्तारित सडक सञ्जाल, फोहरमैला उत्सर्जन, प्लाष्टिकजन्य फोहर निष्कासन र अव्यवस्थित भौतिक निर्माणका कारण वायु र पानीजन्य प्रदूषण, विभिन्न सरोकारवाला तथा नियमनकारी निकायसँग समन्वय हुन नसक्नु, नागरिक सचेतना कम हुनु यहाँका प्रमुख समस्या हुन् ।

अवैज्ञानिक तरिकाले प्राकृतिक स्रोतको दोहन, वन क्षेत्रको विनास, जथाभावी सडक निर्माण, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी विकास निर्माणको काम हुनु जस्ता समस्या देखिएको छ भने परिणाम स्वरूप अनावृष्टि, अतिवृष्टि, पानीको मुहान सुकेर सुख्खाक्षेत्रको विस्तार भएको अवस्था छ । मानव वस्तिको विकास र बसाई सराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी-खोलामा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ भने अर्का तर्फ, खोलाले धार परिवर्तन गर्नु पनि थप संरक्षण चुनौती बनेको छ ।

७.२.३ सम्भावना तथा अवसर

नगरपालिकामा माटोको बनावट, खेती योग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्ती योग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययन गरी भू उपयोग योजनाका आधारमा समग्र नगरपालिकाको बस्ती विकास तथा गाउँबासीहरूको आर्थिक स्तर वृद्धि गर्न र जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरी नमुना नगरपालिका बनाउने ठूलो सम्भावना रहेको छ ।

नगरपालिकामा उपलब्ध जलाधार तथा सिमसार क्षेत्रको संरक्षण सहित स्थानीय समुदायलाई भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनमा थप जिम्मेवार र जबाफदेही बनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ ।

७.२.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

नगरपालिका क्षेत्र भित्र भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन गर्ने ।

उद्देश्य

१. वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनको उचित उपयोग गर्नु ।

रणनीति र कार्यनीति

तालिका ८३ः वन तथा भूसंरक्षणका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १ः वैज्ञानिक व्यवस्थापनबाट भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापनको उचित उपयोग गर्नु ।	
१.१ः भूमि संरक्षणका लागि वृक्षारोपण र मुहान संरक्षणको क्रियाकलाप मार्फत जलाधार व्यवस्थापन गर्ने ।	१. भूमि तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण क्षेत्रसँग सम्बन्धित स्थानीय नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नियमन गर्ने गरिनेछ । २. सडक निर्माण कार्य गर्दा एवम् प्राकृतिक उत्खनन गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्याङ्कन गरी वातावरण जोगाउने उचित उपाय अवलम्बन गरिनेछ, । ३. नदी जन्य लगायत प्राकृतिक स्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको उत्खनन प्रशोधन तथा निकासी कार्यलाई मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ । ४. भएका वन सम्पदाको उपयोगको अवस्था अध्ययन गरी वन विकास तथा सिमसार क्षेत्रको गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ५. भू क्षय नियन्त्रणका लागि बायोईन्जिनियरिंग प्रविधिको उपयोग, सिमसार क्षेत्रको उचित संरक्षणका लागि वृक्षारोपण, पोखरी जस्ता अभियान सञ्चालन गरी जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण गरिनेछ । ६. नगरपालिकाले भूमि संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनको ठोस तथा दीर्घकालीन नीति लिनेछ । ७. अनावृष्टि, अतिवृष्टि, अल्पवृष्टी रोक्न सूचना दिने संयन्त्र स्थापना गरिनेछ ।
१.२ः जैविक तथा स्थानीय प्रविधिलाई प्रवर्द्धन गरी भूसंरक्षण गर्ने ।	१. नदी कटान हुने विभिन्न वडाहरूमा बाँस, निगालो खेती तथा बायोइञ्जिनियरिङ विधि प्रवर्द्धन गरी नदी कटान न्यूनीकरणमा दिगोपन सुनिश्चित गर्ने प्रयास गरिनेछ । २. वडा स्तरमा नर्सरी व्यवस्थापन गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम विस्तार गरी खाली जमिन, भिरालो क्षेत्र तथा नदी किनारमा वृक्षारोपण गरिनेछ ।
१.३ः पहिरो जाने समस्याको दीर्घकालीन समाधानका लागि उपाय अवलम्बन गर्ने ।	१. सडक नालीहरू व्यवस्थित बनाइनेछ । २. खोला तथा नदी किनारामा दीर्घकालीन तटबन्ध निर्माण गरिनेछ ।

७.२.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ८४: भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	भू–उपयोग नीति, योजना तथा क्षेत्र निर्धारण र कार्यान्वयन	संख्या		१	२०००					२०००	नगरपालिका	
२	चुँदी खोला दोहोरो तटबन्धन	किमि		१४	५०००	५०००	५०००	५०००	८०००	२८०००	प्रदेश/नपा	
३	फाउदी खोला तटबन्धन	कि मि		७	२५००	२५००	३०००	३०००	३०००	१४०००	नगरपालिका	
४	पानीको मुहान संरक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट			२०००	३०००	३२००	३४००	४०००	१५६००	नगरपालिका	
५	भुसंरक्षण सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक		५	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	नगरपालिका	
६	रिचार्ज/प्लास्टिक पोखरी निर्माण	संख्या		३०	१८००	१८००	१८००	१८००	१८००	९०००	नगरपालिका	
७	जोखिमयुक्त सार्वजनिक जग्गाको तारजाली र संरक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट			१२००	१२००	१२००	१२००	१२००	६०००	नगरपालिका	
८	पहिरोको रोकथाम कार्यक्रम (बृक्षारोपण, वायोईन्जिनियरिङ्ग, ग्यावियन वाल)	वटा		१०	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	प्रदेश/नपा	
९	सिंचाई कुलोको वांध तथा तटबन्ध निर्माण, कुलोको सरसफाइ र पानीको निकासको व्यवस्था	वटा		५	६००	६००	६००	६००	६००	३०००	नगरपालिका	
१०	जलाधार क्षेत्र संरक्षण तथा विकास	एकमुष्ट			२४००	२८००	३१००	३२००	३५००	१५०००	नगरपालिका	
	भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापनको जम्मा				१९६५०	१९०५०	२००५०	२०३५०	२४२५०	१०३३५०		

तालिका ८५: भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	भू—उपयोग नीति, योजना तथा क्षेत्र निर्धारण र कार्यान्वयन	संख्या	१	२०००	४.१	१२	३	८	३	१
२	चुँदी खोला दोहोरो तटबन्धन	किमि	१४	२८०००	४.१					
३	फाउदी खोला तटबन्धन	कि मि	७	१४०००	४.१					
४	पानीको मुहान संरक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट		१५६००	४.१	१२	३	८	३	१
५	भुसंरक्षण सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक	५	७५०	४.१	१२	३	८	३	१
६	रिचार्ज/प्लास्टिक पोखरी निर्माण	संख्या	३०	९०००	४.१	१२	३	८	३	१
७	जोखिमयुक्त सार्वजनिक जग्गाको तारजाली र संरक्षण कार्यक्रम	एकमुष्ट		६०००	४.१	१२	३	८	३	१
८	पहिरोको रोकथाम कार्यक्रम (बृक्षारोपण, वायोईन्जिनियरिङ्ग, ग्यावियन वाल)	वटा	१०	१००००	४.१	१२	३	८	३	१
९	सिंचाई कुलोको वांध तथा तटबन्ध निर्माण, कुलोको सरसफाइ र पानीको निकासको व्यवस्था	वटा	५	३०००	४.१	१२	३	८	३	१
१०	जलाधार क्षेत्र संरक्षण तथा विकास	एकमुष्ट		१५०००	४.१	१२	३	८	३	१
भूमि तथा जलाधार व्यवस्थापनको जम्मा				१०३३५०						

७.२.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ८६: भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	नगरपालिका क्षेत्र भित्र भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।	संरक्षित भूक्षय संवेदनशील क्षेत्र	सङ्ख्या	५०	५०	५०	५०	५०	५०	५०	नगरपालिका प्रोफाइल, सम्वन्धित शाखा प्रतिवेदन	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापनका क्षेत्रमा थप कार्यक्रमहरू भएको हुने
असर	वातावरणमैत्री र जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित हुने गरी स्वच्छ एवम् सफा वातावरण सहितका विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनेछ ।	भूसंरक्षण कार्य योजना तयार भई कार्यान्वयन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		संरक्षित जलाधार क्षेत्र	सङ्ख्या	२	२	२	३	३	३	३		
प्रतिफल	भूसंरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम हुनेछ ।	बाढी तथा पहिरो नियन्त्रणकालागि तटबन्ध निर्माण	कि.मि.	१५	२०	२५	३०	३५	४०	४५		
		संवेदनशील क्षेत्रको बाढी नियन्त्रण	कि.मि	२	४	६	८	१०	१२	१२		
	प्राकृतिक स्रोत साधनलगायत स्थानीय सम्पदाहरूको संरक्षण हुनेछ	स्थानीय विपद् तथा भुसंरक्षण योजना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
	स्थानीय स्रोत साधनहरूमा बाढी तथा पहिरो पर्ने प्रभाव कम हुनेछ	बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र पहिचान	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
		बाढी तथा पहिरो जोखिम क्षेत्र नक्साङ्कन	सङ्ख्या	०	१	१	३	३	३	३		

७.३ वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापन

७.३.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिकामा हरित पूर्वाधार विकासका ठूला आयोजनाहरू नभएता पनि वैकल्पिक ऊर्जा क्षेत्रमा नीतिगत रूपमा प्रवर्द्धन गर्ने, सौर्य ऊर्जालाई बढावा दिने, खाना पकाउने स्रोतको उपभोगमा दाउराको प्रयोग कम गर्दै जाने, दुर्गम वडाहरूमा वायो ग्याँस निर्माणमा अनुदान उपलब्ध गराउने लगायतका कार्यक्रमहरू भैरहेको अवस्था छ । नगरपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनकालागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । नगरपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा समाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

अझैपनि ग्रामीण वडाका घरधुरीहरूमा खाना पकाउनकालागि दाउराको प्रचलन यथावतै छ । नगरपालिका क्षेत्र भित्रका करिव ४७.४७ प्रतिशत घरधुरी मात्रै धुवाँ मुक्त रहेको तथ्याङ्कले देखाउछ । त्यसै गरी वन पैदावारमा आधारित उद्योग धन्दा पनि बढेकै छन् । विकास निर्माणका कार्यहरू वातावरण पक्षलाई कम महत्त्व दिने एउटा संस्कृतिनै बनेको छ । जलवायु परिवर्तनले मौसमी पात्रोमा परिवर्तन आएको छ । बालीनालीमा नयाँ किरा तथा रोगहरू उत्पन्न हुने गरेको छ । व्यवस्थित फोहरमैला विसर्जन केन्द्र निर्माण सम्पन्न नहुँदा फोहरमैला व्यवस्थापनमा कठिर्नाइ उत्पन्न भएकोछ । पानीका स्रोत सुक्दै गएका छन् भने विभिन्न किसिमको रोग लाग्नु, कुपोषण, तनाव, विद्यार्थी विरामी भई पठन पाठनमा समस्या र खेती फसलमा कमी आएको छ । वातावरणको प्रभावहरू क्रमसः स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा समेत देखिन थालेका छन् ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौती

नगरपालिकाका मुख्य बजार लगायतका क्षेत्रहरू बजार केन्द्रका रूपमा विकास भइरहेको हुँदा ती क्षेत्रमा प्लास्टिक र सिसा जन्य फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धी समस्या क्रमशः देखा पर्न थालेको देखिन्छ । अधिकांश सडकको अवस्था कच्ची वा धुले रहेको हुँदा धूलो व्यवस्थापनमा समस्या, सरसफाइ सम्बन्धी चेतनाको कमी, वातावरण तथा स्वच्छता सम्बन्धी नीतिको अभाव, पानीको स्रोतको कमी एवं हरियाली क्षेत्र वृद्धि गर्ने कार्यक्रम नहुनु मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ । दाउरा उपयोग घटाउन नसकिएको तथा सोको कारण आगलागीका घटनाको जोखिममा वृद्धि, वातावरण प्रदूषण घटाउने कार्यहरू नभएको र बढ्दै गएको स्वास्थ्य समस्याहरूमा कमी ल्याउन नसकिएको, वैकल्पिक ऊर्जा वा बायो मास, सौर्य ऊर्जा, विद्युतको उपयोगमा प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु प्रमुख समस्या र चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

फोहर व्यवस्थापनका नाममा फोहरहरू खोला खोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रबृति देखिन्छ । यसरी फालिएको फोहर बर्सातका समयमा पानीले बगाएर सेती नदी लगायतका खोला खोल्सा तथा नदीका तल्लो भाग सम्म पुऱ्याएर प्रदूषणलाई विस्तारित गर्दछ ।

फोहर मैला व्यवस्थापनका लागि विसर्जन केन्द्र टको स्थायी व्यवस्थापन हुन सकिरहेको छैन । प्लाष्टिक जन्य फोहरको दिनानुदिन बढ्दै गएको र यसको नियन्त्रणको लागि वैकल्पिक व्यवस्था दिन नसक्नाले नगरपालिकाको

सरसफाइमा समस्या देखिएको छ । स्रोतमा फोहरको उचित वर्गिकरण (कुहिने फोहर, नकुहिने फोहर, धातु सिसा जन्य फोहर र अस्पतालजन्य) गर्न नसक्नु र यसको कडाइका साथ कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकामा जनप्रतिनिधि सहितको संरचना बन्न नसक्नु पनि फोहर मैला व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसक्नुका कारणहरू हुन् । सार्वजनिक शौचालयहरूको अभाव रहेकोछ भने कतिपय घरधुरीमा खानेपानीको व्यवस्था छैन । पूर्ण सरसफाइमा अझै पनि कमि कमजोरी छन् । विद्यालयहरूमा सेनिटरी प्याडको बिर्सजन एवं किशोरीमैत्री शौचालय लगायतका समस्याहरू यथावत छन्।

७.३.३ सम्भावना तथा अवसर

वातावरण संरक्षण तथा फोहर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धी दीर्घकालीन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने, ध्वनि तथा वायु प्रदूषण नियन्त्रणका लागि स्थानीयहरूलाई अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी सचेतना वृद्धि गर्ने, वातावरण सरसफाइ समूह/समिति परिचालन गरी वातावरण संरक्षण तथा स्वच्छताका कायम गर्ने, सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी फोहर न्यूनीकरण, प्रशोधन तथा प्रयोग जस्ता विधिहरू अवलम्बन गरी फोहर मैलाको व्यवस्थापन तथा स्रोतमै न्यूनीकरण गरी गाउँलाई सुन्दर बनाउने स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यमा सडक, विद्यालय, सार्वजनिक क्षेत्र एवं खुल्ला क्षेत्रहरूमा फलफूल तथा वृक्षारोपण गर्दै हरियाली पार्क क्षेत्रहरू निर्माण गर्ने सम्भावनाहरू रहेको छ ।

७.३.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

<u>लक्ष्य</u>

वातावरण संरक्षण गर्दै गुणस्तरीय र दिगो सरसफाइ सेवा विस्तार गर्ने ।

<u>उद्देश्य</u>

१. समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।
२. सरसफाइ सुविधाको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु।

३.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ८७: फोहोर मैला व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: समुदायका पायक पर्ने स्थानहरूमा फोहर सङ्कलनको व्यवस्था मिलाउनु ।	
१.१: समुदायका घना बस्ती भएको ठाउँ, हाटबजार लाग्ने र सेवा प्रदायक कार्यालय भएका स्थानहरूमा फोहर मैला व्यवस्थापनको गुरु योजना बनाई फोहोर सङ्कलनको व्यवस्था गर्ने ।	१. समुदायका फोहर मैलालाई जम्मा गर्ने, प्रशोधन गर्ने र डिस्पोज गर्ने पूर्वाधारहरू बनाइनेछ। २. प्रत्येक घना बस्ती, बजार र बजार-उन्मुख ठाउँहरूमा डम्पिङ साइटको व्यवस्था गरी फोहर मैला व्यवस्थापन गरिनेछ । ३. फोहर मैला व्यवस्थापनको गुरुयोजना बनाइनेछ। ४. वडाका बस्ती र फोहर मैलाको अनुमानित उत्सर्जनको हिसाबले त्यस्ता ठाउँहरूको अध्ययन गरी विवरण तयार पारिनेछ । ५. निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा बजार क्षेत्रको फोहर मैलाबाट बायोग्यास र प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्ने प्रक्रियालाई अगाडि बढाइनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
१.२: नगरपालिका क्षेत्रमा शौचालय तथा सरसफाइको सुनिश्चितता गर्ने ।	१. सबै सामुदायिक भवन तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा शौचालयको व्यवस्था गरिनेछ । २. घरहरूबाट निस्कने फोहोर पानीलाई प्रशोधन गरे पछि मात्र नदी खोला तथा खोल्सामा प्रवाह गर्न मापदण्ड बनाई लागू गरिनेछ। ३. सहरी तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको स्तरवृद्धि गरिनेछ । ४. पूर्ण सरसफाइ कार्यक्रम अन्तर्गत अपाङ्ग मैत्री तथा महिला मैत्री शौचालयको निर्माण गरिनेछ।
उद्देश्य २: सरसफाइ सुविधाको पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु।	
२.१: सरसफाइको पहुँच भएका प्रत्येक घर धुरीमा क्रमिक रूपमा गुणस्तरीय सरसफाइको पहुँच वृद्धि गर्ने।	१. सार्वजनिक स्थानहरूमा आवश्यकता अनुसार फोहर सङ्कलन गर्ने भाँडोको व्यवस्था गरिनेछ । २. बस्ती, टोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ताहरू बाटै समिति गठन गरी सरसफाइ गरिनेछ। ३. फोहर मैला सङ्कलन र व्यवस्थापनकोलागि सामूहिक कोषको व्यवस्था गरी फोहर मैला व्यवस्थापन कार्यलाई दिगो बनाइनेछ ।
२.२: सरसफाइ सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	१. लक्षित समुदायमा फोहरको उचित व्यवस्थापनको लागि जन चेतना सञ्चालन गरिनेछ।

७.३.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ८८: वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	वातवरण मैत्रि हरियो भानु कार्यक्रम - सडक छेउमा विरुवा वृक्षारोपण कार्यलाई निरन्तरता	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
२	प्लाष्टिक न्यूनिकरण तथा वैकल्पिक अभियान	एकमुष्ठ			७५०	७५०	७५०	७५०	७५०	**३७५०**	नगरपालिका	
३	वडा तथा टोल स्तरमा ङ्गगद्घ गभ्रुत्रतघ गतलख गठन गरी वातावरण संरक्षणका कार्यक्रम संचालन	संख्या			५००	५००	५००	५००	५००	**२५००**	नगरपालिका	
५	प्लाष्टिक निषेध, फोहोर मैला वर्गीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि समुदायमा आधारित वडा तथा टोल सरसफाई प्रतिस्पर्धा गराउने र पुरस्कृत गर्ने	पटक		**१**	२००	२००	२००	२००	२००	**१०००**	नगरपालिका	
६	एक वडा एक ग्रिन पार्क निर्माण तथा संचालन	संख्या		**१३**	१४००	१४००	१४००	१४००	१४००	**७०००**	नगरपालिका	
७	प्लाष्टिक मुक्त भानु निर्माण अभियान	पटक		**५**	८५०	८५०	८५०	८५०	८५०	**४२५०**	नगरपालिका	
८	सरसफाई सम्बन्धी सरोकारवालाहरूको अध्ययन भ्रमण कार्यक्रम	पटक		५	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	**७५०**	नगरपालिका	
९	मुख्य बजार क्षेत्रहरू र सार्वजनिक स्थानमा डष्ट विन, कम्पोष्ट विन र खाडलको व्यवस्था गर्ने	स्थान		२८	७५०	७५०	७५०	७५०	७५०	**३७५०**	नगरपालिका	
१०	फोहरमैला विसर्जन केन्द्र निर्माण	पटक		**१**	०	०	१५०००	१००००		**२५०००**	प्रदेश/नपा	
११	मुख्य वजार/वस्ति क्षेत्रहरूको व्यवस्थित फोहर संकलन र व्यवस्थापन	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	**१००००**	नगरपालिका	समाग्री तथा साधन र औजार खरिद
१२	विकास निर्माण कार्यको विभिन्न किसिमका वातावरणीय अध्ययन	पटक		**१०**	१०००	१०००	१२००	१२००	२०००	**६४००**	नगरपालिका	
१३	वातावरणीय परिवर्तन र यसले कृषि उत्पादनमा पारेको प्रभाव सम्वन्धी अध्ययन	पटक		२	०	१०००	०	०	५००	**१५००**	नगरपालिका	
वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापनको जम्मा					**८१००**	**९१००**	**२३३००**	**१८३००**	**९६००**	**६८४००**		

तालिका ८९: वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	वातवरण मैत्रि हरियो भानु कार्यक्रम - सडक छेउमा बिरुवा वृक्षारोपण कार्यलाई निरन्तरता	एकमुष्ठ		२५००	४.१	१३	७	८	३	१
२	प्लाष्टिक न्यूनिकरण तथा वैकल्पिक अभियान	एकमुष्ठ		३७५०	४.१	१३	७	८	३	१
३	वडा तथा टोल स्तरमा Eco child club गठन गरी वातावरण संरक्षणका कार्यक्रम संचालन	संख्या		२५००	४.१	१३	७	८	३	१
५	प्लाष्टिक निषेध, फोहोर मैला वर्गीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि समुदायमा आधारित वडा तथा टोल सरसफाई प्रतिस्पर्धा गराउने र पुरस्कृत गर्ने	पटक	१	१०००	४.१	१३	७	८	३	१
६	एक वडा एक ग्रिन पार्क निर्माण तथा संचालन	संख्या	१३	७०००	४.१	१३	७	८	३	१
७	प्लाष्टिक मुक्त भानु निर्माण अभियान	पटक	५	४२५०	४.१	१३	७	८	३	१
८	सरसफाई सम्बन्धी सरोकारवालाहरूको अध्ययन भ्रमण कार्यक्रम	पटक	५	७५०	४.१	१३	७	८	३	१
९	मुख्य बजार क्षेत्रहरू र सार्वजनिक स्थानमा डष्ट बिन, कम्पोष्ट बिन र खाडलको व्यवस्था गर्ने	स्थान	२८	३७५०	४.१	१३	७	८	३	१
१०	फोहरमैला विसर्जन केन्द्र निर्माण	पटक	१	२५०००	४.१	१३	७	८	३	१
११	मुख्य वजार/वस्ति क्षेत्रहरूको व्यवस्थित फोहर संकलन र व्यवस्थापन	एकमुष्ट		१००००	४.१	१३	७	८	३	१
१२	विकास निर्माण कार्यको विभिन्न किसिमका वातावरणीय अध्ययन	पटक	१०	६४००	४.१	१३	७	८	३	१
१३	वातावरणीय परिवर्तन र यसले कृषि उत्पादनमा पारेको प्रभाव सम्वन्धी अध्ययन	पटक	२	१५००	४.१	१३	७	८	३	१
	वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापनको जम्मा			६८४००						

७.३.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ९०: वातावरण तथा फोहोर मैला व्यवस्थापनका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	आधारभूत सरसफाइमा सुधार गरी समुदाय प्रदूषणमुक्त हुनेछ ।	वायु प्रदूषणको औसत मात्रा (पि पि एम २.५)	माइक्रोग्राम प्रति घन मिटर	-							नगरपालिका प्रोफाइल, सम्वन्धित शाखाको प्रतिवेदन	फोहोरमैला र वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धिभएको हुने, फोहोरमैला व्यवस्थापनमा नगरपालिकाले थप लगानी गरेको हुने वातावरण प्रति जनचेतना वृद्धि भएको हुने
		पुर्ण सरसफाइयुक्त वडा	सङ्ख्या	०	१३	१३	१३	१३	१३	१३		
असर	नगरपालिकामा भरपर्दो र गुणस्तरीय सरसफाइ सेवा विस्तार भएको हुनेछ ।	धुवाँमुक्त घरधुरी	प्रतिशत	४७.४७	५०	५५	६०	६५	७०	७०		
		फोहोरमैला बिसर्जन केन्द्र	सङ्ख्या	१	१	१	२	२	२	२		
	दिगो सरसफाइ व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुधार हुनेछ	फोहोरमैला बिसर्जन नीति	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
प्रतिफल	संक्रामक रोगको फैलावटमा कमी आउनेछ	संक्रामक रोगबाट बिरामी हुने जनसङ्ख्या	प्रतिशत	१	०.१	०.१	०.१	०.१	०.१	०.१		
		नगरटोल सरसफाइकोलागि उपभोक्ता समिति	सङ्ख्या	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०		
		डस्टबिन व्यवस्थापन भएका घरधुरी	प्रतिशत	-	बजार क्षेत्रका सबै घरधुरी							
	प्राविधिकहरूको आधारभूत तथा पुनर्ताजकी तालिम मार्फत सरसफाइको क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न सकिनेछ	फोहोरमैला व्यवस्थापनकालागि दक्ष जनशक्ति	सङ्ख्या	०	५	१०	१५	२०	२५	२५		
		फोहरबाट जैविक मल उत्पादन गर्ने परिवार	प्रतिशत	७५	७५	७५	७५	७५	७५	७५		
		स्थानीय वातावरणमैत्री नीति	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		

वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान तथा चेतना अभिवृद्धि हुनेछ	वातावरण तथा फोहरमैला सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सङ्ख्या	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		
		प्रदुषण मापन केन्द्र	सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१	१		

७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

७.४.१ पृष्ठभूमि

विपद् जोखिम तथा सम्भाव्य क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन भई सो अनुसारको भू—उपयोग पद्धति अवलम्बन गर्ने नीति कार्यान्वयन भएको छैन । विपद्को त्रासले स्थानीयहरू घररबस्ती छाडी अन्यत्र बसाइँसराइ सर्ने सम्मको अवस्था सिर्जना भएकोछ । विपद्को जोखिमले जग्गा र जमिन बिक्री गर्ने वा भू—उपयोग परिर्वतन गर्ने प्रवृति रोक्न सकिएको छैन । पालिका स्तरमा वैज्ञानिक भू—उपयोग प्रणाली स्थापना तथा विपद् न्यूनीकरण गर्न नयाँ प्रविधिको प्रयोग भएका देखिएको छैन ।

भानु नगरपालिकामा करिब ३०० घर विभिन्न प्रकोपको जोखिममा छन् । पालिकाका संवेदनशील क्षेत्रहरू विशेष गरी पहिरो र नदी कटानका कारण जोखिममा छन् भने भूकम्प र डढेलो यहाँका थप चुनौतीहरू हुन् । भानु नगरपालिकामा बर्षातको समयमा स्थानीय खोलामा बाढी आउने गर्छ । त्यस्तै बाढी र पहिरोको जोखिम विशेष गरी वर्षा याममा (असार, साउन, भदौ) हुने गर्दछ र आगो र महामारीको जस्ता जोखिमहरू खडेरीको (चैत्र, वैशाख) मौसममा हुने गर्दछ । यस्ता बाढी र पहिरोको जोखिमहरूबाट सडक पूर्वाधारमा क्षति हुने गरेको छ । यस नगरपालिकामा विपद् का कारण मात्र वार्षिक १२ करोड नोक्सान हुने अनुमान छ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौती

भूमिको व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक रूपमा उपयोग हुन नसक्दा विकासका प्रयासहरू दिगो नहुने जोखिम रहेको छ । विपद् प्रतिकार्यका लागि सामुदायिक तथा संस्थागत क्षमता कम हुनु नगरपालिकाको प्रमुख चुनौतीका रूपमा रहेको छ । नाङ्गा डाँडाहरूमा हुने भूस्खलन, विपद् पूर्व तयारी, न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्यका लागि समुदायस्तरमा ज्ञान, सीप र संयन्त्रको कमी रहेको छ । प्रमुख वस्तिहरूमा सामुदायिक आश्रय स्थलहरू छैनन् । आपत्कालिन सेवाका लागि पर्याप्त एम्बुलेन्स सेवा तथा दमकलको व्यवस्था नहुनु, विपद् आइपर्दा आवश्यक पर्ने न्यूनतम औषधी एवम् उपकरणहरूको व्यवस्था नहुनु, पालिकामा शव वाहन सेवा नहुनु, विपद् पूर्व सूचना प्रणालीको अभाव जस्ता समस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन् ।

जलवायु परिवर्तन जन्य जोखिम उच्च भए पनि विपद् प्रतिरोधी कृषि बालीहरूको विस्तार हुन सकेको छैन । जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न वा अनुकूलन गर्न ज्ञान, सीप र संयन्त्र विकासमा त्यति ध्यान पुग्न सकेको देखिँदैन । अव्यवस्थित भू–उपयोग तथा अनियन्त्रित भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कारणले वातावरणीय सन्तुलनमा नकारात्मक असर परेको छ । गाउँ क्षेत्रमा जम्मा हुने प्लास्टिक जन्य फोहर मैला एवं स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्किने फोहरहरूले समेत वातावरणमा प्रतिकूल असर पारेको छ ।

७.४.३ सम्भावना तथा अवसर

नगरपालिकाले स्वच्छ तथा सफा वातावरणको निर्माण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनका लागि अघि सारेका नीतिगत प्रयास सकारात्मक छन् । नागरिक स्तरमा केही हद सम्म ज्ञान तथा

चेतना अभिवृद्धि भएको छ । नगरपालिकामा जलवायु परिवर्तनबाट भौतिक, आर्थिक तथा सामाजिक संरचनाहरूमा पर्नसक्ने प्रभाव न्यून गर्न तथा आर्थिक विकास तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

विपद् पूर्व तयारी कार्यकालागि मोबाइल एसएमएस मार्फत सूचना दिने तथा विपद् संकटान्मुख बस्ती स्थानान्तरणको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विपद् न्यूनीकरणमा गर्न सकिने सम्भावना छ ।

७.४.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति. कार्यक्रम तथा आयोजना

<u>लक्ष्य</u>

विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी ल्याउने ।

<u>उद्देश्य</u>

१. जोखिम न्यूनीकरणकालागि सम्भाव्य ठाउँहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु।
२. मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी नगरपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।
३. जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु ।

४.५ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

तालिका ९१: विपद् व्यवस्थापनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: जोखिम न्यूनीकरणका लागि सम्भाव्य ठाउँहरूको पहिचान गरी पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास गर्नु ।	
१.१: विपद् रोकथाम मार्फत विपद् न्यूनीकरण गर्दै विपद् उत्थानशील समाजको निर्माण गर्ने ।	१. पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन गरिनेछ । २. विपद् सूचना केन्द्र, आपत्कालिन कार्य सञ्चालन केन्द्र, खोज तथा उद्धार, जोखिम लगायतका कार्यहरू गर्न अधिकार सम्पन्न विपद् व्यवस्थापन समिति स्थापना गरी एक द्वार प्रणालीबाट उक्त कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ । ३. विपदबाट हुन सक्ने क्षति कम गर्न विकास निर्माणमा र स्थानीय स्तरको योजना तर्जुमामा जोखिम व्यवस्थापनलाई आन्तरिकीकरण गरिनेछ । ४. विपद् जोखिम पूर्व तयारी र जोखिम न्यूनीकरणमा स्थानीय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
१.२: सरोकारवालाहरूको समन्वय र संलग्नतामा विपद् व्यवस्थापन कार्यहरूलाई प्रभावकारी रूपले सञ्चालन गर्ने ।	१. विपद् सम्बन्धी जोखिम तथा प्रकोपबारे जानकारी एवम् तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न विपद् व्यवस्थापन एकाइहरू स्थापना गरिनेछ । २. नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापनसँग कार्य गर्ने सम्बन्धित निकायहरूलाई सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, प्रक्षेपण जस्ता विषयहरूमा तालिमको व्यवस्था गरिनेछ । ३. नगरपालिका कार्यरत सरकारी, निजी, सहकारी, स्थानीय निकाय, गैरसरकारी क्षेत्र लगायत स्थानीय समुदाय तथा सरोकारवालाहरूलाई विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएका पालिकाहरूमा अवलोकन भ्रमण गराइनेछ । ४. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्व तयारी गर्ने कार्यहरूमा सम्बन्धित विपद् व्यवस्थापन एकाइहरू बीच समन्वयात्मक सहभागिता कायम गरिनेछ ।
१.३: विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने प्रभावकारी	१. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी गोष्ठी, अन्तरक्रिया र विचार आदान प्रदानका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
प्रचार/प्रसारका कार्यहरू सञ्चालन गर्ने ।	२. नगरपालिकामा कार्यरत निकायहरूले आ आफ्नो वार्षिक कार्य योजनामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रचार प्रसारका कार्यहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । ३. विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विशेष रूपले अध्यापन गराउन विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाको पाठ्यक्रममा विपद् व्यवस्थापन विषयलाई समावेश गरिनेछ । ४. विद्यालय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयहरूको कक्षा सञ्चालन गरिनेछ । ५. विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी उत्कृष्ट कार्य भएको जिल्लाहरूमा सम्बन्धित विषयका शिक्षक तथा कर्मचारीलाई अध्ययन भ्रमण गराइनेछ ।
उद्देश्य २ः मानव सिर्जित तथा प्राकृतिक कारणबाट हुने प्रकोप/विपद्‌को जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी नगरपालिकालाई कम प्रकोप/विपद् जोखिम हुने क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।	
२.१ः विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान, संरक्षण, रोकथाम, पुनः स्थापना र स्थानान्तरण गर्ने ।	१. बाढी, चट्याङ, डुबान, खानी तथा उद्योग क्षेत्र आदिका आधारमा बढी विपद् संवेदनशील क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूबाट बस्ती अन्यत्र सारी व्यवस्थित एवम् सुविधा सम्पन्न बनाइनेछ । २. जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी सम्भाव्यता अध्ययनका आधारमा पुनः स्थापना तथा स्थानान्तरण गरिनेछ । ३. भूकम्पको जोखिमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी नयाँ निर्माण हुने सम्पूर्ण भौतिक संरचनालाई भूकम्प प्रतिरोधी बनाइनेछ। ४. साथै निर्माण भइसकेका संरचनाहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रवलीकरण गर्न जोड गरिनेछ ।
उद्देश्य ३ः जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु ।	
३.१ वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन सम्बन्धी कार्य गर्ने ।	१. बजार क्षेत्रमा वायु, ध्वनि प्रदूषणको स्तर चेक जाँच गरी मापदण्ड बनाइ चेतना अभिवृद्धि गर्दै प्रदूषण नियन्त्रण गर्न सरोकारवालासँग समन्वय गरिनेछ। २. भानु नगरपालिकालाई वातावरण मैत्री नगरपालिकाको रूपमा विकास गरिनेछ। ३. पूर्वाधारका योजनाहरूमा जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण तथा अनुकूलन गर्न उत्थानशील योजना कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७.४.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ९२: विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१	नगर स्तरको विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम	पटक		२५	८००	१०००	१२००	१३००	१४००	५७००	नगरपालिका	(समिति गठन तथा पुर्नःगठन, खोज उद्धार सामग्री, कृत्रिम अभ्यास, प्राथमिक उपचार तथा खोज उद्धार तालिम)
२	आपतकालिन उद्धार कार्य संचालन केन्द्र निर्माण	संख्या		१ भवन				२००००	३००००	५००००	संघ/प्रदेश	
४	ड्रोन सर्वेक्षणद्वारा विपद जोखिम नक्सांकन कार्यक्रम	संख्या			१३००					१३००	नगरपालिका	
५	विपद् पूर्व तयारी सम्बन्धि सुचना प्रशारण कार्यक्रम	पटक			३००	३००	३००	३००	३००	१५००	नगरपालिका	
६	विपद् पूर्व सूचना उपकरण जडान कार्यक्रम (जनाउ घण्टी पुनः सचालन)	संख्या		१	५००					५००	नगरपालिका	
८	वडामा विपद व्यस्थापन समिति गठन र पुनःगठन तथा परिचालन	पटक		१६	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	नगरपालिका	
९	विपद जोखिम न्यूनीकरण कार्यका लागि सामग्री खरिद कार्यक्रम	एकमुष्ठ			२५००	२५००	२५००			७५००	नगरपालिका	
१०	सामुदायिक विपद् रेस्पोन्स र स्वयंसेवक व्यवस्थापन र परिचालन कार्यक्रम	एकमुष्ट			३००	३००	४००	४००	५००	१९००	नगरपालिका	
११	महामारीजन्य रोग तथा अन्य विपद्को प्रतिकार्यका लागि व्यवस्थापन कोषको स्थापना र सञ्चालन	एकमुष्ट			२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	नगरपालिका	
१२	तटवन्ध र वायोईन्जिनियरिङ् कार्यक्रम	कि.मि.		२५	५००००	५००००	५००००	५००००	५००००	२५००००	सघ/प्रदेश/नपा	

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (रू.हजारमा)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा		
१३	स्थानीय विपद् तथा वातावरण उत्थानशिल योजना तयारी र अध्यावधिकरण	वटा		१	१०००					१०००	नगरपालिका	
१४	जलवायु परिवर्तन र विपदको प्रभाव न्यूनिकरण सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको जम्मा					५९५००	५६९००	५७२००	७४८००	८५०००	३३३४००		

तालिका ९३: विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलवायू संकेत
१	नगर स्तरको विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम	पटक	२५	५७००	४.१	१३	७	८	३	१
२	आपतकालिन उद्धार कार्य संचालन केन्द्र निर्माण	संख्या	१ भवन	५००००	४.१	१३	७	८	३	१
४	ड्रोन सर्वेक्षणद्वारा विपद जोखिम नक्सांकन कार्यक्रम	संख्या		१३००	४.१	१३	७	८	३	१
५	विपद् पूर्व तयारी सम्बन्धि सुचना प्रशारण कार्यक्रम	पटक		१५००	४.१	१३	७	८	३	१
६	विपद् पूर्व सूचना उपकरण जडान कार्यक्रम (जनाउ घण्टी पुनः सचालन)	संख्या	१	५००	४.१	१३	७	८	३	१
८	वडामा विपद व्यस्थापन समिति गठन र पुनःगठन तथा परिचालन	पटक	१६	१५००	४.१	१३	७	८	३	१
९	विपद जोखिम न्यूनीकरण कार्यका लागि सामग्री खरिद कार्यक्रम	एकमुष्ठ		७५००	४.१	१३	७	८	३	१

क्र. सं.	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१०	सामुदायिक विपद् रेस्पोन्स र स्वयंसेवक व्यवस्थापन र परिचालन कार्यक्रम	एकमुष्ट		१९००	४.१	१३	७	८	३	१
११	महामारीजन्य रोग तथा अन्य विपद्को प्रतिकार्यका लागि व्यवस्थापन कोषको स्थापना र सञ्चालन	एकमुष्ट		१००००	४.१	१३	७	८	३	१
१२	तटवन्ध र वायोईन्जिनियरिङ् कार्यक्रम	कि.मि.	२५	२५००००	४.१	१३	७	८	३	१
१३	स्थानीय विपद् तथा वातावरण उत्थानशिल योजना तयारी र अध्यावधिकरण	वटा	१	१०००	४.१	१३	७	८	३	१
१४	जलवायु परिवर्तन र विपदको प्रभाव न्यूनिकरण सम्वन्धी सचेतना कार्यक्रम	पटक		२५००	४.१	१३	७	८	३	१
	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको जम्मा			**३३३४००**						

७.४.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ९४: विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रभाव	विपदबाट हुने मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र पर्यावरणीय क्षतिमा कमी आएको हुनेछ ।	विपदबाट क्षती भएको रकम	रू. करोड	१०	१०	८	६	४	२	२	नगरपालिकाको प्रोफाइल, सम्वन्धित शाखाको प्रतिवेदन	विपद् सम्बन्धमा नगरपालिका तथा समुदाय सम्बेदनशील भएको हुने
		विपद्जन्य घटनाबाट विगत ३ वर्षको औसत मानवीय क्षति सङ्ख्या	सङ्ख्या	-	०	०	०	०	०	०		

विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
असर	विपद् जोखिमको पूर्वानुमान सूचना र उद्धारका लागि प्रभावकारी सूचना प्रणालीको व्यवस्थापन भएको हुनेछ	प्रमुख नदी/खोलामा बाढी सूचना प्रणाली स्थापना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		आपतकालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		विपद् व्यवस्थापनलागि खुल्ला क्षेत्र र स्थान	सङ्ख्या	११	११	१३	१३	१३	१३	१३		
प्रतिफल	विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य योजना विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापन योजना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		स्थानीय विपद जोखिम न्युनीकरण तथा जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
	सूचना/तथ्याङ्क सङ्कलन सही र सरल रूपमा प्राप्त हुने संयन्त्र विकास हुनेछ	विपद् व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ-संस्थाहरू	सङ्ख्या	१	२	२	३	३	३	३		
		विपद् व्यवस्थापन स्थानीय कोष	रू. लाखमा	०	२०	५०	५०	५०	५०	५०		
	सरोकारवाला र स्थानीय जनसमुदायहरूको क्षमता अभिवृद्धि हुनेछ	सामान्य खोज उद्दारमा तालिमप्राप्त जनशक्ति	सङ्ख्या	०	५	७	९	१०	१२	१२		
		तालिम प्राप्त स्वयम् सेवक	सङ्ख्या	०	५	७	९	१०	१२	१२		
		वस्तीकालागि अयोग्य स्थानमा बसोबास गरेका घरधुरी	संख्या	३००	२५०	१५०	१००	५०	०	०		

परिच्छेद ८: संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

स्थानीय शासनको प्रभावकारी सञ्चालन, परिणाममुखी विकास तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहको लागि संस्थागत संरचना, दक्ष मानव संसाधन, संस्थागत क्षमताको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय सरकारको संस्थागत विकास तथा सुशासनबाट मात्र संघीयता अनि राज्य प्रणालीको सुदृढ हुन सक्दछ । तीनै तहको सरकारहरूले विधिको शासनको मूल्य तथा मान्यता अनुरूप नागरिक संलग्नता, जवाफदेहिता, पारदर्शिता र भ्रष्टाचारमुक्त अवस्थाको सिर्जना र सञ्चालित विकास कार्य तथा प्रवाहित सेवाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी विकास कार्यलाई नतिजा मुखी बनाउनु आवश्यक छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तहका सरकारहरूबाट सम्पादन हुने सबै काम तथा सेवालाई सरल, सुव्यवस्थित, सेवाग्राहीमैत्री र जबाफदेही बनाई नागरिक प्रति उत्तरदायी हुने अपेक्षा गरेको छ । दिगो विकास लक्ष्यले संस्थागत विकास र सुशासनलाई समेत महत्त्व दिएको छ । दिगो विकास लक्ष्यहरू मध्ये लक्ष्य–१६ (शान्ति, न्याय र सुदृढ संस्थाहरू) र लक्ष्य–१७ (लक्ष्यहरूका निम्ति साझेदारी) यस क्षेत्रसँग जोडिएका लक्ष्यहरू हुन् । सुशासन तथा संस्थागत विकास योजना अन्तर्गत कानुन, नीति र सुशासन, सङ्गठन तथा क्षमता विकास, जवाफदेहिता, राजस्व तथा स्रोत व्यवस्थापनका क्षेत्र पर्छन् ।

८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको तीन तहको संघीय संरचनामा जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकारका रूपमा स्थानीय सरकारले स्थानीयस्तरमा विकास निर्माण तथा सेवा प्रवाहमा क्रियाशिल रहेका छन् । जनअपेक्षाको सम्बोधन, सहज सेवा प्रवाह तथा विकास निर्माणमा स्थानीय सरकार मुख्य रूपमा जिम्मेवार रहेका छन् । तसर्थ संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षाअनुसार कुशल, पारदर्शी र जवाफदेही ढंगले स्थानीय सरकार सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभाबकारी बनाउने दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको छ ।

बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशीलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरुरी छ । स्थानीय सरकारले संगठन तथा व्यवस्थापन, क्षमता विकास र अन्तर सरकार, समुदाय, सहकारी, निजी तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ । यसलाई मध्यनजर गर्दै नगरपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभाबकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय नीति, कानुन, संगठन तथा क्षमता विकास, राजस्व तथा श्रोत परिचालन र योजना व्यवस्थापनसम्बन्धी योजनाको प्रारूप तय गरिएको छ ।

८.१.१ पृष्ठभूमि

आवधिक योजना आफैंमा संस्थागत विकास तथा सुशासनको एक प्रमुख रणनीति भएको कारण संस्थागत विकास, क्षमता विकास र सुशासन र योजना कार्यान्वयन जस्ता पक्षहरूलाई यस भित्रको प्रमुख साधन तथा माध्यमको रूपमा लिइएको छ । जबाफदेही, पारदर्शी र परिणाममुखी शासकीय व्यवस्था र सार्वजनिक सेवाहरूमा **सबै नगरपालिकावासीको पहुँचको** सोच सहित नगरपालिकाको सुशासन प्रवर्द्धन गर्नका लागि फुस्रेटारमा रहेको प्रमुख प्रशासकीय भवनबाट नागरिकलाई सेवा प्रवाह गर्ने गरेको छ । सार्वजनिक सुनवाइ, सामाजिक परीक्षण र सार्वजनिक परीक्षण प्रणालीको उपयोग मार्फत सेवा प्रवाह र सुशासनको प्रत्याभूत हुँदै आएको छ । गुनासो पेटिका, बेवसाइट, सामाजिक संजाल, फेसबुक र हेल्लो

सरकार जस्ता सूचना संम्प्रेणका विभिन्न तरिका प्रयोग गरी जनसरोकारका विषयहरू सम्बोधन तथा सार्वजनिक गर्ने कामहरू हुँदै आएको छ ।

सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउदै लगिएको छ । उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालन हुने योजनाको लागि योजना सफ्टवयर मार्फत सञ्चालन गर्ने सुरुवात भएको छ । सुशासनका कायम राख्नका लागि पालिका स्तरमा नागरिक बडापत्र राख्ने, सूचना पाटी तथा गुनासो पेटिका व्यवस्थापन र विद्युतीय हाजिरी एवं सि.सि. क्यामेरा जडान लगायत रहेका छन् । नव निर्वाचित जनप्रतिनिका साथ साथै प्राविधिक र अप्राविधिक सबै कर्मचारीहरूलाई विभिन्न समयमा क्षमता विकास लगायतका तालिमहरूको व्यवस्था हुने गरेको छ । नगरपालिकाको सूचनाहरू वेवसाईटमा मार्फत सार्वजनिकिकरण गर्ने गरिएको छ । हालसम्म पालिकाद्वारा स्विकृत नीति तथा कानुनको सङ्ख्या ३४ रहेका छन् । नगरपालिकाको सेवा प्रवाह तथा विकासलाई सशक्त रूपमा सञ्चालन तथा अनुगमन गर्न विरूवा नगर कार्यपालिकामा जम्मा ५ वटा विभिन्न बिषयगत समितिहरू रहेकाछन्। सवै वडाहरूमा मेलमिलाप केन्द्र स्थापना भएको छ र सामान्य विवादको आपसी छलफल र मेलमिलापको माध्यमबाट निरुपण गर्ने गरिएको छ । नगरपालिकामाबाट हुने सबै आर्थिक कारोवारको लेखांकन चुस्त, दुरुस्त, यथार्थ र समयमा नै विवरण प्राप्त गर्ने गरी सुत्र प्रणाली मार्फत कार्य थालनी गरिएको छ ।

भानु नगरपालिकामा १३ वटा वडा कार्यालयहरू सञ्चालनमा छन् । वडा कार्यालयहरू न्यूनतम जनशक्तिबाट संचालन भै आएको छ । नगरपालिकाको योजना कार्यान्वयन गर्नलाई जम्मा १८६ जना कर्मचारीको व्यवस्था छ ।

८.१.२ समस्या तथा चुनौती

आवश्यक सबै ऐन, कानुन र कार्यविधि तर्जुमा पूर्ण रूपमा भई नसक्नु, व्यवस्थित र प्रविधियुक्त सेवा प्रदायक शाखा, उपशाखाहरू नहुनु, घुम्ती सेवाहरू नियमित नहुनु, विद्युतीय सेवा प्रवाहमा विविधता हुन नसक्नु र नगरपालिका बासीमा प्रविधि सम्बन्धी ज्ञानमा कमी आदि प्रमुख समस्या हुन् । त्यस्तै, दक्ष कर्मचारी पर्याप्त नहुनु, आवश्यक मात्रामा जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूको क्षमता विकास नहुनु, कर्मचारीहरूको सरुवा भइरहनु, क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक बडापत्र कार्यान्वयन नहुनु, कर्मचारीहरूको कार्य विवरण तयार भए पनि पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन नहुनु, केही वडा कार्यालयहरूको सुविधा सम्पन्न आवश्यक पूर्वाधार निर्माण नहुनु, कर्मचारीहरूको नियमित कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन अनुसार क्षमता अभिवृद्धि हुन नसक्नु, तथ्याङ्कीय आधार तयार भैनसक्नु, योजनाका आधारमा बजेट नभई बजेटका आधारमा योजना बन्नु, र टुक्रे योजना उल्लेख्य हुनु आदि प्रमुख समस्या हुन् ।

परम्परागत शासनमुखी कार्य प्रवृत्तिलाई सेवामुखी तथा सेवाग्राही प्रति उत्तरदायी प्रशासनिक संरचनामा बदल्नु, क्षमतावान् र गुणस्तरीय कर्मचारीको पदपूर्ति गर्नु, शासकीय प्रणालीमा पारदर्शीता तथा जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नु, सार्वजनिक क्षेत्रमा सदाचार पद्धतिको विकास गर्नु, विकास निर्माणका कार्यहरू समयमै गुणस्तरीय ढङ्गले सम्पन्न गरी आम नागरिकको स्थानीय सरकार प्रति विश्वास आर्जन गर्नु नगरपालिकाका चुनौती हुन् ।

८.१.२ सम्भावना तथा अवसर

सांगठनिक प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन आफ्नै कानुन बनाउने अधिकार हुनु, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन नजिकबाट गर्न सक्नु, नेपाल सरकारको सेवा प्रवाह सम्बन्धी मापदण्ड हुनु, संघीय सरकारबाट स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कन कार्यविधि तयार भई कार्यान्वयनमा आउनु, सुशासन नगरपालिकाको प्राथमिकतामा पर्नु, गैसस, नागरिक समाज र स्थानीय समूहको सहयोग प्राप्त हुने अवस्था हुनु, भ्रष्टाचार मुक्त उत्तरदायी र पारदर्शी कार्य संस्कृतिको विकासमा जनचासो र चेतना बढ्दै गएकोले राज्यबाट प्रदान गरिने सेवा र सुविधालाई थप सेवाग्राही मैत्री बनाउन सकिन्छ भने सङ्घीयता को मूल मर्म बमोजिमका कानुनी आधारहरू तयार हुँदै आएको हुँदा नगर कार्यपालिकाको नेतृत्वमा स्थानीय स्तरको विकासको सम्भावना बढेको छ ।

नगरपालिकाको विकासमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको सक्रियता बढेको छ । जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरू बीच सेवा प्रवाहलाई चुस्त र दुरुस्त बनाउनका लागि छलफल हुनु, सेवा प्रवाहमा आएका गुनासोहरूलाई जनप्रतिनिधिहरूले प्रत्यक्ष सुन्न र देख्न पाउनु, सेवा प्रवाहका लागि विभिन्न तहगत संरचना तयार हुनु आदि अवसरको रूपमा देखिन्छन् ।

८.१.४ उपक्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजना

लक्ष्य

सेवा प्रवाहमा प्रभावकारीता एवं सुशासन अभिवृद्धि गर्नु ।

उद्देश्य

१. सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।
२. सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु ।
३. सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।
४. वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।

रणनीति तथा कार्यनीति

तालिका ९५: सेवा प्रवाह तथा सुशासनका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
उद्देश्य १: सुशासनकालागि कानुनी र नीतिगत पूर्वाधार निर्माण गर्नु ।	
१.१: शासन प्रणाली सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड र कार्यविधिको तर्जुमा गर्ने ।	१. सेवा प्रवाह र सुशासन सम्बन्धी आवश्यक नीति तथा कार्यविधिको तर्जुमा गरिनेछ। २. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको जिम्मेवारी र कर्तव्यलाई स्पष्ट पारिनेछ । ३. सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीको आचारसंहिता पालनाको अनगमन प्रणाली सुदृढ गराइनेछ । ४. सार्वजनिक पदाधिकारीको नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, पदस्थापन, दण्ड र पुरस्कारलाई प्रणालीबद्ध बनाइनेछ । ५. कार्यसम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग घनिष्ठ रूपमा आबद्ध हुने गरी कानुनी व्यवस्था मिलाइनेछ । ६. सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन प्रणाली सुव्यवस्थित गरिनेछ ।
१.२: सार्वजनिक सेवाहरूलाई गुणस्तरीय र	१. सार्वजनिक सेवाप्रवाहलाई गुणस्तरीय समावेशी एवम् सहज बनाउन विद्युतीय शासन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
सर्वसधारणको पहुँचयोग्य बनाउन स्थानीय शासन पद्धति अनुरूपको प्रशासन संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।	२. स्थानीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रशासन संयन्त्रको पुनर्संरचना गरिनेछ।
उद्देश्य २ः सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु ।	
२.१ः नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवामा अधिकारमुखी पहुँच स्थापना गर्ने ।	१. सबै प्रकारका सेवामा सबैको र खास गरी समाजका सीमान्तीकृत र विपन्न समुदायको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ । २. सेवाग्राहीको माग सापेक्ष, सहभागितामूलक विकास प्रक्रियाको अवलम्बन गरिनेछ । ३. विद्युतीय शासन प्रणालीको व्यापक अवलम्बन गरी प्रशासनिक कार्यविधिलाई सरल बनाइनेछ । ४. जनताको गुनासो सिधै अध्यक्षसँग पुग्ने संयन्त्र स्थापित गरी शीघ्र जवाफदेहिता, कारबाही र जानकारीको सुनिश्चितता गरिनेछ । ५. सूचना पविधिको प्रयोग र पहुँच बढाइनेछ ।
२.२ः नगरपालिकाको कार्यसम्पादनलाई उत्तरदायी, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाउने ।	१. गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र र सूचना अधिकारीको भूमिकालाई प्रभावकारी तुल्याइनेछ। २. नैतिकता, आचरण र इमान्दारितालाई कार्य संस्कृतिको रूपमा विकास गरी दण्ड र पुरस्कारलाई व्यवस्थित तुल्याइनेछ । ३. भ्रष्टाचार विरुद्ध शून्य सहनशीलता अपनाइनेछ । भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापमा निगरानी तथा कारबाहीलाई सशक्त बनाउन पालिका स्तरमा कार्यरत सामाजिक संघसस्थाको समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी बनाइनेछ। ४. आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीका साथै वित्तीय जोखिम नियन्त्रण प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ । ५. बेरूजुलाई सार्वजनिक गरिनुका साथै बेरूजुको प्रकृतिका आधारमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गरिनेछ । ६. सेवा प्रवाहलाई जनमैत्री र सेवामूलक बनाउन नागरिक बडापत्र राखिनेछ। ७. सार्वजनिक उत्तरदायी संयन्त्रहरू (सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ, गुनासो व्यवस्थापन, आदि)लाई प्रभावकारी र नियमित गराइनेछ । ८. पालिकाको कार्यक्रमगत क्षेत्र र बजेट, कार्ययोजना, अद्यावधिक प्रगति र जनसरोकारका निर्णयहरू वेबसाइटमार्फत् नियमित रूपमा सार्वजनिक गरिनेछ । ९. गैरसरकारी संस्था र नागरिक समाजसँग समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट सार्वजनिक उत्तरदायित्व अभिवृद्धिमूलक कार्यसम्पादन गरिनेछ । १०. कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनलाई विकास कार्यक्रमको नतिजा, सेवा प्रवाहको गुणस्तरीयता, सेवाग्राहीको सन्तुष्टि आदिसँग आवद्ध गरिनेछ । यसकालागि सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि सर्वेक्षण, गुनासो समाधान, सार्वजनिक सुनुवाइ आदिको मापनलाई समेत आधार बनाइनेछ । ११. सेवा प्रदायकप्रति नागरिकहरूको सन्तुष्टीको स्तर मापन र नियमित पृष्ठपोषण लिइनेछ । यसकार्यमा तेस्रो पक्ष मूल्याङ्कन प्रणाली समेतको अवलम्बन गरिनेछ।
२.३ः सार्वजनिक निकायका काम कारबाही सम्बन्धी सूचनामा नागरिकको पहुँच बढाउनु।	१. सेवा प्रवाहलाई जनमुखी र सेवामूलक बनाउन क्षतिपूर्ति सहितको बडापत्र क्रमशः कार्यान्वयन गर्न गराउन सार्वजनिक निकायलाई उत्प्रेरित गरिनेछ। २. जनगुनासोको व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउन सहयोग गरिनेछ।

रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	३. अत्यावश्यक सार्वजनिक सेवाको पहुँचमा कठिनाइ भोगिरहेको जनतालाई सेवा पुऱ्याउन एकीकृत घुम्ती सेवालाई व्यापक र प्रभावकारी बनाइनेछ।
उद्देश्य ३ः सक्षम, दक्ष, गुणस्तरीय र प्रविधिमैत्री जनशक्तिको विकास गर्नु ।	
३.१ः जनशक्ति विकास गर्ने ।	१. पालिकाकालागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको विकास र उपयोगकालागि एकीकृत जनशक्ति विकास योजना तयार गरिनेछ। २. वार्षिक बजेटको निश्चित प्रतिशत तालिम तथा क्षमता विकास र आवश्यक अनुसन्धानकालागि विनियोजन गरिनेछ । ३. पालिकाका जनप्रतिनिधि र कर्मचारीको आवश्यकता र माग अनसार अभिमुखीकरण तालिम र क्षमता विकासकालागि आधुनिक प्रविधि युक्त तालिम प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ ।
३.२ः अन्तर्सरकार समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउने ।	१. संघीय र प्रदेशसरकारसँग नियमित सम्पर्क र समन्वय स्थापित गरिनेछ । २. पालिकाको विगतका दस्तावेज, आयोजना दस्तावेज र प्रतिवेदनहरूलाई आफ्नो पोर्टल (वेब-साइट) मा राखिनेछ । ३. पालिकाको कार्य सम्पादन र प्रतिवेदन प्रणालीमा प्रदेश स्तरमै एकरूपता आउने गरी प्रदेश सरकारको सहयोग र समन्वयमा सफ्टवेयरको व्यवस्थापन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । ४. नगरपालिका स्तरीय विकास समस्या समाधान समिति गठन तथा कार्यविधि निर्माण गरी समस्या समाधान तथा सहजीकरण संयन्त्रको रूपमा विकास गरिनेछ ।
उद्देश्य ४ः वित्तीय सुशासन कायम गर्नु ।	
४.१ः सार्वजनिक आय—व्यय र खरीद प्रक्रियालाई प्रभावकारी, व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने ।	१. नगरपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको वार्षिक खरीद योजना तयार गरिनेछ। २. संस्थागत पुनर्संरचना र सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण प्रवर्द्धन गरिनेछ । ३. कानुन बमोजिम समयमै खर्च नगरी आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न र उपलब्ध स्रोत र साधनको उचित प्रयोग गर्न आर्थिक वर्षको अन्तिम तीन महिनामा वार्षिक कार्यक्रम संशोधन गर्ने र विनियोजन बजेट अत्याधिक खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा रोक लगाउन उपयुक्त नीति अवलम्वन गरिनेछ । ४. विकास आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टा निर्धारित समयभित्रै गर्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गरिनेछ ।
४.३ः आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षणलाई विश्वसनीय तथा प्रभावकारी बनाउने ।	१. वित्तीय आँकडालाई वस्तुपरक बनाउन तथा अद्यावधिक गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित वित्तीय व्यवस्थापनको सुदृढीकरण गरी विस्तार गरिनेछ। २. बेरुजुलाई नियन्त्रण गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइनुको साथै लेखा उत्तरदायी अधिकारीलाई स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्ने वातावरण बनाइनेछ ।

८.१.५ कार्यक्रम तथा आयोजना

तालिका ९६: संस्थागत विकासका कार्यक्रम तथा आयोजना

क्र .सं	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (हजारमा.रू)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आव.	पाँचौ आव.	जम्मा		
	सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता				**११२००**	**७९००**	**८१००**	**१२०००**	**१५९००**	**५५१००**		
१	पालिकाको सेवा प्रवाहमा टोकन प्रणाली सञ्चालन	एकमुष्ठ		२	२०००	२०००				४०००	नगरपालिका	नगर कार्यपालिका तथा मातहतका कार्यालयहरू
२	सेवा प्रवाह तथा सुशासनकालागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण	सङ्ख्या		१	१५००					१५००	नगरपालिका	
३	ऐन, नियम, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण, प्रविधीकरण तथा प्रकाशन	एकमुष्ठ				१०००				१०००	नगरपालिका	
४	सबै वडामा मेलमिलाप कक्ष स्थापना	सङ्ख्या		१३	१५००	२०००	४५००	७५००	१०५००	२६०००	प्रदेशनपा/	
५	नगर कार्यपालिकाको इजलास व्यवस्थापन	एकमुष्ठ			३०००					३०००	नगरपालिका	
६	विवाद मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
७	सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण	सङ्ख्या			२००	४००	६००	१०००	१४००	३६००	नगरपालिका	
९	पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१०	विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा बृद्धि	एकमुष्ठ			५००	१०००	१५००	२०००	२५००	७५००	नगरपालिका	
११	सामाजिक जवाफदेहिता वृद्धिकालागि सामाजिक) परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षणसञ्चालन (	सङ्ख्या			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	पालिका तथा वडा स्तरीय सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण कम्तीमा वर्षको १ पटक

क्र .सं	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (हजारमा.रू)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आव.	पाँचौ आव.	जम्मा		
१२	जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन	सङ्ख्या			१०००					१०००	नगरपालिका	(सबै वडा र सेवाप्रदायक कार्यलय(
	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास				**२२७००**	**१५७००**	**१७२००**	**१७७००**	**२०४००**	**९३७००**		
१	नगरपालिकाको प्रोफाईल अध्यावधिक - Municipal Digital Profile updates	पटक			२५००		२५००		२५००	७५००	नगरपालिका	
२	वडा कार्यालयहरूमा ईन्टरनेट, र वडा स्तरीय विभिन्न भवनहरूको पूर्वाधार निर्माण	एकमुष्ठ			२०००	२०००	२०००	२०००	२००	८२००	नगरपालिका	
३	Electronic Document Management System स्थापना र संचालन	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
४	नगर श्रोत नक्साङ्न र अध्यावधिकरण	संख्या			१५००					१५००	नगरपालिका	
५	गुनासो सुनुवाई कक्षको स्थापना र सञ्चालन) हटलाइन र नमस्ते भानु एप्सको प्रयोग मार्फत (	संख्या			१०००	१०००				२०००	नगरपालिका	
६	नगर प्रहरीको कार्य जिम्मेवारी सम्वन्धी तालिम	जना			१५००					१५००	नगरपालिका	
७	वडा कार्यालयहरूमा सहायता कक्षको स्थापना र सञ्चालन	संख्या			५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	२५०००	नगरपालिका	
८	विषयगत शाखा र उपशाखाको भौतिक श्रोत साधन व्यवस्थापन	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
९	हरेक वर्ष उत्कृष्ट वडा घोषणा कार्यक्रम विकास निर्माण), सेवा प्रवाह र राजश्व संकलन(	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
१०	न्यायीक समितिको सिकाई भ्रमण तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
११	मेलमिलाप केन्द्रको स्थापना र व्यवस्थापन	संख्या			१०००					१०००	नगरपालिका	

क्र .सं	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (हजारमा.रू)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आव.	पाँचौ आव.	जम्मा		
१२	प्रशासनीक, प्राविधिक, सरसफाई कर्मि, स्वास्थ्य कर्मि सहितको जनशक्तिको पदपुर्ति	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	
१३	महत्वपूर्ण पर्यटकीय, सार्वजनिक र धार्मीक स्थलहरूमा फ्री वाईफाई जोन वनाउने) (ईन्टरनेट सेवा प्रदायक संगको समन्वयमा	संख्या			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१४	अन्य स्थानीय तहहरूको अध्ययन भ्रमण	पटक			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१५	मानव संसाधन विकास एवम् संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या		१	५००					५००	नगरपालिका	
१६	सेवाप्रवाह सरलिकृत एवम् संस्थागत विकास तथा अध्ययनअवलोकन भ्रमण-	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१७	संस्थागत स्व मुल्यांकन तथा क्षमता विकास	एकमुष्ठ		५	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	नगरपालिका	
१८	कर्मचारीहरूको मनोवल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१९	नगर सभा अन्तर्गतका सबै समितिकालागि छुट्टाछुट्टै बैठक कक्ष व्यवस्थापन	एकमुष्ठ						३०००	५०००	८०००	नगरपालिका	
२०	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास र कार्यन्वयन	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
२१	स्थानीय सामुदायिक संस्था क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
	वित्तीय श्रोत परिचालन				**१५९७०**	**९५९०**	**५८३०**	**७८९०**	**६८३०**	**४६११०**		
१	राजश्वको संभाव्यता अध्ययन र राजश्व सुधार कार्ययोजना तयारी	पटक			२०००			२०००		४०००	प्रदेशनपा/	

क्र . .सं	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (हजारमा.रू)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आव.	पाँचौ आव.	जम्मा		
२	राजश्व संकलनलाई थप प्रभावकारी वनाउने —) वित्तीय संस्थासंगको समन्वयमाe-banking , QR Code बाट भुक्तानी (	एकमुष्ठ			३८०	३८०	३८०	३८०	३८०	१९००	नगरपालिका	
३	अनलाईन भुक्तानी प्रणालीको प्रभावकारी कार्यन्वयन र कर्मचारीलाई तालिम	जना			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
४	Electronic Fund Transfer (EFT) लाई सूचना प्रविधिसंग आवद्धता र कर्मचारीलाई तालिम	जना			६००	३००	३००	३००	३००	१८००	नगरपालिका	
५	करदाता साक्षरता अधियान सञ्चालन	पटक			९५०	९५०	९५०	९५०	९५०	४७५०	नगरपालिका	
६	राजश्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरूको अभ्ययन भ्रमण र क्षमता विकास	पटक			१४००	१४००	१४००	१४००	१४००	७०००	नगरपालिका	
७	Public Assets Management (PAM) जिन्सि व्यवस्थापन सप्टवेर खरिद र सवै वडाहरूमा कार्यान्वयन	संख्या			२५००	३६०	३६०	३६०	३६०	३९४०	नगरपालिका	
८	सार्वजनिक खरिद र खरिद योजना तयारी र कार्यान्वयन सम्वन्धी तालिम	जना				१०००			१०००	२०००	नगरपालिका	
९	नगरपालिका कर क्षेत्र सर्वेक्षण तथा प्रोफाइल निर्माण	एकमुष्ठ			२०००					२०००	नगरपालिका	
१०	हरेक वडाहरूमा राजश्व Software जडान तथा Networking	संख्या			३२००	३२००				६४००	नगरपालिका	
११	कर अभिलेख व्यवस्थापक सम्बन्धि क्षमता विकास तालिम संचालन	पटक			४४०		४४०		४४०	१३२०	नगरपालिका	
१२	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	एकमुष्ठ			१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	५०००	नगरपालिका	

क्र.सं	कार्यक्रमहरू	एकाइ	आधार वर्ष	योजनाको कुल लक्ष्य	अनुमानित श्रोत र वार्षिक लक्ष्य (हजारमा.रू)						जिम्मेवारी	स्थानगत तथा कार्यक्रम विवरण
					पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आव.	पाँचौ आव.	जम्मा		
१३	उत्कृष्ट करदाता प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुष्ठ			५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
१४	लेखा समितिको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पटक		२	५००			५००		१०००	नगरपालिका	
	योजना व्यवस्थापन				६२००	४०००	५०००	३७००	३०००	२१९००		
१	आयोजना वैंक पूर्व संभाव्यता अध्ययन तथा डिपिआर तयारी	सङ्ख्या		१	१५००					१५००	नगरपालिका	
२	विषयगत गुरुयोजना तर्जुमा र अद्यावधिक कार्यक्रम	सङ्ख्या		३	१०००	१०००	२०००			४०००	नगरपालिका	
३	उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम - कार्य प्रारम्भपूर्व अनिवार्य तालिमको व्यवस्था	सङ्ख्या		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
४	मद्यकालिन खर्च संरचना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	सङ्ख्या		२	७००			७००		१४००	नगरपालिका	नगर कार्यपालिका तथा मातहतका कार्यालयहरू
५	नतिजामूलक अनुगमन, मुल्याङ्कन प्रणाली तथा गुणस्तर सुदृढीकरण	एकमुष्ठ			१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	प्रदेशनपा/	
६	पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	
७	नियमित सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्भेक्षण सञ्चालन	पटक		५	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	नगरपालिका	

तालिका ९७: संस्थागत विकासका कार्यक्रम तथा आयोजनाको साङ्केतिकरण

क्र.सं .	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
	सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता			**५५१००**						
१	पालिकाको सेवा प्रवाहमा टोकन प्रणाली सञ्चालन	एकमुष्ठ	२	४०००	५.१	१६	८	७	३	३
२	सेवा प्रवाह तथा सुशासनकालागि आवश्यक कार्यविधिको निर्माण	सङ्ख्या	१	१५००	५.१	१६	८	७	३	३
३	ऐन, नियम, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण, प्रविधीकरण तथा प्रकाशन	एकमुष्ठ		१०००	५.१	१६	८	७	३	३
४	सबै वडामा मेलमिलाप कक्ष स्थापना	सङ्ख्या	१३	२६०००	५.१	१६	६	७	२	३
५	नगर कार्यपालिकाको इजलास व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		३०००	५.१	१६	६	७	३	३
६	विवाद मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२५००	५.१	१०	६	७	२	३
७	सबै वडाहरूमा डिजिटल सूचना पाटी निर्माण	सङ्ख्या		३६००	५.१	१६	६	७	३	३
९	पालिकाद्वारा प्रदान गरिने सेवाको अभिलेख व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		२५००	५.१	१६	९	७	३	३
१०	विद्युतीय शासन प्रयोग र पहुँचमा बृद्धि	एकमुष्ठ		७५००	५.१	१६	९	७	३	३
११	सामाजिक जवाफदेहिता वृद्धिकालागि सामाजिक) परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण (सञ्चालन	सङ्ख्या		२५००	५.१	१०	६	७	२	३
१२	जनगुनासो व्यवस्थापन गर्न उजुरी पेटिकाको व्यवस्थापन	सङ्ख्या		१०००	५.१	१०	६	७	२	३
	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास			**९३७००**						

क्र.सं .	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१	नगरपालिकाको प्रोफाईल अध्यावधिक -Municipal Digital Profile updates	पटक		७५००	५.१	१६	१०	७	३	३
२	वडा कार्यालयहरूमा ईन्टरनेट, र वडा स्तरीय विभिन्न भवनहरूको पूर्वाधार निर्माण	एकमुष्ठ		८२००	५.१	१६	१०	७	३	३
३	Electronic Document Management System स्थापना र संचालन	एकमुष्ठ		५०००	५.१	१६	१०	७	३	३
४	नगर श्रोत नक्साङ्न र अध्यावधिकरण	संख्या		१५००	५.१	१६	१०	७	३	३
५	गुनासो सुनुवाई कक्षको स्थापना र सञ्चालन) हटलाइन र नमस्ते भानु एप्सको प्रयोग मार्फत (	संख्या		२०००	५.१	१६	१०	७	३	३
६	नगर प्रहरीको कार्य जिम्मेवारी सम्वन्धी तालिम	जना		१५००	५.१	१६	१०	७	३	३
७	वडा कार्यालयहरूमा सहायता कक्षको स्थापना र सञ्चालन	संख्या		२५०००	५.१	१६	१०	७	३	३
८	विषयगत शााखा र उपशाखाको भौतिक श्रोत साधन व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		५०००	५.१	१६	१०	७	३	३
९	हरेक वर्ष उत्कृष्ट वडा घोषणा कार्यक्रम विकास) निर्माण, सेवा प्रवाह र राजश्व संकलन(	एकमुष्ठ		५०००	५.१	१६	१०	७	२	३
१०	न्यायीक समितिको सिकाई भ्रमण तथा क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक		२५००	५.१	१६	१०	७	३	३
११	मेलमिलाप केन्द्रको स्थापना र व्यवस्थापन	संख्या		१०००	५.१	१६	१०	७	३	३
१२	प्रशासनीक, प्राविधिक, सरसफाई कर्मि, स्वास्थ्य कर्मि सहितको जनशक्तिको पदपुर्ति	एकमुष्ठ		५०००	५.१	१६	१०	७	३	३

क्र.सं .	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१३	महत्वपूर्ण पर्यटकीय, सार्वजनिक र धार्मीक स्थलहरूमा फ्री वाईफाई जोन वनाउने ईन्टरनेट सेवा प्रदायक) (संगको समन्वयमा	संख्या		२५००	५.१	१६	१०	७	३	३
१४	अन्य स्थानीय तहहरूको अध्ययन भ्रमण	पटक		२५००	५.१	१६	१०	७	३	३
१५	मानव संसाधन विकास एवम् संस्थागत क्षमता विकासका लागि सम्भाव्यता अध्ययन	सङ्ख्या	१	५००	५.१	१६	१०	७	३	३
१६	सेवाप्रवाह सरलिकृत एवम् संस्थागत विकास तथा अध्ययनअवलोकन भ्रमण-	पटक	५	२५००	५.१	१६	१०	७	३	३
१७	संस्थागत स्व मुल्यांकन तथा क्षमता विकास	एकमुष्ठ	५	१०००	५.१	१६	१०	७	३	३
१८	कर्मचारीहरूको मनोवल र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि	एकमुष्ठ		२५००	५.१	१६	१०	७	२	३
१९	नगर सभा अन्तर्गतका सबै समितिकालागि छुट्टाछुट्टै बैठक कक्ष व्यवस्थापन	एकमुष्ठ		८०००	५.१	१६	१०	७	३	३
२०	कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली विकास र कार्यन्वयन	एकमुष्ठ		२५००	५.१	१६	१०	७	३	३
२१	स्थानीय सामुदायिक संस्था क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२५००	५.१	१६	१०	७	३	३
	वित्तीय श्रोत परिचालन			४६११०						
१	राजश्वको संभाव्यता अध्ययन र राजश्व सुधार कार्ययोजना तयारी	पटक		४०००	५.१	१६	९	७	३	३

क्र.सं .	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
२	राजश्व संकलनलाई थप प्रभावकारी वनाउने —) वित्तीय संस्थासंगको समन्वयमाe-banking , QR Code बाट भुक्तानी (	एकमुष्ठ		१९००	५.१	१६	९	७	३	३
३	अनलाईन भुक्तानी प्रणालीको प्रभावकारी कार्यन्वयन र कर्मचारीलाई तालिम	जना		२५००	५.१	१६	९	७	३	३
४	Electronic Fund Transfer (EFT) लाई सूचना प्रविधिसंग आवद्धता र कर्मचारीलाई तालिम	जना		१८००	५.१	१६	९	७	३	३
५	करदाता साक्षरता अधियान सञ्चालन	पटक		४७५०	५.१	१६	९	७	३	३
६	राजश्व परामर्श समितिका पदाधिकारीहरूको अभ्ययन भ्रमण र क्षमता विकास	पटक		७०००	५.१	१६	९	७	३	३
७	Public Assets Management (PAM) जिन्सि व्यवस्थापन सप्टवेर खरिद र सवै वडाहरूमा कार्यान्वयन	संख्या		३९४०	५.१	१६	९	७	३	३
८	सार्वजनिक खरिद र खरिद योजना तयारी र कार्यान्वयन सम्वन्धी तालिम	जना		२०००	५.१	१६	९	७	३	३
९	नगरपालिका कर क्षेत्र सर्वेक्षण तथा प्रोफाइल निर्माण	एकमुष्ठ		२०००	५.१	१६	९	७	३	३
१०	हरेक वडाहरूमा राजश्व Software जडान तथा Networking	संख्या		६४००	५.१	१६	९	७	३	३
११	कर अभिलेख व्यवस्थापक सम्बन्धि क्षमता विकास तालिम संचालन	पटक		१३२०	५.१	१६	९	७	३	३
१२	करदाता शिक्षा कार्यक्रम	एकमुष्ठ		५०००	५.१	१६	९	७	३	३
१३	उत्कृष्ट करदाता प्रोत्साहन कार्यक्रम	एकमुष्ठ		२५००	५.१	१६	९	७	३	३

क्र.सं .	कार्यक्रमहरू	एकाइ	योजनाको कुल लक्ष्य	जम्मा	स्थानीय दीर्घकालिन लक्ष्य रणनीतिक स्तम्भ संकेत	दिविल संकेत	दिराल संकेत	प्रदेश संमृद्धि संकेत	लैंगिक संकेत	जलबायू संकेत
१४	लेखा समितिको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	पटक	२	१०००	५.१	१६	९	७	३	३
	योजना व्यवस्थापन			२१९००						
१	आयोजना बैंक पूर्व संभाव्यता अध्ययन तथा डिपिआर तयारी	सङ्ख्या	१	१५००	५.१	१६	८	७	३	३
२	विषयगत गुरुयोजना तर्जुमा र अद्यावधिक कार्यक्रम	सङ्ख्या	३	४०००	५.१	१६	८	७	३	३
३	उपभोक्ता समिति क्षमता विकास कार्यक्रम कार्य -प्रारम्भपूर्व अनिवार्य तालिमको व्यवस्था	सङ्ख्या	५	२५००	५.१	१६	८	७	३	३
४	मद्यकालिन खर्च संरचना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	सङ्ख्या	२	१४००	५.१	१६	८	७	३	३
६	नतिजामूलक अनुगमन, मुल्याङ्कन प्रणाली तथा गुणस्तर सुदृढीकरण	एकमुष्ठ		७५००	५.१	१६	८	७	३	३
७	पालिका भित्रका योजनाहरूको नियमित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा समीक्षा	पटक	५	२५००	५.१	१६	८	७	३	३
८	नियमित सेवाग्राही सन्तुष्टी सर्भेक्षण सञ्चालन	पटक	५	२५००	५.१	१६	८	७	३	३

८.१.६ अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

तालिका ९८: संस्थागत विकासका अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

<table>
<tr><th colspan="13">संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा</th></tr>
<tr><th rowspan="2">नतिजा तह</th><th rowspan="2">नतिजा</th><th rowspan="2">सूचक</th><th rowspan="2">एकाई</th><th rowspan="2">आधार वर्षको अवस्था</th><th colspan="5">योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)</th><th rowspan="2">जम्मा</th><th rowspan="2">पुष्ट्याँइको स्रोत</th><th rowspan="2">जोखिम पक्ष तथा अनुमान</th></tr>
<tr><th>पहिलो</th><th>दोस्रो</th><th>तेस्रो</th><th>चौथो</th><th>पाँचौं</th></tr>
<tr><td rowspan="7">प्रभाव</td><td rowspan="7">नगरपालिकाको शासन प्रणाली, समावेशी कार्यमूलक, जनमुखी, परिणाममुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी हुनेछ</td><td>कर्मचारीको पदपूर्ति</td><td>प्रतिशत</td><td>८०</td><td>९५</td><td>१००</td><td>१००</td><td>१००</td><td>१००</td><td>१००</td><td rowspan="9">प्रशासन शाखा, लेखा शाखा, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, राजस्व शाखा, वार्षिक प्रगती प्रतिवेदन, नगर प्रोफाइल</td><td rowspan="9">नगर कार्यपालिकाको संस्थागत क्षमता विकास भएको हुने, मानव संसाधन विकास, पारदर्शीता, तथा सामाजिक जवाफदेहीता वृद्दि भइ सुशासन कायम भएको हुने</td></tr>
<tr><td>कार्यपालिकाको बैठक</td><td>सङ्ख्या</td><td>१५</td><td colspan="6">आवश्यकता अनुसार</td></tr>
<tr><td>पालिकाद्वारा स्विकृत नीति तथा कानुन</td><td>सङ्ख्या</td><td>३४</td><td colspan="6">आवश्यकता अनुसार</td></tr>
<tr><td>पालिका तथा वडा कार्यालय लगायत सेवा प्रवाही कार्यालयमा नागरिक बडापत्र निर्माण</td><td>सङ्ख्या</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td><td>१४</td></tr>
<tr><td>औसत वार्षिक बेरुजु</td><td>प्रतिशत</td><td>१</td><td>०</td><td>०</td><td>०</td><td>०</td><td>०</td><td>०</td></tr>
<tr><td>औसत वार्षिक पुँजिगत खर्च</td><td>प्रतिशत</td><td>४०</td><td>४५</td><td>६०</td><td>६०</td><td>६०</td><td>६०</td><td>६०</td></tr>
<tr><td>आन्तरिक आय</td><td>रु.हजारमा</td><td>२५८१८</td><td>२८४००</td><td>३१२४०</td><td>३४३६४</td><td>३७८००</td><td>४१५८०</td><td>४१५८०</td></tr>
<tr><td rowspan="2">असर १</td><td rowspan="2">सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूबाट जनताहरूले सरल र</td><td>सामाजिक परीक्षण</td><td>सङ्ख्या</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>५</td></tr>
<tr><td>आवधिक योजना तर्जुमा</td><td>सङ्ख्या</td><td>०</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td><td>१</td></tr>
</table>

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	सर्वसुलभ तरिकाले सेवा प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।	मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गरेका वडा	सङ्ख्या	०	१३	१३	१३	१३	१३	१३		
		अनलाइन प्रतिवेदन प्रणाली स्थापना भएका वडा	सङ्ख्या	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३		
		पालिका तथा वार्डको सार्वजनिक सुनुवाई	सङ्ख्या	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४		
प्रतिफल	सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम र प्रवाह हुने सेवा सुविधामा पारदर्शिता कायम भई सर्वसाधारण जनता सुसूचित हुनेछन् ।	कर्मचारी तथा जन प्रतिनिधिको कार्यप्रगतिको समीक्षा	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	२	१०		
		अनुगमन	सङ्ख्या	१२	आवश्यकता अनुसार							
		कार्यक्रमको कार्य प्रगति समीक्षा	सङ्ख्या	१	२	२	२	२	२	१०		
		अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूको सार्वजनिक सुनुवाइ	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		
असर २	गुणस्तरीय मानव संसाधन र सक्षम	क्षमता विकास योजना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा												
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
	स्थानीय संस्थाहरूका माध्यमबाट पालिकाको आर्थिक समाजिक विकास हुनेछ ।	कर्मचारीको कुल दरबन्दी	सङ्ख्या	–	स्विकृत सगठनव्यवटस्थापन सर्भेक्षण अनुसार							
		स्वीकृत ओएनएम प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
प्रतिफल	नगरपालिकाबाट हुने गरेका सेवाप्रवाह छिटोछरितो भई जनतालाई लाभ पुग्नेछ ।	सेवाग्राहीको सन्तुष्टि स्तर	प्रतिशत	–	७०	७५	७५	८०	८०	८०		
	जनताको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने, दैनिक जीवन सञ्चालनमा सहयोग पुगेर जीवनस्तर माथि उठ्नेछ।	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीको क्षमता विकास	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		
असर ३	सार्वजनिक प्रशासनलाई जनताप्रति उत्तरदायी, विकासमैत्री, विद्युतीय-सुशासन युक्त र सेवामूलक बनाइनेछ ।	अनलाइन सेवामा आवद्ध सुविधा	सङ्ख्या	१	२	३	४	५	६	६		
		सफ्टवेयरमा आधारित सेवा	सङ्ख्या	२	३	४	५	६	७	७		
		एकैदिनमा सम्पन्न गरिने सार्वजनिक सेवा	सङ्ख्या	२५	२५	२५	२५	२५	२५	२५		

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
प्रतिफल	सूचना प्रविधिको प्रयोग र विस्तारबाट स्वचालित कार्यप्रणालीको विस्तार भएको हुनेछ ।	ई-हाजीरीको व्यवस्था भएका कार्यालय	सङ्ख्या	१	१४	१४	१४	१४	१४	१४		
		पर्याप्त विद्युतीय तथा अन्य उपकरण भएका वडा कार्यालयहरू	सङ्ख्या	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३		
	गुणस्तरीय सेवाप्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यकता अनुसार सवारी साधनको व्यवस्था भएका वडा कार्यालयको सङ्ख्या	सङ्ख्या	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३		
		आफ्नै भवनमा कार्यालय सञ्चालन भएका वडाहरू	सङ्ख्या	९	१०	१३	१३	१३	१३	१३		
	उत्प्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त कर्मचारीबाट प्रभावकारी सेवा प्रवाह भएको हुनेछ ।	आवश्यक कानूनहरूको निर्माण	सङ्ख्या	३४	४०	५०	६०	८०	१००	१००		
		कार्यदक्षताका आधारमा कर्मचारीहरूलाई पुरस्कार र दण्ड	सङ्ख्या	०	४	८	१२	१६	२०	२०		
		कर्मचारीको कार्यविवरण तर्जुमा	सङ्ख्या	०	१	१	१	१	१	१		

संस्थागत विकास तथा सुशासन विकास शाखा													
नतिजा तह	नतिजा	सूचक	एकाई	आधार वर्षको अवस्था	योजना अवधिको लक्ष्य (आर्थिक वर्ष र कुल)					जम्मा	पुष्ट्याँइको स्रोत	जोखिम पक्ष तथा अनुमान
					पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं			
असर ४	सार्वजनिक आय र व्ययलाई व्यवस्थित, पारदर्शी र अनुमानयोग्य बनाई समग्र विकास प्रक्रिया प्रभावकारी हुनेछ ।	निर्धारित समयावधि मै बजेट	आएको/नआएको	आएको	आएको	आएको	आएको	आएको	आएको	आएको		
		वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम विवरण बेवसाइटमा	राखिएको/ नराखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको		
		आय-व्ययको अद्यावदिक विवरण बेवसाइटमा	राखिएको/ नराखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको	राखिएको		
प्रतिफल	वार्षिक खरिद योजना समयमै तयार भई खरिद कार्य भएको हुनेछ ।	वार्षिक खरिद योजना	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
	राजस्व परिचालन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ ।	आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था	सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१	१		
		समयमा फछ्यौंट भएका वार्षिक योजना	प्रतिशत	९५	१००	१००	१००	१००	१००	१००		

परिच्छेद ९: कार्यान्वयन व्यवस्था

९.१ पृष्ठभूमि

भानु नगरपालिकाले नगरपालिकाको योजनाबद्ध विकासकालागि डिजिटल पार्श्वचित्र, तथ्यको विश्लेषण, सरोकारवाला तथा समुदाय संगको अन्तरक्रियाबाट प्रथम पञ्चवर्षीय योजना तयार गरेको छ । यस सन्दर्भमा विषयगत समस्या, चुनौती र अवसरहरूको पहिचान र त्यसका आधारमा विषय केन्द्रित रणनीति र कार्यनीति सहितको योजना तर्जुमा भएको छ । योजना तर्जुमाको क्रममा नगरपालिकाले नेपाल सरकारको पन्ध्रौं योजना तथा गण्डकी प्रदेशको योजनाहरूलाई समेत आधारको रूपमा लिएको छ । नगरपालिकाले आवधिक विकास योजनालाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित विश्लेषण सहित सहभागितामूलक ढङ्गबाट नतिजा खाका तयार गरेकोछ । यस नतिजा खाकाबाट योजनाको नियमित अनुगमन गर्न तथा आवधिक मूल्याङ्कन गर्न आधार तयार भएको छ ।

आवधिक विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न तद्अनुसारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक हुन्छ र सोको लागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि नगरपालिकाको आफ्नो आन्तरिक श्रोत र संघ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै प्रर्याप्त हुँदैन । तसर्थ आवश्यक श्रोत परिचालनकालागि नीजि क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी संघ संस्था, नागरिक समाज, मिडिया, सेवा प्रदायक विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी संघ संस्थाहरू तथा बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय विकास साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्य र साझेदारी महत्वपूर्ण हुन्छ । साथै राजस्व परिचालनलाई अझै बढि प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको सक्रियताको ठुलो भूमिका हुन्छ।

९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संशाधन योजना

संघीय शासन व्यवस्था अनुसार राज्यको पुनःसंरचना प्रक्रियाबाट यस नगरपालिकाको दोस्रो स्थानीय तहको निर्वाचतबाट निर्वाचित नगरपालिका कार्यपालिका मार्फत नगरपालिकाको कार्य संचालन हुँदै आएको छ । नगरपालिकाको संगठन संरचना अनुसार ९ वटा शाखा र त्यस अन्तरगतका विभिन्न उपशाखा तथा इकाइहरू र १३ वटा वडा समितिको कार्यालय रहेको छ । नगरपालिकाको विद्यमान संगठन संरचना अनुसार स्वीकृत दरवन्दी तथा तथा करार सहित **१८६ जना** कर्मचारी कार्यरत छन् । नगरपालिकाको आवधिक विकास योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न मौजुदा संगठन संरचना परिमार्जनकालागि संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण सम्पन्न गरी कार्यालयको संगठन संरचना, कर्मचारी दरबन्दी र कार्यविवरण तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

यस आवधिक योजनामा विभिन्न पाँच वटा विषयतगत क्षेत्रहरू तथा नगरपालिका गौरवका आयोजनाका निर्धारित कार्यक्रमहरूकालागि आवश्यक लागतको अनुमान गरिएको छ । कार्यक्रम तथा बजेट आवश्यकताको अनुमान नगरपालिकाका सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूको कार्यशाला तथा वडास्तरीय छलफलबाट

प्रस्ताव गरिएको हो । यसरी तय गरिएको आवश्यक लागत नगरपालिकाको आन्तरिक आय, संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदान, गैसस तथा दातृ निकायहरूबाट हुन सक्ने सहयोग, निजी क्षेत्रबाट हुन सक्ने लगानी र जनसहभागिता स्वरूप प्राप्त हुन सक्ने परिमाणहरूलाई अनुमानका आधारमा निर्धारण गरिएको छ ।

तालिका ९९: विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र उपक्षेत्र	अनुमानित बजेट लागत (रू.हजारमा)						बजेट प्रतिशत
		पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा	
	नगर गौरवका आयोजना	**२८०००००**	**२५०००००**	**२००००००**	**२५०००००**	**४२०००००**	**१४००००००**	
१	**आर्थिक क्षेत्र**	**१२८६००**	**१७६६००**	**१८३४००**	**२०४५५०**	**२२५९५०**	**९१९१००**	**१२.३८**
१.१	कृषि तथा पशुपन्छी	५०६००	५४२००	५७७५०	७१८५०	७४६००	३०९०००	४.१६
१.२	सिंचाई	३१०००	३१०००	३३५००	३६५००	४२५००	१७४५००	२.३५
१.३	पर्यटन, संस्कृति तथा सम्पदा	२३८००	२४९००	२५०५०	२९७००	३९८५०	१४३३००	१.९३
१.४	उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति	१८५००	६१३००	५९४००	५९८००	६०३००	२५९३००	३.४९
१.५	श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा	४७००	५२००	७७००	६७००	८७००	३३०००	०.४४
२	**सामाजिक क्षेत्र**	**१२१०५०**	**१४४९६०**	**१३२०८०**	**१४३४५०**	**१३६१४०**	**६७७६८०**	**९.१३**
२.१	स्वास्थ्य तथा पोषण	२१८५०	२३७००	१४२००	९७००	९७००	७९१५०	१.०७
२.२	शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवतन	५१२००	५५८६०	५२४७०	८४८३०	७६८४०	३२१२००	४.३३
२.३	खानेपानी तथा सरसफाइ	२३५५०	२३६५०	२३८५०	२४०००	२४१५०	११९२००	१.६१
२.४	महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग	१३६५०	१३७५०	१३३६०	१३५२०	१३६५०	६७९३०	०.९२
२.५	युवा तथा खेलकुद	१०८००	२८०००	२८२००	११४००	११८००	९०२००	१.२२
३	**पूर्वाधार क्षेत्र**	**६८६१००**	**९०६०००**	**११३४७००**	**११६६४००**	**११७१२००**	**५०६४४००**	**६८.२४**
३.१	बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण	५०२५०	८८९५०	९९८५०	११६९५०	९६५५०	४५२५५०	६.१०
३.२	सडक, पुल तथा यातायात	६२००००	८००००००	१०१७८००	१०३३६००	१०५८८००	४५३०२००	६१.०४
३.३	जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा	६०००	७२००	७२००	६०००	६०००	३२४००	०.४४
३.४	सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि	९८५०	९८५०	९८५०	९८५०	९८५०	४९२५०	०.६६
४	**वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्र**	**९५०५०**	**९३४५०**	**१०७४५०**	**१२०४५०**	**१२७४५०**	**५४३८५०**	**७.३३**
४.१	वन तथा जैविक विविधता	७८००	८४००	६९००	७०००	८६००	३८७००	०.५२

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र उपक्षेत्र	अनुमानित बजेट लागत (रू.हजारमा)						बजेट प्रतिशत
		पहिलो आ.व.	दोस्रो आ.व.	तेस्रो आ.व.	चौथो आ.व	पाँचौ आ.व	जम्मा	
४.२	भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन	१९६५०	१९०५०	२००५०	२०३५०	२४२५०	१०३३५०	१.३९
४.३	वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	८१००	९१००	२३३००	१८३००	९६००	६८४००	०.९२
४.४	विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता	५९५००	५६९००	५७२००	७४८००	८५०००	३३३४००	४.४९
५	**संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र**	**५६०७०**	**३७१९०**	**३६१३०**	**४१२९०**	**४६१३०**	**२१६८१०**	**२.९२**
५.१	सुशासन, ऐन नियम तथा जवाफदेहिता	११२००	७९००	८१००	१२०००	१५९००	५५१००	०.७४
५.२	संस्थागत संरचना तथा मानव संसाधन विकास	२२७००	१५७००	१७२००	१७७००	२०४००	९३७००	१.२६
५.३	वित्तीय श्रोत परिचालन	१५९७०	९५९०	५८३०	७८९०	६८३०	४६११०	०.६२
५.४	योजना व्यवस्थापन	६२००	४०००	५०००	३७००	३०००	२१९००	०.३०
	जम्मा याेजना बजेट	**१०८६८७०**	**१३५८२००**	**१५९३७६०**	**१६७६१४०**	**१७०६८७०**	**७४२१८४०**	**१००**
नगरपालिका गौरव तथा विषयगत क्षेत्र जम्मा बजेट							**८८२१८४०**	

नगरपालिकाको आवधिक विकास योजना अवधिको लक्ष्य प्राप्तीकालागि कूल लागत बजेट **रू. ८ अर्ब ८२ करोड १८ लाख ४० हजार** अनुमान गरिएको छ । नगरपालिका गौरबका आयोजना कार्यन्वयनका लागि कूल **रू. १ अर्ब ४० करोड** अनुमान गरिएको छ । विषय क्षेत्र अन्तरगत सबै भन्दा बढी पूर्वाधार क्षेत्र विकासका लागि करिब **६८.२४ प्रतिशत** बजेट लागत अनुमान गरिएको छ । त्यसैगरी, सामाजिक विकासका लागि **९.१३ प्रतिशत**, आर्थिक विकासका लागि **१२.३८ प्रतिशत**, वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनका लागि **७.३३ प्रतिशत** र संस्थागत तथा सुशासन क्षेत्र विकासका लागि **२.९२ प्रतिशत** खर्च हुने अनुमान गरिएको छ ।

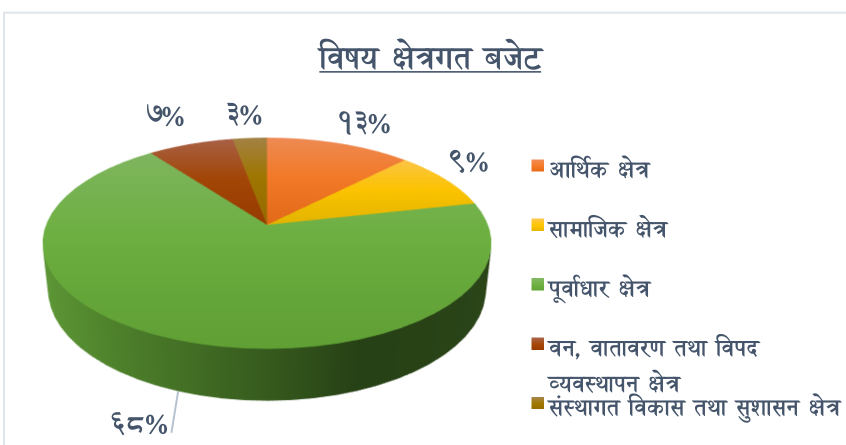

९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

आवधिक विकास योजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र प्रतिफलहरू हासिल गर्न तद्अनुसारका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक हुन्छ र सोकोलागि वित्तीय स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । यसकालागि नगरपालिकाको आफ्नो आन्तरिक श्रोत र संघ तथा प्रदेश सरकारले उपलब्ध गराउने विभिन्न किसिमका अनुदानहरू मात्रै प्रर्याप्त हुँदैन । तसर्थ आवश्यक श्रोत परिचालनकालागि नीजि क्षेत्र, सहकारी, गैरसरकारी संघ संस्था, नागरिक समाज, मिडिया, सेवा प्रदायक विषयगत कार्यालयहरू, अन्य सहयोगी संघ संस्थाहरू तथा बहुपक्षीय तथा द्विपक्षीय विकास साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्यर साझेदारी महत्वपूर्ण हुन्छ । साथै राजस्व परिचालनलाई अझै बढी प्रभावकारी बनाउन स्थानीय राजस्व परामर्श समितिलाई विशेष जिम्मेवारी दिइएको छ ।

९.४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था

भानु नगरपालिकाको नेतृत्वमा तर्जुमा भएको पञ्चबर्षिय आवधिक विकास योजना नगरपालिका विकासका सबै सरोकारवालाहरूको सार्थक प्रयत्नबाट कार्यान्वयन हुनेछ । नतिजा तालिकामा उल्लेखित लक्ष्य प्राप्त गर्न तर्जुमा गरिएको कार्यान्वयन तथा लगानी योजनामा नगरपालिकाले आन्तरिक र वाह्य श्रोतबाट हासिल गर्ने आयका अतिरिक्त सबै सरोकारवालाको लगानी समेत प्रक्षेपण गरी योजनाको लागि उपलब्ध अनुमानित स्रोतमा समावेश गरिएको छ ।

आ.व. २०७८/७९ को यथार्थ आय **रू. ९६ करोड ६४ लाख २९ हजार** रहेको छ । गत आ.व.को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित आयका आधारमा विश्लेषण गरी कम्तिमा पनि वार्षिक १० प्रतिशतका दरले आयबृद्धि हुनसक्ने आधारमा ५ वर्षको कूल अनुमानित आय गणना गर्दा नगरपालिकाको कूल अनुमानित आय करिव **रु. ७ अर्व ३० करोड ५३ लाख ३२ हजार** हुने देखिन्छ ।

गत वर्षको आय विवरणको वृद्धि प्रवृतिका आधारमा नगरपालिकाको आय बढ्दो रूपमा परिचालन भएको देखिन्छ । आन्तरिक राजस्व अन्तर्गत संकलन हुने राजस्वमा भने सामान्य कमी आएको देखिन्छ ।

आन्तरिक श्रोतको योगदान गत आ.व.मा कूल आयको **३.८३ प्रतिशत** रहेको छ । नगरपालिकाको आन्तरिक आय आ.व. ०७८/७९ भन्दा आ.व. ७९/८० मा सामान्य रूपले घटेको देखिन्छ । त्यसैगरी बाह्य श्रोतबाट आएको अनुदान सहयोग तथा ऋण परिचालनबाट प्राप्त हुने रकमको कूल आयमा **६८.५१ प्रतिशत** भन्दा वढी योगदान रहेको छ । बाह्य श्रोतको आय पछिल्लो बर्षमा भन्दा ६.६३ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । त्यस्तै गत आ.व.मा कूल आयमा **२७.९२ प्रतिशत** रकम नगद मौज्दात रहेको छ । लागत सहभागितामा भने न्यून मात्रमा परिचालन रहने गरेको देखिन्छ ।

तालिका १००: राजस्व परिचालनको अवस्था

आ.व. (रकम रु. हजारमा)		आन्तरिक श्रोतको आय	बाह्य श्रोतको आय	लागत सहभागिता	जम्मा
आ.व. ०७८/०७९ को यथार्थ	रकम	३०६५१८	६५९९११		९६६४२९
	प्रतिशत	३१.७२	६८.२८		१००
आ.व. ०७९/०८० को अनुमानित	रकम	२५८१८१	७७१०६८		१०२९२४९
	प्रतिशत	२५.०८	७४.९२		१००

स्रोतः भानु नगरपालिका कार्यलिय, लेखाशाखा

९.४.२ खर्च अवस्थाको विश्लेषण

नगरपालिकामा चालु खर्च अन्तर्गत पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक तथा सुविधा, कर्मचारी पारिश्रमिक तथा सुविधा, कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी खर्च, मर्मत सम्भार खर्च र कार्यक्रम खर्च गरी ५ प्रकारका खर्च रहेका छन् । आ.व. २०७८/०७९ को व्यय विवरण अनुसार चालु खर्च कूल खर्चको करिब **४० प्रतिशत** रहेको छ भने पूँजीगत खर्च **६० प्रतिशत** रहेको छ । नगरपालिकाको विगतका वर्षको व्यय विवरणको तुलनामा यस आ.व.मा चालु खर्च बढेको अवस्थामा छ भने आ.व. ०७७/०७८ मा चालु खर्च विगत वर्षको तुलनामा कम रहेको छ । त्यसैगरी पूँजीगत तर्फ हुने खर्च भने कूल खर्चको अनुपातमा यस आ.व.मा कम भएको देखिन्छ ।

तालिका १०१: खर्च बाँडफाँडको प्रक्षेपण

(रकम रु. हजारमा)

क्र. सं.	विवरण	२०७८/७९ को यथार्थ	२०७९/८० को अनुमान	२०८०/८१ को प्रक्षेपण	२०८१/८२ को प्रक्षेपण	२०८२/८३ को प्रक्षेपण	२०८३/८४ को प्रक्षेपण	२०८४/८५ को प्रक्षेपण	आवधिक योजनाको जम्मा
१	बजेटको वर्गीकरण								
१.१	चालु खर्च	३८६५७२	४११७००	४७७३९०	४७७३९०	५७८९८७	६३७६७६	७०२३५४	२८७३७९६
१.२	पुँजीगत खर्च	५७९८५७	६१७५४९	७१६०८४	७८८५९०	८६८४८०	९५६५१५	१०५३५३०	४३८३१९९
जम्मा बजेट		९६६४२९	१०२९२४९	११९३४७४	१२६५९७९	१४४७४६७	१५९४१९१	१७५५८८४	७२५६९९५
२	खर्चको क्षेत्रगत बाँडफाँड								
२.१	आर्थिक विकास			१२८६००	१७६६००	१८३४००	२०४५५०	२२५९५०	९१९१००

२.२	सामाजिक विकास	१२१०५०	१४४९६०	१३२०८०	१४३४५०	१३६१४०	**६७७६८०**
२.३	पूर्वाधार विकास	६८६१००	९०६०००	११३४७००	११६६४००	११७१२००	**५०६४४००**
२.४	वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	९५०५०	९३४५०	१०७४५०	१२०४५०	१२७४५०	**५४३८५०**
२.५	संस्थागत विकास तथा सुशासन	५६०७०	३७१९०	३६१३०	४१२९०	४६१३०	**२१६८१०**
२.६	नगर गौरबका योजना	**२८००००**	**२५००००**	**२०००००**	**२५००००**	**४२००००**	**१४०००००**
जम्मा बजेट		**१३६६८७०**	**१६०८२००**	**१७९३७६०**	**१९२६१४०**	**२१२६८७०**	**८८२१८४०**

स्रोतः भानु नगरपालिकाकार्यपालिका कार्यालय, लेखाशाखा तथा आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला छलफल

९.४.३ अपुग स्रोत व्यवस्थापन

आवधिक विकास योजना कार्यान्वयनका लागि नगर गौरबको योजना समेत कूल लगानी बजेट **रू. ८ अर्ब ८२ करोड १८ लाख ४० हजार** अनुमान गरिएको छ । आ.व. २०७८/०७९ को यथार्थ र चालू आ.व.को अनुमानित तथा आ.व. २०८९/८० को प्रस्तावित आयका आधारमा आगामी पाँच वर्षको नगरपालिकाको अनुमानित आय **रु. ७ अर्ब ३० करोड ५३ लाख ३२ हजार** देखिन्छ । यसरी कूल लगानी अनुमान र स्रोत परिचालनबाट प्राप्त हुने बजेट बीच करिब **रू.१ अर्ब ५१ करोड ६५ लाख ८ हजार** बजेट अपुग देखिन्छ ।

तालिका १०२: अपुग स्रोत व्यवस्थापन

क्र.सं.	शिर्षक	आर्थिक वर्ष र अनुमानित रकम रू. हजारमा					बजेट (रू.हजारमा)
		२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	
१	कूल स्रोत परिचालन	११९३४७४	१३१४३१६	१४४७४६७	१५९४१९१	१७५५८८४	**७३०५३३२**
२	कूल लगानी अनुमान	१०८६८७०	१३५८२००	१५९३७६०	१६७६१४०	१७०६८७०	**७४२१८४०**
३	नगर गौरबका योजना	२८००००	२५००००	२०००००	२५००००	४२००००	**१४०००००**
	स्रोतको न्यूनता	-१७३३९६	-२९३८८४	-३४६२९३	-३३१९४९	-३७०९८६	**-१५१६५०८**

९.५ स्रोत परिचालन रणनीति

भानु नगरपालिकाको **आवधिक विकास योजना (आ.व. २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म)** का लागि विभिन्न स्रोतहरूबाट उपलब्ध हुन सक्ने बजेटलाई आधार मानेर कार्यक्रमहरूको अनुमान गरिएको छ ।

नगरपालिका कार्यपालिकाको कार्यालय, नीजि क्षेत्र, गैसस तथा सहकारी आदिले खर्च गर्न सक्ने परिमाणलाई आधार मानी यसको लागि उपलब्ध हुन सक्ने वित्तीय स्रोतको अनुमान गरिएको छ । यस आवधिक योजनाको कार्यान्वयन विभिन्न आन्तरिक तथा बाह्य स्रोतहरू परिचालन गरी गरिने छ । उक्त स्रोतहरूमा नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोत तथा सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने विभिन्न प्रकारका अनुदानहरू, स्थानीय तहलाई राजस्व बाँडफाँट वापत प्राप्त हुने रकम, स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम जस्ता स्रोतहरूबाट प्राप्त हुने रकम, विकास साझेदार संस्थाहरूबाट विभिन्न कार्यक्रमका लागि प्राप्त हुने रकम, निजी क्षेत्रबाट हुने लगानी तथा जनसहभागिता परिचालनबाट प्राप्त हुने रकम मुख्य छन् ।

यस आवधिक योजना अवधिमा कूल **रू. ८ अर्ब ८२ करोड १८ लाख** ४० **हजार** खर्च हुने अनुमान गरिएको छ भने करिब **रू. ७ अर्ब ३० करोड ५३ लाख ३२ हजार** (८२.८१ प्रतिशत) विभिन्न स्रोतहरूबाट रकम प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । कूल अनुमानित खर्च गर्न अपुग हुने रकम करिब **रु. १ अर्व ५१ करोड ६५ लाख ८ हजार** (**१७.१९** प्रतिशत) बजेटका लागि नगरपालिकाले थप श्रोतहरू परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । जसका लागि नगरपालिकाले निम्नानुसारका रणनीतिहरू अवलम्बन गरी श्रोत व्यवस्थापन गर्न सकिने देखिन्छ।

यस आवधिक विकास योजना अवधिमा नगरपालिकाले तर्जुमा गर्ने वार्षिक विकास योजनाहरू यस योजनाका लक्ष्य तथा उद्देश्यसँग तादत्म्यता हुने गरी तर्जुमा गरिने छ, जसले गर्दा योजना अवधिमा कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम तथा बजेटले पूर्णरूपमा यस आवधिक विकास योजनाको लक्ष्य उद्देश्य प्राप्तिमा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम (सांसद कोष) नाममा प्राप्त हुने बजेटहरूको प्रयोग यस आवधिक विकास योजनामा रहेका क्रियाकलाप कार्यान्वयनमा प्रयोग गरिनेछ । स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रमबाट नगरपालिकामा आउने रकमलाई नगरपालिका स्तरीय महत्व बोकेका ठूला आयोजना निर्माणमा उपयोग गरिनेछ ।

१. गैर सरकारी संस्था तथा निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
२. अन्तराष्ट्रीय गैर सरकारी संस्था, द्विपक्षीय संस्था, बहुपक्षीय संस्थाहरूबाट प्राप्त हुने सहयोगलाई वृद्धि गर्न पहल गरिनेछ । कर तथा गैर राजस्व परिचालनमा करको दरभन्दा पनि दायरा वृद्धि गरी नगरपालिकाको राजस्व क्षमता वृद्धि गरी स्रोतको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
३. स्थानीय बचत तथा ऋण समूहहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू जस्ता सामुदायिक क्षेत्रहरूसँगको साझेदारीमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
४. सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट विशेष तथा समपुरक अनुदान प्राप्त गरिनेछ ।
५. नगरपालिका क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय र प्रदेशस्तरीय महत्वका योजनाहरू छनोट र कार्यान्वयन गर्न नगरपालिकाले संघ र प्रदेश सरकारसँग पहल गरी ठूला आयोजनामा नगरपालिकाको लगानी न्यूनीकरण गरिनेछ ।

६. नगरपालिकाको राजस्व परिचालन क्षमता विस्तार तथा स्थानीय श्रम, श्रोत र साधन परिचालन र जनसहभागिता वृद्धि गरी नगरपालिकाको स्रोत वृद्धि गरिनेछ ।
७. मन्दिर, गुम्बा लगायत सांस्कृतिक सम्पदाको पुनर्निर्माणमा निजी क्षेत्र, समुदाय र सम्भावित स्थलहरूमा पुरातत्व विभागको सहभागिता वृद्धि गरिनेछ ।
८. स्थानीय सरकारलाई प्राप्त ऋण लिने अधिकारको उपयोग गरी थप सम्भाव्यताको आधारमा ऋण समेत परिचालन गरिनेछ ।
९. आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई थप प्रभावकारी बनाइनेछ ।

९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन

९.६.१ योजना कार्यान्वयन

यो आवधिक योजनालाई दीर्घकालीन सोच उन्मुख रही आगामी पाँच वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत कार्यान्वयन गरिनेछ । योजनाको मध्यावधि मूल्यांकनका आधारमा यसका नीति, कार्यक्रम र प्राथमिकताहरूमा समयोचित परिमार्जन गरिनेछ । भानु नगरपालिकाको विकास नगरपालिका वा सरकारी क्षेत्रको एकल प्रयासले मात्र संभव छैन । त्यसैले यो योजना कार्यान्वयनमा निम्नानुसारका अनुसार विभिन्न क्षेत्रको भूमिका अपेक्षा गरिएको छ ।

(क) सरकारी क्षेत्र

यस आवधिक योजनालाई कार्यान्वयन गराउने प्रमुख भूमिका सरकारी क्षेत्र अर्थात नगरपालिकाको हो । नगरपालिकाले नै सवै क्षेत्रसंगको समन्वय र साझेदारीमा योजना कार्यान्वयन गराउनेछ । नगरपालिकाले निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्न संघीय र प्रदेश सरकार समेतको सहयोगमा पूर्वाधार विकास गरी विकासको आधार तयार गर्ने, नीतिगत, कानूनी, संरचनागत तथा प्रक्रियागत सुधार गरी निजी क्षेत्रलाई लगानी मैत्री वातावरण तयार गर्ने र सो अनुसार प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने कार्य गर्नेछ । मौलिक हक अधिकार र मानव अधिकार संरक्षण, गरिबी निवारण, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत सामाजिक विकास, महिला पिछडिएका बर्गको संरक्षण र विकास, समावेशिता, वातावरण संरक्षण, सामाजिक सुरक्षा, आदि निजी क्षेत्र आकर्षण नहुने क्षेत्र र सरकारको भूमिका नभइ नहुने क्षेत्रमा नगरपालिका आफैले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(ख) निजीक्षेत्र

यो योजना कार्यान्वयनमा निजीक्षेत्रले महत्वपूर्ण साझेदारको रूपमा भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । विशेष गरी कृषि तथा पशुविकास, उद्योग, पर्यटन तथा विभिन्न सेवा क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको भूमिका महत्वपूर्ण हुनेछ । सरकारबाट भएको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत सुधारको लाभ लिई प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको विकास गर्दै उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने, आय र रोजगारीका अवसर सृजना गर्ने, गुणस्तरीय उत्पादन र वजारीकरण गर्ने, वजारमा अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाको अभाव हुन नदीने, जिम्मेवारी र दायित्व बोधका साथ नियमित कर

तथा अन्य राजस्व वुझाउने जस्ता महत्वपूर्ण भूमिकाको अपेक्षा निजी क्षेत्रबाट गरिएको छ । यस क्षेत्रबाट करिव **३.०२ प्रतिशत** लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

(घ) सहकारी क्षेत्र

सहकारीले संस्थामा आवद्ध सदस्यहरूको आर्थिक, सामाजिक र सास्कृतिक समृद्धि हासिल गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । ससाना वचत र ऋण परिचालन गर्न, स्थानीय समुदायलाई संगठित रूपमा आर्थिक सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, स्थानीय श्रोत र साधनको उपयोग गर्न, सहकारीताको धारणा अभिवृद्धि गर्न सहकारी संस्थाहरूले महत्वपूर्ण योगदान दिएका छन् । नगरपालिकाले उद्यम विकास, रोजगारी सृजना, समावेशी आर्थिक वृद्धि, गरिवी निवारण आदिमा सहकारीक्षेत्रको विशेष भूमिका अपेक्षा गरी यसक्षेत्रबाट योजना अवधिमा **१.७ प्रतिशत** लगानी प्रक्षेपण गरिएकोछ ।

(ङ) गैह सरकारी क्षेत्र (गैसस)

समूह परिचालन, सचेतना मूलक कार्यक्रम, ससाना पूर्वाधार विकास, समुदायमा आधारित सेवा प्रवाह, लैङ्गिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण, समूह वचत तथा ऋण परिचालन, ससाना आयमूलक कार्यक्रम संचालन, रोजगारी सृजना, नीतिगत पृष्ठपोषण आदि कार्यमा गैससले नगरपालिकासंग महत्वपूर्ण साझेदारको रूपमा काम गर्दै आएका छन् । आफ्ना वैशिष्ट्यताका क्षेत्रमा गैससले प्रमुख साझेदारको रूपमा काम गर्ने अपेक्षाका साथ यस क्षेत्रबाट **२.२७ प्रतिशत** लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

(च) उपभोक्ता समूह, नागरिक समाज र सामुदायिक संघसस्था

विकास प्रदायकले जतिसुकै प्रयास गरेता पनि यसका प्रापक अर्थात उपभोक्ताको सहभागिता, सहयोग, सहकार्य र अपनत्व ग्रहण भई दिगो व्यवस्थापन नगरे सम्म विकाशलाई गति दिन सम्भव छैन । त्यसकारण यिनीहरूबाट विकास कार्यमा व्यापक सहयोग सहभागिता र निगरानी हुने अपेक्षा गरिएको छ । विकास कार्यमा उपभोक्ता समूह र स्थानीय समुदायको योगदान **३.४ प्रतिशत** हुने अनुमान गरिएको छ ।

(छ) अन्तर स्थानीय तह

नगरपालिकासंग सिमाना जोडिएका स्थानीय तहरूसंग मिलेर रणनैतिक महत्वका विकासका योजनाहरू साझेदारीमा विभिन्न विकास निर्माणका कार्यमा लगानी हुने अनुमान गरिएको छ । यस किसिमका अन्तर स्थानीय तह साझेदारीमा करिब **६.८ प्रतिशत** लगानी हुने अनुमान गरिएको छ ।

९.६.२ कार्यान्वयन प्रकृया

(क) सूची तयारी

नगरपालिकाले आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका प्राथमिकताका कार्यक्रमहरू आफैले कार्यान्वयन गर्ने, संघीय सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, प्रदेश सरकारबाट कार्यान्वयन हुने, तीनै तहका सरकारबाट संयुक्त लगानीमा कार्यान्वयन हुने, प्रदेश वा संघ सरकारको साझेदारीमा कार्यान्वयन गर्ने, अन्य स्थानीय सरकारको साझेदारीमा संचालन हुने, गैसस तथा अन्तराष्ट्रीय गैसस मार्फत कार्यान्वयन हुने, विकास साझेदारबाट कार्यान्वयन हुने तथा निजी क्षेत्रबाट कार्यान्वयन गरिने छुट्टा छुट्टै सूची तयार गर्नेछ ।

(ख) छलफल एवं अन्तर्क्रिया

सूची तयार गरेपछी निजीक्षेत्र, गैसस, सहकारीक्षेत्र र सामुदायिक क्षेत्रले संचालन गर्ने कार्यकालागि नगरपालिकाले सम्बन्धित क्षेत्रहरूसँग छलफल र अन्तरक्रिया गरी लगानी गर्न सहयोग एवं सहजिकरण गर्नेछ । छलफल र अन्तक्रियालाई नियमित गराई उनीहरूलाई सरकारको असल सहयोगीको रूपमा विकास गर्दै लगिनेछ ।

(ग) मध्यकालिन खर्च संरचना तयारी

नगरपालिकाले संचालन गर्ने कार्यक्रमलाई आवधिक योजना र वार्षिक कार्यक्रम वीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न तथा योजनाको प्राथमिकीकरण गर्दै प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूमा लगानी सुनिश्चित गर्न मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा गरी वार्षिक रूपमा परिमार्जन गर्दै लगिनेछ । मध्यमकालिन खर्च संरचनाले निर्धारण गरेको योजना र बजेटको प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।

(घ) नतिजामा आधारित अनुगमन ढाँचा अनुसार वार्षिक समीक्षा

आवधिक योजनासँग वार्षिक योजनाको अन्तरसम्बन्ध स्थापित गरी कार्यान्वयन गर्न वार्षिक कार्यक्रमसँग निम्न तालिका संलग्न गरी स्वीकृत गरिने व्यवस्था गरिनेछ । कार्यक्रम संचालन गर्दा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, खरिद नियमावली लगायत अन्य सम्वन्धित ऐन नियम अन्तर्गत रही योजनाको प्रकृति अनुसार ठेक्का, करार, अमानत वा उपभोक्ता समितिमध्ये उपयुक्त माध्यमबाट गरिनेछ । त्यसैगरी गैसस तथा विकास साझेदारहरूसँगको साझेदारीमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा सम्बन्धित निकायसँग गरेको सम्झौता बमोजिम कार्यान्वयन गरिनेछ ।

तालिका १०३: बार्षिक कार्यान्वयन कार्ययोजना ढाँचा

योजनाको विषयगत क्षेत्र	आवधिक योजना			वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम							
	नीति तथा कार्यक्रम	लक्ष्य/सूचक		आयोजना/ कार्यक्रम (स्थान समेत)	लक्ष्य		विनियोजन	कार्यान्वयन विधि	लाभान्वित जनसंख्या	प्राथमिकता क्रम	लगानी तथा कार्यान्वयन गर्ने निकाय
		इकाई	परिमाण		इकाई	परिमाण					
आर्थिक विकास											
सामाजिक विकास											
पूर्वाधार विकास											
वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन											
संस्थागत र सुशासन											
अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र											
जम्मा कार्यक्रम खर्च											
जम्मा चालु खर्च											
कूल जम्मा											

द्रष्टव्यः विषय क्षेत्र र उपक्षेत्रहरूले आ—आफ्नो कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गर्दा चालु र पूँजीगत खर्च खुलाई नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्ने छ ।

९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

नगरपालिकाले अनुगमन कार्य योजना बनाई नियमित रूपमा नतिजा सूचकमा आधारित भई सहभागितामूलक प्रक्रियाबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्नेछ । अनुगमनमा संलग्न हुने जनप्रतिनिधि एवं कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ । अनुगमनका लागि आवश्यकता अनुसार सरोकारवालाहरू र तेस्रो पक्षसमेतलाई सहभागिता गराइनेछ । नतिजा सूचकमा आधारित अनुगमन खाँका तयार गरी सोही अनुसार नियमित अनुगमन, बार्षिक समीक्षा, मध्यावधि तथा अन्तिम मूल्यांकन गरिनेछ । नगरपालिकाले देहायको उद्देश्य प्राप्तिका लागि अनुगमन गर्नेछः

- कार्यतालिका अनुसार काम भए नभएको एकीन गर्न ।
- तोकिएको कामको समय, लागत र गुणस्तर कायम गर्न ।
- कार्यान्वयनको क्रममा भएका गल्ति वा कमजोरी तत्काल सुधार गर्न ।
- डिजाइन वा कार्यान्वयनमा भएका गल्ति सुधार गरी सार्वजनिक कोषको अपव्यय हुनबाट रोक्न ।

नगरपालिकाले देहाय अनुसार अनुगमन गर्नेछः

- निरन्तर अनुगमन,
- दिगोपनाको अनुगमन ।

नगरपालिकाले देहायका आयोजनाहरूको अनुगमन गर्नेछः

- नगरपालिकाबाट स्वीकृत कार्यक्रम वा आयोजनाहरू,
- नगरपालिकाबाट लगानी भएका आयोजनाहरू,
- नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोत साधन मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू,
- नगरपालिका क्षेत्रभित्र गैरसरकारी सस्था मार्फत सञ्चालित आयोजनाहरू,
- नगरपालिकाले आवश्यक ठानेका अन्य आयोजनाहरू ।

९.७.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको आवश्यकता

अनुगमनले विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूको नतिजा खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने पक्षलाई बढी जिम्मेवार बनाउनुको साथै जवाफदेही पनि बनाउँछ । नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालागि अनुगमन तथा त्यसबाट प्राप्त नतिजाको विश्लेषणकालागि मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्दछ । विकास आयोजनाहरूबाट, निर्धारित समयावधि भित्र निश्चित उपलब्धि तथा लागत अनुसारको प्रतिफल प्राप्त भए/नभएको यकिन गर्न सशक्त एवम् निष्पक्ष अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । अनुगमन एउटा निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो, जो आयोजना कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ, यसको मुख्य उद्देश्य चालु परियोजनाको प्रगति र ढिलासुस्तीको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई समयमा नै जानकारी गराई परियोजनालाई सही बाटोमा हिंडाउनु हो ।

९.७.२ अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी

अनुगमनमा देहायका तरिकाहरू अपनाइनेछः

- नियमित प्रतिवेदन लिएर,
- स्थलगत अवलोकन गरेर,
- सरोकारवालाहरूसँग छलफल गरेर,
- नागरिक समाजका संस्थाहरू परिचालन गरेर (मिडिया आदि),
- सार्वजनिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, सामाजिक परीक्षण जस्ता विधिहरू मार्फत ।

अनुगमनमा देहायका पदाधिकारीहरू संलग्न रहने छन्ः

- स्थानीय तहको कार्य विभाजन नियमावलीले तोकेको पदाधिकारी,
- उपप्रमुख (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४),
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिका सदस्यहरू,

- प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र सम्बन्धित शाखा प्रमुख (नियमित कार्य),
- वडा स्तरीय आयोजनाको हकमा वडाध्यक्ष र सदस्यहरू ।

नगरपालिका स्तरीय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा देहायका पदाधिकारीहरू रहनेछन्ः

– उपप्रमुख	संयोजक
– प्रमुखले तोकेका एक जना महिला सहित कार्यपालिकाका सदस्यहरूमध्येबाट	सदस्य (दुई जना)
– प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
– प्रमुख, योजनाशाखा	सदस्य सचिव

आवश्यकता अनुसार कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा विषय विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिने ।

देहायको अनुगमन कार्ययोजना बनाई लागू गरिनेछः

- कार्यपालिकामा एकिकृत कार्यान्वयन कार्ययोजना पेश गरेको १५ दिनभित्र अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिबाट आफ्नो वार्षिक अनुगमन कार्ययोजना बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ,
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले गरेको कामको प्रतिवेदन प्रत्येक २ महिनामा कार्यपालिकाको बैठकमा पेश गरी छलफल गरिनेछ । समितिले समाधान गर्न नसकेका समस्याहरूलाई यस बैठकबाट सम्बोधन गरिनेछ ।

वडास्तरीय कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गर्न देहाय बमोजिमको समिति रहनेछः

सम्बन्धित वडाको वडाध्यक्ष	संयोजक
वडा सदस्यहरू	सदस्य
वडा सचिव	सदस्य सचिव

आवश्यक परे कार्यपालिकाका अन्य सदस्य तथा कर्मचारीलाई आमन्त्रण गर्न सकिनेछ ।

९.७.३ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

योजना अवधि समाप्त भए पछि कार्यपालिकाले तोकेका आयोजनाको तेश्रो पक्षद्वारा देहायका सूचना प्राप्त गर्न प्रभाव मूल्यांकन गरिनेछ ।

- योजनाको लक्ष्य वमोजिम प्रगति भए नभएको,
- लाभग्राहीमा योजनाका नतिजाले पारेको प्रभाव,
- आगामी योजना तर्जुमाको लागि पृष्ठपोषण,
- योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन विधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्न,
- योजनाबाट प्राप्त हुने फाइदालाई अधिकतम बनाउन ।

आवधिक तथा वार्षिक नगरपालिका विकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रक्रिया देहायअनुसार हुनुपर्नेछः

तालिका १०४: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन खाका

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले गर्ने	कसरी गर्ने	फलोअप
अनुगमन प्रक्रिया				
कार्यक्रम वा प्रक्रिया अनुगमन	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति, वडा समिति, सरकारी कार्यालय र गैसस	आवश्यकता अनुसार, मासिक, चौमासिक र वार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन ▪ वार्षिक योजनाको चौमासिक कार्ययोजनामा उल्लिखित लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना ▪ बृहत योजनाको कार्यान्वयन योजनाको ▪ वार्षिक लक्ष्य र प्रगतिको तुलनात्मक अध्ययन	✓ अनुगमन टोलीले अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरी नगरपालिका कार्यालयमा पेश गर्ने ✓ नगरपालिका कार्यालयले प्रतिवेदनका सिफारिश कार्यान्वयनका लागि नपासमक्ष कार्ययोजना पेश गर्ने
प्रतिफल अनुगमन	नगरपालिका कार्यपालिका, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति	चौमासिक, अर्ध वार्षिक, वार्षिक र मध्यावधि	▪ स्थलगत अनुगमन ▪ वार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना ▪ सञ्चालित योजनाहरूको कार्यान्वयनबाट सोच तालिकामा उल्लिखित अपेक्षित प्रतिफल के कति कारणले हासिल हुने देखिन्छ वा देखिँदैन भन्ने सम्बन्धी अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेश गर्ने	
असर तह अनुगमन	नगरपालिका कार्यपालिका सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेस्रो पक्ष	वार्षिक, मध्यावधि र अन्तिम वर्ष	▪ लक्षित समूह तथा सहभागितामूलक छलफल ▪ नमूना सर्वेक्षण मार्फत सोच तालिकाको लक्ष्य अनुरुप प्रगति मापन ▪ योजनाबाट विषयगत उद्देश्य, अपेक्षित प्रतिफल के कति कारणले प्राप्त हुने वा नहुने विषयमा अध्ययन ▪ प्रतिवेदन तयारी र नगरपालिकामा छलफल	
मूल्याङ्कन प्रक्रिया				
असर तह मूल्याङ्कन	स्वतन्त्र तेस्रो पक्ष	योजनाको मध्य अवधि	▪ लक्षित समूह तथा सहभागितामूलक छलफल ▪ नमूना सर्वेक्षण मार्फत सोच तालिकाको लक्ष्य अनुरुप प्रगति मापन ▪ असर तहका सूचना संकलन गर्दा प्रारम्भिक तहका असरमा ध्यान दिने ▪ प्रतिवेदन तयारी र नगरपालिकामा छलफल	▪ अनुगमन टोलीले अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरी नगरपालिका कार्यालयमा पेश गर्ने ▪ नगरपालिका कार्यालयले

के गर्ने	कसले गर्ने	कहिले गर्ने	कसरी गर्ने	फलोअप
अनुगमन प्रक्रिया				
प्रभाव तह मूल्याङ्कन	नगरपालिका कार्यपालिका सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेस्रो पक्ष	योजना सम्पन्न भएको दुई वर्षपछि	▪ लक्षित समूह तथा सहभागितामूलक छलफल ▪ नमूना सर्वेक्षण मार्फत योजनाको दीर्घकालीन सोच तथा विषयगत उद्देश्यहरू हासिल गर्ने दिशामा योजना के कति हदमा सफल भयो र योजना आफैंमा के कति सान्दर्भिक, प्रभावकारी रह्यो र समग्र विकासको दीगो व्यवस्थापनमा योजनाले के कति योगदान गर्न सक्यो भनी अध्ययन ▪ प्रतिवेदन तयारी र नगरपालिकामा छलफल	प्रतिवेदनका सिफारिश कार्यान्वयनका लागि नपासमक्ष कार्ययोजना पेश गर्ने

आयोजनाको प्रभाव मूल्याङ्कन देहाय बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरिनेछः

- नगरपालिकाले निर्धारण गरेका निश्चित लागत भन्दा बढीका आयोजनाको योजना सम्पन्न भएको २ वर्षभित्र तेस्रो पक्षबाट प्रभाव मूल्याङ्कन गराइनेछ ।

प्रभाव मूल्याङ्कनको नतिजा कार्यपालिकाको बैठकमा प्रस्तुत गरी सरोकारवालाहरूको जानकारीकोलागि सार्वजनिक गरिनेछ ।

अनुसूचिहरू

अनुसूचि – १ः वडागत कार्यक्रमहरूको विवरण

	आर्थिक विकास
वडा नं. १	**कृषि विकास कार्यक्रम** ➢ सतिघाट अँधेरीमा तोरी पकेट क्षेत्र बनाउने, ➢ नयाँ वस्तीमा अमृसो पकेट क्षेत्र बनाउने, ➢ साखेटार, बोडगाउँमा थोपा सिंचाइ सहित उत्पन्न हुने खाद्यान्न अन्न बालिलाई प्रवर्धन गर्ने, ➢ मर्स्याङ्दी वालुवामा वेसार र अदुवाको पकेट क्षेत्र बनाउने, ➢ तीन रोपनी भन्दा बढी जग्गामा केरा, मासको दाल, रहरको दाल, तिल, उखु, भुइँकटहर र लिचि खेति गर्नेलाई कृषि बिमा सहित वडाबाट प्रोत्साहन गर्ने। **सिँचाइ** ➢ डिप बोरिङ निर्माण गनुपर्ने साँखेटार, ओझागाउँ, बोटगाउँ, भन्सार, सालविस्ने, नयाँवस्ती, कल्याणटार ➢ लिफ्टिङ मर्स्याङ्दीबाट उपल्लो वालुवा, मर्स्याङ्दीबाट तल्लो वालुवा, मर्स्याङ्दीबाट अँधेरी फाँट **तटबन्ध** ➢ चुँदिखोलामा तटबन्ध निर्माण ➢ विमलनगर देखि जलविरेसम्म तारजालि, रिटेनिङ्ग दिवाल आवश्यकता अनुसार निर्माण गर्ने **पशु विकास** ➢ एक घर एक मौरी घार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ भन्सार बजार, सालविस्ने र सिमलटारमा भएका पशु फर्महरूलाई स्तरउन्नति गरी बजार व्यवस्थापन गर्ने, ➢ तल्लो वालुवामा माछापालन प्रोत्साहन गर्ने, **उद्योग तथा उद्यम विकास** ➢ दुना, टपरीलाई सुचारु गर्ने, झिलिङ्ग, अचार, धुप, सिन्किका र ह्याचरी चल्ला उत्पादनलाई उत्पादनमा जोड दिने। **वाणिज्य** ➢ कल्याणटार साजबोटमा पशु बधसाला निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने । **पर्यटन विकास** ➢ भिमसेन कालिका मन्दिर प्रवर्द्धन तथा सतिघाटमा गाइथुने मन्दिरलाई तिर्थस्थलको रुपमा प्रवर्द्धन गर्ने , ➢ गन्धर्व गाउँमा होमस्टे सञ्चालन गर्नु पर्ने, ➢ मठ मन्दिर, गुम्बा, चर्चहरूको संरक्षण गरी विभिन्न जातीय गुठीहरूलाई प्रवर्द्धन गर्ने, ➢ स्वास्थ्य र सरसफाइ सम्बन्धी वोर्डहरू राखी प्रत्येक टोल विकास संस्थाले ग्रिन पार्क निर्माण गरी प्रवर्द्धन गर्ने, ➢ भानु पार्क निर्माण गरी उक्त पार्कको गेट निर्माण गर्ने, ➢ चुँदी पुलमा भानु प्रवेशद्धार निर्माण गर्ने, ➢ भानुभक्तको सँस्कृति पहिचान हुने गरी भन्सार चौकिमा स्वागतद्धार निर्माण गर्नुपर्ने। **सहकारी प्रवर्द्धन** ➢ सहकारीहरूलाई लेखा व्यवस्थापन, कार्यालय व्यवस्थापन, कर्जा व्यवस्थापन प्रस्तावना लेखन तथा प्रतिवेदन लेखन, अनुगमन तालिम, व्यावसायिक योजना निर्माण तथा बजारिकरण व्यवस्थापन गर्ने ➢ किसानहरूलाई विउ विजन उवलब्ध गराउनुका साथै कृषि यन्त्र र कृषि औजार वितरण गर्ने, ➢ समयमै किसानलाई समय अनुसारको विउ विजन लगायत मल वितरण गर्ने, ➢ कृषक समुह गठन गरी प्रवर्द्धन गराउने। **आर्थिक विकासका अन्य क्षेत्रहरू** ➢ साजबोटे, सालविस्ने र ग्रीन पार्कमा हाट बजार मासिक रुपमा सञ्चालन गर्ने, ➢ भन्सार बजारमा दुध संकलन केन्द्र र फलफुल तथा तरकारी बजार स्थापना गर्ने, ➢ सालविस्नेमा कृषि संकलन केन्द्र स्थापना गर्ने।

वडा नं. २	**१. पशु विकासः** **क) दुग्ध उत्पादनः** ➢ दुध उत्पादनका लागि गाइ पालन व्यवसायलाई जोड दिने, ➢ भैंसी पालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने, ➢ वडा भित्रका मुकुथोक, दाहालटार, आम्बोट, मलायाटार, फुस्रेटार क्षेत्रमा घाँसका विरुवा वितरण गर्ने, ➢ दुध संकलन केन्द्र स्थापना गर्ने र चिस्यान केन्द्रसम्म पु¥याउने । **खं) मासु उत्पादनः** ➢ बाखापालन व्यवसायलाई जोड दिने, ➢ रिठाबोट, मलायटार, नारेश्वरटार, दाहालटार, वेलटार भकुन्थोकलाई समेटेर बाखा पोकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने, ➢ बाखाको नक्ष सुधार, ब्रिड उत्पादन तथा मूल्यमा एकरुपता कायम गर्ने नीति नियम बनाउने, ➢ ब्रोइलर कुखुरा उत्पादनमा जोड दिने, ➢ लेयर्स कुखुरा पालनमा जोड दिइ अण्डा उत्पादन गर्ने, ➢ लोकल कुखुरा, गिरिराज कुखुरा पालन गर्ने किसानहरूलाई अनुदानको व्यवस्था गर्ने, ➢ नगरपालिकामा वितरण हुने भेटेनरी सेवा औषधि उपचार आदिको व्यवस्था गर्ने । **तलिम तथा व्यवस्थापनः** ➢ वडा भित्रका कृषकहरूलाई समेटेर कृषि समूहहरूको गठन गरी कृषि व्यवसायलाई जोड दिने, ➢ महिलाहरूलाई आय आर्जन गर्न सक्ने बनाउनका लागि वडा स्तरको तालिम सञ्चालन गरी सम्पूर्ण क्षेत्रलाई समेट्ने गरी तालिमको व्यवस्था गर्ने । **चिस्यान केन्द्रः** यो संस्थाम आवद्ध किसानहरूलाई लक्षित गरी एउटा चिस्यान केन्द्र वाटेश्वरटारमा स्थापना गरी उत्पादित वस्तु भण्डारण गर्ने । **सिचाँइः** ➢ ठूलो बगैंचा, भकुनथोक, नारेश्वरटार, कालामाटा, काउरेटार, मोरियाटार, रिठेबोट, कुशेटार र भलायटारका लागि मस्याङ्गदी नदि र चुँदी खोलामा पानीको ड्याम बनाई सिँचाइ आयोजना सञ्चालन गर्ने, ➢ बहुजातीय संग्रहालय भवन निर्माण अति आवश्यक रहेकोले भवन निर्माण गरी उक्त क्षेत्र वरपरका सबै टोलको पायक पर्ने गरी किरियापुत्री भवन निर्माण गर्नु पर्ने, ➢ आपत विपतको वेला उद्धारका लागि उपयुक्त स्थानमा हेलिप्याड निर्माण गर्नु पर्ने, ➢ शति घाटको दाहसँस्कार गर्ने ठाउँलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने र उक्त स्थानमा मालामीका लागि घामपानीको बेला ओत बस्नका लागि सामान्य घर टहरा निर्माण गरी शौचालयको समेत व्यवस्था गर्ने, ➢ बौद हिमाली तमु समाजको चिहान डाँडाको घेरबाडको लागि आवश्यक तार जालिको व्यवस्था गर्ने ➢ कुमाल सँग्रहालय सत्यदेवि आमा समूह भवन निर्माण, ➢ रिठाबोट सहिद मार्ग बाटोमा सेलार बत्ति राखे, ➢ सत्यदेवि मार्ग र सहिद मार्ग बाटो स्तरोन्नति, ➢ रिठाबोट र ठूलोखोरिएको धारा निर्माण । **कृषिजन्य उत्पादनः** ➢ कृषि हाटबजार साप्ताहिक रुपमा नारेश्वरटारमा बनाउने, ➢ कृषि उपज बिक्रि गर्नको लागि नारेश्वरटारमा भानुचोक र मुकुन्थोकमा उपकेन्द्र संकलन केन्द्र स्थापना गरी सहकारी मार्फत कृषि बजार सम्म पुरयाइ किसानहरूलाई सहयोग पुरयाउने, ➢ व्यवसायिक रुपमा बाखा, कुखुरा गाइ तथा भैंसी पालन गर्न प्रोत्साहन गरी नारेश्वरटारमा दुध संकलन केन्द्र स्थापना गर्ने, ➢ रिठाबोट, भलायाटार, फुस्रेटार र नारेश्वरटार क्षेत्रमा व्यवसायिक माहुरी पालनको पोकेट क्षेत्र कायम गर्ने ➢ तरकारी सिजन र अफसिजनका लागि आवश्यक पर्ने विउ, मल र आवश्यक किटनासक औषधि उपलब्ध गराउनुका साथै कृषि सहकारी मार्फत कृषि औजार उपलब्ध गराउने त्यसै गरी थोपा सिचाँइ र लिफ्ट सिचाइँका लागि सहयोग पुग्ने गरी तरकारी खेति वडाभरी नै प्रोत्साहन गर्ने,

	➢ रिठाबोट, फुस्रेटार, भलाएटार क्षेत्रमा हलेदो र अदुवा खेतिको विकास गर्ने, ➢ सुपथ खाद्य पसल सञ्चालन गर्न कृषि, सहकारीलाई सहयोग पु¥याउने, ➢ हाल सञ्चालनमा रहेका पार्कहरूलाई व्यवस्थापन गर्ने, ➢ पौराणिक कालदेखि निर्माण गर्दै आएको मासका भाँडा बनाउने कार्यलाई प्रोत्साहन गरी कुमाल समुदायलाई सहयोग पु¥याउने, ➢ लाम्दिखोला खानेपानी योजनाको रिजर्भ ट्यान्कि निर्माण गरी वितरणका लागि पाइपको व्यवस्था गरी एक घर एक धारा अनुसार मिटरबाट पानी वितरण गर्ने ।
वडा नं. ३	**कृषि विकास क्षेत्र** ➢ स्थानीय सहकारी मार्फत विपन्न कृषकहरूलाई सहुलियत पूर्ण ऋण कार्यक्रम ➢ लुम्ले अनुसन्धान केन्द्रको अध्ययनका आधारमा कालो मासको उत्पादन र पकेट क्षेत्रको लागि प्राथमिकता दिनु पर्ने ➢ घराधि, चंदिथोक र दोर्दोरे क्षेत्रमा टमाटरको पकेट क्षेत्र ➢ कल्लेरी फाटमा धानको पकेट क्षेत्र ➢ समुह मार्फत एकीकृत कृषि उत्पदान कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ➢ माटो परिक्षण मार्फत अर्गानिक खेति कार्यक्रम संचालन ➢ कुषक प्रोत्सानाह कार्यक्रम ➢ जैविकमा उतपादन प्रोत्साहन कार्यकम ➢ तुरतुरे, खहरे चामबासमा नया संकलन केन्द्र स्थापना ➢ आधुनिक कृषि औजार ➢ धुकुर्ती फाटमा चिस्यान केन्द्र निर्माण ➢ बाखा, टमाटर उत्पादन र सामुहिक तरकारी उत्पादनको लागि तालिम दुनुप्रने ➢ यस वडामा १ जना कृषि तथा पशु सेवा प्राविधिक र सेवा केन्द्र निर्माण गर्नुपर्ने ➢ कृषि website मार्फत नगरपालिकाले कृषि गतिविधि संचालन गर्ने **सिचाई** ➢ महने चालिसे कुलोको (७००मिटर) मर्मत गर्ने ➢ सातबिसे खेतको माथिल्लो सिरानको कुलो मर्मत गर्ने ➢ चापेचौरको कुलो मर्मत गर्ने ➢ सेरा कुलो २ कि.मि मर्मत गर्ने ➢ काल्लेकुलो २०० मिटर मर्मत गर्ने ➢ धुकुर्दी कुलो २०० मिटर मर्मत गर्नु पर्ने ➢ फाउदि खोला ढकरीह बाट कल्लेरी सम्म आउने नया कुलो मर्मत ५कि.मि ➢ कल्लेर्री खोला टिडी खोलाको कुलो मर्मत (३०० मिटर) ➢ बार्हबिसे कुलो मर्मत ➢ सबै कुलो बर्षा यममा मात्र हुने ➢ लिफ्ट सिचाई वा बोरिङ मुख्य सम्भाव्यता अध्ययन गरी निर्माण ➢ दोरदोरटार,कालिकाटार मा सिचाई समस्या गर्ने **पर्यटन** ➢ **दोर**दोरकोट कालिका मन्दिर पुन निर्माण पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण (चण्डीथोक बाट सुरु गरि पदमार्ग सिडी ३०० मिटर निर्माण गर्नुपर्ने (चैते दसैमा) ➢ जयपानी पिकनिक स्पोट,जयकालिका मेला मन्दिरलाइ संरक्षण र निर्माण कार्यक्रम ➢ सुनथैलीमा बाल अध्यन निर्माण (११ रोपनीमा) तुलुन्कोट देबी थान मन्दिरलाइ संरक्षण कार्यक्रम ➢ सातबिसे चामबिसे तुर्तुरेको ३ वटै गुम्बा संरक्षण निर्माण ➢ निर्जला मन्दिर जाने रेलिङ सहितको पदमार्ग निर्माण **उधोग व्यवसाय**

	➢ यस पालिकाको औधोगिक श्रम यसै वडामा रहेको औधोगिक श्रम विकास कार्यक्रम ➢ मिलिंगा निर्माणको लागी टपरी निर्माण कालागि कार्यक्रम **श्रम रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षा** ➢ बाल श्रम अन्त्य गर्ने ➢ भेटनरी प्लमबिङ्ग इलेक्ट्रीसीयन मोबाइल मर्मत तालिम
वडा नं. ४	**आर्थिक विकास** ➢ १५० रोपनी जग्गाको लागी ढकालथरमा सिंचाई बाँध तथा कुलो निर्माण ➢ १५० रोपनी जग्गामा सिंचाइको लागी देउती पिंढी सिंचाई बाध कुलो निर्माण ➢ ८ हेक्टर जग्गाको लागि धनुबोट बगरमा बाँध निर्माण ➢ सातविसे आपटारीमा १०० रोपनी जग्गाको लागि बाँध निर्माण ➢ बोक्सेरहमा पक्की बाँध कुलो निर्माण २०० रोनी जग्गाको लागि ➢ ढावे वगरमा बाँध कुलो निर्माण १०० रोपनीमा ➢ बजुवा टुनटाकी सिंचाई बाधकुलो निर्माण १६० रोपनी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गाको लागि ➢ बाझाखेतमा सिंचाईका लागि कुलो निर्माण २०० रोपनी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गाको लागि ➢ बोखे खोला सिंचाइ कुलो निर्माण २०० रोपनी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गाको लागि ➢ बाह्रविसे खोला सिंचाई कुलो निर्माण ३०० रोपनी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गाको लागि ➢ कुसुण्डे खोला सिंचाई कुलो निर्माण १५० रोपनी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गाको लागि ➢ सिस्नेरी खोला सिंचाई कुलो निर्माण १५० रोपनी क्षेत्रफलमा रहेको जग्गाको लागि ➢ बाँसबोटे टारीखेत सिंचाई कुलो निर्माण १९४५ मिटर २३५ रोपनी जग्गाको लागि ➢ अंराइन खेत सिंचाई कुलो निर्माण ➢ चुदीखोला तठबन्धन ढकाल थर देखि बाङ्गे रह सम्म ➢ खहरे खोला सिंचाई ➢ ढावे खेत फाउदी सिंचाई ➢ उपल्लो रुप्टो सिंचाई ➢ ढुङ्गे खेत सिंचाई कुलो ➢ खुट्टे खेत सिंचाई कुलो ➢ फाउदी खोला टठबन्धन निर्माण अर्चले भञ्जयाङ्ग देखि चिसापानी सम्म पधेरा कुलो सिंचाई ➢ झहरे खोला देखि फाउदी सम्म टठबन्धन निर्माण ➢ आमबोटे देखि इशानेश्वर मन्दीर सम्म तठबन्धन निर्माण ➢ ८० रोपनी क्षेत्रफल भएको जग्गामा बोग्रे खोला सिचाई आयोजना निर्माण ➢ साना खोल्सी तठबन्धन निर्माण १ हजार मिटर ➢ बगुवा खोलामा ५ सय मिटर तठबन्धन निर्माण ➢ ६० रोपनी जग्गा भएको चापखोलामा बाँध कुलो निर्माण ➢ ३०० रोपनी क्षेत्रफल भएको जग्गाको लागि डुडे बाधकुलो निर्माण ➢ मराङ्गघाट धनकोस खेत संरक्षण चुदीखोला तठबन्धन ८ हेक्टर जमिनको लागि ➢ चालिसे खोला तठबन्धन दशमुरे देखि फाउदी सम्म **धान जोन व्लक** ➢ बाह्रविसे टारी र लौडारी गाउँमा चक्लावन्दी ➢ खालटारी र बडहरे फाँट चक्लावन्दी तथा उन्नत धानको विउ तथा कृषि आधुनीकिकरण यन्त्र ➢ चुदी फाँट चक्लावन्दी तथा उन्नत धानको विउ तथा कृषि आधुनीकिकरण यन्त्र ➢ फाउदी सेरा फाँट चक्लावन्दी तथा उन्नत धानको विउ तथा कृषि आधुनीकिकरण यन्त्र ➢ बासपानी फाँट चक्लावन्दी तथा उन्नत धानको विउ तथा कृषि आधुनीकिकरण यन्त्र

	➢ चालिसे फाँट चक्लाबन्दी तथा उन्नत धानको विउ तथा कृषि आधुनीकिकरण यन्त्र ➢ गहतरी देखि कटुवा खेत सम्म चक्लावन्दी फाउदी उन्नत विउ विजन तथा सहज र सरल कृषि औजारहरू ➢ माटो परिक्षण गर्ने व्यवस्था संकलन केन्द्र बजारीकरण **तरकारी जोन** ➢ खातिथोक अर्गानिक तरकारी उत्पादन कृषक समुह सिंचाई व्यवस्थापन ➢ खमलटाठी बडहरे कृषक समुहलाई आलु राख्ने सित भण्डार तथा कृषि उपज संकलन केन्द्र निर्माण ➢ टमाटर खेतीको लागि टनेल घर निर्माण कार्यक्रम खातिथोक कालिका लहरेवाली तथा कोषे वाली कार्यक्रम खमलटारी बडहरे कृषक समुह ➢ खतिथोक टमाटर उत्पादन सितभण्डार केन्द्र बनाउने ➢ विकल्प कृषक समुहलाई पक्की टनेल तथा सिंचाई कुलो निर्माण गर्ने **पशु विकास कार्यक्रम** ➢ भानु ४ मा गोठ सुधार कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ बाख्रा पालनको लागि खातीथोक, चिसापानी, लौडारी गाउँ, तिलाहार, कुमाल गाउँ खुर्पाजुङ लगायतका गाउँहरूमा भँई घाँस डाले, घाँसको विउ विजन कृषकलाई उपलब्ध गराउने ➢ सुधारीएको भकारो सुधारका साथै खोर निर्माण गर्ने ५ वटा भन्दा बढी बाख्रा पाल्नेलाई र भैसि ३ भन्दा माथि पाल्ने कृषकहरूलाई अनुदान दिने ➢ दर्ता भएका कृषक समुहलाई उन्नत जातको माउ बाख्रा र व्याडे बोका वितरण गर्ने ➢ कृषक समुहमा पविधिक सहितको टोलिले विउ विषादी र विमा गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ उत्पादीत भएका माउ तथा व्याडे बोकाको बारेमा सहजीकरण गर्ने ➢ माछापालन कार्यक्रम ल्याउने ➢ मौरी पालन कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ मौरी पालन तथा माछा पालनको लागि कृषकहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने **उद्योग तथा उद्यम विकास** ➢ कृर्षि उपज अन्नलाई प्रसोधन गरि बजारीकरण गर्नुपर्ने ➢ टमाटरको सस बनाउनका लागि वडामा लघुउद्याम विकास गर्ने ➢ आलुको चिप्स बनाई दमौली र खोखरा बजारमा विस्तार गर्ने ➢ बेसारलाई प्रसोधन गरी बजारीकरण गर्ने ➢ अदुवाको धुलो तथा सुठो बनाई बजारीकरण गर्ने ➢ दुग्ध संकलन केन्द्र स्थापना गरी बजारीकरण गर्ने ➢ मासु उत्पादन तथा बधशाला निर्माण गर्ने ➢ कुविन्डो तथा लौकाके मिठाई बनाई बजारीकरण गर्ने ➢ प्राङ्गगारीक मल उत्पादन तथा वायो ग्याँस प्लान निर्माण गर्ने ➢ कृषकहरूलाई लघुउद्यमशिल कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ मौरी पालन कार्यक्रम तथा मह बजारीकरण गर्ने ➢ मैलिक संस्कृतिक तथा सजावटको लागि माटोका भाडाकुडा, बासका टेवुल कुर्सी जस्ता उद्यमशील विकास हुने तालिम संचालन गरि बजारीकरण गर्ने **वाणिज्य** ➢ चुदी गाउँमा हप्ताको एक दिन कृषि तथा पशु उत्पादनलाई हाट बजार कार्यक्रम गर्ने ➢ बजारीकरण गर्न कृषि उपजलाई वडा तथा नगरपालिकाले व्यवस्थापन गर्ने **पर्यटन विकास** ✎ भानु जन्मस्थल लाई विकसीत पार्कको रुपमा निर्माण गरि पर्यटनको विकास गर्ने ✎ चुदी खोलामा तटबन्धन गरी ठाउँ ठाउँमा पानी जम्ने पोखरीको निर्माण गरी सुन्दर चुदीलाई नमुनाको रुपमा बनाउने ✎ खातिथोक डाडाँको टमाटर टनेल कृषि पर्यटन विकास गर्ने

	➢ हजुरको कुटी शिवालय मन्दिर निर्माण तथा मन्दिर परिसरमा कम्पाण्ड निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खातिथोक थानिमाई मन्दिरको जगेर्ना गरी भक्तजनको लागि पर्यटन विकास गर्ने ➢ रानीगाउँ होमस्टे सामुदायीक होमस्टे भवन निर्माण गर्नु पर्ने ➢ कुमाल गाउँ होमस्टे ➢ तामाकोट गुफा संरक्षण ➢ इशानेश्वर मन्दिर परिसर निर्माण तथा संरक्षण गर्ने ➢ बडहरे बगैचा संरक्षण ➢ सौर्य लाइट जडान गरि रात्रीमा पर्यटक हिंडने गरि सहज वातावारण बनाउने ➢ भानु पार्क शिखर कोटेरी सम्म आउने रेलिङ्ग सहितको सिंडी निर्माण गर्ने ➢ धोति चौर देखि वडा कार्यालय सम्म जानेगरि रेलिङ्ग सहितको सिंडी मार्ग निर्माण गर्ने **सहकारी प्रवर्द्धन** ➢ भानु ४ का वासिन्दालाई एक घर एक सदस्य बनाउने ➢ कृषि सहकारीको संस्थालाई मल विउ विजन वितरण गर्ने ➢ कृषि सामाग्रीहरूको पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध गराउनु पर्ने ➢ चुदी कुलाल गाउँहरूको बजार व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ तरकारी तथा फलफूल संकलन गर्न नयाँ भवन निर्माण गर्नु पर्ने ➢ लक्ष्मी बचत तथा ऋण सहकारी संस्थालाई कृषि सामाग्री उपलब्ध गराउनु पर्ने ➢ कृषि तथा पशुपालनमा अनुदान र कम व्याजदरमा ऋण प्रवाह गर्नु पर्ने ➢ सहकारी सम्बन्धी तालिमको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ सहकारी मार्फत कृषि तथा पशुपंक्षीको विमा गरि कृषकलाई सहज बनाउन सहयोग गनुपर्ने।
वडा नं. ५	**कृषि विकास** ➢ दक्ष प्राविधिक बिषेशक- १कृषि, १ पशु प्राविधिक व्यवस्था ➢ सुदाम कन्ले सिंचाई कुलो मर्मत संभार ➢ ढाँड खोला विरुवा सिंचाई कुलो मर्मत संभार ➢ कृषि तथा पशुपालन तालिम (अदुवा, एभोकाडो बेसार, बेमौसमी तरकारी, कागती) ➢ आलु खेती, तोरी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम ➢ वडा नं. ५ कोल्ड स्टोर निर्माण (सेपा बगैचा) ➢ कृषि उपज संकलन केन्द्र (सेपा बगैंचा) ➢ सहकारी मार्फत मल तथा विक्री वितरण सहजिकरण — ➢ मैवलकोट अम्रिसो पकेट क्षेत्र ➢ मौरी पालन प्रवर्द्धन कार्यक्रम ➢ अदुवा खेती (ओकलाङ) ➢ स्याउ खेती प्रवर्द्धन **पशुपालन** ➢ बाख्रापालन (मैवल कोट) ➢ सिँचाइ ➢ डाँडाखेत कुलो मर्मत संभार (तल्लो-उपल्लो) ➢ कुवा मर्मत — मैवाल, चैनपुर ➢ बोझे खेत बाँध कुलो मर्मत ➢ ठाँटी बोटे बाँध, पिप्ले बाँध मर्मत संभार **उद्योग** ➢ आरन प्रवर्द्धन तथा स्तरउन्नति कार्यक्रम

	✎ कृषि यान्त्रिकरण (धान रोप्ने मेशिन) **पर्यटन** ✎ मैवलकोट पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण ✎ शिवालय मन्दिर मर्मत संभार ✎ मनकामना मन्दिर मर्मत संभार ✎ कोटकालिका मन्दिर मैवालकोट मर्मत संभार ✎ देवी देउराली मन्दिर बारीफाँट मर्मत संभार ✎ भूलभूले बराह मन्दिर मर्मत संभार ✎ नागनगेनी मन्दिर मर्मत संभार
वडा नं. ६	**आर्थिक विकास** ➢ मुलपानी खानेपानी अधुरो योजना सम्पन्न गर्ने ➢ मान्द्रे बरभञ्याङग रुपले पानीको अभाव योजना पार्ने ➢ मेलडाँडा ग्रेहथोक खानेपानी सम्पन्न गर्ने ➢ वार्डमा सबै कृषक सदस्य रहने गरी कृषि सहकारी खोल्ने ➢ मुलपानी एरियामा धान र तोरीको पकेट क्षेत्र निर्माण ➢ धान, मकै, कोदो, तोरी, आलु, अदुवा, तिल र मास उत्पदान गर्ने ➢ मन्द्रेमा मास, मकै, हलेतो र अदुवाको पकेट क्षेत्र बनाउने ➢ ढुनगाडेमा मकै, मास अकबरे खुर्सानी, अदुवा, हलेतो, तिल र धान उत्पादन गरी मकैको पकेट क्षेत्र ➢ बुल्दिसंगटोलमा धान, मकै, अदुवा र कोदो उत्पादन गरी कोदोको पकेट क्षेत्र बनाउने ➢ डाडाथोक गेह्रथोक र मलेडाडामा धान, मकै, अदुवा, बेसार, कोदो र मास उत्पादन गर्ने ➢ कटहरेमा धान, मकै, तोरी र आलु उत्पादन गरी तोरी ए आलुको पकेट क्षेत्र बनाउने ➢ टुरेपसलमा धान, मकै, आलु र तोरी उत्पादन गरी आलुको पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ➢ खोत्रोखोलामा धान, मकै, तोरी, आलु र मास उत्पादन गर्ने ➢ संगुरथापा गाउममा कोदो र तोरी उत्पादन र मकैको पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ➢ सिम्पानीमा कोदो, मकै, मास, सुन्तला र भट्ट उत्पादन गरी सुन्तला र कोदोको पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ➢ वडा न. ६ मा कृषि सहकारी संस्था नभएकोले वडामा सहकारी संचालन गर्ने ➢ **पशु** ➢ दुग्ध सहकारी दर्ता गर्ने ➢ दुग्ध संकलन केन्द्र मुलपानी, टुहरे पसल र लंगबारी ➢ दुग्ध सहकारी मार्फत दूध बिक्रि गर्ने ➢ एक कृषक १ दुग्ध सहकारी सदस्य ➢ वडामा पशु बिमा पशु प्राविधिक साथै कृषि प्राविधिक ➢ भरभन्ज्याङमा बाखा, मौरी, गाइ भैंसी र बगुर पालन गर्ने ➢ गोड सुधार ➢ घास उत्पादन ➢ मुलपानी र पङ्केपसलमा दुग्ध केन्द्र स्थापना गर्ने ➢ मुलपानीमा भैसी, बाखा, गाइ, कुखुरा पालन गर्ने र भैसी र गाइ पालन पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ➢ मान्द्रेसर्पल डाडथोकमा बाखा र कुखुरा उत्पादन गरी बाखा र मौरीको पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ➢ कटहरे टुहुरेपसलमा गाइ, भैसी, बाखा, कुखुरा, बंगुर र मौरीपालन गर्ने ➢ खगीखोला थापागाउमा गाइ, भैसी, बाखा, मौरी, बंगुर उत्पादन गरी मौरीको पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने ➢ सिमपानीमा बाखा, बंगुर र मौरी उत्पादन गरी बाखा र मौरीको पकेट क्षेत्र निर्माण गर्ने

	➢ कृषिबाट उत्पादित कृषिजन्य बस्तुलाई cold store निर्माण गरी बजार व्यवस्थापन गर्ने ➢ **उद्योग व्यापार** ➢ हाटबजार एरिया सञ्चालन गर्ने ➢ वडा न. ६ एरियाको लागि सालका पातहरू बाट दुनाटपरी निर्माणका लागि आमा समुहलाई तालिम दिई मेसिन उपलब्ध गराउने ➢ वडा न.६ मा अन्तर्गत उद्योग व्यावसायिक सहकारी संस्था महिला विकास सशक्तिकारण गराउने ➢ **सिंचाइ** ➢ ढकालकुना फाटको कुलो स्तर उन्नति गर्नु पर्ने ➢ २० हेक्टर सिचाई र खानेपानीका लागी बेलघारी बोरिन आयोजना निर्माण गर्ने ➢ बार्थे पनि खानेपानी र कुलोको स्तर उन्नति ➢ सबै कुलोहरूको स्तर उन्नति गर्ने ➢ छाडी खोला १क़ २५ रोपनी ➢ चुडी बराहा बाँध कुलो निर्माण ➢ चुदीखोला तटबन्धन **पर्यटन** ➢ राष्टिय बिभुति अमर सिह थापा पार्कलाई स्तर उन्नति गरि पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने ➢ बाहबर्षे गादोबरी भोलाको मन्दिर व्यवस्थापन गर्ने ➢ सिमपानी एरियामा पर्यटन क्षेत्र निर्माण गर्ने
वडा नं. ७	**क. कृषि विकास कार्यक्रम** **सिचाई व्यवस्थापन** ➢ १२० रोपनी जग्गामा मिलनटोल सिस्नेरी खोला बाँध बाँधी स्थायी कुलो निर्माण ➢ कालिका टोलको ४ ठाँउमा (राम्धातार) पधेरे खोला बाँध निर्माण ➢ वक्रटार टोल भित्र डुड खोला कुलो निर्माण ➢ बक्रटार टोल भित्र पर्ने बाह्रबिसे कुलो मर्मत ➢ नेपाल गाउ कुलो निर्माण ➢ बिरुवाटारमा कत्ले कुलो मर्मत ➢ भट्तारी माथिल्लो र तल्लो कुलो मर्मत ➢ रम्घाटार, ब्रर्कटार, बिरुवाटार, भट्टारिको लागी डिप बोरिंग को व्यवस्थापन ➢ चिरकट्टा नौबिसे सिचाई कुलो तथा व्यवस्थापन गर्ने ➢ १० ९० रोपनीमा पर्ने मह्खोला नौबिसे कुलो निर्माण सम्पन्न गर्नु पर्ने ➢ ११. कटुवा बाध निर्माण गर्नु पर्ने ➢ १२. बाह्धोर्के बाध कुलो निर्माण ➢ १३. ढुंगेचालिस कुलो बाध मर्मत ➢ १४. नस्पाउदि अधुरो खोला कुलो निर्माण ➢ १५.२०० रोपनीमा लाग्ने इन्द्रटारी कुलो मर्मत ➢ १६. करिब १ किलोमिटर ७० रोपनीको लागी सानो धारापानी कुलो मर्मत ➢ १७. कोछापानी कुलो मर्मत र तारजाली उपलब्ध गर्ने ➢ १८. कार्की गाउको धारापानी खेत कुलो निर्माण र डाडाखोलाको कुलो मर्मत ➢ १९. सल्यानटार धारापानी बाध र कुलो निर्माण ➢ २०. काउरे गैरी खेत कुलो मर्मत

	➢ २१. असिखेत बाध कुलो निर्माण र जाली ➢ २२. डुडी खोला पन्द्रको कुलोको बाँधमा जाली उपलब्ध गर्ने **सामुहिक खेति प्रणाली** समुह निर्माण गरी वडा भरिका बाजो रहेका जमिनमा समुह बनाइँ सामुहिक खेति प्रणाली अपनाउने **खोला तटबन्ध खेति योग्य जमिन जोगाउन तारजाली तटबन्ध गर्नुपर्ने खोलाहरू** ➢ १.बगुवा करिब ३ किलोमिटर ➢ चरडगेखोला करिब ४ किलोमिटर ➢ ३.फाउदी खोला करिब ७ किलोमिटर ➢ धारापानीखोला करिब ४ किलोमिटर ➢ चितिखोला तटबन्ध निर्माण ➢ वरर्कटार बाध-खोला तारजाली तटबन्ध ➢ जुडिखोला सेराटोल बाध कुलो मर्मत गर्ने र तारजाली व्यवस्था गर्ने **पशु विकास कार्यक्रम** ➢ बाखा पालन को लागी गोठ सुधार र अनुदानलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने ➢ उन्नत जातको बोका बितरण गर्नुपर्ने ➢ बाखा पालनको लागि यस वडाका सम्पूर्ण टोललाई उच्च प्राथमिकता दिनु पने ➢ दुध उत्पादनको लागि सेराटोल, मिलन टोल, कालिका टोल, टुहुरे पसल ,रम्घाटार कालिका टोल, वर्कटार टोल, बिरुवाटार टोल र भट्तारी टोलमा उन्नत जातका भैसी, गोठ सुधार र नश्ल सुधारका कायक्रम लागु गनुपर्ने ➢ पशु विकास कायक्रमको लागी उन्नत जातको डाले घासका बिरुवा, नोपियर, जौ जस्ता घासका बिउबिजन बितरण सहज गनुपर्ने ➢ बुगुर, सुगुर पालनको लागि गैरीगाउ प्रिन्सेस एकिकुत कृषि तथा पशु फर्मका लागी थानीमाई टोललाई उच्च प्राथिमिकता राखी उन्नत जातका पाठपाठीर खोर अनुदान थानीमाई टोल भित्र रहेको पुर्दिमा कृषि तथा पशुफर्म लाई अनुदान सहयोग गर्ने । **उधोग तथा उधम विकास** आमा समुहहरूलाई परिचालित गरि दुना टपरी, झिलिगा, मैनवती, अग्ररवती जस्ता लघु उधोगहरू उच्च प्राथमिकतामा राखने सिलाई बुनाई जस्ता सिप मुलक कायक्रम संचालन गने । **बाणिज्य** वडा भित्र भएका कृषि पशुपालन तथा महिना उधमीहरूले उत्पादन गरेका आयआर्जनका बस्तुहरू बजार व्यवथापनक लागि भवन निर्माण गर्ने र व्यवस्थित तरिकाबाट बजार व्यस्थापन गर्ने **पर्यटन विकास** ➢ थानीमाई मन्दिरलाई तनहु जिल्लाकै नमुना पर्यटकीय स्थलमा परिणत गर्ने संध प्रदेशमा पहल गरि थानीमाई मन्दिरलाई उच्च प्राथमिकता दिने ➢ गैरीगाउ कोरथोक, गोखालीछाप र चन्दनीलाई होमस्टे संचालन गर्ने ➢ रम्घाटार कालिका टोलको बाखेडाडामा पार्क स्थापन गर्न उन्नत जातका बिरुवा, फुल, टहरा निर्माण गर्नु पर्ने । **सहकरी प्रवर्द्धन** यस फाउदी कृषि सहकारी संस्थाको पूर्वाधार विकास गरि कृषि योग्य मेशिनरी औजार उपलव्ध गराउने । मिलनटोल चिरिखोला कार्की गाउमा रहेको माछापुछ्रे सहकारी सस्थाको लागि उचित सहयोग गर्ने **आर्थिक विकासका अन्य क्षेत्र** वडा भित्र रहेका बिभिन्न टोल, रामधाटार कालिकाटोल मिलनटोल, वरकटारटोल, बिरुवाटारटोल र मात्यरी टोलको बेशीटार फाटमा फलफुल आप, लिची,कटहर, केरा, भोइकटर जस्ता फलफुलका लागी पकेट क्षेत्रका लागी उन्नत जातका लागी बिरुवा वितरण र नमुना टोल स्थापना गर्ने
वडा नं. ८	**कार्यक्रम**

	➢ ह्याचरी र घरपालुवा जनावरको मलमा ढुवानीको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ➢ मल ल्याउनका लागी उचित योजना निर्माण गर्नु पर्ने ➢ पावर टेलर जस्ता कृषि यान्त्रिकरणको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ डुम्रे बजारमा रहेको भण्डारण केन्द्र स्थापना गरि सोहि क्षेत्रलाई आधार मानेर सेवामुलक सहकारी संचालन गर्ने ➢ बादर व्यवस्थापन कार्यक्रम **पशुपालन** ➢ गोठ र खोर सुधार कार्यक्रम ➢ दुधमा अनुदान ➢ माथिल्लो बेल्टमा बाख्रा र तल्लो बेल्टमा पशुमा अनुदान ➢ यस वार्डमा एक भेटेनरी र कृषि प्राविधिक कार्यालय स्थापना ➢ कृषि मलको अभाव मल बितरण गर्ने गोठेमललाइ व्यावस्थित गनुपने ➢ २ भैसी पाल्नेलाई गाठे सुधार सुघार कार्यक्रम ल्याउने ➢ कृषि सहकारी संस्था खोल्नु पर्ने र मल बितरण सहज गर्नु ➢ कृषि सामग्रीलाई बितरण गर्दा सिमा ➢ चक्लाबन्दी कार्यक्रम ल्याउने ➢ हाते ट्रयाक्टर बितरण कार्यक्रम ५ हर्सपावर भन्दामाथिका हाते ट्रयाक्टर प्रदान गनुपर्ने कृषकको उत्पादन भएको सामन स्टोर व्यवस्था गर्नुपने ➢ २ वटा दुहुनु गाइ/भैसी पालन गर्ने कृषकलाई गोठ सुघार कार्यक्रम गर्ने ➢ बिपन्नालाई ५०% अनुदान दिनुपर्ने ➢ डाडा बेल्ट लाई बाख्रापालन समथर भू.भागमा गाइ भैसी पालन गर्नुपर्ने ➢ बिमा कार्यक्रम गर्नुपर्ने ➢ वडा स्तरीय भेटनरी र प्राबिधिकको व्यवस्था **सिंचाई** ➢ ४३ करोडको D.P.R सहितको कार्यक्रम सिचाई बिभागमा रहेको छ मोलैरह फाउदी खोला खोला, सितिसे गहिरिफाट खोला ६०० हेक्टरका लागि ड्यान निर्माण सहितको लिफिटिंग सिचाई आयोजना निर्माण ➢ १५ वटा डिप बोरिङ निर्माण गर्ने ➢ २० वटा कुलोको स्तर उन्नति गरिदिनु पर्ने ➢ कुलो दर्ता गर्नु पर्यो टोलमा समुह बनाई गर्नुपर्ने ➢ मोर्लेरह फाउदी खोला **DPR.** ४३ करोड लिफ्टिङ सिचाई योजनालाई आगाडी बढाउनु पर्ने ➢ कडेलफाट खोला सिसिसेट खोला,गैरीफाट खोला अगैलफाट अन्य खेतका खोलालाई साना सिचाई योजन ➢ १५ वटा बोरिन सिचाई योजना ल्याउने ➢ चलिरहेको कुलो मर्मत संभार गर्नुपर्ने **पर्यटन** ➢ नेमुनी पार्क,तेलकाटि खोला,निर्जला मन्दिर,जिनदारसतह महादेव मन्दिर,प्रसिद् गुफा,अन्नपूर्ण मन्दिर तथा गुम्बा पुर्कोट कालिका मन्दिरको स्तर उन्नति र सहि पर्यटन प्रबदन गर्ने ➢ सयुक्त पेमा छयोलिंग गुम्बाको स्तर उन्नति गर्नुपर्न ➢ जिर्णटार भएको नेकखी पार्क,सतल महादेव मन्दिर,निर्जला मन्दिर,प्रसिद् गुफा,अन्नपूर्ण तथा गुम्बा मन्दिर पुर्कोटकालिका मन्दिर तेलकारीखोला चेपघाट दोभान संयुक्त पेमा दोईलिन गुम्बा पुष्प व्यावसय गनुपर्ने **उद्योग ब्यबसाय** ➢ दुना टपरी, आयर, मस्यौदा, तितौरा, गुन्द्रक, हस्तकला लधुउधम सहायता कार्यक्रम काठका जनवारका चित्रहरू बनाउन पर्ने ➢ उखु उत्पादन प्रबन्ध कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ लधु उधम सहायता कार्यक्रम ➢ दुना टपरी उद्योग स्थापना

	➢ पुष्प व्यवसाय **श्रम तथा रोजगारी** ➢ उद्योग र कृषिलाई जोडेर रोजगारी व्यवथापन गर्नुपर्ने ➢ दुग्ध उत्पादन परिकार मार्फत रोजगरी जोड्ने ➢ वितिय साक्षरता कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ➢ प्राविधिक तथा कच्चा पदार्थलाई प्रयोग गर्नु ➢ उखु खेति प्रबधन ➢ दुग्ध उत्पादन र खेति गर्ने कृषकलाई प्रोतसाहन कार्यक्रम
वडा नं. ९	**कृषि विकास कार्यक्रम** ➢ चाक्लावन्धी लुगैफाँट पातल गल्टेफाँट वेरिबोटो वलटार किर्नेफाँटमा कृषि सम्बन्धी कायृक्रम संचालन गर्ने ➢ सङ्खाले चारय फाँट अम्लेबोटे र आहाले फाँट क्षेत्रमा १०० हेकटर जमिनमा कृषि संचालन **पकेट क्षेत्र** ➢ चिदिखोला फलफूल तथा चिया खेती ➢ डुम्री खर्क तरकारी खेती आलु खेती ➢ च्युडे फाँट पातल फाँट साङले फाँट लगायतका फाँटहरूलाई व्यवस्थित गरि तरकारी पकेट क्षेत्र बनाउनु पर्ने ➢ तेरतेर गाउँ पुछार गाउँ कोदो वल्क निर्माण गर्ने अन्दाजी ३०० रोपनी ➢ काउरेटार कालामटर मास पकेट क्षेत्र ➢ साना सिंचाईको लागि पुर्ण छुट माग गर्ने ➢ सम्पुर्ण कृषिको लागि विद्युत पुर्ण छुट माग गर्ने ➢ फलफुलमा किटनाशक एवं विषादी युक्त प्रविधिको विकास गर्न ➢ संकलन केन्द्र स्थापना गरि आयात निर्यातलाई सहजा बनाउने ➢ खोप तथा परजिवी नियन्त्रण शुफत मुल्यमा व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ गोठ तथा खोर सुधार मुलसंकलन तथा मल खातको व्यवस्थापन ५० प्रतिशतले गर्नुपर्ने ➢ पशु खरिद मल ढुवान र विक्रिमा अनुदानको व्यवस्थान गर्नुपर्ने ➢ पशु अनुदानको व्यवस्थापन गर्ने **उद्योग तथा उद्यम विकास** ➢ सस अचार स्थानीय मदिरा उत्पादन सम्बन्धी प्रशिक्षण संचालन ➢ मिठाई, पकौडा, पराट्टा, लागयत मासुका विभिन्न परिकार **वाणिज्य** ➢ कृषि जन्य रैथाने उत्पादन कोदो मकै धान लगायत वालीहरू विविधकरण ➢ पश लगायत अन्य उत्पादन हाटबजार व्यवस्थापनका लागि बजारीकरण गर्ने **पर्यटन विकास** ➢ होमस्टे प्रवर्द्धन गर्ने चितिखोला डुम्रीखर्क आदि स्थानमा ➢ जंगल पथ मार्ग डुम्रीखर्क लामेडाँडा जामुने कोटाको पहरे खोला कालीमाटी आदि क्षेत्र ➢ मिना पार्क, चिदिखोला काउरेटार बंगैचा जामुने छहरे खोल्सा हुँदै डुम्री खर्क चौतारा सम्म ➢ फुर्कोट कालिका मन्दिर डुम्रीखर्क काउरेटार बगैचा अर्चले कालिका मन्दिर बाँधखोला खारापनी कालीका मन्दिर ➢ खारपानी गुम्बा गडीमाई काउरेटार कालीका डुम्रीटार भिमसेन मन्दिर चिदिखोला वान देवि शुन्तले ब्रम्हकुमारी भवन एक घर एक सडक कृषि सहकारी सदस्य बनाउनु पर्ने।
वडा नं. १०	**१कृषि विकास .** ➢ तरकारी, खाद्यान्न वाली उत्पादन गर्नको लागि सानहरालाई ठूलागहरा बनाउन पहल गर्ने, ➢ उन्नत विउ विजनको व्यवस्था गराउने,

- कृषि प्रविधिमा प्राङ्गारिक मल, र गोठे मलको व्यवस्था गरी जोड दिने,
- माटो परीक्षण गरि माटो सुहाउँदो बालि उत्पादनमा जोड दिने,
- कृषि औजारको व्यवस्था गर्ने जस्तै धान काट्ने मिनि टेलर, थ्रेसर, गोडमेलका सामान इत्यादि,
- प्लाष्टिक टनेल निर्माणमा जोड दिने,
- नर्सरी निर्माणका लागि ठाउँ ठाउँमा हाइटेक टनेल राख्ने,
- मौरी पालन प्रवद्र्धन गर्नका लागि एक घर ५ घारको व्यवस्था गर्ने,
- बाललहरी टोल, गहतेरी र सिमचौरमा तरकारी खेति र धान खेतिका लागि गरा सुधार गर्ने,
- उन्नत विउ विजनः चोक कोट, याङ्गसिङ्ग, लामाचौर, भिरचौर, लौडारी भञ्याङ्ग र आरुखर्क क्षेत्रमा हलेदो र अदुवा खेतिका लागि उन्नत विउ विजनको व्यवस्था गर्ने,
- तोरी र मकैः दुधकुना, लुइटेलफाँट, कालिमाटि, लामास्वारा, भिरचौर, कालिपोखरी र सिमलचौर क्षेत्रमा तोरी र मकै खेति गर्ने,
- कोदो, धानः कालिपोखरी, याङ्गसिङ्ग, कोटगाउँ, कालिमाटि, लामास्वारा, दुधकुना, हट्टिया, भिरचौर भञ्याङ, गहतेरी र सिमलचौरमा कोदो र धान खेति गर्ने,
- तरकारीः कोटगाउँ, गहतेरी, कालिपोखरी, दुधकुना, हट्टिया, भिरचौर भञ्याङ र सिमलचौर कालिमाटिमा आलु, बन्दा, काउली, टमाटर, घ्यूसिमि, करेला, काँक्रो, फर्सि, गाँजर, धनिया, केराउ, प्याज, लसुन, बोडि, तरुल, पिडालु र सिमि खेति गर्ने,
- सुन्तला खेतिः दुधकुना, लामास्वारा, कालिपोखरी, रिपभञ्याङ, कोटगाउँ र सिमलचौरमा सुन्तला खेति गर्ने ।

२ :पसु विकास .

- भानु १० लाई बाखा पालनको लागि पकेट क्षेत्र घोषणा गर्ने ।
- भकारो सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत प्रत्येक कृषकले अनुदान आवेदन फाराम भर्ने ।
- प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्नका लागि तालिम सहित अनुदान दिनु पर्ने ।
- याङ्गसिङ्ग, दुधेकुना, सिमलचौर, लौडारी भञ्याङमा गाइ र भैसिं पालन क्षेत्र बनाउने ।

३ :उद्योग तथा उद्यम विकास .

- वडामा भएका महिलाहरुलाई सिलाइ बुनाइ, टपरी बनाउने, बाँसको ऱ्याक बनाउने तालिम सञ्चालन गर्ने,
- साना साना मिलहरु सञ्चालन गर्ने,
- अदुवा वा हलेदो पकेट क्षेत्रमा अदुवा र हलेदो प्रशोधन गरी वा पिनेर पोका निर्माण गरी बजारमा पठाउने,
- अगरबत्ति निर्माण गर्नको लागि प्रोत्साहान गर्ने,
- वडा कार्यालय र कालिमाटिमा दुध र फलफुल हुने ठाउँमा चिस्यान केन्द्र स्थापना गर्ने ।

४:वाणिज्य .

- टोल टोलमा उत्पादित वस्तुलाई संकलन गरी बजार व्यवस्थापन गर्ने बजारमा सुपथ मूल्य पसल खोल्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- बखा कुखुरा र राँगा पल्ने ठाउँमा मासु पसल खोल्ने,
- रमपुटारमा घुम्ति हाटबजार सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने।

५:सहकारी .

- वडामा कृषि सहकारी खोलि सम्पूर्ण विउ विजन उपलब्ध गराउनुका साथै किसानको बचत गर्ने बानी विकास गर्ने,
- सबै किसानलाई सहकारीको सदस्य अनिवार्य बनाइ सहकारी सँस्थाहरुलाई व्यवस्थित गर्ने।

६:पर्यटन .

- चोककोट ग्रामीण पर्यटन स्थल गुरुयोजना निर्माण
- चोककोट ऐतिहासिक दरबारको नवनिर्माण कार्य गर्ने,
- गाउँ देखि चोककोट दरबारसम्म पैदलमार्ग निर्माण गर्ने,
- झ्याङरी गुफा चोककोट गाउँ देखि थामचुलि वनको भीरको डाडाँमा बाटो सुधार गरी ३ कि. मि. पैदल मार्ग निर्माण गर्ने,
- रिट्ठे पानी कुवा ऐतिहासिक ठाउँ थामचुली वनको पहरामा भएको सो पानी प्रयोग गर्दा टि.बि. रोग निको भएकाले उक्त ठाउँमा जान १ कि. मि. पैदल मार्ग सुधार गर्ने,
- चोककोट र गहतेरी गुरुङगाउँ देखि आवत जावत पैदल मार्ग सुधार योजना निर्माण गर्ने ,

	➢ होमस्टे सञ्चालित प्रति घरमा बाथरुम र शौचालय निर्माण सुधार कार्य गर्ने, ➢ गुरुङ जातिको रितिरिवाज, सँस्कृति, भेषभुषाको लागि प्रशिक्षण दिने र गुरुङ जातिको झझल्को दिने सँग्रहालय निर्माण गर्ने, ➢ थामचुलि पहाडमा प्याराग्लाइडिङ उडान सञ्चालन गर्ने, ➢ दुधेकुना गाउँमा राम मन्दिर र महादेव मन्दिर सुधार गर्ने, ➢ पोखरिटार स्थित पेमा साम्पालिङ बौद्ध गुम्बा मर्मत गरी सुधार गर्ने, ➢ याङसिङ गाउँको महादेव मन्दिर निर्माण लगायत याङसिङ कालिका निर्माण गर्ने, ➢ दुधेकुना राम मन्दिर परिसरमा ट्रष्ट हालि निर्माण गर्ने ➢ लौडारी भञ्याङ स्थित मुस्लिम जातिका मस्जिद पुननिर्माण गर्ने, ➢ लामास्वारा महादेव मन्दिर निर्माण गर्ने, ➢ रिप होमस्टेलाई थप आकर्षक बनाउने, ➢ जय सन्तोषी माताको मन्दिर निर्माण गर्ने, ➢ रिप गाउँ होमस्टेबाट थामचुलि सम्मको करिब ५ कि. मि. पैदल मार्ग निर्माण गर्ने, ➢ रिप होमस्टे क्षेत्रमा रहेका १० वटा घर धुरीमा शौचालय निर्माण गर्ने । **सिँचाइ योजना निर्माण** ➢ अँधेरीखोला सालबोटे १० घरधुरिका खेतमा करिब २०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण ➢ कालिकाथानमा २० घरधुरि करिब २०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण गर्ने, ➢ चन्देकुलो भिरचौर फाँट ३० घरधुरिमा करिब ५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण गर्ने, ➢ नुरेबिरौटामा ८ घर धुरिमा करिब २०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ छविसे कुलो १५ घर धुरिमा ५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ कुटमुरे कुलो १५ घर धुरिमा ५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ बारोतल्सनामा दश कुलो २० घर धुरिमा १००० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ पनेरुफाँट कुलो ३० घरधुरिमा १००० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ लेग्रे खेत सिँचाइ लिष्ट १० घरधुरिमा ७० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ लुइटेल फाँट कुलो १५ घरधुरिमा ५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ बाँजगरो कुलो १० घरधुरिमा ५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ अँधेरी खोला पँधेरो कुलो १५ घरधुरिमा १५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ कालपोखरी भकुण्डेखोला १० घरधुरिमा ३०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ याङसिङ धतिखोला १७ घरधुरिमा १५०० मि. सिँचाइ कुलो निर्माण, ➢ आहाले खेत अन्दाजि १५० रोपनी ४ वटा कुला निर्माण, ➢ चितिखोला कल्लेरी खेत कुलो ३ कि.मि. ५०० रोपनी ➢ खाल्टेफाँट कुलो निर्माण ४०० मि. २०० रोपनी ➢ टारखेत कुलो १५० मि. २०० रोपनी ➢ लेग्रे कुलो ६०० मि. २५ रोपनी ➢ साराङ्गे कुलो निर्माण २०० मि. १०० रोपनी ➢ रिप खेत कुलो निर्माण ३०० मि. २०० रोपनी ➢ रातमाटे खोला र अँधेरीखोला दोभानमा ड्याम बनाइ हाइड्रोपावर सञ्चालन गर्न अध्ययन गर्नु पर्ने।
वडा नं. ११	**कृषि विकास कार्यक्रम** ➢ अल्पकालीन योजनाः तालिम, गोष्ठि, बालि बिमा, सूचना सञ्चार, माटो परीक्षण तथा व्यवस्थापन, जैविक कृषि गोष्ठि कम्पोष्ट मल सुधार, अर्गानिक खेति, आइ. पिं एम. कृषक पाठशाला सञ्चालन ट्राइकोद्रमा वितरण। ➢ स्थानीय पानीको मुहान सँरक्षण, इनार निर्माण गरी सिँचाइ व्यवस्थापन, ➢ रसायनिक मल, गुस्तरीय बिउको सहज आपूर्ति र भण्डारण,

	➢ गरा सुधार र चाक्लाबन्दी, ➢ प्रविधि प्रसार कृषकको पहिचान तथा अभिलेखिकरण, ➢ स्थानीय हाटबजार स्थापना र कृषि यान्त्रिकरण्मा जोड दिने, ➢ तामाकोट, घलेगाउँ, क्याउरेपानी क्षेत्रलाई मौरी पालन क्षेत्र बनाउने, ➢ बाँसखर्क, राम्चे भानु ११ नं. वडाको ६०० मि. भन्दा माथि सुन्तला, कागती उत्पादन क्षेत्र बनाउने। **दिर्घकालीन योजनाः** ➢ पशु पकेट कार्यक्रमः साबिक रुपाकोट ४,५,६,७ को ७०० मि. भन्दा तल्लो भागमा गाई, भैंसीको दुध उत्पादन क्षेत्र निर्माण गर्ने, ➢ साबिक रुपाकोट ३,४,५ को उपल्लो भाग र ६ को मस्यान्टार र ७ को मयाखु क्षेत्रलाई बाखा पालन क्षेत्र बनाउने । ➢ मसला उत्पादन क्षेत्र भानु ११ को सबै उपल्लो भागमा हलेदो, अदुवा, टिमुर, अलौंची र तल्लो भागमा लसुन प्याज उत्पादन क्षेत्र बनाउने। ➢ दुध संकलन क्षेत्र निर्धारण गरी विक्रि वितरण गर्ने। ➢ एक घर एक गाइ वा भैंसी पालन ➢ एक घर एक मौरीघार ➢ एक घर एक टनेल ➢ एक वडा एक कृषि प्राविधिक, एक टोल एक उत्पादन क्षेत्र, ➢ सिँचाइ कुलो मर्मत, बोरिन निर्माण **उद्योग तथा उद्यम विकासः** हस्तकलाका सामानहरुको निर्माण तथा उपभोग जस्तै डोका, डाला, नाम्लो, बाँसका सामग्री, गुन्द्री मान्द्रो इत्यादिको तालिम तथा संकलन र विक्रि वितरण लगायत अचार बनाउने तलिम र गुन्द्रुक मस्यैरा बनाउने ➢ मानेचौका, टुहरे पसल, ढोदफेदि क्षेत्रमा सुधारिएको मासु पसल स्थापना गर्ने, ➢ घरेलु मदिरा -कोदोलाई ब्राण्डिन गरी विक्रि वितरण गर्ने, ➢ मानेचौका, टुहरे पसलमा सुपथ मूल्य पसल, दैनिक उपभोग्य सामानका लागि स्थापना गर्ने, ➢ भानु ११ को सबै क्षेत्रमा कफि उत्पादन क्षेत्र स्थापना गर्ने, ➢ मानेचौका, मायाखुबेसीमा पन्ध्र दिनको एक पटक हाटबजार सञ्चालन गर्ने, **पर्यटन विकास** ➢ तामाकोट, घलेगाउ, वासखर्क, सिखामा होमस्टे सञ्चालन गर्ने र पञ्चमन्दिर सहिदपार्क मानेचोक ढाडफेदि पार्क व्यवस्थितगर्ने, ➢ भिमसेन थान बागेश्वरी मन्दिरको महत्व दर्शाइ सँरक्षण र प्रवद्र्धन गर्ने, ➢ रुपाकोट पञ्चमन्दिर, कृपेश्वर महादेव मन्दिर र मिरलुमकोट पदमार्ग निर्माण गर्ने, ➢ वासखर्क, सत्यवति प्रा. विको आसपासमा भ्यू टावर निर्माण गर्ने, ➢ मिलुनकोट वयापानीबाट प्याराग्लाइडिनको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने । ➢ सहकारी प्रवद्र्धनद्धारा आर्थिक विकास, सहुलियत दरमा ऋण लगानी र उत्पादनमूखी क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने, ➢ वित्तीय साक्षरता अभियान ➢ एक घर एक सहकारी सदस्य कार्यक्रम ➢ सहकारी मार्फत कृषिजन्य वस्तुको बजारिकरण, ➢ सितभण्डार अर्थात कोल्डस्टार निर्माण, ➢ भीरमौरी जर्ना पर्यटन थप गर्ने। **सिँचाइ** ➢ राम्चेफाँट सिँचाइ ➢ रुमदी वनायटार सिँचाइ ➢ स्याउडेखोला चौडिलाखेर सिँचाइ ➢ ढाडखोला, अमारे, टुहुरे पसल सिँचाइ

	➢ केउरेपानी, ढाडखोला, रातामाटा ठूलोटार, सानेटार सिँचाइ ➢ सबदी वनाएटार सिँचाइ ➢ बुडोखोला सिमलचौर सिँचाइ ➢ पानीघट्ट, भगेरथानखोला चिसापानी सिँचाइ ➢ ढाडखोला मस्यानटार सिँचाइ ➢ मालेबगर सिँचाइ/मोहरियाखेत सिँचाइ ➢ रुमदी हनुमान डाँडा सिँचाइ ➢ सवदी रुपाकोट ठूलोटार सिँचाइ ➢ जामुने मस्यानटार सिँचाइ ➢ ढाडखोला मयाखु सिँचाइ
वडा नं. १२	**अत्यावश्क कार्यक्रमहरू** ➢ करिब ३०० घर अन्तर्गत मिर्लकोटगाउ सेवा खानेपानी निरन्तर महालक्ष्मी टोल, राधाकुष्ण टोल, कैलारापानी टोल, विद्यालय र वडा कार्यालय लगायत अफिसहरूमा एक घर एक धारा कार्यक्रम ➢ ढिकुरेखोला लिफ्टिङ खानेपानी नया योजना तिसक्ति टोल मिलुर्गकोट टोल विद्यालय ➢ अर्चले रतनपुर गाउमा दौडेखोला लिफ्टिङ खानेपानी नया योजना निर्माण गर्ने ➢ आरबाजे, रतनपुर, घलेछाप, राइपाली, ओख्लेमा र औंधेरी भाज्ज्यांम नया खानेपानी योजना निर्माण ➢ सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई भवन ३ कोठो भवन एम्बुलेन्स स्वास्थ्य थप एकाइ केन्द्र ➢ १५ वटा कुवा संरक्षण ➢ कर्मेरे खोला खानेपानी योजना मर्मत टयांकी र पाइप कालिका टोल विकास धलेछाप ➢ पन्च मन्दिर खानेपानी योजना मर्मत (टयांकी र पाइप घलेछाप पन्चमन्दिर टोल विकास ➢ उपल्लो पधेरा र धारेढुगाको पानी लिफ्ट गरि अर्चले टोल सुधार क्षेत्र्का करिब ८० घर धुरी १ घर १ धारा **नया योजना** ➢ बिक्रमेको पानी कर स्यानदि टोल सुधार ३२ घरधुरी नयायोजना ➢ हाडी खोला आहाले र कबाजितको बिचमा ल्याण्ड फिल साइटको व्यवस्था वडा न. १२ र १३ लाइ समटेने गरि तथा यातायातको व्यवस्था ➢ नी सुल्क स्वास्थ्य बिमा ४० बर्ष माथिका सम्पुर्ण जनसंख्यालाई दिने ➢ वडा भित्र एक नमुना आवासीय विद्यालय बनाउने योजना ➢ घरेलु हिंसा एकल महिला अन्धविश्वास पीडित खास गरि महिला आदी लैंगिक समस्याहरू लाई परामर्श कानुनी लगायत अन्य सहयोग आर्थिक सहयोग आदी समेट्ने संस्थाको निर्माण ➢ मेवाद्वारा निर्मित सिस्नेरी खानेपानी योजना कबजित मर्मत टंकी र पाइप मर्मत ➢ वडा खेलकुद मैदानलाई विभिन्न खेलहरू खेल्न मिल्ने गरि बिस्तार र व्यवस्थित गर्ने ➢ स्थानीय साहित्य सिर्जनालाई प्रोत्साहन गर्ने पुरस्कारको व्यवस्थाको लागि एक कोषको व्यवस्था भाषा तथा संस्कृति संरक्षणलाई समेत क्याइटेरियामा समेटने ➢ विद्यार्थीहरू विद्यालय सम्म लैजान गाडीको व्यवस्था ➢ अमराको बोट खानेपानी आयोजना कबाजित महालक्ष्मी टोल र श्रीराष्टिय आधार भुत विद्यालय अपूर्ण योजनालाई पूर्ण गर्ने ➢ वडा भित्र संचालनमा रहेको सम्पूर्ण खानेपानी योजनाहरूमा एक घर एक धारा निर्माणमा अभाव रहेको क्षेत्रहरूमा सो को लागि थप बजेटको व्यवस्था श्री विधा निकुज्ज मा. बि. मा अनुदान शिक्षक् १ तथा राष्टिय आधारभूत विद्यालयमा १ ➢ बयापानी सिथत ज्यामुक स्वास्थ्य चौकीमा पियनको व्यवस्था ➢ वडामा रहेको ५ वटै विद्यालयमा कम्प्युटर प्रिन्टर प्रयोग सामग्री व्यवस्था गर्ने ५० कम्प्युटर ५ प्रिन्टर ५ फोटोकपी मेसिन बिभिन्न प्रयोग सामार्गीहरू

	➢ बयापानी खानेपानी योजना ट्यांकी थप र अन्य मर्मत सम्हार कोटगाउको ➢ कालिका तोलाको लागि सिरुबारी र बयापानी खानेपानीलाइ बिस्तार गर्नुपर्ने ➢ केउरिनी आहाले सोलार खानेपानी योजना मर्मत सम्हार
वडा नं. १३	**कृषि विकास कार्यक्रम** ➢ रयाले, बखौला, बासपानी टुटेपानी पैयुस्वरा पोखरीछाप गाउँम गोलभेडा खेति पकेट क्षेत्र ➢ खड्गा गाउँ चनौटे असीमुरे कर्मीडाँडा सम्जुर चामपानीम आलु र तरकारी खेती पकेट क्षेत्र ➢ कफि सहकारी संस्थालाई मेशिन खरिद (कर्मीडाँडा) ➢ अदुवा करेलो पिडालु खेति पकेट क्षेत्र (चामपानी) ➢ मास पकेट क्षेत्र (लम्के गाउँमा) ➢ तरकारी संकलन केन्द्र (पोखरीछाप कमीडाँडा र बाँके) ➢ जग्गा चम्लावन्दी (२० रोपानी क्षेत्रमा व्यवसायिक गर्ने) ➢ सार्वजनिक जग्गामा बाखापालन लगायत पशुपालन गर्नका लागि विकासे घाँसको व्यवस्थापन **पशु विकास कार्यक्रम** ➢ कर्मीडाँडा, माझगाउँ, सिमलचौर, चन्द्रवती ,बाखा पालन पकेट क्षेत्र विस्तार ➢ बखौला, कर्मीडाँडा असीमुरे सिमलचौरमा मौरी पालन पकेट क्षेत्र विस्तार ➢ टुटेपानी, सास्चाती, पैयुस्वरा, रयाले ,पोखरीछाप कुखुरा पालन पकेट क्षेत्र ➢ बाखा र कुखुरा खोर व्यवस्थापनका ५०% का दरले अनुदानको व्यवस्थापन ➢ एक घर एक मौरीपालनका लागि आवश्यक पर्ने घारका लागि व्यवस्थापन ➢ दुध संकलन केन्द्रको स्थापना ➢ दुध उत्पादनमा अनुदान ➢ समुह मार्फत बाखा पालन (सामुहिक पशुपालन कार्यक्रम) **उद्योग तथा उद्यम विकास** ➢ जनजागृति कृषक समुह मार्फत कुखुराको ससेज बनाउने मेशिन ➢ पिसाई मेशिन एवं प्याकिङ्ग मेशिन सहायता (नमुना आमा समुह खड्का गाउँमा) **वाणिज्य** ➢ ठुलोढुङ्गमा हाटबजार व्यवस्थापन ➢ तीनघरेमा सुफत मुल्य पसलको लागि अनुदान **पर्यटन विकास** ➢ जामुने चौतारी देखि मुर्लुङकोट सम्म पाराग्लाइडिन सीटी निर्माण ➢ मिलुङ्गेकोटमा टावर तथा पार्क निर्माण ➢ भैरव मन्दीरसम्म पक्की बाटो निर्माण एवम् प्रतिक्षलय निर्माण ➢ सिद्धथान ठुलोढुङ्गमा पाटी पौवा निर्माण ➢ राधाकृष्ण मन्दिरको निर्माण गर्नु पर्ने ➢ टुटेपानी वास्चानीमा रहेको होमस्टेका लागि पक्की बाटो निर्माण ➢ लोकल कुखुरा पालन तथा व्यवस्थापन (होमस्टे) **सहकारी प्रवर्द्धन** ➢ एक घर एक सदस्य सहकारी ➢ नयाँ सहकारी दर्ता अभियान सचेतना कृषि उत्पादन तथा र विउ विजन सहायता

सामाजिक विकास

वडा नं. १	**शिक्षा तथा शैक्षिक विकास** ➢ अभिभावकहरूलाई शिक्षासम्बन्धी चेतनाको विकास गर्ने, ➢ शिक्षकहरूलाई (कक्षा १ देखि ५सम्म) मण्टेश्वरी कक्षा सम्बन्धी प्रशिक्षण दिने, ➢ शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था गर्ने, जस्तै कक्षा १ देखि ५ सम्म पढाउने शिक्षकलाई अनिवार्य तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्ने, ➢ निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षाको व्यवस्था गर्ने। ➢ शिक्षक अभिभावक बीचको सम्बन्ध सुमधुर बनाउने ➢ भानु नगरपालिका वडा नं. १ साल विस्नेमा रहेको आधारभूत विद्यालयलाई माध्यमिक तहमा स्तरोन्नति गराउने र स्कुल बसको व्यवस्था गर्ने। ➢ स्थानीय भाषालाई प्रोत्साहन गर्ने। **स्वास्थ्य विकास प्रवर्द्धन** ➢ आधारभुत स्वास्थ्य केन्द्रको स्तर उन्नति जस्तै फर्निचरको व्यवस्था, वर्थिङ सेन्टरको निर्माण ➢ मासिक रुपमा स्वास्थ्य शिविर जस्तै आँखा शिविर, पाठेघरको मुखको क्यान्सर सम्बन्धी शिविर, सुगर प्रेसर सम्बन्धी शिविर लगायत परीक्षण ल्याव र निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा प्रदान गर्ने। ➢ परिवार नियोजन सम्बन्धी शिविरका साथै निःशुल्क गुणस्तरीय औषधीको व्यवस्था गर्ने। ➢ हरेक नागरिकलाई स्वास्थ्य विमाको व्यवस्था गर्ने। **खानेपानी तथा सरसफाइ** ➢ खासेटार, बानियाँगाउँ, बोटेगाउँ, फिष्टेल वोडिङ्ग टोल, नयाँवस्ती, सिमलटार, निवुँवा स्वारा, मगर टोल, गन्धर्व टोल, ठिम्रावास, ठुलीटार र कल्याणटारमा चौविसै घण्टा पानीको व्यवस्था हुने गरी एक घर एक धारोको व्यवस्था गर्ने। ➢ हरेक टोलमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने। ➢ हरेक टोलमा फोहोरमैला व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त डष्टविनको व्यवस्था गर्ने। ➢ डष्टविनमा जम्मा भएको फोहोरमैलाको व्यवस्थापनका लागि ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्था गर्ने। ➢ वृहत खानेपानी व्यवस्थामा जोड दिने । **लैङ्गिक समानता** ➢ सामाजिक विकृति र विसङ्गतिको अन्त्य गर्ने, ➢ लैङ्गिक हिंसाको अन्त्य गर्ने, ➢ महिला र पुरुषबीचको समानता कायम गर्ने, ➢ जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। **सामाजिक समावेशिकरण** ➢ पिछडिएका वर्गहरूबीचको सहि पहिचान गरी उनीहरूको आयआर्जनको विकास गर्न पहल गर्ने, ➢ एक घर एक महिलालाई अनिवार्य रुपमा सीपमुलक तालिम प्रदान गरी आत्मनिर्भर गराउने, ➢ भाषा, संस्कृति, उमेर समुहको प्रवर्द्धन गर्ने।

वडा नं. २	**१. शिक्षा तथा शैक्षिक विकासका योजनाहरू** ➢ वडा भित्र सञ्चालित शैक्षिक संस्थाहरूमा शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विज्ञ समूह बनाइ अनुगमन, सुपरीव्यक्षण र परामर्श सेवा सञ्चालन गर्ने, ➢ वडाभित्रका लक्षित वर्गहरूलाई अध्ययनका लागि विशेष छात्रवृत्ति कार्यक्रमका लागि योजना निर्माण, ➢ सरकारी विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकहरूका लागि पुनरताजगि तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ अभिवाभवहरूमा सरकारी विद्यालयप्रतिको नकारात्मक धारणामा परिवर्तन गरी सकारात्मक धारणा विकासको लागि अभिभावकहरू सँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

	➢ अभिभावकहरूमा निजि विद्यालयहरू प्रतिको मोह घटाउनका लागि सरकारी विद्यालयमा विद्यार्थीको अनुपातका आधारमा यातायताका साधनको व्यवस्था गर्ने, ➢ हेमराज लोहनी शारदा शिक्षा सदन माद्यमिक विद्यालयमा रहेका करिब ७०० विद्यार्थीहरूका लागि कक्षाकोठा, कम्पाउण्ड मर्मत लगायत निर्माण भएका भौतिक संरचनाको मर्मत सम्भार गर्ने त्यसै गरी सुन्दर प्राथमिक विद्यालय, विश्वज्योति प्राथमिक विद्यालय, मनकामना सामुदायिक विद्यामन्दिरका विद्यार्थी सँख्याका अनुपातमा भौतिक संरचनाको निर्माण गर्ने, ➢ समग्र वडाभित्र उच्च शिक्षा दिने एक मात्र शैक्षिक संस्था तनहुँ सारदा कलेजमा पुस्तकालय, छात्र,छात्रावास, कम्पाउण्ड लगायत भौतिक संरचनाको निर्माण, ➢ वडा भित्र रहेका वालविकास केन्द्रहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने । **स्वस्थ्य, स्वास्थ्य प्रवर्द्धन विकासः** ➢ प्रत्येक परिवारको निःशुल्क स्वास्थ्य बिमाको सुनिश्चितता गर्ने, ➢ महिनाको एक पटक प्रत्येक टोलमा वृद्ध, अपाङ्ग र असहायका लागि घुम्ति स्वास्थ्य शिविरको व्यवस्था गर्ने, ➢ वडा भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष जनशक्ति र प्रविधियुक्त उपकरण र प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी चौविसै घण्टा सेवा सुचारु गर्ने । ➢ वडा भित्र सञ्चालन भएको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रमा वर्थिङ्ग सेन्टरको व्यवस्था गर्ने, ➢ वडामा मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरूलाई रज्यले सुधारकेन्द्रमा लैजाने व्यवस्था गर्नु पर्ने त्यस्ता व्यक्ति वडाभरिमा अन्दाजि करिब १० जना रहेको । **खानेपानी विकास :** ➢ ढलेवर जोगिडाँडा, दाहलटारमा करिब ८० घरधुरीले उपभोग गर्दै आएको छालागाड्ने खानेपानी आयोजनाका लागि २००० मिटर पाइप र ५० घनमिटरको टंकि निर्माण गर्ने । ➢ रिठाबोटमा करिब ६० घरधुरीले उपभोग गर्दै आएको खानेपानीको ट्यान्किको अवस्था जिर्ण भएकोले ३० घनमिटरको टंकि निर्माण गरी २००० मिटर पाइपको व्यवस्था गर्ने, ➢ भानु खानेपानी आयोजना भलायटारमा करिब २५० घरधुरीले उपभोग गर्दै आएको खानेपानीमा हाल रहेको मुहानमा पर्याप्त पानीको मात्रा नभएको ले बोरिङको व्यवस्था गरी खानेपानी आपूर्तिको व्यवस्था मिलाउने, ➢ अमिलिपानी खानेपानी आयोजना ठूलोबगैंचामा करिब १५० घरधुरीमा खानेपानी आपूर्ति भएकोमा उक्त खानेपानीको पाइप जिर्ण भएकाले २००० मिटर पाइपको व्यवस्था गरी करिब ५० घनमिटरको ट्याङ्किको निर्माण गर्ने, ➢ लाब्दिखोला खानेपानी आयोजनामा करिब २५०० घरधुरी रहेका छन् र करिब १० वटा संघ संस्थाहरूमा खानेपानी आपुर्ति गर्दै आएको छ उक्त आयाजनालाई एक घर एक धारामा रुपान्तरण गर्ने, ➢ करिब १५० घरधुरी रहेको झिङ्गेखोला खानेपानी आयोजनाको मुहान मर्मत गरी २००० मिटर पाइपको व्यवस्था गर्ने, ➢ करिब ३५ घरधुरी रहेको भकुन्थोक चायपानी खानेपानी आयोजनाको मुहान मर्मत गरी करिब १५०० मिटर पाइपको व्यवस्था गर्ने, ➢ बजगाइँटार र दाहालटारमा खनिएका २ वटा बोरिङ्गबाट पानी लिफ्टिङ्ग गरी उपयुक्त ठाउँमा रिजर्भ ट्यान्कि निर्माण गरी दुवै भेगका करिब ६०० घरधुरीका वासिन्दालाई वितरण गर्नको लागि १०००० मिटर पाइपको व्यवस्था गर्ने । **सरसफाइः** ➢ फोहोरको वर्गीकरण गर्ने लगायत फोहोरको उचित व्यवस्थापनका लागि प्रत्येक टोलमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी टोल विकास संस्थाहरूलाई उपयुक्त जिम्मेवारी दिनु पर्ने, ➢ फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि वडा स्तरमा एक अनुगमन टोली गठन गर्ने, ➢ प्रत्येक टोलमा जम्मा भएको फोहोरमैलालाई नगरपालिकाले नै उचित ठाउँमा व्यवस्थापन गर्नु पर्ने, ➢ वडा भित्रका प्रत्येक घरधुरीमा शौचालय भए नभएको एकिन गरी नभएको ठाउँमा व्यवस्था गर्ने । **लैङ्गिक समानताः** ➢ लैङ्गिक विभेद विरुद्धका कार्यक्रम तथा योजना निर्माण गर्ने

	➢ महिला सशक्तिकरण, सामाजिक सशक्तिकरणका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गरी घरेलु हिँसा नियन्त्रणको योजना निर्माण गर्ने, ➢ सामाजिक समावेशिकरणका लागि योजना निर्माण गर्ने, ➢ युवा सशक्तिकरणमा जोड दिन खेलकुद, कला, सहित्य सिर्जना लगायत भाषा तथा सँस्कृति संरक्षणका योजना सञ्चालन गर्ने ।
वडा नं. ३	**शिक्षा** ➢ बाल विकास पछि l.k.g/ u.k.g हुनुपर्ने ➢ अंगेजी माध्यम तिर अभिभावकको रुचि रहेका कार्यक्रम निर्माण ➢ पूर्व प्राथमिक र प्राथमिकमा शिक्षकलाई विशेष तालिम हुनुपर्ने ➢ जनजामग्रीतिमा कम्पाउन्ड र खेल मैदान आवश्यक ➢ मरस्याङ्दी आ.बि. मा पुरानो भवन निर्माण ➢ हिमालयन मा.बि मा कम्पाउन्ड बिचको भवन र खेल मैदान निर्माण **स्वास्थ** ➢ कालिमाटी नगर स्तरीय अस्पताललाई सुबिधा सम्पन बनाउनु पर्ने ➢ ५ रोपनी जग्गा दान दिइएको जग्गामा भानु स्वास्थ्य चौकीको भबन निर्माण गर्ने ➢ समयमा ३८ प्रकारका औषधि बोडको सबै समान उपलब्ध गराउने ➢ कुकुर र बादरले आतंक गरेको कारणले अस्पतालमा रेबिज भ्याक्सिन कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ स्वास्थ्यमा प्रशासनिक खर्चको बढी हुनुपर्ने ➢ नगर स्वास्थ्य साखाबाट लामो समयको expircy date को औषधि पठाउने **खानेपानी** ➢ २०७५/७६मा निर्माणाधिन रहेको चामबास बुहत खानेपानी सम्पन्न गर्नु पर्ने ➢ तुरतुरे बजार मझिबनलका ५वटा टोल नर मरस्यांदी नदीबाट लिफ्टिङ मार्फत उपलब्ध गराउनु पर्ने ➢ रिडी खोला तुरतुरे मा सार्वजनिक शौचालय **युवा खेलकुद तथा कला** **खेल मैदान** ➢ भलिबल,फुटबल र बास्केटबल खेल्ने गरी चामबास खेलमैदानलाई बहुउदसिय खेलमैदान सम्पन्न गर्नुपर्ने ➢ तुतुरिमा रहेको बालविकास सामुदायिक भवनमा ओपन जिम संचालन गर्नुपर्ने
वडा नं. ४	**शिक्षा तथा शैक्षिक विकास** **क सरस्वती प्रा.वि चिसापानी** ➢ सरस्वती प्रा.वि चिसापानीमा भवन जिर्ण अवस्थामा रहेकोले ४ कोठे नयाँ भवन निर्माण गर्नु पर्ने। ➢ विद्यालय परिसरमा तारवार निर्माण गर्नु पर्ने। ➢ विद्यालयका लागि खेलकुद सामाग्री खरिद गर्नु पर्ने। ➢ शिक्षक दरवन्दीको कमी भएका कारणले आवश्यकता अनुसार दरवन्दीको व्यवस्था गर्नु पर्ने। ➢ अपांगमैत्री भवन निर्माण गर्नु पर्ने। ख **शान्ति आ.वि खालीथोक** ➢ शिक्षक दरवन्दी थप गर्नु पर्ने ➢ तारवारको व्यवस्था गर्नु पर्ने

	➢ खेलकुद सामग्री खरिद गर्नुपर्ने ➢ कम्प्युटर विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्नु पर्ने **ग भानु संस्कृत मा.वि** ➢ कम्प्युटर र प्रयोगशाला व्यस्थित गर्नु पर्ने। ➢ १६ कोठे भवन जिर्ण अवस्थामा रहेकोले नयाँ भवन निर्माण गर्नु पर्ने। **घ चण्डेश्वरी आ.वि तिलकसार** ➢ जिर्ण ३ कोठे भवनको छानोलाई व्यवस्थित गर्नु पर्ने ➢ विद्यालयमा खानेपानीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ विद्यालय परिसरमा तारवारको व्यवस्था गर्नु पर्ने **शिखर कट्टरीको रामायण भवनको तारजालीले कम्पाउण्को व्यवस्था गर्नु पर्ने** **२.स्वस्थ्य विकास प्रवर्द्धन** **रानागाउँको सामुदायिक स्वास्थ्य चौकी** ➢ खानेपानीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ बाटोको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ कर्मचारी दरवन्दीको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ चौकी परिसरमा तारवारको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ औषधीको अभाव समबन्धी समस्याको समाधान गर्नु पर्ने ➢ तिलाहारमा थप १ स्वास्थ्य केन्द्र थप गर्नु पर्ने **३ खानेपानी तथा सरसफाई** ➢ खमलतावी वडहरे बँगैचा फाँटमा खानेपानी एक घर एक धाराको व्यवस्था हुनुपर्ने। ➢ पोखरा रिपमा खानेपानी टयांकीको व्यवस्था गर्नु पर्ने पाईपको व्यवस्था गरिनु पर्ने ➢ कटुसे खानेपानी अन्तगत पर्ने ६० घर भएको मध्ये ४० घरलाई ३० हजार लिटरे टयांकी निर्माण गरि खानेपानी वितरण गर्नुपर्ने ➢ चुँदी कुमाल गाउँमा खानेपानीको लागि ५० हजार लिटरको टयांकी निर्माण गर्नु पर्ने ➢ चुरीवेशी खानेपानी आयोजनामा १० हजार लिटरको टयांकी निर्माण गरि २ हजार मिटर पाइप उपभोत्ता लाई वितरण गर्नु पर्ने। ➢ धारापानी खानीमा डण्डाचाँपे खानेपानी, लौडारी खानेपानी निर्माणका मुहानमा २ कि.मी पाइप उपलब्ध गराउन पर्ने। ➢ धारापानी खानीमा डण्डाचाँपे खानेपानीमा मुहानमा इनटेक टयांकी चुहिने भएकोले टयांकी निर्माण गर्न लाग्ने करिब ३ लाख नगदको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ रमाईलो वस्ती सुगुरे भीरपानी खानेपानी रिजर्भ टयांकी ५० हजार लिटरको निर्माण गरि १ हजार मिटर ४० एम.एमको र २५ एम. एमको खानेपानी शाखा लाइनको लागि ७ सय मिटर पाईप व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ तेर्सेपानी टयांकी निर्माणमा २ सय मिटर पाइप व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ लिफ्ट सिस्टममा पानी तान्नको लागि मोटरको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ तामाकोट कुवा निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खानेपानीको लिफ्ट सिस्टममा १ लाख ५० हजार लिटरको टयांकी निर्माण गर्नु पर्ने ➢ तामाकोटको नयाँ कुवा निर्माण गर्नु पर्ने ➢ चायपानी श्रीविउदे खानेपानी योजना खुर्पाजुङम नयाँ योजना लिफ्ट सिस्टममा ९० घरधुरीको लागि व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ गंगलपुर थापागाउँमा ३० हजार लिटरको टयांकी निर्माण गर्नु पर्ने र त्यसका लागि आवश्यक पाइपको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ बाझो खेत तामाङ खानेपानी आयोजनामा ३० हजार लिटरको टयांकी निर्माण गरि उक्त ठाउँका लागी ४० एम.एमको पाइप ७ सय मिटर पाइपको व्यवस्था गर्नु पर्ने

	➢ श्री खातीथोक अर्गानीक तरकारी उत्पादक कृषक समुहमा रहेका ७५ घरधुरी परिवारका लागि सिंचाई गर्न लिफ्ट सिस्टमको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ देवीस्थान खानेपानी आयोजनाको लागि ४० एम. एम को १ हजार मिटर पाईपको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ सामुदायिक भवन शौचालय निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खुर्शानी गौहा खानेपानी इन्टेक टयांकी र १ हजार मिटर पाइपको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ जनम स्थलमा खानेपानी पाईपलाइनको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ महादेव, महेश्वर मन्दिरमा खानेपानीका लागि पाइप लाइनको व्यवस्था गर्नु ➢ बग्रे खोलामा रहेको कुवा जिर्ण अवस्थामा रहेकोले नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खानीथोक कुवापानी कुवा निर्माण गर्नु पर्ने ➢ रम्घा ७५ घर परिवार रहेको ठुलो पधँरोमुल भएको तामाकोट तल्लो रम्घा खातीथोक तामाङ गाँउ कुकुर गाडेकोमा पानी आपुर्तीका लागि निर्माण कार्य गर्नु पर्ने ➢ बग्रेखोला खानेपानी २ र ३ अन्र्तगत पर्ने इन्टेक मर्मत गर्नुपर्ने इनटेक देखि मुल टयांकी सम्म ६० एम.एमको पाइप १ हजार मिटरको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ मुहान संरक्षण कार्यक्रम सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने **४ लैङ्गिक समानता** ➢ सासु बुहारी सहित संयुक्त कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ➢ सबै टोलहरूमा लैङ्गिक समानता समन्धी तालिम प्रशिक्षण संचालन गर्नुपर्ने **५ सामाजिक समावेशीकरण** ➢ बसोवास गर्ने हरेक वर्ग समुदायलाई समान अवसर र समान सहभागीता गराउनु पर्ने **६. मानव अधिकार प्रवर्द्धन तथा विभेद, हिंसा न्युनीकरण** ➢ मौलिक हकसम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सेमिनार, गोष्ठी आदि संचालन गर्नुपर्ने ➢ शिक्षक विद्यार्थी विच अन्र्तक्रिया कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने ➢ अंग्रेजी माध्यमबाट पठन पाठनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ वालमैत्री खेलकुत सामाग्री वितरण गर्नु पर्ने ➢ मानव अधिकार सम्बन्धी नेपालको संविधानमा व्यवस्था भए बमोजिम आफ्ना हकहित र अधिकारका बारेमा चेतना जगाउने कार्यक्रम संचालन गर्ने
वडा नं. ५	**शिक्षा** विद्यालयको नियमित अनुगमन, विद्यालयमा अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन विद्यालयमा नियमित अभिवाभाकसँग अन्तर्क्रिया कार्यक्रम २ जना शिक्षा प्राविधिक व्यवस्था सरस्वती मा.वि. मा १२ कक्षा सञ्चालन विषयगत शिक्षक व्यवस्थापन स्कुल सुधार कार्यक्रम (पूर्वधार विकास) **स्वास्थ्य** घुम्ती प्रसूति परीक्षण सेवा सञ्चालन नगर अस्पतालको सुधार तथा अनुगमन मैवल-हटीयामा सहरी स्वास्थ्य इकाई निर्माण वडा नं. ५ मा एक एम्बुलेन्स सञ्चालन **खानेपानी** चालिसे दोभान खानेपानी योजना निर्माण

	छतिवने खानेपानी बजेट विनियोजन गौमती खानेपानी योजना व्यवस्थापन (एक घर एक धारा) सार्वजनिक शौचालय (चैनपुर, सेउली पशल, सेपा बगैंचा) टोल सरसफाइ अभियान सञ्चालन **युवा खेलकुद** भूलभूले खेल मैदान — ९-ए साइड स्तरउन्नति काबुन खेलमैदान स्तरउन्नती धर्मराज रंगशाला स्तरउन्नती खरीपानी खेलमैदान स्तरउन्नती चैनपुर खेलमैदान — ७-ए साइड स्तरउन्नति बारीफाँट देविपाटन खेलमैदान स्तरउन्नती
वडा नं. ६	**शिक्षा ;मान्द्रे कालिका प्रा.बि .मा** ➢ १ कोठा भवनको आवश्यकता ➢ विद्यार्थी आउना जानको लागि गेटको आवश्यकता शौचालय ➢ शिक्षक्लाइ तालिमको आवश्यकता ➢ खेल सामग्रीको आवश्यकता **आदर्श मा.बि नाबरुन** ➢ कमपाउनड गेट बनाउना पर्ने खानेपानीको व्यवस्था गर्ने ➢ खेलकुदको सामग्री ➢ प्रभात मा.बि ➢ कम्पाउण्ड सहितको गेटको व्यवस्था ➢ शैक्षिक्गुणस्तर उन्नति गर्ने **स्वास्थ** ➢ वडा न. बरभन्ज्याङ मा स्वास्थ सेवा केन्द्र स्थापना गर्नुपर्ने यस ठाउमा स्वास्थ्य चौकि बाट लगभग ५०० जना सेवा लिन सक्छन ➢ प्रत्यक टोल टोल मा स्वास्थ्य शिबिर प्रत्येक ३.३ महिना गर्ने ➢ स्वास्थ्य चौकिमा एक्सरे ल्याब तथा अनुभबी डाक्टर ➢ सिमपानी कुसुम्पानी टोल भित्र स्वास्थ्य चौकि स्थापना गर्ने ➢ वडाका सबै बासिन्दाहरूका लागि ५०% अनुदान स्वास्थ्य चौकि स्थापन ल्याउने ➢ सिम्पानी धारापानी छरछरे टोलमा स्वास्थ्य सेवा केन्द्र स्थापन गर्नुपर्ने ➢ बर भन्ज्याङमा सार्बजनिक शौचालय निर्माण गर्नुपर्ने **खानेपानी तथा सरसफाइ** ➢ बागेश्वरी बृहत खानेपानीको ढाडे मुहान भई वडा कार्यालय हुँदै पण्डितथर पङ्के पसल आँमडाँडा सीम्ले पसल खरिबोटे थापा गाँउ लानाग्बारी मिल सम्म नयाँ खानेपानी आयोजना निर्माण गर्ने अन्दाजी ५.५ किलो मिटर — ५०० घर, रिजर्व ट्यकिहरू कम्तिमा ३ वटा निर्माण गर्ने ➢ बरभङ्ग्याङ -लसुन्बोटे- थालेरह -कमेरे खानेपानी मुहान बाट बरभङ्ग्याङ रनले हुदै मान्द्रे सम्म खानेपानी लिफ्टिनबाट आयोजना निर्माण गर्ने - ३ किलोमिटर पाइप र रिजव ट्याकि ३ वटा निर्माण गर्ने ➢ टुहुरे पसल खा.पा खत्री खोला खा.पा भन्ज्याङ खा.पा हुँदै सिमपानी खानेपानीलाई शुद्धिकरण गर्ने **खेलकुद र कला** ➢ ढुनगाडे युवा क्लबलाई ग्राउण्ड निर्माण गराउने यो क्लब भित्र सामदाद भूमेटार मान्द्रे र रन्पलेभित्रका सबै युवा ले सुबिधा लिने यस ग्राउण्ड बनाउनको लागि चाहिने जग्गा २ रोपनी जग्गा उपलब्ध गराउने साथै

	खेलकुद सामग्री बल नेट सहित सबै उपकरण उपलब्ध गराउने साथै मान्द्रे कालिका प्रा. बि लाई पनि ग्राउण्ड बनाउने ➢ प्रभात मा.बि मा खेल सामग्री लगायत सम्पूर्ण शैक्षिक् सामग्री उपलब्ध गर्ने ➢ सिम्पानी धारापाखर छरछरे टोलमा स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण ➢ वडा सबैबासिन्दा हरूको लागि ५०%अनुदानमा स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम ल्याउने ➢ स्वयम सेविकाहरूको लागि आभिमुखिकरण तालिमको व्यवस्था गर्ने ➢ प्रभात मा. बि मा खेल मैदान सामग्री लगायत सम्पुण शैक्षिक् सामग्री उपलब्ध ➢ ढुंगागाडे टोल विकास संस्था मान्द्रे टोल विकास संस्था सबै टोलहरूमा सोलार लाइट को व्यवस्था गर्ने ➢ सिमपानी कुशुमपानीटोलमा खेल मैदान स्तर उन्नति गर्ने ➢ भानु न.पा वडा न. ६ को लागि समुदायमा हुने बिभिन्न बिबाद निरुपणको लागि जनचेतना अभिवृद्धिको लागि मेल मिलाप केन्द्र मार्फत कार्यक्रमको बिस्तारको लागि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
वडा नं. ७	**शिक्षा** ➢ **पुर्कोट मा.बि.**मा कम्पाउण्ड, सभा हल, साइन्स ल्याब निर्माण र १० वटा कम्प्युटर आवश्यक ➢ **बाल विकास प्रा.वि** को खालि भवनमा कृषि/स्वास्थ्य सस्था कि आयुर्बेद औषधालय ल्याउनको लागि आवश्यक पहल गर्ने ➢ **चन्द्रवती मा.बि.** मा खानेपानीको योजना निर्माण, पुरानो भवन जिर्ण भएकोले १२ कोठे भवन निर्माण सहित प्राविधिक शिक्षा संचालन ➢ **चण्डिकालाल अमर प्रा.बि.**लाई दुइ कोठे पक्कि शैचालय, चार कोठे भवन निर्माण २ जना शिक्षक दरबन्दी थप माग ➢ **जय भंगाल प्रा .बि** मा जाने बाटो, भवन, शौचालय मर्मत सम्भार र खेलमैदान निर्माण गर्नुपर्ने ➢ सबै सरकारी बिद्यालयहरूमा कम्प्यूटर सहितको कम्प्यूटर शिक्षक राख्ने ➢ बर्कातार टोलको अल्बकाश जम्मा मस्जिद मर्मत गर्ने । **स्वास्थ्य विकास** ➢ बिरुवाटार थानिथानमा स्वास्थ्य चैकी केन्द्र आवश्यक ➢ ल्याब, भिडियो एस्सरे सेवा ,एम्बुलेसं र कर्मचारी थप गर्ने ➢ थानिको थान खोप केन्द्र र बिरुवाटारमा खोप केन्द्र को लागी भौतिक संरचना र फर्निचरहरू आवश्यक ➢ महिला स्वयंसेविकाहरूलाइ तालिम खाजा र भत्ताको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ गैरीगाउमा नया खोप केन्द्र निर्माण ➢ बिरुवाटरमा नया प्रतिक्षालय निर्माण गर्ने **३. खानेपानी सिचाई** ➢ रम्घाटार खिरेपानी मर्मत पाइप घरधुरी १०० ➢ पुरानो अर्चले पधेरा, सल्लाघारी मूल र धारापानी ठुलो पधेरालाई मर्मत ➢ बिरुबाटर खतिवडा गाउमा हिउदे सिचाइको लागि १००० मिटर पाइप ➢ २०० रोपनी खेत सिंचित हुने हुँदा तारिको पुरानो कुलो मर्मत गर्ने ➢ माडगाउ हिउदे सिचाई बिरुवाटरमा २००० मि पाइप ➢ ६ न. टोलमा पर्ने कुडुले बाँध मर्मत जाली आवश्यक ➢ बिरुवाटर खोप केन्द्रमा कुवा मर्मत ➢ ५न. टोलमा ट्यांकि निर्माण तथा बोटे कुलो मर्मत र तारजाली लगाउनु पर्ने ➢ पुरानो बर्गातार खानेपानी मर्मत तथा १००० मिटर पाइप आवश्यक ➢ लिखुरे खानेपानीमा ५००० घन लिटर बराबरको टयाक्नी निर्माण ➢ चितिखोला गौलिगाउमा १० घरको लागि खानेपानीको नया ट्यांकि बनाउने

	➢ करिब ५० घरधुरीको लागि रम्घाट कालिका टोलविकास संस्थामा खानेपानीको योजना निर्माण ➢ पन्ध खेतको कुलोमा पाइप जाली सहित मर्मत तथा व्यवस्थापन ➢ २७५ घरधुरीको लागि श्री जुगेपानी सिसेरी खानेपानीमा ५००० घन लि. क्षमताको नया ट्याकि निर्माण ➢ करिब ३०० घरधुरीको लागि लप्सी खानेपानी मर्मत ➢ कुडापानी टोलको खानेपानीमा नयाँ ट्याकि निर्माण ➢ गैरी कुवा मर्मत ➢ जलजले खानेपानी मर्मत ➢ सानो पधेरो मर्मत ➢ बिरुवाटार टोलमा करिब २०० घरधुरीलाई नया खानेपानीको योजना निर्माण ➢ जफती पण्डित धारा कुवा निर्माण ➢ २५ घरधुरीले खाने सत्यदिही खानेपानीमा ५००० लिटरको ट्याकि निर्माण गर्नुपर्ने ➢ कोटथोक खानेपानी ट्याकि मर्मत ➢ ५० घरधुरीले पिउने वेदपानी खानेपानी कुवा निर्माण ➢ बिरुवाटारको बिरौटा कुवा मर्मत ➢ गैरीगाउ र कोटगाउका १५० घरधुरीले खाने धारापानीको ट्याकि मर्मत ➢ देउराली टोलको मोरिया गाउमा २५ घरलाइ खानेपानी आवश्यक ➢ गोर्खाली छाप खानेपानीको ट्याकि निर्माण ➢ भाटटारी खानेपानीमा दुइवटा इन्टेक र २००० घनमिटर क्षमताको १ रिजर्भ ट्याकि निर्माण ➢ पुरंडी लिफ्ट खा .पा. मर्मत सम्भार ➢ मुलाबरी टोलको रिट्ठे पानी खा. पा.को रिजर्ब ट्याकि थप निर्माण ➢ भाटटारी र सानोटारीमा २ वटा डिप बोरिन निर्माण ➢ सरा टोलको जुडी खोला खानेपानी मर्मत सम्भार ➢ सरा टोलको अचलेखोला खानेपानी मर्मत संभार ➢ थानीमाइ टोलको जलदेबी कुवा मर्मत तथा सम्भार ➢ थानीमाई टोलको ठोट्ने नया पानीकुवा निर्माण ➢ सरा टोलमा नन्देथान नया कुवा निर्माण ➢ सानो थानीमाई र मुलाबारी टोलमा पर्ने पुछार पधेरो मर्मत सम्भार ➢ बगुवा खोलाको बाध निर्माण र कुलो मर्मत गर्नुपर्ने ➢ गोर्खाली छाप खा.पाको पुननिर्माण गर्नुपने **४. लैगिक समानता** ➢ महिना बारी हुँदा निशुल्क प्याडको व्यवस्था हुनुपर्ने ➢ महिला सशक्तिकरण संबन्धि तालिमको व्यवस्था
वडा नं. ८	**शिक्षा** ➢ बालविकास केन्द्रको सहजीकरण गर्नुपर्ने खेल मैदान I.C.T संग जोड्ने आधारभूत तह देखि माध्यमिक तह सम्ममा सबै शिक्षक् हरूलाई प्रबिधिमैत्री तालिम संचालित गर्नुपर्ने ➢ टोल टोलमा १५/२० ठाउँमा निसुल्क इन्टरनेट को व्यवस्था गर्नुपर्ने ➢ उच्च शिक्षामा आबासीय बिधालय संचालन ➢ अभिभाबक शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ➢ दरबन्दी भित्र पनि प्राबिधिक शिक्षकको अभाब रहेको छ ➢ बसाइसराइ रोजगारीको अवसरको कारण ➢ रोजगारीको अबसर सिर्जना गर्नुपर्ने

	➢ अभिभावकहरूमा सामाजिक जनचेतना मुलक कार्यक्रम गर्ने **स्वास्थय** ➢ सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्र मार्फत विशेषज्ञ सहितको घुम्ती स्वास्थ्य सेवा संचालन गर्नुपर्ने ➢ स्वास्थ्य बिमा संचालन गर्नुपर्ने **खानेपानी** ➢ प्रत्येक बर्ष गुणस्तर खानेपानी परीक्षण गर्नुपर्ने ➢ ५ बर्षमा १ घर १ धारा संचालन **शौचालय** पाचसयडांडा, देउरालीटार, मानेरहरिया र साइटारमा सार्बजनिक शौचालय संचालन गर्नुपर्ने
वडा नं. ९	**शिक्षा तथा खेलकुद विकास** ➢ वाल शिक्षा योजना पूर्व प्राथमिक शिक्षा प्रदान गर्ने ➢ विभिन्न विद्यालयहरूमा एउटैमात्र तह रहेकोले ३ वटा तहको सिर्जना गर्ने जस्तै नर्सरी, एलकेजी युकेजी ➢ आधारभूत माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षा टेकनोलोजी को प्रयोग गर्न आइटीको प्रयोग गर्न नगरपालिकाकासबै वडा भित्र रहेका सबै विद्यालयका लागि वजेट छुट्याउनु ➢ शैक्षिक विकास गर्न यसै वडाकमा रहेका जस्तै कालिका मा.वि भवनको अवश्यकता र कर्मदा माविमा भवन कम्पाउण्ड निर्माण गर्नु पर्ने भएकाले बजेट विनियोजन गर्नुका साथै मरस्यांदी र पुर्णिमा विद्यालयको भवन निर्माण गर्ने ➢ उच्च शिक्षा प्रदान गर्न एउटै मात्र रहेको पुर्कोट कालिकामा छात्रबासको लागि भवन निर्माण गर्ने पुस्ताकलयमा आवश्यकता अनुसार पुस्तकहरू थप गर्ने आईटी ल्यावको व्यवस्थापन गर्ने ➢ कर्मदामा उ.मा.वि सम्बन्धन ल्याउने ➢ वडा नं ९ मा एक छुट्टै टेक्नीकल विद्यालयको स्थापना गर्ने **स्वाथ्य प्रवर्द्धन** ➢ स्वास्थ्य केन्द्र भवन कम्पाउण्डमा आवश्यक उपकरण तथा काम गर्ने जनशक्तिको व्यस्थापन गर्ने ➢ अहिले देखिएका विभिन्न किसिमका रोगहरूबाट बच्नका लागि जनचेतना मर्गका लागि बजेट विनियोजन गर्ने **खानेपानी** ➢ हाल भइरहेको खानेपानीका श्रोतहरू खान योग्य हुन छैनन परिक्षण गर्ने वडा नं ९ स्थित आवश्यकता अनुसार टोलटोलमा खानेपानी विस्था गर्ने जस्तै काउरेटार, खारपानी गाउँ, तेरतेर, हटिया, डुम्रखर्कक, पीपलपानी , थडहरे, भानु ९ खहरे खोल्सा आसपासमा वसोवास गर्नेका लागि टयांकी निर्माण लिफ्टिङ् सिस्टमको योजना कार्यान्यिन गर्नु पर्ने ➢ खानेपानी शुद्धताका लागि विभिन्न ठाउँमा फोहोर फ्याल्ने कन्टेनरको व्यवस्था गर्नु पर्ने **महिला शसक्तिकरण** ➢ महिला र पुरष विच विभेद हुने स्थितिलाई नियन्त्रण गर्ने जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ महिला शसक्तीकरण गर्न विभिन्न किसिमका आयआर्जन हुने कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने जस्तै मैन बत्ती उद्योग संचालन सिलाई बुनाई तालिम **सामाजिक सशक्तीकरणः** सुचना प्रविधि विस्तार गर्न विभिन्न टोलहरू डुम्रखर्क तरतरे आदि स्थानमा इन्टरनेटको व्यस्था गर्नुपर्ने **राजनैतिक सशक्तीकरण** :राजनैतिक रुपमा विभिन्न पार्टी तथा समुहहरूका विचमा समन्वय गरि विकास निर्माणका काममा अगाडी बढ्ने **घरेलु हिंसा नियन्त्रण** : हाल संचालनम रहेको मेलमिलाप केन्द्रलाई सशक्तीकरण बनाउने काममा बजेट व्यवस्थापन गर्ने तथा तिनीहरूको कामको रिपोटिङ्ग लिने अनुगमन गर्न हिंसाका कारण पत्ता लगाई विभिन्न टोल टोलमा कार्यक्रम संचालन गर्ने **सामाजिक समावेशीकरण**

	➢ समाजमा महिला एकल महिला जेष्ठ नागरिक वालवालिक दलित तथा उत्पीडीत समुदायलाई शिक्षाको मुलधारमा ल्याउन दलित तथा उत्पीडितको भेदभाव लाई हटाउन टोल टोलमा जनचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ छुवाछुद मुक्त वडाको घोषणा गर्ने ➢ वालवालिकाहरूलाई अनिवार्य विद्यालयको पहुँचमा पुर्याउन बजेटको व्यवस्थापन गर्ने ➢ अपांङ्गहरूलाई रोजगारी दिने कार्यक्रम ल्याउने ➢ जेष्ठ नागरिक विश्राम स्थिलमा भवन निर्माण गर्ने टोल टोलमा विभिन्न कृषकहरूलाई खेलकुद सामाग्रीहरू उपलब्ध गराउने, युवाहरूका लागि प्रविधिक एवं सिपमुलक तालिम दिने वजेट व्यवस्थापन गर्ने प्रशिक्षकको व्यवस्था गर्ने ➢ युवालई धुम्रपान मध्यपान लगायतका कुलतहरू बाट हटाउन राष्ट्रिय स्तरका मोटिभेटर ल्याई कार्यशाला गोष्ठी संचालन गर्ने **खेलकुद तथा कला** ➢ काउरेयमा रहेको अधुरो कवर्ड हला निर्माणका लागि बजेट व्यवस्थापन गर्ने ➢ प्याराफिट निर्माण तटबन्धन ग्राउण्डको स्त्तर उन्नती गर्नु पर्ने ➢ वडहरेको खेलकुद मैदान लाई स्तरउन्नती गर्नुपर्ने ➢ ख्हरेको खेल मैदान लाई सुधार गर्नुपर्ने ➢ पात्तल बगरको खेल मैदानको स्तर उन्नत गर्नु पर्ने ➢ वौद्ध हस्तकला काष्ठ उद्योग काउरेटारमा संचालन गर्ने ➢ नेवारहरूको मखुण्डो बजाउने **साहित्य तथा सृजना** ➢ वडा नं ९ भित्र वोलिने विभिन्न मात्री भाषहरूलाई प्रर्वद्धन गर्ने ➢ लाखे नाच टाकटुके तामाङ्गसेलो मगर भाषा मुमाल भाषाका लागि प्रशिक्षकको मग गर्ने ➢ लाखे नाच, टाकटुके नाच, घाँटु नाच, जस्ता नाचहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ➢ विभिन्न जातजातिका लागि भेषभुषा प्रर्वद्धन गर्न बजेट छुटयाउने ➢ कालिका मन्दिरको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने
वडा नं. १०	**१ :शिक्षा तथा शैक्षिक विकास .** ➢ जनजागृति र चोक माद्यमिक विद्यालयमा आइ. टि. शिक्षक नियुक्त गर्ने, ➢ कृषि, भेटेनरी लगायतका प्राविधिक विषय अनिवार्य रुपमा व्यवस्था मिलाउने, ➢ गुणस्तरीय शिक्षा दिन तालिमको व्यवस्था गर्ने र भएको सीप अनुभव कार्यान्वियन भए नभएको अनुगमन गर्ने, ➢ पोषणयुक्त खाजाको लागि उपयुक्त बजेटको व्यवस्था गर्ने, ➢ जनजागृती मा. विको खेलमैदान करिब ५०० मि. समथर बनाई खानेपानीको व्यवस्था गर्ने, ➢ चोक मा. वि. को लागि कम्पाउण्ड वाल करिब ५०० मि. र आर. सि.सि. भवन निर्माण गरी खानेपानीको व्यवस्था गर्ने, ➢ कालिका प्रा. विमा ४०० मि. जति कम्पाउण्ड बार लगाइ निर्माण गर्नुका साथै ४ कोठे पक्कि भवन निर्माण र छात्र, छात्राका लागि अगल शौचालय निर्माण गर्ने, ➢ बुद्धजयन्ति प्रावि.मा खानेपानी, विद्युत जडान उद्यान र कम्पाउण्ड निर्माण गर्ने, ➢ सरस्वति आवासीय विद्यालयमा ६०० मि. कम्पाउण्डिङ गरी खानेपानी र खेलकुद मैदान स्तरोन्नति गर्ने । ➢ शिक्षा सुधारको लागि अनुगमन प्रभावकारी बनाउन वार्षिक रुपमा उत्कृष्ट शिक्षक छानौट तथा प्रोत्साहन गर्ने, ➢ शिक्षक अभिभावक सँघ विद्यालय व्यवस्थापन समिति अभिभावक र विद्यार्थी बीच आवश्यक समन्वय कायम गर्न आवश्यक कार्यक्रम गर्ने, ➢ विद्यालयमा वालमैत्रि बसाइ व्यवस्थापन गर्न भ्अम कक्षा ३ सम्म जुट कार्पेट र साना बालमैत्रि टेबुल बेञ्चको व्यवस्था गर्ने, ➢ श्री कालिका प्रा. विको भवन मर्मत गरी २ वटा शौचालय निर्माण गर्ने,

	➢ श्री नारायण प्रा.विमा भवन र कम्पाउण्ड निर्माण गरी खानेपानीको व्यवस्था गर्ने, ➢ सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई पुस्तकालय र सूचना केन्द्र स्थापना गर्ने। **२:स्थास्थ्य प्रवद्र्धन .** ➢ वडा भित्र मासिक रुपमा टोल टोलमा स्वास्थ्य चेकजाँच गराउने, ➢ स्वास्थ्य चौकिको कार्यालय भवन निर्माण गर्ने, ➢ औषधी खरिद गर्नका लागि आवश्यक बजेटको साथै दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने, ➢ कालिमाटिमा नगर स्तरीय दरबन्दी सहितको आधुनिक अस्पताल निर्माण गर्ने, ➢ स्वास्थ्यकर्मीको लागि अपडेट ट्रेनिङको व्यवस्था गर्ने ➢ लौडारी भन्ज्यानमा गाउँघर क्लिनिक भवन वा कोठाको व्यवस्था गर्ने, ➢ महिला स्वास्थ्य स्वयम सेविकालाई वार्षिक क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ कालिमाटिमा वर्थिङ सेण्टर स्थापना गर्ने, ➢ ८४ वर्ष माथिका वृद्ध, वृद्धा भेटघाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ दिगो विकास गर्नको लागि पूर्ण खोप र पोषणयुक्त खानेकुरा वितरण गर्ने, ➢ आठ पटक चेकअप गर्नको लागि उत्प्रेरणात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ स्वास्थ्य चौकि भवन मर्मत गर्ने, ➢ प्रत्येक ६/६ महिनामा विशेषज्ञ सहितको घुम्ति सिविर सञ्चालन गर्ने, ➢ विपन्न वर्गका महिला सुत्केरी हुँदा एम्बुलेन्स खर्च नगरपालिका तथा वडाले व्यहोर्नु पर्ने । **३खानेपानी .** ➢ करिब ३०० घरधुरिको कालिमाटि डिप बोरिङ खानेपानी सम्पन्न गर्नका लागि २०० मि. जिआइ पाइप उपलब्ध गराइ टयान्किको स्ल्याब निर्माण गर्ने, ➢ याङसिङ भञ्याङ सम्म गहतेरी खानेपानीको मर्मत तथा सुधार गर्नु पर्ने (१०० मि.) १५० घरधुरिका लागि अपुग भएकोले यानसिन ढापबाट लिफ्टिङ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने, ➢ श्यामखोला कडरेखोला खानेपानी ५०० मि. पुनः निर्माण तथा मर्मत १५० घरधुरिका लागि। ➢ १५ देखि २० घरधुरि पोखोटार परानीगैरा खानेपानी मर्मत करिब १५०० मि ➢ ६० घरधुरिको सिमलचौर खानेपानी आयोजना २०० मि. ➢ २०० घरधुरकिो दुधेखोला खानेपानी १००० मि. ➢ ४० घरधुरकिो चोक कोट गहतेरि खानेपानी आयोजना ५०० मि. ➢ ६० .घरधुरकिो खाल्टेफाँट बतासेडाँडा पनः निर्माण १००० मि. ➢ ४० घरधुरकिो साराङ्गेफाँट नयाँवस्ति खानेपानी निर्माण ४००० मि. ➢ ९० घरधुरकिो उपल्लो मैदान खानेपानी मर्मत ५०० मि. ➢ ऐतिहासिक लोहनी धारो निर्माण र संरक्षण ➢ १६० घरधुरीको नयाँगाँउ बतासेडाँडा टोड्केधारा वस्तिमा खानेपानी पुनः निर्माण ७०० मि. ➢ ६० घरधुरीको वान्द्रे खानेपानी २ कि.मि. ➢ ३० घनमिटरको लैडारी भन्ज्यान खानेपानी टयान्कि निर्माण ➢ रिष्टेपानी खानेपानी योजनाको लागि कालिपोखरीमा टयान्कि निर्माण ➢ लुइटेल फाँट खानेपानी योजना सञ्चालन गर्ने। **४:सरसफाइ .** ➢ घर घरमा कुहिने र नकुहिने फोहोरका लागि अनिवार्य रुपमा खाल्डो निर्माण गर्न लगाउने, ➢ टोल टोलमा डष्टविनको व्यवस्था गर्ने, ➢ नगरपालिकाले कालिमाटि बजारको फोहोर व्यवस्थापन गर्न उपयुक्त स्थान तोकि व्यवस्थापन गर्ने, ➢ बजार क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने। **५ लैङ्गिक समानताः** ➢ वडा स्तरमा नै महिलाहरुका लागि आयआर्जन गर्ने खालका कार्यक्रम ल्याउने,

	➢ लैगिकहिँसा र छुवाछुत सम्बन्धी विकृति हटाउन ६/६ महिनामा चेतनामूलक कार्यक्रम गर्ने, ➢ अपाङ्ग व्यक्तिहरुलाई सीपमूलक तालिमको व्यवस्था गर्ने, ➢ प्रत्येक टोलमा वालउद्यान र हेल्पलाइन सञ्चालन गर्ने, ➢ जनजागृत्ति मा. वि. नजिक रहेको वराडाँडाको वालउद्यान पार्कलाई थप स्तरोन्नति गर्ने, **युवा तथा खेलकुदः** ➢ याङसिङ तथा कोटगाउँ क्षेत्रमा खेलकुद मैदान स्तरोन्नति तथा खेलकुद सामग्रीको व्यवस्था गर्ने, ➢ कुसुण्डे र रामपुर टारमा वडा स्तरीय खेलकुद मैदान निर्माण गर्ने, ➢ नियमित योगाभ्यास गर्ने ठाउँको व्यवस्था गर्ने, ➢ क्षमतावान खेलाडिलाई प्रोत्साहन गर्ने, ➢ पर्यटकीय आकर्षण बढाउन दुधेकुना ल्याङ्दे खेदकुद मैदानको विकास गर्ने । ➢ कला, साहित्य सिर्जना र भाषा सँस्कृति जगेर्ना गर्नका लागि वर्षको एक पटक नियमित कार्यक्रम गर्ने, ➢ चित्रकला, वादविवाद, लोकदोहोरी, निबन्ध, कविता प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने, ➢ रामपुर टारमा रामनवमी मेला निरन्तर रुपमा सञ्चालन गर्ने, ➢ पर्यटन खेलकुद विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ ८४ वर्ष पुरा गरेका ज्येष्ठ नागरिकका लागि सम्मान कार्यक्रम गर्ने, ➢ वडा भरीमा विपन्न वालवालिकाका लागि पौष्टिक आहार तथा स्थास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम गर्ने, ➢ कालिका युवा क्लबको खेलमैदानको तटबन्ध निर्माण गर्ने ।
वडा नं. ११	**शिक्षा तथा शैक्षिक विकास** ➢ अपर्याप्त विद्यालय कक्षाकोठा, फर्निचर व्यवस्थापन, कम्पाउण्ड तथा खेलमैदान, निर्माण गर्ने, ➢ राष्ट्रिय मा. विमा थप गर्नु पर्ने कक्षाकोठा १२, फर्निचर ३०० थान, कम्पाउण्ड निर्माण, भलिबल, बास्केटबल, फुटबल खेलमैदान निर्माण गर्ने, ➢ त्रिभुवन मा.विमा खेलमैदान व्यवस्थित गर्नु पर्ने, छात्रावास निमर्नण लगायत भानु ११ स्थित सम्पूर्ण प्रा.वि.मा खेलमैदान निर्माण गनु पर्ने। **प्राविधिक पहुच र विस्तार** ➢ इन्टरनेटको पहुच वृद्धि गर्ने, ➢ आधुनिक प्रविधियुक्त सामग्री व्यवस्थापन गर्ने, ➢ आधुनिक प्रविधि सञ्चालन गर्न सक्ने जनशक्ति निर्माण गर्ने, **स्वास्थ्य तथा नैतिक व्यवहार निर्माण,** **प्रविधिक शिक्षा तथा विद्यालय दरबन्दी व्यवस्थापन** ➢ त्रिभुवन मावि भानु ११ मानेचौकामा सञ्चालित प्राविधिक शिक्षालाई व्यवस्थित गर्न आवश्यक प्रशिक्षक परीक्षा एवम् प्रशासनिक कर्मचारी र ल्याबका लागि आवश्यक जनशक्ति एवम् अनुदानको व्यवस्था गर्ने, ➢ कक्षा ११ र १२ सञ्चालित विद्यालयमा कम्तिमा कक्षा ११ र १२ मा अध्यापन हुने विषयहरुको विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने, ➢ मा. वि. तथा आधारभूत विद्यालयमा तहगत शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्ने, प्रा. वि. को हकमा कम्तिमा कक्षा अनुसार दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने, ➢ भानु ११ मानेचौकामा सञ्चालित नगरपालिका कै एक मात्र स्नातकोत्तर तह सञ्चालित त्रिभुवन क्याम्पसलाई वार्षिक अनुदानको व्यवस्था गर्ने। **स्वास्थ्य विकास तथा प्रवद्र्धन** ➢ रुपाकोट स्वास्थ्यचौकिमा ल्याब सेवा सञ्चालन गर्ने, ➢ शहरी स्वास्थ्यकेन्द्र स्थापना गर्ने, ➢ ६-६ महिनामा स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन गर्ने,

<table>
<tr><td></td><td>
➢ योग अभ्यासका लागि योग हल निर्माण गर्ने र आयुर्वेदिक कार्यालय नजिक योग प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्ने,
➢ वर्थिन सेण्टरलाई थप व्यवस्थित गर्ने,
➢ स्वास्थ्यचौकि तथा आयुर्वेद औषधालयमा आवश्यक औषधिको व्यवस्था गर्ने र दिर्घ रोगिका लागि नियमित सेवन गर्ने औषधिको व्यवस्था गर्ने,
➢ स्वास्थ्य सँस्थाहरुको स्तरोन्नति गर्ने र आवश्यक जनशक्ति थप गर्ने,
➢ लागु पदार्थ दुव्र्यसन हटाउने कार्यक्रम ल्याउने।
➢ खेलकुद, आयुर्वेद, योगशिक्षा पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने,
➢ प्रत्येक विद्यालयमा खेलमैदान, खेलसामग्री, संगीत शिक्षक र स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था गर्ने,
➢ योग तालिम मनोपरामर्श र सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
➢ माध्यमिक तहसम्मका विद्यालयहरुलाई गुास्तरीय दिवाखनाको व्यवस्था गर्ने,
➢ विद्यालयमा शत प्रतिशत भर्ना गराई ड्रपआउटको सँख्या न्यूनीकरण गर्ने,
➢ विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक, अभिभावक, प्र.अ. र अन्य कर्मचारीको लेखाक्षमता अभिवृद्धिका लागि सेमिनार गोष्ठि सञ्चालन गर्ने,
➢ प्रत्येक विद्यालयमा अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालय गर्ने।
खानेपानी तथा सरसफाइः
➢ यस वडा भित्र रहेका हरेक नागरिकलाई एक घर एक धाराको व्यवस्था गर्ने,
➢ यस वडामा सञ्चालित पुराना खानेपानीका आयोजनाहरुको मर्मत सम्भार एवम् खानेपानी नपुगेका ठाउँमा योजना बनाइ सञ्चालन गर्ने,
➢ खानेपानी शुद्धिकरणका लागि उपयुक्त विधिको अवलम्बन गरी निश्ति कार्ययोजना बनाइ लागु गर्ने,
➢ खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिहरुलाई समय समयमा सचेतनामसुलक गोष्ठि तथा सेमिनारको आयोजना गर्ने,
➢ फोहोर व्यवस्थापनका लागि निश्चित ठाउँको व्यवस्था गरी कुहिने नकुहिने फोहोर छुट्टयाइ तत्काल व्यवस्थापन गर्ने,
➢ प्रत्येक टोल सुधार समिति एवम् सँघ सँस्थाहरुलाई सरसफाइसम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी प्रत्येक ठाउँबाट फोहोर वर्गीकरण गरी सँकलन गराइ व्यवस्थापन गर्ने।
लैङ्गिक समानताः
➢ लैङ्गिक एवम् जातिय विभेद अन्त्यका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
➢ सम्पत्तिको अधिकार सुनिश्चित गर्ने,
➢ समान शैक्षिक अवसर, समान ज्याला एवम् पारिश्रमिकको व्यवस्था गर्ने
सामाजिक समावेशिकरणः
➢ सबै जातजाति धर्म, सँस्कृतिको सँक्षण एवम् पहिचान हुने खालका कार्यक्रमहरुको सुनिश्चितता गर्ने,
➢ जातीय धार्मिक विभेदको अन्त्यका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
➢ सामाजिक समावेशिकरणको प्रक्रियालाई नीति नियम र संविधान अनुसार लागु गर्ने
मानव अधिकार प्रवद्र्धन तथा विभेद हिँसा न्यूनीकरण
➢ सामाजिक विकृत्तिको रुपमा रहेको बाल विवाह अन्त्य गर्ने,
➢ बोक्सी, धामी, झाँक्री जस्ता अन्धविश्वासको अन्त्यका लागि ठोस कदम चाल्ने,
➢ महिला हिँसाको अन्त्य गर्ने,
➢ मानव अधिकारका विषयमा सबैलाई जानकारी गराउने
</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td>वडा नं. १२</td><td>
विद्यालय
➢ उचित भवन
➢ टेबल कुर्शी दराज
</td></tr>
</table>

	➢ खेल मैदान ➢ कम्प्यूटर ल्यापटप को प्रबन्ध ➢ उचित खानेपानी ➢ बिषयगत शिक्षक् ➢ आपान्मैतरी **स्वास्थ्य** ➢ प्रत्येक टोलमा स्वास्थ्य प्रबन्ध स्वास्थ्य संरचना ➢ स्वास्थ्य इकाई उचित स्वास्थ्य भवन औषधिको उपलब्धता चिकित्सक सहितको स्वास्थ्य कर्मी खानेपानी ➢ वडा कार्यालयको सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन एक निरिक्षण र अनुगमन समिति बनाइ नियनित अनुगमन र निरक्षण ➢ शैक्षिक् सुधारको नियमित शिक्षा क्षेत्रका व्यक्तिहरू सामेल एक समिति सो समिति मार्फत शैक्षिक कार्यक्रम संचालन विद्यालयको अनुगमन ➢ सामाजिक सुरक्षा भत्ता बितरणलाई घर घरसम्म पुर्याउन बैकसंग उचित समन्वय सहकार्य कर्मचारीको उचित प्रबन्ध ➢ **ढुगा गिट्टी** ➢ जथाभाबी उत्खनन गर्न नपाउने ➢ पहिरो बाढी भुक्षयको जोखिमलाई बचौं जथाभाबी उत्खनन् नगर्ने ➢ वडाको अनुभूति र सिफारिस बिना उत्खनन् नपाउने ➢ **लैङ्गिकविभेद /छुवाछुत** ➢ जनचेतनाको कार्यक्रम संचालन गर्ने टोल टोलमा क्लब गठन गरी जागरुक बनाउन तालिम बनाउने ➢ वडा स्तरमा लैङ्गिक बिभेद छुवाछुत अन्य गर्ने मासिक रुपमा घरदैलो कार्यक्रम संचालन गर्ने व्ववस्था मिलाउने ➢ महिलालाई र पुरुस लाई समान ज्याला दिनुपर्ने त्यसको अनुगमन गर्ने प्रबन्ध मिलाउनुपर्ने
वडा नं. १३	**शिक्षा तथा शैक्षिक विकास** ➢ विद्यालयमा कम्पाउण्डको निर्माण (सजसहयोगी मा.वि तथा अरनीको मा.वि.मा) ➢ १० कोठे भवन निर्माण (सजसहयोगी मा.वि) ➢ जनसहयोगी तथा अरनिको मा.वि मा अपांङ्गमैत्री पूर्वाधार निर्माण ➢ विषयगत शिक्षक दरवन्दीको व्यवस्थापन ➢ शैक्षिक सामग्रीहरू सहयोग (प्रारम्भीक कक्षाहरूमा) ➢ वाल विकास केन्द्रको स्थापना ➢ जनसहयोगी मा.वि को नयाँ भवनको ट्रष्ट निर्माण ➢ अरनि मा.वि. पक्की भवन निर्माण ➢ शिक्षाको पहुँचमा विस्तारका लागि सुविधा सम्पन्न आवशीय विद्यालय स्थापना ➢ वडाका सबै विद्यालयको जिर्ण भवन निर्माण ➢ माध्यमिक विद्यालयमा स्कुल बसको व्यवस्थापन ➢ शिक्षा क्षेत्रमा वाल विकास देखि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई प्राविधि मैत्री बनाउने र कमाउदै पढ्दैको कार्यक्रम संचालन गर्ने **स्वास्थ्य** ➢ प्रसुती सेवा तथा भिडियो एक्रे सहितको अस्पताल वडाभित्र संचालन गर्नु पर्ने

	➢ स्वम् सेविका कर्मचारीहरूलाई पुर्नताजकी प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनु पर्ने ➢ सुत्केरी महिलालाई पोषण भत्ता उपलब्ध गराउनु पर्ने ➢ बालवालीका हरूलाई भत्ता उपलब्ध गराउनु पर्ने ➢ प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक स्वस्थ्य सामाग्री तथा प्रत्येक विद्यालयमा एउटा नर्सको व्यवस्था गरिनु पर्ने ➢ एम्बुलेन्स सेवा प्रत्येक वडामा १ वटा व्यवस्था गरिनु पर्ने ➢ सम्जुर छाप गाउँलाई पायक पर्नेगरि हाजीचोकमा प्राथमिक सेवा केन्द्र स्थापना गर्नु पर्ने **खानेपानी** ➢ समिरे खानेपानी आयोजनालई पुर्ण बनाउने ➢ सम्पुर्ण कुवा तथा मुलदर्ता गराई लिफ्टिङको व्यवस्था गरिनु पर्ने ➢ एक घर एक धाराको नारालाई सार्थकता बनाउनु पर्ने ➢ वडा भित्रका सबै टोलहरूमा खानेपानीको पहुँचमा निर्भरता बनाउने ➢ अरनिको मा.वि मा खानेपानीको लागि टयांकी निर्माण सहितको छानाको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ सर्मेका पँधेरो देखि ठुला वडामा टयांकी निर्माण गर्नु पर्ने **सरसफाई** ➢ प्रत्येक टोल टोलमा डस्विन व्यवस्थापन ➢ सेनिटरी डिस्पोजल मेसिन (४ वटा विद्यालयमा) व्यवस्थापन ➢ फोहोर व्यवस्थापनको लागि गाडी व्यवस्थापन ➢ प्रत्येक विद्यालयमा नयाँ शौचालयहरू निर्माण ➢ सार्वजनिक शौचालयहरू (पोखरीछाप चन्द्रावती) निर्माण तथा व्यवस्थापन **लैङ्गिक समानता** ➢ समुदायमा जनचेतनामुलक कार्यक्रहरू (कम्तीमा वर्षमा ४/५ पटक प्रत्येक टोलटोलमा) ➢ महिलाहरूको क्षमता विकास (प्रत्येक टोलविकास तथा क्लवहरूको प्रमुख पदमा महिलाहरू व्यवस्थापन) ➢ महिला सहभागिता सचेतना ➢ धर्म संस्कृति तथा कलाहरूलामई संरक्षणमा युवा सहभागिता **खेलकुद** ➢ ठुलोढुङ्गामा रहेको फुटवल खेलमैदानलाई पुर्णरुपमा निर्माण ➢ ज्नसहयोत्री मा.वि को खेलकुद मैदानलाई पुर्ण रुपमा निर्माण ➢ प्रत्येक क्लवको लागि एउटा ग्राउण्ड निर्माण ➢ विद्यालय तथा क्लवका लागि खेलकुद समाग्रि (फुटवल, भलिवल, जाली लगायतका) ➢ मुस्लिम भाषाको संरक्षण सम्वद्र्धन गर्नको लागि मुस्लिम भाषाका पाठशालाहमा भाषा विज्ञ व्यक्ति नियुक्ति होमस्टे तथा लोकल नाचहरू व्यवस्थापन (घाँट रोधि आदिको संरक्षणका लागि संचालित होमस्टे तथा क्लवहरूलाई वार्षिक रुपमा प्रोत्सहान स्वरुप पुरस्कार दिने)

पूर्वाधार विकास

वडा नं. १	**सडक पुर्वाधार (स्तर उन्नति)** ➢ सुखौरे खोलादेखि जामुनेगैरा साखेटार हुँदै मोहोरियाटार सम्मको ४ कि.मि. बाटो हाल ग्राभेल रहेको छ त्यसको स्तरउन्नति गर्ने। ➢ सुखौरे खोलाबाट बोटेगाउँ हुँदै मरेबाटो सम्म ४ कि. मि. ग्राभेल नालिको व्यवस्था गर्ने।, ➢ बोटेगाउँबाट रौतारीसम्म १ कि. मि. ग्राभेल र नालिको व्यवस्था गर्ने।

	➢ गंगटेमार्ग पञ्चकन्याको भवन देखि फुटवल मैदानसम्म १ कि. मि. ग्राभेल नालि निर्माण गर्ने। ➢ ग्रिनपार्क हुँदै अँधेरी सतिघाटसम्म ३ कि. मि. बाटो निर्माण गर्ने। ➢ ग्रिनपार्क जलविरेसम्म २ कि. मि. ग्राभेल नलि निर्माण गर्ने। ➢ भिमसेन कालिका हिँड्ने सिँडि स्तरोन्नति गर्ने। ➢ सालविस्ने पहिरो भित्रि बाटो नयाँ ट्र्याक खोलि ग्राभेल गर्ने। ➢ ओझागाउँ उरिनीबुढी चौतारो सम्म १ कि. मि. नालि सहित ग्राभेल गर्ने। ➢ सालविस्ने वालुवाघाट सम्म ३ कि. मि. पिच गर्ने। ➢ गुम्बादेखि साजबोटे सम्म २.५ कि. मि. पुरानो बाटो पिच गर्ने।, ➢ टिकाबारी, गन्धर्वटोल माझिखोला सम्म पुरानो र नयाँ ट्र्याक १ कि. मि. पिच गर्ने। ➢ बेटिकाबारी बाट गाउँ हुँदै वेलको रुखसम्म १ कि. मि. पिच गर्ने। ➢ सहरी विकास भवन देखि रयाइलो डाँडा सम्म ५०० मि. सम्म पिच गर्ने। ➢ कल्याणटार गैरी टोल देखि कृषि भवन सम्म ५०० मि. पिच गर्ने। ➢ कृषिभवन देखि शान्ति आमासमुह भवन सम्म खोल्सिमार्ग ८०० मि. पिच, ➢ कल्याणटार सहरिकरण भित्रि सडक करिब ८ कि. मि. पिच, ➢ माझिखोला बाट गुरुङ्गगाउँ सम्म १ कि. मि. ग्राभेल र नालि निर्माण, ➢ माझिखोला देखि बिमलनगर सम्म २.५ कि. मि. पिच, ➢ सिमल रुख निबुवास्वारा हुँदै मगरगाउँ सम्म १.५ कि. मि. ग्राभेल नालि, ➢ पुलचोक सातबोटे हुँदै झोलुङ्गे पुलसम्म १.५ कि. मि. नालि सहित पिच, ➢ बोटेगाउँ देखि सुक. व. घरसम्म गोरेटो सिटि चोक देखि साजबोटेसम्म बाटो स्तरउन्नति, ➢ बोटेगाउँ भित्रिबाटो चिरिन्जिविको घरदेखि हरिकृष्णको घरसम्म १ कि. मि. नलि सहित ग्राभेल, ➢ तामाङ घर देखि यान्त्रिक अफिससम्म नयाँ ट्र्याक निर्माण। **पूल** ➢ बालुवा देखि अवण्डा गोरखा जोड्ने मस्र्यान्दी नदी माथि जोलङ्गे पूल निर्माण गर्ने, ➢ जलबिरे स्थित चुँदिखोलामा पक्कि पूल निर्माण गर्नुका साथै भानु नगरपालिका वडा नं. १ देखि ५ जोड्ने मोटरेवल पूल निर्माण गर्ने, ➢ चुदिखोलामा सिमलको रुखदेखि सानो डुम्रे बन्दीपुर वडा नं. १ जोद्ध्ने मोटरेपल पूल निर्माण गर्ने, ➢ कल्याणटार बाट चिसापानी बन्दीपुर १ जोड्ने मोटरेवन पूल निर्माण, ➢ मगरगाउँ बाट बिमलनगर जोड्ने मोटरेवल पूल निर्माण, ➢ सतिघाट देखि पालुङ्गटार नगरपालिका गोरखा जोड्ने पूल निर्माण। **भवन निर्माण** ➢ भानु नगरपालिकाको कार्यालय भवन, ➢ वडा कार्यालय भवन, ➢ साँखेटारमा पशुसेवा केन्द्र र कृषि सेवा केन्द्र भवन, ➢ साजबोटेमा कृषि उपज संकलन केन्द्र भवन स्तरोन्नति, ➢ साजबोटेमा बहुउद्येश्यीय साकुदायिक भवन, ➢ सालविस्नेमा ५० शैयाको अस्पताल, ➢ भन्सारमा पर्यटन सूचना केन्द्र भवन निर्माण, ➢ सत्यवती देवि आ. वि. लाई मा. वि. बनाउनका लागि आवश्ययक पूर्वाधार भवन निर्माण, ➢ शैक्षिक परामर्श केन्द्र भवन निर्माण, ➢ आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा वर्थिङ सेन्टरका लागि अतिरिक्त कक्ष र ल्याबका लागि आवश्यक थप भवन निर्माण, ➢ सतिघाट व्यवस्थापन र धार्मिक स्थल प्रवर्द्धन गर्ने, ➢ भिमसेन कालिका स्थान निर्माण, ➢ ग्रीनपार्क सामुदायिक भवन स्तरोन्नति,

	➢ उद्योग बाणिज्य सँघको भवन निर्माण, ➢ प्रहरी चौकि भन्सार भवन निर्माण। ➢ साजबोटे पुलचोकमा व्यवसायिक प्रवर्द्धनका निम्ति सुविधा सम्पन्न भवन पार्किङ सुविधा सहितको निर्माण गर्ने। **सहरी विकास** ➢ ल्याण्ड पुलिङ पहिलो फेज सम्पन्न गरी वडा नं. १ का सम्पूर्ण भूभागमा क्रमशः सहरी विकास पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड अनुरुपको नयाँ सहर निर्माणका लागि कार्य गर्ने, ➢ साजबोटे नागस्थान एरियामा सुविधा सम्पन्न बसपार्क निर्माण गर्ने, ➢ अहिले सम्पन्न भएका विद्युतिकरण अव्यवस्थित पोलहरूलाई व्यवस्थित गरी क्रमशः भूमिगत गर्ने, ➢ प्रत्येक चोक, टोल, सडकमा सोलार तथा विद्युतीय सडकबत्ति राख्ने, ➢ भानु १ गंगटे खोलाको रङ्गशाला स्तरोन्नति गर्ने, ➢ सतिघाटमा फोहोर संकलन र प्रशोधनकेन्द्र स्थापना गरी आवश्यक संरचना निर्माण गर्ने र ल्याण्डफिल्ड साइट व्यवस्थित गर्ने, ➢ सत्यदेवि महिला समूह भवन नजिक ज्येष्ठ नागरिक मिलनकेन्द्र र भालाकुसारी केन्द्र स्थापना गर्ने ।

वडा नं. २	**भौतिक पूर्वाधार:** ➢ वस्ती विकास तथा आवास सम्बन्धमा राज्यको नीति नियम अनुसार कार्यक्रम गर्ने गराउने सम्बन्धमा अन्दाजी ४०० घरधुरी अव्यवस्थित रहेकोमा तिनलाई व्यवस्थित गर्ने, ➢ भवन निर्माण प्रमाणपत्र वितरण गर्ने, ➢ आवास तथा भवन निर्माण सम्बन्धमा वडा कार्यालयको भवन निर्माण गर्नु पर्ने स्थान वडावासीका लागि उपयुक्त हुनु पर्ने, ➢ सार्वजनिक पार्क, खेलमैदान सम्बन्धमा ठूलो बगैंचा वासदरटार, गोठेरीचौरलाई स्तर उन्नति गर्ने ➢ फुस्रेटार पार्कलाई व्यवस्थित गरी सत्यदेवि आमासमूह निर्माण र कुमाल संग्रहालय बनाउने, ➢ सडक पूर्वाधार सम्बन्धमा कालिका मार्ग हुँदै ढुङ्गेकुवा, पँधेरी र अमिलो पानी कुवा हुँदै ठूलो बगैंचामा पर्ने कच्चि सडक निर्माण गर्ने, ➢ कृषक गोरेटो निर्माण गर्नु पर्ने, सहिद मार्ग हुँदै रिठुबोट जाने रोडलाई अन्दाजि ६ कि.मि. स्तर वृद्धि गर्नु पर्ने र यसका साथै पाउदुरे खोला हुँदै रातामाटि जाने बाटोको पनि स्तर वृद्धि गर्ने, ➢ राउटे पानी, बस्याल गाउँ र रिङ्गरोड दलित गाउँ अन्दाजी ३ कि. मि. खोल्ने ➢ भजुवा ओखल समुदायिक वन कार्यालयबाट कालिका मार्ग जाने बाटो निर्माण गर्ने । ➢ नारेश्वटारबाट शतिघाट जाने रोडलाई पक्कि तथा कालोपत्रै गर्ने । ➢ आमबोटे र कालामाटेमा रहेको कृषि भवनलाई व्यवस्थित गर्ने । ➢ पाउँदुरे खोलामा पक्कि पुल निर्माण गर्ने । ➢ विद्युत: वस्तिमा रहेका व्यक्तिगत घरघडेरीमा विद्युतको पोलले असर गरेको र बेला बेलामा विद्युत आवागमन अवरुद्ध हुँदा मानिसलाई करेण्ट लागि घाइते र मृत्यु समेत हुँदा सडकको किनारमा पर्ने विद्युत लाइन जोडि व्यवस्थित गराउनु पर्ने र घर नजिक रहेका विद्युत ट्रान्समिटर सुरक्षित ठाउँमा राख्ने, ➢ मस्याङ्गदी घाट, आम्बोटे चोक, काउरेटार जोगिडाँडा, देउराली मार्ग शिवालय थान, आमबोटे लगायत प्रत्येक सडकहरूमा सोलर बत्तिको व्यवस्था गर्ने, ➢ प्रत्येक टोल टोलमा सिसि टिभि क्यामेरा जडान गर्ने र नाश्वरटार, कालिमाटि, भकुनथोक, मनकामना चोक रिठेबाटो क्षेत्रमा वाइफाइ जडान गर्ने । ➢ विभिन्न ठाउँमा सञ्चार तथा प्रविधि भवन निर्माण गरी सूचना तथ सञ्चारलाई प्रभावकारी बनाउने,
वडा नं. ३	**पूर्वाधार**

	विद्युत ➢ १५ बटा सोलार पोल बत्ती आवश्यक ➢ दोरेदोरे र चण्डीथोकमा थ्रीफेज बिद्युत सबै ठाँउमा पुर्याउने **इन्टरनेट सुबिधा** ➢ चामबास खहरे, कालामाटा ठुकुतीमा ५ वटा Internet Hotspot/CC Camera जडान ➢ खहरे चोकमा निर्माणघिन जेष्ठ नागारिक भबनमा इ लाइबेरी निर्माण गर्नु पर्ने ➢ हाल निर्माणाधिंन धादिंन खोलासम्मका बिधुत पोलहरूमा कर्मस सम्पन्न गर्नु पर्ने **घाट व्यवस्थापन** ➢ खहरे घाट, क्षेत्रि ब्रहामं समाज घाट, ज्यामिरे घाट, कल्लेरिको पुच्छर तहरा घाट र खहरे घाटमा खानेपानी र सौचालय सहित स्तर उन्नति गर्ने ➢ DRR building, जेष्ठ नागरिक भबन, जय बुड बोनिन स्कुल प्राङ्गडमा हेली प्याड
वडा नं. ४	**वस्ती विकास तथा आवास** ➢ वेन्या थापाको घर जोखिममा रहेको ➢ वडा भित्र रहेको सबै खरको छानोलाई विस्थापन गर्दै च्यादरको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ चुँदी कुमाल गाउँ, कुमाल गाउँ, लौडारी गाउँ, बोहरा गाउँ, दलित वस्ती गैरा गाउँ, खुर्पाजुङ्ग रानागाउँ, झलकडाँडा, चिसापानी, गाईखुरे, रमाइलो वस्ती, खुर्सानी गैरा, खातीथोक रम्घा, तामाकोट डाँडा गाउ, अर्चले भञ्जयांङ्ग, घर्ती गाउँ चुदी रम्घा रामकोट, दलित वस्ती, बग्रर खोला दलित वस्ती, गगनपुर, थापागाउँ, ढकालथरको अव्यवस्थीत भुमिलाई व्यवस्थित बनाउने **भवन निर्माण** ➢ सानीमाई मन्दिर, देविस्थान मन्दिर, यादवेश्वर मन्दिर, खहरे खोला मन्दिर, सालाटारीमा रहेको मन्दिर, ईशानेश्वर मन्दिर, डुडेको चौतारो, राधाकृष्ण मन्दिर, लौडारी मन्दिर, भगेराथान मन्दिर, चुदीकुमाल मन्दिर, गणेश मन्दिर, गिद्दे हजुरको कुटी शिवालय मन्दि, कालिका मन्दिर, खुर्पाजुङ्ग शौचालय मन्दिर, सरस्वती मन्दिर दलित वस्ती शितला मन्दिर, पखेरिया शिवालय मन्दिर, चिसापानी डाँडा गाउँ मन्दिर लगायत झम्केश्वरी मन्दिरहरूको भवन निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खातीचोक चर्च, रम्घा चर्च ,दोरदोर चर्च , जलजले चर्च, बाजो खेत चर्च, रमाइलो वस्ती चोक चर्च हरूको निर्माण गर्नु पर्ने ➢ संघर्षशिल युवा क्लव, खातीचोक एकता युवा क्लव, खातीचोक नवप्रभात युवा, अन्नपुर्ण युवा क्लव, भानु ४ चुँदीगाउँ बग्रेखोला युवाक्लव, दलित वस्ती जनतारा युवा क्लव ,चिसापानी युवा क्लव, आमा समुह जोखिम आमा समुह ➢ खानीथोक थानीमाई आमा समुह, खातीथोक ममता आमा समुह,, रानागाउँ सुनैलो आमा समुह, खोर्पाजुङ्ग सयपत्री आमा समुह, पखेरा दीप लाली गुँरास चिसापानी आमा समुह, भवन चुँदी कुमाल गाउँ मिलनशील आमा समुह, भवन चुदी कुमाल गाउँ मिलनशीला आमा समुह, गगनपुर नमुना आमा समुह, मजुवाटोल धोती चौर सृष्टी आमा समुह, तिलहार दलित वस्ती जनचेतना आमा समुह, चण्डेश्वरी आमा समुह, तिलहार लगायत छरिर रहेका सम्पुर्ण आमा समुहका भवन निर्माण गर्नु पर्ने। ➢ ज्येष्ठ नागरिक भवन निर्माण, चुँदी कुमाल गाउँ लक्ष्मी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था भवन निर्माण, अर्सापानी कृषक समुह भवन निर्माण, तिलहार सहकारी संस्था लगायतका भवनहरू निर्माण गर्नुपर्ने **सार्वजनिक निर्माण** ➢ आमाखोर्ला खेलमैदान वडा स्तरीय भानु ४ चुँदी कुमाल गाउँमा ➢ खातीथोक संर्घषशिल खेल मैदान, खातीथोक देउराली खेल मैदान चण्डनी खेल मैदान चिसापानी खेलमैदान ➢ पुरतहिडी पार्क संरक्षण भानु भक्त शालिक पार्क सिर्जनाशिल वस्तीमा पार्क निर्माण बोहोरा गाउँ जामुनेस्वरा खेल डाँडामा पार्क निर्माण, जोगीडाँडा पिकनिक पार्क खहरे डाँडामा शार्वजनिक भवन निर्माण, जोगिडाँडा

	पिकनिक पार्क, देविस्थान कुमाल संग्रालयमा भवन निर्माण, खातीथोक वेलथुम्क सामुदायिक वनमा भवन पार्टी निर्माण, पधेरामा पितृ संस्कृतिको जर्गेनाका लागि भवन निर्माण, होमस्टे निर्माण, वाल उत्थान पार्क निर्माण, ढकाल थर कालीका चौरमा पार्क निर्माण र संरक्षण गर्नु पर्ने लगायत दलित वस्तीको गुठी भवनको निर्माण गर्नु पर्ने **सडक** ➢ दुवै तर्फ नाली सहित भानुभक्त स्थल मार्ग कालोपत्रे निर्माण ➢ दोदोर प्रगती मोटर मार्ग दोदर भञ्ज्यांङ्गको बाटो निर्माण ➢ चिसापानी अर्चले भञ्ज्यांङ्ग मोटर मार्गको सडक स्तर उन्नती ➢ चुँदीकुमाल गाउँ बाधखोर खर्चले भञ्ज्यांङ्ग मोटर मार्गको स्तर उन्नती ➢ अमर भञ्ज्यांङ्ग खुर्सानी गौरा फेदी मार्ग सहित खोलामा पुल निर्माण ➢ कालिका खण्ड मार्ग बाधको खोर देखि लामीडाँडा सम्म सडकको स्तर उन्नती ➢ अँधेरी चापेटार मोटर मार्ग सडकको स्तर उन्नती ➢ पोखरा देखि भानु नगरपालिका वडा नम्बर ४ र वडा नम्बर ७ जोड्ने मोटर मार्गको स्तर उन्नचीका साथै खोलामा पुल निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खातीचोक देउराली पोखरी हुँदै वडा कार्यालय आउने बाटोमा ग्रावेल मर्मत गर्नु पर्ने ➢ बासबोटे कालीका फाउदी चिसापानी मार्गको ग्रावेल स्तरउन्नती ➢ आपखोल्सी मार्ग भानुभञ्ज्याङ्ग जोड्ने बाटोको ग्रावेल निर्माण ➢ देउराली धोतीचौर रीङरोड ग्रावेल सहित सडकको स्तर उन्नती ➢ कृषि मार्गका लागि ग्रावेल सडकको व्यवस्थापन हुनु पर्ने ➢ गैरा गाउँमा रहेको दलित वस्ती जाने बाटोमा ग्रावेल को व्यवस्था गरिनु पर्ने ➢ अधेरी भञ्ज्यांङ्गघाट कृषि सडक खण्ड निर्माण ➢ धोविचौर ओझा गाउँमार्गको सडक पक्की ढलान सहित नाली निर्माण गर्नु पर्ने ➢ शिवालय मार्ग पञ्च गाउँ लौडारी बोहोरागाउँ चोक पक्की नाला र ग्रावेल मर्मत ➢ डाँडा गाउँ बाट भानु ७ जोडने फाउदी खोलाको पुल निर्माण गर्नु पर्ने ➢ भ्यागुते कुवा देखि भदौरे जाने बाटो १ कि.मी पक्की नाली सहितको निर्माण गर्नु पर्ने ➢ क्याम्पस चोक हुँदै आसिस एक्सप्रेस चर्च हुँदै खोला खेत चौतारा नयाँ ट्र्याक विस्तार सहित नाली निर्माण गर्नुपर्ने ➢ बगैंचा चोक पोल्याङ हुँदै कालीका प्रा.वि जोडने सडक कालोपत्रे ➢ खेलमैदान देखि चुँदी कुमाल गाउँ रिङरोड निर्माण ➢ भानु ४ र भानु ६ जोड्ने चुँदी खोला भञ्ज्यांङ्ग सम्म सडक तथा पुल निर्माण ➢ सम्पुर्ण टोलमा सोलार वत्तीको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ वडा भित्रका सम्पुर्ण टोल तथा वस्तीमा वत्तीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ गिद्दे हुँदै रिठ्ठाथोक सम्म नाली सहितको पक्की सडक निर्माण ➢ वडा भित्रका सम्पुर्ण टोलहरूमा इन्टरनेटको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ सामुहिक प्रशिक्षण गर्न जुँदी कुमाल गाउँमा १ करोड बरावरको भवन निर्माण गर्नु पर्ने ➢ मुख्य चोक देउराली क्याम्पस मार्ग तिलहार रानागाउँ खातीथोक डाडागाउँमा सि.सि क्यामेराको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ सार्वजनिक स्थल , पार्कमा फ्रि वाइफाइको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ बग्रेखाला हुँदै दलित वस्ती डाँडा गाउँ हुँदै कुसुन्ते हँुदै दलीत वस्ती तिलाहार जोडिएको बाटोमा पक्की नाली सहितको बाटोमा विजुली वत्तीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ दलित वस्ती हुँदै जलजले गाउँ जोडेने बाटो २ कि.मी पक्की नाला र बाटो पक्की गर्ने र सडकमा बत्तीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ दलित गुठी भवन र जलजले चर्चमा १ कि.मी नयाँ पक्की नाली सहित सडक विस्तार गर्ने ➢ सुन खोल्सी हुँदै जलजले मार्ग करिव १ कि.मी बाटो पक्की नाली सहित सडक निर्माण गर्ने

	➢ जुदी तिलाहार दलित वस्तीर चर्चमा २० वटा खम्बाको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ भानुभक्त नगरपालिका वडा नम्बर ४ मा सम्पुर्ण विद्युतिय पोलहरू सडक विस्तार गर्नु पर्ने ➢ क्याम्पस चोक बाट गुरुङ्ग गाउँ हुँदै रातोमाटे जाने मोटर मार्ग २ कि.मी नाली सहितको निर्माण गरि सडकमा बत्तीको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ खानीथोक चर्च देखि कुवा पानी सम्म जोखिमा रहेको ३ कि.मी बाटो कालो पत्रे सहित सडक निर्माण ➢ भानु जन्मस्थल सिखर कटेरी देखि भानु प्रतिमा सम्म पक्की नाला तथा पक्की बाटो निर्माण गर्ने ➢ टाट चौतारा देखि बाँझो खेत जाने बाटो १ कि.मी पक्की नाली सहित निर्माण गर्नु पर्ने ➢ पुजा खेत देखि घरथोप हुँदै तललो रम्घा चर्च जोड्ने १० कि.मी बाटो नाली सहित सडक निर्माण गर्नु पर्ने ➢ चिउरीबोटे लौडारी गाउँ मोटर जोड्ने मार्गमा पर्ने वगुवा खोलामा पक्की पुल निर्माणका साथै नाली सहितको सडक कालोपत्रे ➢ वढी वर्षाका कारण पहिरो जाने हुँदा पहिरो रोकथाम गर्नका लागि मेशिनरी पर्खाल निर्माण करिव ७० मिटर ➢ लोडारी गाउँ टोल बोहोरागाउँ टोल र मजुवा टोल समेटीने गरि लौडारी भञ्यांङ्गमा पानी टयांकी, र राधाकृष्ण मन्दिर निर्माण ➢ शिवालय बोहोरागाउँमा मोटर मार्गमा नाला सहितको सडक निर्माण ➢ पञ्चगाउँ लौडारी गाउँको चौरी मैदानमा खेलमैदान निर्माण ➢ अव्यवस्थित रहेका बसोवास लाई व्यवस्थित गरि लालपुर्जा वितरण गर्नु पर्ने ➢ वगुवा खेला अर्सापानी देखि डुढे हुँदै शिवलाय मन्दिर सम्म सडकको दायाँ बायाँ नाली सहित टठबन्धन निर्माण गर्नु पर्ने ➢ बढी भन्दा बढी क्षति हुने आवश्यकता अनुसारका सबै ठाउँहरूमा तठबन्धन सहितको नाली निर्माण गर्नु पर्ने ➢ लोडारी गाउँ टोल विकास भित्र पर्ने रिङ्गरोज पानी टयांकी सम्म पुग्ने बाटो पककी नाली सहित गा्रावेल निर्माण गर्नु पर्ने ➢ मिलनशिल आमा समुह भवन कम्पाउण्ड गर्नका लागि जाली पोल र पर्खालको आवश्यकता रहेको ➢ तिलाहार ठाडो गल्ली ठुलो पधँेरो मार्गको स्तरउन्नती गर्नु पर्ने ➢ जनचेतना आमा समुहको भवन निर्माण ➢ गिरीधारी मार्ग खोल्सी तामाकोट हुँदै थानीमाई मन्दिर सम्म ४ कि.मी बाटो कालोपत्रे ➢ बग्रे खोला, फाउदी खोला, खहरेखोला वगुवा खोला सिरान देखि चुँद खोला सम्म करिव १ सय रोपनी जग्गा जमिन संरक्षणका र कटान नियन्त्रणका लागि २५ कि.मी तठबन्धन निर्माण गर्नु पर्ने **विद्युत** ➢ लौडारी गाउँ टोल विकास संस्था अन्तगत विद्युत विस्तार गर्नका लागि ११ वटा विजुलीको पोल आवश्यकता रहेको साथै नयाँ पोलको विस्तार गर्नु पर्ने ➢ टोल भित्र खोला खोल्साका क्षेत्रहरूमा सोलार वत्तीको आवश्यकता रहेको ➢ वडा भित्रका सबै वस्तीहरूका व्यवस्थित तरिकाले पोल विस्तार गर्नु पर्ने
वडा नं. ५	**आवास तथा वस्ति विकास** बारीफाँट सामुदायिक भवन — तारवार तथा पार्क निर्माण चैनपुर बहुउद्देशीय सामुदायिक भवन निर्माण नावुङ सामुदायिक भवन निर्माण पुरा गर्ने नौलो विहानी जागृती " आमा समुह निर्माण पुरा गर्ने। वडा कार्यालय निर्माण

	बहुउद्धेशीय सामुदायिक भवन निर्माण -मैबलकोट नारायणी आ.वि.को ८ कोठे भवन निर्माण **सडक तथा यातायात** बरै मार्ग - ४ कि. मि. सडक कालोपत्रे देउराली मार्ग (विरुवा - ढाँडखोला - पिडालेचोक) — ६ कि.मि. कालोपत्रे नारायणी मा.वि. — ठुलढुङ्गा सडक स्तरउन्नती - २ कि.मि. हरियाकोट -कोटकालिका - २ कि.मि. कालोपत्रे चालिसे मोटरबाटो (भगवती-चालिसे दोभान — ४ कि.मि. ग्राभेल) चैनपुर — नागनगेनी — ४ कि.मि. ग्राभेल गरमखोला-चुँदी- राजु रह — ४ कि.मि. ट्र्याक खोल्ने गौमती मोटरबाटो (सेउली पशल -नाब्दुङ — ६ कि.मि. कालोपत्रे) भगवती रङ्गपथ (छिर्कन -तनहुँसुर — भगवती थान) — १३ कि.मि. कालोपत्रे शीतलभूङ्गी मार्ग — २ कि.मि. ग्राभेल बाराही मार्ग — नाब्रुङ — भगवति थान — ३ कि.मि. ग्राभेल सारुबाङ — पोखरी थोक — ३ कि.मि. ग्राभेल पोखेल चौतारा — सूर्योदय पैदल मार्ग — १.५ कि.मि. पक्की पुल — बाङ्गे रह (७५ मिटर) पक्की पुल — गरम खोला छ सय फाँट (५० मिटर) झोलुङ्गे पुल — राजु रह देखी बोक्से रह (१५० मिटर) कल्भर्ट — तिरतिरे खोला बारीफाँट (७५ मिटर) केलीपानी कज वे निर्माण
वडा नं. ६	**बस्ति विकास तथा आबास** ➢ सिम्ले पसल घरधुर संख्या १० अन्तर सार्नु पर्ने ➢ पड्के पसल पहरे पानी घर ढु संख्या -८ घर अन्यत्र सार्नु पर्ने ➢ पन्चमन्दिर एरियाका घर धुरी स्न्ख्या७ घर अन्यत्र सार्नु पर्ने सिमपानी कुसुम्पानी टोलमा पयर्टकिय स्था बनाउन भालु चौतारो माथि डाडामा पार्क निर्माण **पार्क निर्माण** ➢ थुम्कीडाडा पार्क निर्माण अन्दाजी -१५ रोपनी ➢ मुलपानी पार्क निर्माण अन्दजि१० रोपनी ➢ वडा.६ भित्र जेष्ट नागरिक पार्क मूलपानी, मान्द्रे मेलडाडा तारानगर पड्केपसल र थापगाउ टोलमा निर्माण गर्ने ➢ सिमपानी कुसुम्पानी टोलमा पर्यटकीय स्थल बनाउने भालु चौतारा माथि डाँडामा पार्क निर्माण गर्ने सिमपानी कुसुम्पानी टोलमा रहेको सहायक बाटो अनुमानित ३०० मिटर बाटो ढलान व्यवस्था **खेल मैदान निर्माण** ➢ दलेको बगैंचा अन्दाजी २५ रोपनी ➢ सिमपानी खेल मैदान १५ रोपनी ➢ ढुंगागाडे खेल मैदान १५ रोपनी ➢ श्री प्रभात मा. बि मा सरस्वती मन्दिर र विद्यार्थीहरूको लागि खेलकुद पार्क निर्माण गर्ने **सडक पूर्वाधार** ➢ भानु मार्ग स्तर उन्नति ➢ बागेश्वरी मार्ग स्तर उन्नति तथा कालो पत्रे १७ कि.मि

	➢ राष्टिय बिभुती अमर सिंह मार्ग स्तर उन्नति कालो पत्रे ९ कि.मि ➢ टुहुरे पल देखि सिमपानी सम्म मोटर मार्ग स्तर उन्नति साथै कालो पत्रे ५ कि. मि ➢ टुहुरे पसल खत्री खोला सुगुरे भाज्यंगा देखि थापागाउ सम्मको मोटर बाटो स्तर उन्नति साथै काव पत्रे अन्दाजी १० कि.मि ➢ ढुंगाको कोलबाट भानु मार्ग सम्म कालोपत्रे अन्दाजी २ कि .मि ➢ गौमती चण्डी देउराली मोटर मार्ग साथै स्तर उन्नति अन्दाजी १० कि. मि ➢ भगवती रङ्ग पथ मोटर मार्ग अन्दाजी १३ कि.मि ➢ बागेश्वरीबाट चन्द्रबाटिका जोड्ने मोटर मार्ग ५ कि.मि ➢ चन्द्रबाटिका मार्ग स्तर उन्नति अन्दाजी ५ कि.मि ➢ सिद्धबाबा मोटर मार्ग स्तर उन्नति अन्दाजी ५कि. मि ➢ बरभाज्याङ रनपोले मोटर मार्ग स्तर उन्नति अन्दाजी ६ कि. मि ➢ रानी पोखरी देखि सुगुरे भञ्याङ मोटर स्तर उन्नति अन्दाजी १२ कि.मि ➢ ६ न.वडा देखि आमडाडा सम्म नयाँ मोटर मार्ग अन्दाजी ७ कि.मि ➢ मुत्तिनारायण मोटर मार्ग खरी ढुंगा ठाँटी बाट भित्रि बाटो कुखुरे हुँदै बुध सिंह को घर सम्म को मोटर बाटो निर्माण लगभग ४ कि. मि ➢ बागेश्वरी मार्गबाट कार्तिके खोला बाट राम चन्द्र श्रेठको घर हुँदै आमाडाडा कालिका सामुदायिक बनको वडा न. ६ मा जोड्ने मोटर मार्ग लगभग ६ कि.मि ➢ डाडाथोक बाट रनापोल जाने गोरेटो बाटो लगायत पक्कि सिडी अन्दाजी ११.२ कि.मि ➢ सिमपानी कुसुम्पानी टोलमा रहेको सहायक बाटो अनुमानित ३०० मि बाटो **भवन निर्माण** ➢ ६ न. वडामा सामुदायिक भवन आवश्यकता ➢ टुहुरेपसल बहुउदेश्यीय भवन निर्माणाधिन ➢ मान्द्रे सामुदायिक भवन ➢ सिमपानी कुनमपानी मर्मत ➢ धारपरब अर्चलेएबरा सामुदायिक भवन ➢ मुलपानी सामुदायिक भवन ➢ कटहरे सुन्दडीहि सामुदायिक भवन ➢ डाडाथोक सामुदायिक भवन ➢ बरभाज्यांग सामुदायिक भवन निर्माण ➢ तारानगर सामुदायिक भवन निर्माण ➢ श्री प्रभात मा. बि सरस्वतीको मन्दिर निर्माण र विद्यार्थीको लागि खेलकुद पार्क निर्माण ➢ भानु न.पा ६ तल्लो नाबरुन सामुदायिक भवन मर्मत **सुचना संचार तथा प्रबिधि सम्बन्ध** ➢ सि सि टिभी भानु न.पा ६ वडा कटहरे लान्धाबारी पड्केपस टुहुरे पसल, सिम्पानी मुलपानी मान्द्रे फ्री इन्टरनेट टुहुरे पसल सिमपानी रानीटार, नाबरुंग गौरथोक ढुयङ्गडेमा ➢ वडा भित्रका टोल टोलमा सार्वजनिक सूचना केन्द्र निर्माणको लागि योजना माग गर्ने ➢ अन्य भौतिक पूर्वाधार कार्यक्रम ➢ हेली प्याड वडा कार्यालय नजिक वडा भवनको कम्पाउन्ड निर्माण र गेट ढुंगाको कोल संरक्षण सम्बन्धमा ➢ १२ बर्ष मेला गोदावरी संरक्षण
वडा नं. ७	**क.बस्ती विकास तथा आवाश**

	कालिकाटोल टुहुरेको सार्बजनिक जग्गामा बसोबास गर्दै आएका करिब १० परिवार आवाश व्यावस्थापन गराउनु पर्ने **ख. भवन निर्माण** ➢ ज्वाला देबी टोल चान्दनीको श्री चण्डिका बाल गुहमा ४ कोठे भवन निर्माण ➢ बिरुवाटार टोलमा कालिका मन्दिर निर्माण ➢ बिरुवाटार युवा क्लब भवनका मर्मतका लागी अपुरो पिलरहरूलाइ पुरा गर्नुपर्ने ➢ अलबरकातिया जामे मस्जित भवन मर्मत अपुरो पिलरहरूलाई पुरा गर्ने ➢ बिरुवाटारमा सार्बजनिक ट्रसको भवन निर्माण ➢ शिवालय मन्दिर मर्मत ➢ बिरुवाटारमा मदर्सा मर्मत गर्ने ➢ थानीमाईमा बहुउदेशीय ट्रस भवन निर्माण ➢ मस्जिद अलनुर प्रांगणमा ट्रस भवन निर्माण ➢ मिलनटोल र कार्कीगाउमा सामुदायिक भवन निर्माण ➢ मुलाबारी टोल CULB KO भवन निर्माण ➢ कालिका टोल (रम्घाटार) सामुदायिक भवन निर्माण ➢ चन्दनी र मारीकोट टोलको आमा समुहको लागि भवन निर्माण गर्ने ➢ कालिकाटोल टुहुरे पसलको पल्यान्खोलामा बनेको कृषि सहकारी भवन सम्पन्न गर्नु ➢ गैरीगाउ समाज भवन मर्मन ➢ थानीमाई आमा समुह भवन नया निर्माण ➢ भाट्टारी चर्च निर्माण ➢ मुलाबारी टोलको राइजिउ क्लबको भवन निर्माण ➢ सानोथानीमाइ नेवा गुठि नया भवन निर्माण ➢ वरकाटार युवा क्लबको भवन निर्माण ➢ सानोथानीमाई टारगाउमा नया दलित भवन निर्माण ➢ गैरीगाउमा सार्बजनिक शौचालय निर्माण गर्नुपर्ने ➢ देउराली टोलमा शिवालय मन्दिर निर्माण मर्मत सम्भार गर्ने ➢ बरकार कालिका मन्दिर मर्मत ➢ थानीमाई मन्दिर परिसर नजिक सार्बजनिक शौचालय निर्माण ➢ मारिनकोट टोलमा शिब मन्दिर निर्माण ➢ भाट्टारी टोल युवा क्लब भवन निर्माण ➢ कुडापानीमा रहेको कालिका मन्दिर पुन निर्माण ➢ थानीमाई बसपार्कमा प्रतिक्षालय निर्माण ➢ बरकाटार आमा समुहको भवन निर्माण ➢ बरकाटार मस्जित भंबन निर्माण ➢ जफाती महरिबथान मस्जित निर्माण ➢ कुडापानीदेबी आमा समुह भवन निर्माण (क्रमागत) सम्पन्न गनुपर्ने ➢ कोटथोक आमा समुह भवन निर्माण (क्रमागत) सम्पन्न गर्नुपर्ने ➢ सेराफौटमा कैलाश आमा समुहको भवन निर्माण सम्पन्न गर्नुपर्ने ➢ देउराली टोलमा देउराली आमा समुह भवन मर्मत सम्भार ➢ भाट्टारीमा सार्बजनिक शौचालय निर्माण ➢ बिरुवाटारमा स्वाथ्य चौकि भवन निर्माण गर्नुपर्ने ➢ मुलाबरी टोल ढापपधेरोको सिढी निर्माण ➢ देबी आमा समुहको लागि भवन मर्मत ➢ ५ न. टोलको लागि सानो थानिमाइ टोल बगैंचाको भवन मर्मत

		➢ फाउदी खोलाबाट बाध बाढी लिफ्ट सिस्टम बाट सिचाइको लागि आयोजना निर्माण ➢ भानु -७ को मेलमिलाप भवन निर्माण ➢ सामुदायिक सिकाई केन्द्रको भवन निर्माण ➢ बार्गाटार कालिकाको मन्दिर मर्मत ➢ सरसफाईका लागि थानिमाइ टोलविकास सस्थालाइ ५० वटा डस्टबिन आवश्यक ➢ मरिन्कोट टोल सरसफाईको लागि ५० थान डस्टबिन आवश्यक ➢ बगैचा र थानीमाई मन्दिरमा अस्थाई प्रहरी चौकि **सार्वजनिक खेलमैदान निर्माण** ➢ श्री चण्डिका बाल गृह चन्दनीमा बालबालिका खेल मैदान निर्माण ➢ श्री चण्डिका बाल गृह चन्दनिमा बाल बालिकाको लागि पार्क निर्माण ➢ बिरुवाटारमा बालबालिका पार्क निर्माण ➢ बिरुवाटार फुटबल मैदान निर्माण ➢ सानोथानमाई टोल विकास संस्थामा फुटबल मैदान निर्माण ➢ कालिकाटोल रम्घाटारमा फुटबल मैदान निर्माण ➢ गैरीगाउ टोलमा फुटबल मैदान निर्माण ➢ थानीमाई टोल गोर्खालीछापमा फुटबल मैदान निर्माण ➢ मुलाबारी टोलमा फुटबल मैदान निर्माण ➢ मिलनटोल कार्कीगाउमा खेल मैदान गनुपर्ने ➢ कालिकाटोल विकास संस्था पलयान खोलामा मैदान बनाउनुपर्ने ➢ बरकाटारमा नया खेल मैदान निर्माण ➢ गोर्खाली छाप युवा क्लब खेल मैदान मर्मत **घ. सडक पूर्वाधार** ➢ बाइसजागर तिन पिप्ले थानी थान टुहुरे पसल मोटर मार्ग कालो पत्रे २० कि.मि. (भानु ९ देखि ६ सम्म जोड्ने बाटो) ➢ भाट्टारी बाट हेल्थपोष्ट अन्दाजी ८ कि.मि सडक कालो पत्रे ➢ महरखोला पुलबाट कोते चौतारासम्म करिब ४ कि.मी नाली तथा ग्रामेल गर्नुपर्ने ➢ ७ कालिकाटोल देखि १३ सेराटोल जोड्ने कोटे चौताराबाट चन्द्रावती जोड्ने पक्कि पुल निर्माण ➢ बिरुवाटारमा महादेवथान बाट अलबकतिया जामे मस्जित जाने करिब ४ कि.मि बाटो कालो पत्रे ➢ बिरुवाटार ठुलो चौरबाट ढले पिपत सम्म ३ कि. मि. ग्राभेल ➢ मिलनटोल विकासमा फलेतेबाट लौडारी भन्ज्यांग जोड्ने करिब ८ कि.मि मोटर मार्ग पिच ➢ कार्कीगाउ, गौलिगाउ काफलास्वारा १० कि.मि नया मोटर मार्ग track ➢ मुलपानी टोलमा गुरुङगौउ बाट सिन्पानी हुदै खोरियपानि खेत जानको लागि ५कि.मि नया ट्र्याक ➢ कालिका टोल नयाबस्तीमा मोटर बाटो ग्राभेल तथा नाली कटान ➢ ज्वालादेबी टोलमा थापागाउ चन्द्री वडा कार्यालय सम्म ५ कि.मि कालोपत्रे ➢ इन्देतारी कैजले सल्लाघारी खाल्तेपानी ५-७ कि.मि. मोटर मार्ग ग्राभेल र नाली ➢ देउराली काफलस्वरा लौडेरी भंज्याग ५कि.मि ग्राभेल गैरीगाउ ➢ अर्चले भन्ज्याङ थानिमाइ मोटर मार्ग ग्राभेल ➢ जय मंगल प्रा. बि जाने गोरेटोबाटो ➢ गैरीगाउ देखि थानीमाई सम्म भक्तजन जानको लागि सिडी बाटो ➢ मारिनकोट माथिलो थापागाउ देखि डाडा गल्लि ३ कि.मि ग्राभेल ➢ देउराली टोल सान्ति चौतारा देखि मुलाबरी भन्ज्याङ ४कि.मि मोटर मार्ग मर्मत ➢ देउराली टोल चन्डीडाडा देखि रम्धाटार जोड्ने ५कि,मि मोटर मार्ग ग्राभेल तथा नया निर्माण ➢ देउराली टोल मुलाबरी भन्ज्याङबाट वरकाटार करिब ४ कि.मि ग्राभेल

	➢ भानु ९ एलपार्क चितिखोला हुदै कालिका मन्दिर ज्वालादेबी कोट भंगेरे सल्लाघारी जोगीडाडा सम्म रेलिंग सहितको पर्यटन पौदल मार्ग ➢ मिलन टोलको चितिखोला कार्कीगाउ गौलीगाउ सम्म जाने सिडी निर्माण ➢ कोतेचौतारी बाट थानीमाई हुदै रम्धाटार करिब १० किमी मोटरमार्ग (निरन्तर) निर्माण सम्पन्न गनुपर्ने ➢ मगराती पोखरीबाट थानीमाई मन्दिर जाने सिडी रेलिंग सहितको पैदल मार्ग ➢ सानोथानीमाई सारुको चौतारा हुदै अम्बारी चौतारा मर्मत ➢ भानु ७ देखि भानु ४ सम्म जोड्ने फाउरी खोलामा जिप संचालनको लागि पहल गर्नुपर्ने ➢ भटतारी फाउदी खोला भट्तारी हुदै हेप्थपोष्ट सम्म ५ कि.मि सडक कालोपत्रे ➢ भटतारी मुस्लिम टोल बिरुवाटार मुस्लिम टोल शिब मन्दिरसम्म ४ कि.मि ग्राभेल स्तरउन्नति गर्नुपर्ने ➢ स्यानटारी जुरेलीटार कुडुले सम्म ३ कि.मि स्तरउन्नति गर्नुपर्ने ➢ महतगाउ तामाखानी कैजले हुदै इन्देपुरी ६ कि.मी स्तरउन्नति गर्नुपर्ने ➢ ठुलोचौर नेपालगाउ हुदै पुर्कोट मा.बि सम्म ४कि.मि सडक कालोपत्रे ➢ थानीथानमा भक्तजन घुम्नको लागि आकाशे पुल निमाण ➢ मिलन टोलको शिब मन्दिरको पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने ➢ मुलाबारी देखि नास्पतिखोला मोटर मार्गमा नया ट्र्याक खोल्नु पर्ने ➢ सानोथानीमाई कमीहरीया खाल्टेगाउमा (नेवारी अधुरो १ कोठे भवन निर्माण ➢ मुलाबारी सामुदायिक भवनमा फर्निचर **बिधुत** ➢ कालिका टोल टुहुरे पसलमा २५ वटा पक्की पोल चाहिने ➢ सामुदायिक बिद्युतको प्रसारणको लागि काठको पोल जिर्ण भैसकेकोले करिब ५०० फलामे पोल आवश्यक ➢ देउराली टोल मोहियागाउमा करिब २० वाट फलामे पोल राख्नुपर्ने ➢ मुलाबारी टोल विकासलाइ १० वटा नया काठको पोल बिस्थापित गर्नु फलामे पोल राख्नुपर्ने **बैकल्पिक उर्जा** ➢ थानीमाई मन्दिर परिसरमा सोलार राख्नुपर्ने ➢ थानीमाई बसपार्क सोलार बत्ति राख्नुपर्ने ➢ वडा कार्यालय परिसर तथा मुलाबारी बजार एरियामा सोलार बत्ति जडान ➢ पुर्कोट माथी बगैचामा सोलार बत्ति जडान गर्नुपर्ने ➢ काकिका टोल टुहुरे पसल, नया बस्ति र चन्द्रवती स्कुलमा सोलार बती जडान ➢ गैरीगाउ सडक एरियामा सोलार बत्ति जडान ➢ माट्टारीदेखि रम्घाटार सम्म सोलार बत्ति जडान ➢ मठमन्दिर, मस्जित र चर्चमा सोलार बत्ति जडान ➢ श्री चण्डिका बाल गृहमा सोलार बत्ति आवश्यक **सुचना तथा संचार** ➢ थानीमाई मन्दिर एरियामा cc camera तथा wifi को व्यस्थापन गर्नुपर्ने कुडापानीमा रहेको स्वास्थ चौकिमा सोलार बत्ति जोड्नु पने
वडा नं. ८	**सडक** ➢ खासुन्द्डे वडा कार्यालय हुँदै फाउदीखोला सम्मको बाटो कालोपत्रे गर्ने ➢ पान्ग्रेझ्याक, अर्गालिटार हुँदै देउरालीटार सम्मको बाटो पिच गर्ने पर्ने ➢ वडा कार्यलय हुँदै देउराली, ढकालगाउ सम्म स्तर उन्नति गर्नपर्ने ➢ मह्ते सिमिले रोटेपानि हुँदै तिनपिप्ले सम्मको बाटो स्तर उन्नति गर्नुपर्ने ➢ मह्न्तेहटिया देखि ढकालगाउ सम्मको बाटोको स्तर उन्नति गर्ने

	➢ गौडपानी स्वास्थ्य चौकि हुँदै एक्लेसाल रोटेपानि सम्मको सडक स्त्रुन्ति गर्ने ➢ नेमुतीमार्ग स्तर उन्नति गर्नु पर्ने ➢ ख्सुन्ने बगालेफाट कालामाटा,वेनी स्तर उन्नति ➢ main road बाट कालामारा सम्मको नया ट्रयाक ➢ बेलटार कुमारीडाडा मुवापानी स्तर उन्नति ➢ पनसयफाट पुरणडी हुँदै देउरालीटार सम्मक बाटो स्तर उन्नति ➢ मह्न्तेहटिया, खेल मैदान हुँदै रहिकरेको स्तर उन्नति ➢ खेरेसिम, जोयपानी हुँदै तल्लोटार सम्म ट्रयाक निर्माण गर्ने ➢ घलेडाडा देखि देउरालीडाँडामा वडा न. ८ र ९ को सिमानामा पर्ने हुनाले २०० मि रेलिन सहितको सिढी निर्माण ➢ पाचसयनगर हुँदै निर्जला मन्दिर सम्मको ३०० मिटर रेलिंग सहितको सिडी निर्माण **पुल** ➢ वलिफाट देखि पालुंगटार ५ जोड्ने मोटरयबेल पुल ➢ भानु ४ सगुरे र भानु ८ चित्रेचौर कुमालगाउ जोड्ने झोलुगे पुल निर्माण **भवन** ➢ द्सकै देखि जोखिम ठाउँमा बसेका २० वटा घरहरूलाई स्थानान्तरण गर्नुपर्ने ➢ मिजार गुठि समाज अरबाजेलाई स्तर उन्नति निर्माण गर्ने ➢ बेलटार एरियामा चिस्यान केन्द्र स्थापन गर्नुपर्ने ➢ वडा स्तरीय इलाइबेरी र बिपत घर सहितको बहुउदेशीय सामुदायिक भवन निर्माण गर्ने ➢ जेष्ठ नारगरिक सतसंग भवन निर्जलालाई व्यवस्थित गर्ने ➢ करब १५ वटा सस्थागत भवन हरूको स्तर उन्नति र व्यवस्थापन मर्मत गर्ने देउरालीटारमा हेलिप्याड निर्माण गर्ने
वडा नं. ९	**वस्ती तथा आवास** ➢ धौराली गाउँ सिमलगौरा वस्तथी स्थानान्तरण गरि कालिका मा.वि को उत्तर तर्फ सार्नुपर्ने घर संख्या ४ वटा ➢ भवन निर्माण अन्तगत कालिका मा.वि मा सभाहल क्षमता अन्दाजी ५०० जना अटने ट्रष्ट निर्माण गर्नु पर्ने ➢ काउरेटार बगैंचामा सामुदायिक भवन क्षमता अन्दाजी २०० जना अट्ने ट्रष्ट निर्माण गर्नु पर्ने ➢ कालिका बहुमुखी क्याम्पस रानीपानीमा कक्षा संचालन गर्न कक्षाकेठा नपुगेकोले ८ कोठे भवन पक्की निर्माण गर्नु पर्ने ➢ हाटबजार संचालनार्थ कर्मदा मा.वि को पश्चिम तर्फ पक्की सडक सँग जोडिएको स्थानमा पक्कि भवन निर्माण गर्नुपर्ने ➢ गढी मस्र्याङ्दी क्लवको लागि २ कोठे पक्की भवन निर्माण गर्नुपर्ने ➢ वडा कार्यलय ढलानका साथै कोठा थप गर्नु पर्ने ➢ वि.पी स्मृति भवन निर्माण गर्नु पर्ने ➢ ब्रम्हकुमारी इश्वरीय विश्वविद्यालयको तला थप गरि ट्रष्ट निर्माण गर्नु पर्ने ➢ काउरेटार खेल मैदान स्तरउन्नती भवन समेत निर्माण गर्नु पर्ने ➢ खहरेखोला खेलमैदान निर्माण गरि भवन निर्मण गर्नु पर्ने ➢ काउरेटार बँगैचा पार्क निर्माण गर्नुपर्ने ➢ कालिका बगैचा पार्क वडहरेमा निर्माण गर्नु पर्ने ➢ दमकबजार खेल मैदान तथा पार्क निर्माण गर्नुपर्ने ➢ बाइसजंगार दमक बजार हुँदै थानी मार्ग सम्मको सडक कालोपत्रे गर्नुपर्ने ➢ रानीपानी कालिका गैंडापनी सडक ४ कि.मी कालोपत्रे गर्नुपर्ने

- काउरेटार देउरालीको सडक स्तरउन्नती गर्नु पर्ने २ कि.मी
- कालिका डुमखर्क पाण्डगाउँको ३ कि.मी सडक कालोपत्रे गर्नुपर्ने
- नायँबजार थपलिया गाउँको बाटो १.५ कि.मी सडक स्तरउन्नती गर्नु पर्ने
- अर्चलाधारा भण्डारी गाउँ मोटर मार्ग १.५ कि.मी सडक स्तरउन्तनी गर्नु पर्ने
- खहरे खोल्सी मोटर मार्ग १ कि.मी सडक स्तरउन्नती गर्नुपर्ने
- खहरे मरुयाङ्गी प्रा.वि स्वास्थ्य चौकी मोटर बाटो १ कि.मी स्तरउन्नती गर्नुपर्ने
- बडहरे मुखिया जाने बाटा १ कि.मी ग्रावेल गर्नुपर्ने
- डुब्रेखर्क तरतर हुँदै पुर्वागाउँमोटर मार्ग १.५ कि.मी सडक निर्माण गर्नु पर्ने
- जनजाती भवन जाने बाटो मार्ग १.५ नयाँ ट्रयाक खोल्नुपर्ने
- ल्याण्डसटार बोर्डिङ जाने तेलकास्ती खोलामा १० मिटरको पुल निर्माण गर्नुपर्ने
- लखुदुङ्ग जाने झोलुङ्गे पुलको निर्माण गर्नुपर्ने
- खारपानी काउरेटारमाय १ कि.मी नया बाटो निर्माण गर्नु पर्ने
- रानीपानी दमैलाघाट जाने गोरेटो बाटोमा सिडी निर्माण गर्नुपर्ने
- रानीपानी शिशुसदन वोर्डिङ स्कुल जाने बाटोमा नयाँ ट्रयाक खोल्नु पर्ने
- नाइस्वरटार काउरेटारको भवन कोठा थप गर्नुपर्ने
- सामुदायिक भवन रहेको भवन निर्माण गर्नुपर्ने
- चौषखोला वडहरेमा प्रतिक्षालय निर्माण गर्नुपर्ने
- महिला विकास कार्यालयको भवन नयाँ निर्माण गर्नु पर्ने
- चौषखोला प्रतिक्षालय भवन निर्मण गर्नुपर्ने
- कल्लेरी वस्तीमा विद्युत विस्तार गर्नु पर्ने ७ वटा पोल
- बाह्रविसे वस्तीमा विद्युत विस्तारका लागि ५ वटा पोलको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
- दुमृखर्क पाण्डे गाउँमा विद्युत विस्तारका लागि १० रोल तारको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने
- अर्चलाधार फलेतेमा ५ वटा पोल वितरण गर्नु पर्ने
- विद्युत लाईन व्यवस्थापका लागि ४५ वटा पुल काउरेटारमा वितरण गर्नु पर्ने
- वडहरे मुखिया टोलमा विद्युत व्यवस्थापनका लागि १० वटा पोलको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

वैकल्पिक उर्जा

- कालोपत्रे सडक छेउछाउँमा शौय उर्जा बत्ति व्यवस्थापनको लागि सोलार वत्ति ५ वटा पोल व्याट्रीको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
- कालिका क्याम्पस जाने रानीपानी क्याम्पसमा सोलर बत्तिको व्यवस्थापन हुनुपर्ने
- ब्रम्हकुमारी इश्वरीय विश्वविद्यालयमा सोलारको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
- कालिका मा.वि मा सोलार प्यानल २ सेट जडान गर्नुपर्ने
- कमर्दा मा.वि मा सोलार प्यानल १ सेट जडान गर्नुपर्ने
- मस्याङ्गी प्रा.वि मा सोलार प्यानल १ सेट जडान गर्नुपर्ने
- समग्र हिटीमा सोलार प्यानल १ सेट जडान गर्नुपर्ने

सुचना तथा संचार प्रविधि

- बाइसजंगार बजार वडा कार्यलयमा ८ वटा सि.सि क्यामेरा जडान गर्नुपर्ने
- पुर्केट कालिका क्याम्पस रानीपानीम १२ वटा सि.सि क्यामेरा जडान गर्नुपर्ने
- कालिका मा.वि डमृखर्कम २० वटा सि.सि क्यमेरा जडान गर्नुपर्ने
- कर्मदा मा.वि डमृखर्कमा २० वटा सि.सि क्यामेरा जडान गर्नुपर्ने
- इश्वरीय विश्वविद्यालय ब्रहकुमारी वाइसंगारमा १ वटा सि.सि क्यामेरा जडान गर्नु
- प्रहरी चौकीमा २ वटा सि.सि क्यामेरा जडान गर्नु पर्ने
- वडहरे थापाटोलमा २ वटा सि.सि क्यामेरा जडान गर्नु पर्ने
- वाईफाई लाइन विस्तार डुकृखर्क,तेरतरे पुवागाँउ, पाण्डे गाउँमा फ्रि वाईफाइको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने
- सामुदाकि अध्ययन केन्द्रमा भ्। ीष्दचबचथ को व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

	➢ पुर्कोट कालिका क्याम्पसमा भ्। ीष्दचबचथ को व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ कालिका मा.वि मा भ्। ीष्दचबचथ को व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ कर्मदा मा.वि मा भ्। ीष्दचबचथ को व्यवस्थापन गर्नुपर्ने **सडक पूर्वाधार** ➢ काउरेटार बगैचा, खत्रीगाउँ, कुमालेपार मा १ कि.मी सडक स्तरउन्नती गर्नुपर्ने ➢ समग्र देउराली मोटरमार्ग स्तरउन्नती गर्नुपर्ने २ कि.मी ➢ धनेटारी मोटरमार्गमा ४४० मिटर सडक ढलान गर्नुपर्ने ➢ बेलटारी खोरीया लामागाउँमा गोरेटो बाटो निर्माण गर्नुपर्ने २०० मिटर ➢ चापेखोला बराबोटे सिम्ले दमौला कृपि मार्ग निर्माण गर्नुपर्ने ३ कि.मी ➢ बराबोटे डुमृखर्क पुवारगाउँ मोटरबाटोमा सिंडि निर्माण गर्नुपर्ने ६ कि.मी ➢ रानीपानी कालिका क्याम्पस गेट जोडने २०० मिटर नयाँ ट्र्याक खोल्नु पर्ने ➢ अन्य भौतिक संंरचना बोरिङ्ग काउरेटारमा २ वटा, बराबोटेमा १ वटा, सिम्लेमा २ वटा, शिशु सदनमा १ वटा बोरिङ्गको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने ➢ चीतिखोला प्रा.वि कम्पाउण्डमा पक्की ढलान सहित तारवार गर्नुपर्ने ५०० मिटर ➢ गढीमाई भ्यू टावर पार्क पिकनिक स्थल निर्माण ➢ ग्रीन हिल होमस्टे भ्यू टावर रेलिङ्ग सहितको सिडि निर्माण २.५ कि.मी ➢ कर्मदा मा.वि भवन कम्पाउण्ड निर्माण पक्की २०० मिटर ➢ कालिका मा.वि मा कम्पाउण्ड निर्माण पक्की ३०० मिटर ➢ कर्मदा मा.वि को भवनमा कम्पाउण्ड निर्माण पक्की २०० मिटर ➢ लिफ्ट नहर नेपालडाँडाबाट वडा नं ९ सम्म ➢ कालिका डेरिको पक्की भवन निर्माण ➢ कालिका क्याम्पसमा पक्की कम्पाउण्ड निर्माण **सिंचाई** ➢ सेरावरा बाट संग्रालेको र सिंचाई योजना ➢ संग्रालेवगर सोते फाँट सिंचाई योजना ➢ बाह्रविसे कुलो मर्मत ➢ तेलाकात्ति जुगेफाँट कुलो मर्मत ➢ काउलेखेती गोकुलटारी कुलो मर्मत ➢ सिम कुलो मर्मत ➢ सिम्ले कुलो मर्मत
वडा नं. १०	**भौतिक पूर्वाधार** **१ःवस्ति तथा आवास .** ➢ जोखिम वस्तिभइ उक्त वस्ति छोडेका व्यक्तिहरु बाबुराम भुजेल, राजु भुजेल, बद्रीको श्रीमतीको वस्ति दुधेकुना रोलमा सार्नु पर्ने, ➢ रिपगाँउमा ५ घर पुरै जोखिममा छन त्यो वस्तिलाई सार्नु पर्ने, ➢ लौडारी भञ्याङको वस्तिलाई पहिरो जोखिमबाट जोगाउन वृक्षारोपण गर्ने, ➢ सिमलचौर पहिरो जाखिम क मगर्न ग्याविन जालि करिब ८०० मि. व्यवस्था गर्नु पर्ने, ➢ कुसुण्डे पहिरो जोखिमबाट बच्न करिब ५ मि. ग्याविन जालिको व्यवस्था गर्ने, ➢ रिपगाउँ पहिरो भएको ठाउँमा करिब ५०० मि. जोखिमपुर्ण ग्याबिन जालिको व्यवस्था गर्ने, ➢ अव्यवस्थित तथा सुकुम्बासीहरुलाई लालपुर्जा वितरण, **२ ःभवन निर्माण .**

- नयाँ स्वास्थ्य चौकि भवन निर्माण गर्ने,
- वडा कार्यालय भवन नयाँ निर्माण गर्ने,
- सामुदायिक भवन पर्यटकीय क्षेत्र काटेगाउँ रिपगाउँ सिमचौरमा निर्माण गर्ने,
- दैविक प्रकोपको अवस्थामा प्रयोग गर्ने गरी दुधेकुना, याङसिङ, रामपुर टारमा दैविक प्रकोप सामुदायिक भवनको व्यवस्था गर्ने,
- नगर स्तरीय अस्पताल कालिमाटिको भवन निर्माण, कम्पाउण्ड निर्माण र दरबन्दिको व्यवस्था गर्ने,
- रामपुर टारमा प्रहरी चौकि भवन निर्माण,
- कालिमाटिमा नेवा गुठी भवन र मन्दिर निर्माण,
- दुर्गा मगर समूह भवन निर्माण,
- कालिपोखरि आमासमूह भवन निर्माण,
- बान्द्रे कालिका सामुदायिक भवन निर्माण,
- लुइटेल फाँट कालिका मन्दिर भवन निर्माण,
- कालिपोखरिको पोखरि निर्माण,
- दुधेकुना कृष्णराम मन्दिर महादेव मन्दिर संरक्षण गर्ने,
- लामास्वारामा रहेको लौडारी एकता समाजको भवन निर्माण।

३ःसार्वजनिक निर्माण पार्क निर्माण .

कुसुण्डे पार्क, वराडाँडा पार्क, दुधेकुना खेलमैदान, काटेगाउँ खेलमैदान, याङसिङ खेलमैदान र रामपुरटार खेलमैदान

४ःसडक पूर्वाधार .

- रातामाटा राइपालि भञ्ज्याङ मोटर मार्ग कालोपत्रे करिब १० कि.मि.
- कालिमाटि कुन्छा मोटरमार्ग कालोपत्रै करिब ८ कि.मि.
- छत्रैपुर वडा कार्यालय थानमार्ग स्तरोन्नति १७ कि.मि.
- रामपुरटार लौडारी भञ्ज्याङ मोटरमार्ग कालोपत्रै १२ कि.मि.
- प्याक्सेखोला कालिपोखरी मानेचौक मोटर मार्ग करिब ७ कि.मि.
- पाउदि पुलबाट दुधेकुना मोटर मार्ग स्तरोन्नति करिब २ कि.मि.
- सिलदेवि लौडारी भञ्ज्याङ हुँदै गहतेरी मोटर मार्ग कालोपत्रै १५ कि.मि.
- नेपाल डाँडा देखि रानीआँप हुँदै कुन्छा जोड्ने १.५ कि.मि. नयाँ ट्रयाक निर्माण
- याङसिङ काटेगाउँ मोटर मार्ग
- भन्ज्यान गाउँ मोटर मार्ग स्तरोन्नति ५ कि. मि.
- कालिमाटि लुखु ढुङ्गा कृषि सडक ग्राभेल
- रामपुर टार चितिखोला मोटरमार्ग निर्माण
- तुसाल गाउँ मोटर मार्ग
- पाउदी बाट सिमलचौर वर्राडाँडा हुँदै थामाचुलि पर्यटकीय पैदल मार्ग
- दुधेकुना बनपाले साउनेपानी रिप पैदल मार्ग
- खाल्टेफाँट नयाँगाउँ हुँदै वडा कार्यालय आउने पैदल मार्ग निर्माण
- ताकुधारे कालिमाटि रातामाटा हुँदै कारेगाउँ पैदल मार्ग
- बाललहरी मन्दिर जाने पैदल मार्ग
- लौडारी भञ्ज्याङ बाँडे ढुङ्गेनी रतनपुर घलेछाप मोटरमार्ग
- नेपालडाँडा घुमाउने चौतारा पैदल मार्ग
- चितिखोला बान्द्रे हुँदै वडा कार्यालय पैदलमार्ग
- कालिमाटि डिलाचालिस कल्लेरिफाँट कृषि सडक २ कि. मि. स्तरोन्नति
- दुधेकुना चक्रपथ निर्माण
- काटेगाउँ मानेचौका सडक मार्ग निर्माण २ कि.मि.
- कालिपोखरी भञ्ज्याङ पैदलमार्ग निर्माण।

	५:पुल . ➢ दुधेकुना इजारबाट कँडेलबगर जोड्ने जोलनगे पुल, ➢ मनिमार्गको कुसुण्डे ठाँउमा पक्कि पुल निर्माण, ➢ भानु वडा नं. ७ र १० जोड्ने चिति खोला पक्कि पुल ➢ भानु वडा नं. ९ र १० जोड्ने पक्कि पुल ➢ अँधेरी खोला -वाललहरी मार्गमा पक्कि पुल निर्माण ➢ वाकेलौडारी भन्ज्यान जोड्ने पक्कि पुल निर्माण ➢ शिलदेवि मोटर मार्गमा पर्ने ठूलो खोला माथि पक्कि पुल **६:विद्युत .** ➢ साराङ्गे फाँटमा विद्युतिकरण नभएको करिब २० वटा पोल ➢ कालिमाटि दलित वस्तिमा विद्युतिकरण नभएको करिब १० वटा पुल ➢ भानु १० भरिका काठका पोल विस्थापित र कालो तारको व्यवस्था ➢ सडक क्षेत्रमा सोलार बत्तिको व्यवस्था **७ सूचना .सञ्चार तथा प्रविधिः** ➢ विभिन्न ठाउँमा सि.सि. क्यामेरा जडान, ➢ कालिमाटिमा सूचनापाटिको व्यवस्था, ➢ वडा कार्यालय भवन तल्लो मैदानमा सूचनापाटी निर्माण, ➢ चोकचिसापानी हटिया सूचनापाटी ➢ लौडारी भञ्याङ सूचना पाटी **८:सिँचाइ .** ➢ रिपखेत २०० रोपनीमा ३०० मि. कुलो निर्माण , ➢ लुइटेलफाँट २५० रोपनीमा २०० मि. सिचाइँ कुलो निर्माण , ➢ खाल्टेफाँट ३०० रोपनीमा ३०० मि. कुलो निर्माण , ➢ कल्लेरिफाँट ३ कि. मि. कुलो निर्माण , ➢ भुविनखेत ७० रोपनीमा ४०० मि. कुलो निर्माण , ➢ वागेतल्लो दशकुलो निर्माण ७०० मि. ६० रापनीमा ➢ भट्ट फाँट कुलो निर्माण १५००मि.
वडा नं. ११	**पूर्वाधार विकास** ➢ कुन्छा कालिमाटी मोटरबाटो कालोपत्रै तथा खोलाहरुमा पक्कि पुल निर्माण, ➢ साबिक १ देखि ९ वडा जोड्ने १० कि.मि. कृषि सडक स्तरोन्नति गर्ने, ➢ कुन्छा कालिमाटी मोटर मार्गबाट जोडिने सहायक मार्गहरुमा नाला र ग्राभेल गरिदिने जुन निम्न अनुसार छन ➢ उल्याहारमा ३ कि.मि. ➢ ३.५ कि.मिमा मानेचौका- खाल्टे ➢ वडा ११ र १२ जोड्न ७ कि.मि. खाल्टे राइपालि ➢ १० कि.मि. खत्रक्षमार्गमा राइपालि ११ र १२ जोड्ने चौकि रुपाकोट ➢ सिमलचौर जोगेपानी ४ कि.मि. ➢ कृपेश्वर जामुने ४ कि.मि. ➢ मस्यानटार(चिसापानी ३ कि.मि. ➢ चिसापानी क्यापानी ११ र १२ जोड्ने नयाँ ट्रयाक ५ कि.मि. ➢ मयाखु लाम्पाटा ४ कि.मि.

	➢ रातामाटा रुक्सेपसि ३ कि.मि. ➢ केउरेपानी वासखर्क काफलस्वारा लामाबगर ५ कि.मि. ➢ सिमलचौर कुशीमरान २ कि.मि. ➢ सुन्दरवस्ती ठूलोटार रातामाटा कृषि मागर् ३ कि.मि. ➢ हुलाकी मार्ग ट्र्याक स्तरोन्नति, ग्राभेल नालि- नयाँ पुल किट्टाचौतारी ५ कि.मि. ➢ फेदिचौर डिहि हुँदै रा. प्रा. वि. मोटर मार्ग ➢ हरियाली मोटर मार्ग ➢ कालिका बोक्सेटार मोटर मार्ग ➢ आपतकालीन अवस्थाको लागि हेलिप्याड निर्माण गर्ने । **गोरेटो तथा घोडेटो बाटोः** ➢ साबिक खाल्टे - हनुमान डाँडा तोरीस्वारा ४ कि.मि. ➢ सिमलचौर- सिस्ने २ कि.मि. ➢ कुन्छा- कुसिमराङ ३ कि.मि. ➢ मयाखु पुल देउराली २ कि.मि. ➢ रातामाटा रुक्सेपानी वयापानी । ➢ हाराहारी चौताराबाट लमजुन जोड्ने तथा ५ वटा पुराना जोलन्गे पुलको मर्मत गर्नु पर्ने। फेदि रुपाकोट भिमसेन थान **भवन निर्माण** ➢ आँपचौरमा सामुदायिक भवन निर्माण, ➢ टुहुरे पसलमा कृषि सामग्री संकलन केन्द्र, ➢ जनज्योति टोलमा चिस्यान केन्द्र निर्माण, **शहरी विकास** मानेचौका टुहुरे पसल सुन्दर वस्तीलाई स्मार्ट सिटिका बनाउन पूर्वाधार निर्माण, **साना जलविद्युत** यस वडा भित्र विद्युतिकरणलाई व्यवस्थित बनाउन तार पोलको व्यवस्था गर्ने। **वैकप्कि उर्जा** ➢ सडक बत्ति विस्तार गर्न सार्वजनिक महत्वका स्थलहरुमा ३०० थान सोलार बत्तिको व्यवस्था गर्ने, ➢ गोरेटो बाटोमा ५० थान सोलार बत्तिको व्यवस्था गर्ने, होमस्टेमा १० थान सोलार बत्तिको व्यवस्था गर्ने।
वडा नं. १२	**बस्ति विकास तथा आबास** ➢ भानु १२ कल्लेरी बस्ती र काउले बस्ती अवस्था पहिरोको कारण बस्ती करिब १० देखि १३ घर धुरी जोखिम अवस्थामा भएको व्यवस्था गर्ने ➢ भानु १२ कबाजित तल्लो दलित बस्ती पहिरोको कारण करिब ७-९ घरधुरी जोखिम अवस्थामा भएको देखिन्छ भानु १२ बयापानी भन्ज्याङ को बजार पछाडिको पहिरोको जोखिम र ज्यामरुक स्वास्थ्य चौकि पहिरो कारण जोखिम अवस्थामा छि जोखिम नियन्त्रण गर्नुपर्ने ५०० ➢ भानु १२ आबार्जे मा जलजजे मा पहिरोको कारण जोखिम अवस्थामा बस्ति रहेको त्यस लाई पनि ध्यान आकर्षण २००m **भवन निर्माण** ➢ भानु १२ विपद व्यवस्थापन को अवस्थामा बहुउद्देश्सिय भवन निर्माण गर्न आवश्यकता देखिएको भनु१२ विपत व्यावस्थापन बहूउद्देसिय भवन आवास निर्माण गर्ने सार्बजनिक निर्माण (पार्क खेल मैदान) ➢ भानु१२ छहरे गुरुङ गाउमा पौराणिक पोखरी मर्मत ➢ भानु १२ कबाजित एकघरे पौराणिक पोखरी मर्मत

- भानु १२ कबाजित ठुलो बगैंचा पौराणिक पोखरी निर्माण मर्मत
- भानु १२ घलेछाप माछापालन पौराणिक पोखरी मर्मत
- भानु १२ छहेरगुरुङ गाउमा खेल मैदान मर्मत
- भानु १२ घलेछाप युवा खेल मैदान मर्मत
- भानु १२ कबाजित युवा खेल मैदान मर्मत
- भानु १२ आहाले ठुलो चौतारा पोखरी मर्मत
- भानु १२ कबाजित ठुलो बगैंचा मा पार्क निर्माण
- कस्चाउदी खोला चन्द्रवती हाट र बजार व्यवस्थापन गरी हाट बजार निर्माण

सडक पूर्वाधारमा

- भानु १२ अन्तर्गत रहेको सडक हालको अवस्थामा पक्कि नभएको
- भानु १२ गाउ सेवा मार्ग चन्द्रावती बाट ५ k.m शिहबारी सम्ममा पक्कि नाला ग्राभेल सहितको पक्कि सडक मार्ग आवश्यकता२५०० जनसंख्या लाभान्वित
- भानु १२ चन्द्रावती मिलान कोट पर्यटन मार्ग हाल सम्ममा पक्कि नभएको र सो मार्ग पक्कि नाला ग्राभेल पिच कालो पत्रेचन्द्रवती देखि मिन्लन कोट सम्ममा १२k.m लाभ्नित जनसख्य१५००-२०००
- भानु १३ १३ १० बाके कबजित लौनारी मेरुदण्डको रुपमा रहेको मोटर मार्ग पक्कि नाला ग्राभेल कालोपत्रे गर्ने पर्ने योजना राख्ने लाभान्वित जनसख्या ७०००-११०००
- भानु १२ घलेघाप सरस्वती मन्दिर मा. बि हुँदै उपल्लो घलेघाप ओख्ले बयापानी सम्ममा सडक पक्की नाला ग्राभेल कालो पत्रे आब्श्याक लाभंन्तित जनसख्या ९०००-११०००
- भानु १२ बिरेन्द्र मोटर मार्ग रतपुरराइपाली पक्कि नाला ग्राभेल कालोपत्रे आवश्यक लाभान्वित जनसख्या ९००० -११०००
- भानु १२ नारायण मोटर माग अर्चले कालिका मन्दिर बाट सिम गाउ हुँदै लोडौरी भन्ज्याङ पक्की नाला ग्राभाला कालोपत्रे आवश्यकता

भानु १२ आहालेमा पर्यटन पैद्लिय मार्ग

- कालगुड़ा छहरे सम्मको परम्पराको पुरानो गोरेटो सिढी निर्माण गर्ने
- पर्यटन भानु १२ आहालेको चौतारा देखि भानु १२ कोटगाउ सम्मको पैदलीय पर्यटन मार्ग पुरानो पौराणिक गोरेट बाटो सिढी निर्माण गर्ने
- भानु १२ घलेछाप कुडुले बाट हिलेपानी सम्म गोरेटो बाटो सिढी निर्माण गर्ने
- घलेछाप दलित बस्ति पौराणिक गोरेटो बाटो सिढी निर्माण गर्ने
- भानु १२ अर्चेले बाट आर्बाजे ओख्ले सम्मको गोरेटो बाटो सिढी निर्माण आवश्यक

पुल

- भानु १२ गजकोर्ट खोला गाउ सेवा मार्ग पक्की पुल
- भानु १२ गजकोर्ट खोला आहाले चन्द्रवती ,मिलुनकोट पर्यटन मार्ग लाइ पक्कि पुल आवश्यकता ५३ मिटर
- गजेकोर्ट खोला झलुगे पुल
- भानु १२ आगे खोला घलेछाप सम्ममा तेर्सो गोरेटो बाटो निर्माण
- भानु १२ कबाजित सानो बगैचा सात बिसे चौर सम्मको बाटो निर्माण
- भानु १२ गगैटे खोला बिरेन्द्र मार्ग अन्तर्गत मा रहेको त्यस ठाउँमा मोटर लेबल पुल आबश्याक
- भानु १२ म झोलुगे पुल गजकोर्ट खोलामा र काल्मुड़ाखोलामा झुलेगे पुल अति आबश्याकता
- भानु १२ अधेरी खोला मा झुलेगे पुल गर्ने २ गोटा

यातयात पुर्बाधार

<table>
<tr><td></td><td>

- भानु १२ बयापानी भञ्ज्यागमा बस पार्क निर्माण
- भानु १२ कबाजित मिलन चोकमा प्रतिक्षालय
- भानु १२ कबाजित रुखेनी मोडमा प्रतिक्षालय
- भानु १२ आबार्जे V.C बाँके लौडारीमा आवशयकता
- भानु १२ कन्याउदी टोलमा आवशयकता
- भानु १२ अम्लाबोदौमा प्रतिक्षालय
- भानु १२ अर्चले खेल मैदान

बिधुत

- भानु १२ पन्च मन्दिर टोल ३ lain बिस्तार समग्रमा नया बिस्तार लाइन र पुराना काठ बास जिन भएका पोलहरू करिब १०५

बैकल्पिक उर्जा

- भानु १२ सबै बस्तीको सिढी मर्मत ठाउ बाटोमा सोलार बत्ती आवश्यक सुचना तथा प्राबिधिक सम्बह भैतिक पुर्बधार
- भानु १२ मा कस्याउदी खोला पुअल नजिक सुचना पाटी वडा पत्र आबश्यक
- भानु १२ भानुको सबैको स्थानमा free wifi ko व्यावस्था गर्ने
- भानु १२ C C क्यामरा कस्याउदी पुल भानु १२ प्रबेसदार र बोक्से फेदी र कबजित आहाले चौतार र कबाजित माहा लक्ष्मी मन्दिर, सिह्बारी काटे गाउ धुले छाप सहिद पार्क घलेछाप चैते पोखरी घलेछाप सरस्वती मन्दिर मा.बि र आखेले बयापानी अर्चले ७ टोउक् अर्चले कालिका स्थान जयपानी आहाले ठाटि छहरे गुरुङ गाउ छहरे आरु बोट भानु १२ आर्बाजे धुरी लाई
- भानु १२ कल्लेरी तत्न्घन गत बर्ष पहिरो जोखिम घरहरू निर्माण घिन गर्नुपर्ने सबै बस्तिमा गणना गर्दा २०- २५ घर सुरक्षित गर्नु पर्ने
- भानु १२ कबाजित सुबदोर टोलमा जोखिम पहिरो सिचाई नियन्तर्ण
- भानु १२ आर्बाजे सिचाई ७० घर धुरी रतनपुर सिमगाउँ सिचाई ६०
- रतनपुर सामुदायिक बन १ न. वडा लाई समेट्ने पर्ने ८० घरदुरीलाई
- मनाकमाना सामुदायिक बन मा पोखरी गहिरो मा पोखरी बनाउन पर्ने वा पुरानोलाइ मर्मत
- गरगरीचौतारमा र साब कोटे चौतारामा सोलार व्यवस्था गर्न पर्ने
- काबार्बर सामुदायिक बनमा बाटो लैजान पर्ने
- फोहोर मैला को लागि बात्तिको व्यवस्थापन गर्ने पर्ने
- कोट गाउमा बृक्षारोपण गर्न पर्ने सिसा व्यबस्था पर्नेमा सेन्टर बनाई खाडल बनाउन पर्ने
- राष्टिय बनलाई संरक्षण गर्न पर्ने तारको जाली लगाउन पर्ने
- विपदको लागि तट बन्धनको व्यवस्थापन
- विपदको व्यवस्थापन संबन्धि चेतना मुलक कार्यक्रम
- सडकको दाया बाया बृक्षारोपण
- बनमा भएका जडिबुटीको पहिचान गर्ने
- जडिबुटी संरक्षण र पहिचान गर्ने प्रबिधि आबश्यक

</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td>वडा नं. १३</td><td>

भवन निर्माण

- असिमुरे समुहको भवन स्तरउन्नती
- जागृती आमा समुह सम्जुरको भवन निर्माण
- नमुना आमा समुह खड्का गाउँ सडक स्तरउन्नती
- जनप्रिय आमा समुह तल्लो सम्जुर भवन स्तरउन्नती

</td></tr>
</table>

- टुटेपानी होमस्टे भवन निर्माण स्तरउन्नती
- बासपानी होमस्टे भवन निर्माण स्तरउन्नती
- बासपानी होमस्टे भवन निर्माण स्तरउन्नती
- पोखरीछाप सामुदायिक भवन निर्माण स्तरउन्नती
- चनौटे चन्दावती कर्मीडाँडा सिरान गाउँ भवन निर्माण

खेलमैदान निर्माण

- प्रदेश स्तरको स्तरउन्नती (ठुलाढुङ्गा खेलमैदान)
- नगर स्तरीय खेलमैदान स्तरउन्नती (सम्जुर पोखरी डाँडा)

पार्क निर्माण

- कर्मीडाँडामा नयाँ चिल्ड्रेन पार्क निर्माण
- सिद्धाथान ठुलोढुंङ्गामा नयाँ पार्क निर्माण
- मिलुङ्गकोटमा नयाँ पार्क निर्माण
- सम्जुर मगरथान मन्दिर क्षेत्रमा नयाँ पार्क निर्माण
- मिलुङ्ग भयर थान मन्दिर क्षेत्रमा नयाँ पार्क निर्माण
- चण्डीथानमा नयाँ चिल्ड्रेन पार्क निर्माण

सडक पुर्वाधार

चिहानाको पखेरा देखी पुर्वाधार विकास

सडक पुर्वाधार

- चिहानाको पखेरा दोचाम्पानी सतिस्वरा जोडने २ कि.मी नयाँ सडक निर्माण
- देउराली देखि चामबोट वखौला जोड्ने भित्री सडक स्तरन्नती तथा ४ कि.मी सडक ग्रावेल गर्ने
- हाजी चोकदेखि व्यास जोडने ५ कि.मी कृषि सडक स्तरउन्नती तथा ग्रावेल गर्ने
- सम्जुर सुगुरे भञ्याङ मोटर मार्ग स्तरउन्नती तथा ३ कि.मी कालोपत्रे निर्माण
- बाँके लौडारी मोटर मार्गमा नाली सहित ४ कि.मी पक्की सडक कालोपत्रे गर्ने
- सिमलचौर देखि भिमसेन कर्मी डाँडा जाने बाटो ४ कि.मी स्तरउन्नती तथा ग्रावेल
- ठुलोढुङ्गा देखि मिर्लुङचोक सम्म ५ कि.मी मोटर मार्ग स्तरउन्नती तथा कालोपत्रे
- भलेगौडा देखि चाम्पानी सतिस्वरा भित्री सडक नाली सहित ४ कि.मी सडक स्तर उन्नती
- भिमसेनथान कर्मीडाँडा देखि कंकाली प्रा.वि सम्मको २ कि.मी गोरेटो बाटोको स्तर उन्नती
- वखौला देखि अम्मटे सम्मको ठाडो स्वारो ठाडो बाटो गोरेटो बाटो सडकको स्रउन्नती
- भानुमार्ग चन्द्रावती देखि सहित वस्ती सम्म १५ कि.मी सडक कलोपत्रे गर्ने
- चम्बोट देखि खड्का गाउँ जोड्ने गोरेटो बाटोको स्तरउन्नती गर्ने
- सम्जुर पिपलडाँडा देखि भडखोलाहुदै भनडाँडा सम्म २ कि.मी गोरेटो बाटोको स्तरउन्नती
- आरुबोटे देखि मिलुङकोट सम्म ७ कि.मी बाटो कालोपत्रे
- चन्द्रावती देखि ठुलोढुङ्गा मिलुङकोट सम्म पैदल मार्ग १२ कि.मी पैदलमार्ग निर्माण
- जनसमुदाय मोटर मार्ग हानी चोक मलेगाडा धनुवास मोटर बाटो स्तरउन्नत
- माथिल्लो सम्जुर देखि पोखरीछापको विच भागमा ८०० मिटरको झोलुङ्गे पुल निर्माण

सिंचाई

- वडहरे खोलामा १८० रोपनी क्षेत्रफल भएको जग्गा जमिनको लागि बाँध कुलो निर्माण
- चिन्नेको खोलामा १५ रोपनी जग्गा जमिनको लागि कुलो निर्माण
- कटुवा वाहृमुरे बाध कुलो निर्माण ४० रोपनी जग्गाको क्षेत्रफल लाई समेट्ने गरि
- ढुंङ्गे खेत कुलो निर्माण २० रोपनी जग्गा जमिनको लागि
- पहेलो खेतको कुलो निर्माण २० रोपनी जग्गा जमिनको लागि
- खरिवोटे खेतको कुलो निर्माण २० रोपानी जग्गा जमिनको लागि
- टुटेपानी पधेरा मुनी बाँध कुलो निर्माण १५ रोपनी क्षेत्रफल भएको जग्गा जमिनको लागि

	➢ कमना बोटको कुलो निर्माण १०० रोपनी क्षेत्रफल भएको जग्गा जमिनको लागि ➢ चन्द्रवती वगुवा देखि ढकालकुवा बाँध कुलो निर्माण १५० रोपनी क्षेत्रफलको जग्गा जमिनको लागि **विद्युत** ➢ १५०० मिटर पौवास्वौवा देखि सिस्ने सम्म ३ फेजको लाइन जडान गर्नुपर्ने ➢ खड्का गाउँदेखि चनौटे सम्म ३ फेजको लाइन १५०० मिटर जडान गर्नुपर्ने ➢ माथिल्लो सम्जुर देखि चिलाउने खड्का थापा गाउँ सम्म ३ फेजको लाइन २००० मिटर जडान गर्नु पर्ने ➢ हातिचोक देखि लम्के गाउँ सम्म ३ फेजको लाइन १५०० मिटर जडान गर्नु पर्ने ➢ तल्लो सम्जुर दाङगोडे सम्म ३ फेजको लाइन जडान गर्ने ➢ हाजीचोक देखि लम्के गाउँ सम्म ३ फेजको लाइन जदान १५०० मिटर जडान गर्ने ➢ सिरान गाउँदेखि सतिस्वारा चाम्पानी सम्म ३ फेजको १०० मिटर लाइन जडान गर्नु पर्ने **आवास भवन** ➢ ५० वेडको सुविधा सम्पन्न अस्पताल निर्माण ➢ वडाका प्रत्येक टोलमा मिलन केन्द्रको स्थापना **वैकल्पीक उर्जा** वडा भित्रका प्रत्येक टोल वस्तीमा सोलार बत्ती जडान गर्ने **सुचना तथा संचार** सि.सी क्यामेरा (चन्द्रवती बजार, पोखरीछाप बजार र ठुलोढुङ्गा) को व्यवस्था **वन तथा वातावरण** ➢ वनसंरक्षण सम्बन्धमा भानु १३ असिमुरे खुरखुरे डाँडामा वृक्षरोपण गर्ने ➢ धनुवास ढुलेडाँडामा करिव ५० रोपनी क्षेत्रफलमा वृक्षरोपण गर्ने ➢ कुसुण्डे पोखरीमा करिव ६० रोपनी क्षेत्रफलमा अम्रिसो खेती गर्ने ➢ डढेलो बाट बचाउनको लागि अग्नि रेखा कोर्ने ➢ लामीडाँडा वनको लगायतका क्षेत्रहरूमा अग्नीरेखा कोर्ने ➢ बराहा सामुदायिक वनको डढेलो बाट बचाउनको लागि अग्नि रेखा कोर्ने ➢ सम्जुछापम ४ कि.मी तारवार गर्ने ➢ सामुदायिक वनको क्षेत्रभित्र खाली रहेको जग्गा जमिनमा वृक्षरोपण गर्ने ➢ वनजंगल संरक्षणका लागि हेरालुको व्यवस्था गर्ने ➢ भु संरक्षण लैला मियाको घरनजिक पहिरो गएको अन्दाजी २० मिटर लम्बाई र १५ मिटर उचाई भएका स्थानमा तार जाली सहितको वाल निर्माण गर्ने

वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन समिति

वडा नं. १	**वन संरक्षण सम्बन्धमा** ➢ श्री भीमसेन थुम्कि र चण्डिस्थान सामुदायिक वनको क्षेत्र र सीमान्कन छुट्टिनु पर्ने ➢ डढेलो लाग्नबाट जोगिने उपाय अवलम्बन गर्ने ➢ गोडमेल काँटछाँट गरी वैज्ञानिक तरिका अपनाउने, ➢ जडिबुटिजन्य वनस्पतिको वृक्षारोपण गरी संरक्षण गर्ने, **भूसंरक्षण सम्बन्धमा**

	➢ आवश्यक स्थानमा वृक्षाररोपण गर्ने, ➢ आवश्यक स्थानमा तारजालि प्रयोग गरी बाँध, पर्खाल निर्माण गर्ने, ➢ सहि स्थानमा ढल निकास गरिदिने, ➢ पहिरो जाने स्थानमा पहिरोको रोकथाम गर्ने, **जलवायु परिवर्तन अनुकुलन** ➢ ऋय, अयद्द जस्ता ग्याँसजन्य तत्वहरू उत्पादन हुने कार्य निषेध गर्ने जस्तै प्लाष्टिकजन्य पदार्थ नपोल्ने, ➢ वनस्पतिको संख्या वृद्धि गर्ने, ➢ ठाउँ ठाउँमा अक्सिजन दिने बोट विरुवाको संरक्षण गर्ने। **फोहोरमैला व्यवस्थापन** ➢ कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्याइ डष्टविनको व्यवस्था गर्ने, ➢ मृत्यु भएको जीवजन्तु र जनावरको लास पुर्ने व्यवस्था मिलाउने, ➢ कुहिने फोहोरलाई मलमा परिणत गरी मलको उत्पादन बढाउने, ➢ नकुहिने फोहोरलाई उचित स्थानमा विसर्जन गर्ने, ➢ कुहिने नकुहिने फोहोरका लागि कन्टेनरको व्यवस्था गर्ने। **विपद व्यवस्थापन** ➢ मानव निर्मित विपदको लागि समाज सचेत र सभ्य हुनु पर्ने, ➢ नदिजन्य वस्तु बालुवा, ढुङ्गा, गिट्टी उत्खनन कार्य निषेध गर्ने, ➢ मानव शक्तिले नियन्त्रण गर्न सक्ने नदी, खोला, खोल्साहरूमा बाँध बाँध्ने, ➢ आवश्यक ठाउँमा पूर्ण रुपले वृक्षारोपण गर्ने, ➢ घाटको बोलपत्र पूर्ण रुपले बन्द गर्ने, ➢ आगलागि भइमा दमकल र फायर फाइटरले आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने। **वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य कार्यक्रमहरू** ➢ नागरिक र समाज सभ्य र सचेत हुन आवश्यक छ, ➢ आवश्यक सामग्री र कोषको व्यवस्था गर्ने, ➢ जग्गाको वर्गीकरण वन, जङ्गल, अवादी क्षेत्र, कृषि, वाणिज्य, औद्योगिक क्षेत्र इत्यादिको हिसाबले जग्गाको वर्गीकरण गर्नु आवश्यक छ।
वडा नं. २	**अग्नि नियन्त्रणः** अग्नि नियन्त्रण रेखा निर्माण गर्ने, तिलिङकाटे धक्रेक हुँदै रामकाजी भड्कालो भानु नगरपालिका कार्यालयबाट पुरानो रिठाबोट (पुनर्निर्माण) रिठाबोट, सानो देउराली जाने तिनचोसे (नयाँ निर्माण) भकुन्थोक चैनपुर मोटर मार्ग (पुनर्निर्माण) भतेरचौर छालाकान्ते हुँदै ओस्ले पोखरी देउराली खदाले चैनपुर ४ को सिमाना क्षेत्रमा वन विकास गर्ने । **तारवार** चितुवा आक्रमणबाट समाज आक्रान्त भएको हुँदा वस्ति र जङ्गलबीच सिमानामा तारबार गर्नु पर्ने, **जडिबुटि** असुरो पाती, कुरिलो, घ्यू कुमारी, सिस्ने, हर्रो, बर्रो लगायत बेल, तुलसीको संरक्षण गर्ने । **वृक्षारोपणः** वडारे काल्लो, पिप्ले थम्को रिठाबोट लगायत खालि सार्वजनिक जग्गामा वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गर्ने र सुपादेउरालीमा वन्यजन्तु संरक्षण गर्ने । **जैविक विविधताः** जैविक विविधता कायम राख्न जनचेतनामूलक कार्य गर्ने, विज्ञान र वातारणमा आधारित चेतनाको निर्माण गर्ने, हेरिटेजको संरक्षण खोजी र विस्तार गर्ने । **पोखरी तालः** ओख्लेमा पोखरी, छालाकान्ने तिलङ्गाकोट र देविस्थानमा छाङ्गछाङ्गे पोखरी संरक्षण गर्ने । **विपद् व्यवस्थापनः** सीमानाका,खोलाखोल्सिहरूको अतिक्रमण नियन्त्रण गर्ने र धवदी खोला क्षेत्रमा कानुनी मापदण्ड अनुसार सबै जग्गाधनीले जग्गा छोड्नु पर्ने, चटयाङ, भूकम्प लगायत बाढी पहिरोबाट बचाउन उद्धार टोली तयार गर्न कम्तिमा २० जनालाई तालिम दिने र वडा कार्यालयमा सेफ्टि सञ्चय गरी रख्ने व्यवस्था मिलाउने । **जलवायु परिवर्तन अनुकुलन** : वृक्षारोपण, सिँचाइ खेति व्यवस्थापन र शंखेढुङ्गा, सन्तानेश्वर करिडोरमा वृक्षारोपण गर्ने ।

	फोहोरमैला व्यवस्थापनः ➢ प्लास्टिक टु फ्युल कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, ➢ प्राङ्गारिक मल निर्माण गर्ने, ➢ हप्ताको एक पटक नगरपालिकाको गाडि आउने व्यवस्था गर्ने, ➢ फोहोर वर्गीकरण गरी व्यवस्थापन गर्ने तलिम प्रत्येक टोलमा दिने, ➢ शंखेढुङ्गा, पारेघाट क्षेत्रमा जलाधार क्षेत्र निर्माण गर्ने, ➢ भानु हेडक्वाटरबाट मनोहर, महन्ते हटिया सम्म सुरुङ्ग मार्ग निर्माण गर्ने, ➢ विर्केक्याप साइन्स सेन्टर स्थापना गर्ने र अन्नपूर्ण पदयात्रा मार्गको विश्राम स्थल आम्बोटे थुम्कोलाई विर्केक्यापको रुपमा विकास गर्ने ।
वडा नं. ४	**वन तथा वातावरण** ➢ मानव वस्ती क्षेत्रमा जोखिम न्युनीकरणका लागि अग्नि रेखाको आवश्यकता ➢ वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालनको आवश्यकत ➢ काडे तारको व्यवस्था ➢ वन हेरालुको अवश्यकता ➢ सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहका सदस्यहरूलाई जानकारी गराउने। **भू संरक्षण** ➢ ग्याविङ्बाल लगाउने-वेलथुङ्ग सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहको जौबारी भोटेवारी क्षेत्रमा। ➢ जामुनेश्वरा खलाते डाँडा सामुदायिक वनको भोटेबारी क्षेत्र, भानुभक्त सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहको धर्मशाला क्षेत्र। ➢ वगुवा अन्मरे भञ्ज्यांङ सामुदायिक वन, वेलथुङ्ग क्षेत्र, डाँडा गाउँ, झरे, खहरे, रिढेपानी देखि फाउँदी जामुनेश्वरा वन उपभोक्ता समुहको १००० मिटर खोला सम्म टठबन्धन निर्माण गर्नु पर्ने। **जलवायु परिर्वतन** ➢ भानुभक्त सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहको शिखर कटेरी जाने मुल बाटोमा रहेको पोखरी संरक्षण ➢ रातोमाटो पथरे ढुङ्गा सामुदायिक वनको पोखरी संरक्षण ➢ जामुनेश्वर खलाले डाँडा सामुदायिक वनको संरक्षण ➢ बसोवास तथा वन फडानी नियन्त्रण ➢ रोहिणी भञ्जयांग पोखरी संरक्षण जाजरकोट पोखरी निर्माण गरि भानु नगरपालिकालाई फोहोर मैला व्यवस्थापन समबन्धी कार्यक्रम संचालन गर्न्न अनुरोध गर्ने **विपद् व्यवस्थापन** ➢ बाढी पहिरो प्रकृतिक प्रकोप नियन्त्रण ➢ साउने खोल्सा बग्रे खोला, खहरे खोला, मा.सा. उ. समुह ➢ वगुवा खोला सिस्नेरी आबोटे खोलामा १ सय मिटर तठबन्धन निर्माण ➢ अधेरी खोलामा ६० मिटर तठबन्धन निर्माण **फोहोरमैला व्यवस्थापन** ➢ सबै टोल विकास संस्थाहरूलाई अधिकार दिई घरबाट निस्केका कुहिने र नकुहिने फोहोर मैला पहिचान गरि हरेक टोल विकासले नै व्यवस्थापन एवं परिचालन गर्ने वडा भित्रका खाली ठाँउहरूमा वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गर्ने

वडा नं. ६	**बन संरक्षण** ➢ रातो पहरो र कालिका मन्दिर आसपासमा अन्दाजी ३० रोपनीमा बृक्षारोपण ➢ देउराली सामुदायिक बन झर्मी थुम्का सामुदायिक बन र जल देबी सामुदायिक बन मा लप्सी कोइराली अमला अमृसो जस्ता बिरुवाहरू १० रोपनी मा बृक्षारोपण गर्ने **भू- सरक्षन्** ➢ बरभन्ज्याङ कातिके खोला वरपर भूक्षय रोक्नको लागि बाँस अमृसो जस्ता बिरुवाहरू बृक्षा रोपण गर्ने **जलवायु परिवर्तन** ➢ इन्द्र चोक सामुदायिक बन को सिखर डाँडामा पानी पोखरी निर्माण गर्ने ➢ आमडाँडामा पुरानो पोखरी मर्मत गर्ने ➢ झाक्री थुम्का सामुदायिक बन भित्रपर्ने ऐतिहासिक रानी पोखरी मर्मत गर्ने **फोहोर मैला व्यवस्थापन** ➢ प्रत्येक टोललाई पर्ने गरि २५० थान डस्टबिन को व्यवस्था गर्ने ➢ भानु न.पा. ६ भित्र पर्ने गौदी खोला को गौदी खेतमा ल्याण्डफिल बनाउने **विपद व्यवस्थापन** ➢ रेस्क्यू बनाउनेको लागि प्रतेक सामुदायिक बनहरू बाट एक एक जना पर्ने गरि १२ जनाको रेस्क्यू टिम बनाउने तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने ➢ विपद व्यवस्थापन सामग्री राखनको लागि वडा को मातहतमा रहने गरी वडा नजिक विपद व्यवस्थापन भवन निर्माण गर्ने ➢ प्रतेक सामुदायिक बनको भवनमा फायर एक्स्टिङगुइसर राख्ने **बन बातावरण तथा विपद व्यवस्थापन** ➢ देबी सामुदायिक बन को सुगुरे भन्ज्याङ र कलसे मा तारजालीको व्यवस्था गर्ने अथवा ग्याबिन जाली वाल अन्दाजी १०० थान भर्ने ➢ पाताल डाडा सामुदायिक बन ३५ हेक्टरमा तार जाली गर्ने ➢ जल देबी सामुदायिक बाको भू-भागमा पर्ने ढकाल कुना देखि भुत्याह खोला सम्म अग्नि रेखांकन गर्ने ➢ इन्द्रचोक सामुदायिक बन ब्लक न. मा बृक्षारोपण गर्ने ➢ चन्द बारी सा. पार्क पोखरी निर्माण गर्ने
वडा नं. ७	**बन बातावरण तथा विपद व्यवस्थापन** **१. बन संरक्षण** **धारापानी सामुदायिक बन** ➢ धारापानी सामुदायिक बन संरक्षणका लागि अग्नी रेखा कैजले, जुरेलेटार, देउराली हुदै बिरैटा सम्म १.५ कि.मि. ➢ नया पोखरी क्षेत्रमा २५ रोपनी जडिबुटी तथा रुख बिरुवा रोप्ने अध्ययनगरी रोप्ने ➢ लप्सेपानी, चापावोट, सिस्नेरी सम्म १.५ कि.मि अग्नि रेखा निर्माण **२.भू-सरक्षण** बरैदेखि सल्लाघारी सम्म ग्याबिन जाली र तटबन्ध २ कि.मि. गर्नुपर्ने **३ जलबायु परिवतन/अनुकुलं** ➢ नया पोखरी संरक्षण ➢ सल्लाघारीमा पोखरी संरक्षण गर्नु पर्ने

	➢ पुरानो भदौरे पोखरी संरक्षण गर्नु पर्ने **शिब सामुदायिक बन** ➢ शिव सामुदायिक वन पुरनडी देखि कालिमाटी सम्म अग्नि रेखा ३ कि.मि . ➢ खत्री खोरिया देखि महादेव मन्दिर सम्म १५ रोपनीमा अध्ययन गरी जडिबुटी तथा रुख बिरुवा रोप्ने **भू सरक्षण** खत्री खोरिया, निसुंगे बाध माथिको पहिरो नियन्त्रण गर्ने ५०० मिटरमा ग्याभिन जाली/तटबन्ध निर्माण **जलबायु परिवर्तन/अनुकुलन** छितिको चौतारा बरपन नया पोखरी निर्माण **फोहोर मैला व्यवस्थापन** गहतेरी एरियामा फोहोरमैला लागि ३० रोपनी जग्गा उपलब्ध गराउनु पर्ने **३.सानो थानी सामुदायिक बन संरक्षण** ➢ टारगाउ, पदेली गौहा २० रोपनीमा जडिबुटी तथा रुखका बिरुवा रोप्ने ➢ कुले गौडा देखि चापेगौड़ा सम्म १ कि.मि अग्नि रेखा निर्माण **जलवायु परिवतन/अनुकुलन** ➢ पदेली गैह्रामा पुरानो पोखरी संरक्षण ➢ टार गाउ ठुलो आहाल पोखरी संरक्षण **विपद व्यवस्थापन** जोगी डाडामा हेली प्याड निर्माण गरी बिपद्लाई सहजीकरण गर्नुपने **कुसुन्ने पन्ने भिर छानगापानी सामुदायिक बन संरक्षण** ➢ ४ र ५ ब्लकको ठेउके स्वारा देखि अमले सम्म १ कि. मि अग्नि रेखा निर्माण ➢ ३,४,५ ब्लकमा २५ रोपनी अर्मिसो लगाउनु पर्ने ➢ १,२,२ ब्ल्कमा १/१ कि.मी अग्नि रेखा निर्माण **जलवायु परिवतन/अनुकुलन** ➢ कुसुन्ने पाखोमा नया पोखरी निर्माण ➢ कुसिन्ने पन्नेभिर कामिचौरको पुरानो पोखरी संरक्षण **५. थानीमाई सामुदायिक बन संरक्षण** सामुदायिक बन भित्रको १५ रोपनी खालि ठाउमा बेतबास रोप्ने **जलवायु परिवतन/अनुकुल** ➢ जलजले आसपासमा नया पोखरी निर्माण ➢ गैह्री कुवाको पुरानो पोखरी संरक्षण **६. तुरतुरे पानी सामुदायिक बन संरक्षण** २ ब्लकमा ७ रोपनी क्षेत्रमा वुक्षारोपण **भू सरक्षण** ३ न ब्लकमा १०० मिटरमा ग्याभिन जाली/तटबन्ध गर्नुपर्ने **विपद व्यवस्थापन** विपद व्यवस्थापनको पुनस्थापना गर्ने
वडा नं. ८	**बन बातावरण तथा बिपत व्यवस्थापन** ➢ वडा न.८ मा पर्ने सबै सामुदायिक बनमा अग्नी रेखा निर्माण ➢ रोटेपानि, मुबापानी, ढकालगाउ, आहाले, रहिकरे, ठुलोबन, महन्तेह्रटिया, लबराक, साइटार एरियाको पोखरी संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने

	➢ निर्जला सामुदायिक बनको दक्षिण पुर्वी भागमा १५०० मिटर, ठारीगौरा सामुदायिक बनमा करिब सबै २००० मिटरमा काडे तार लगाउने पर्ने **बिपत व्यवस्थापन** ➢ महन्तेहटियाको २०० मिटर जत्तिमा पहिरो नियन्त्रण र ग्याबिनवाल र बृक्षारोपण गर्नुपर्ने ➢ फाउदी खोला ५०० मिटर, तेलकाटी खोला ३०० मिटर, धारापानी खोला १५० मिटर, बलीफाट खिर्रे पहिरोमा १०० मिटरलाइ ग्याबिन वाल, जामुने खेतको भिर १५० मिटर, नया बस्ति मिलनचोकको पहिरो, बोटेगाउको पहिरो १०० मिटर देउराली मोटरमार्गमा ८०० मिटर पहिरो नियन्त्रणका लागी ग्याबिन र बिरुवा रोपण ➢ ५ बर्स भित्र सबैं क्षेत्रमा ३ फेजको केद्रीय प्रशारण लाइन बितार गर्ने ➢ अप्टिकल फाइबर मार्फत सबैं तिर इन्टरनेट सेवा ➢ निर्जला मन्दिरलाई वरिपरी ग्याबिनवाल लगाई २ वटा खोलाको जोखिमबाट बचाउने
वडा नं. ९	**वन तथा वातावरण** ➢ भुसंरक्षणका लागि जाली र तठबन्धनको व्यवस्था गर्नु पर्ने ➢ मस्याङ्गी पंच मन्दिरको छेउ उमौलीमा १५० मिटर तठबन्धन ➢ पात्तल लिफिटिङ्गको व्यवस्थापन ➢ खहरे कालीमाटी खोल्सी नजिक वस्ती संरक्षणका लागि तठबन्धनको व्यवस्थापन ➢ चापे खोला बडहरे मा २०० मिटर ग्याविङ्ग जाली ➢ चिति खोलामा ३०० मिटर ग्याविङ्ग जाली ➢ दोरगौडा वस्तीमा ३०० मिटर ग्याविङ्ग जाली ➢ कालिका मा.वि बोक्रे खोलामा ३०० मिटर ग्याविङ्ग जाली ➢ चन्द्र खोलामा ३०० मिटर ग्याविङ्ग जाली ➢ मिश्री खोलामा ३०० मिटर ग्याविङ्ग जाली ➢ लाखु ढुंङ्गा देखि मंगेफाट सम्मको सम्पुर्ण मस्याङ्गी नदीमा तठबन्धन ➢ कर्भडहल पछाडीको खोलामा तठबन्धन ➢ कुखुरे खोलामा तठबन्धन निर्माण ➢ कोषेढुंङ्ग पाराने पाखर क्षेत्रमा मर्मत संभार ➢ थपलिया गाउँ पुरानो गाउँको पोखरी मर्मत ➢ काउरे चौर छेउको पोखरी मर्मत संभार **वृक्षरोपण** ➢ पाठीमाई मन्दिर परिसरको १०० रोपनी जग्गामा वृक्षरोपण ➢ कापेढुङ्गा चौरमा वृक्षरोपण ३०० रोपनी जग्गामा वृक्षरोपण ➢ दमाली बाट वरीपरी २५ रोपनी जग्गामा वृक्षरोपण **फोहोरमैला व्यवस्थापन** नगरपालिका सँग समन्वय गरी व्यवस्थापनका लागि अगाडी बढ्नु पर्ने **विपद व्यवस्थापन** ➢ वडा स्तरको विपद व्यवस्थापनको लागि तत्काल उद्धार समितिको गठन गर्ने ➢ उद्धार समिति गठन भैसकेको सो समितिलाई हरेक काममा सक्षम बनाउन उद्धारका तालिमको व्यवस्था गर्ने ६ वटै सामुदायिक भवहरूको नजिकै वस्ती भएकोले अग्नी रेखाको व्यवस्था गर्ने
वडा नं. १०	**कालीपोखरी रिपभञ्ज्याङमा गर्नु पर्ने कार्यहरुः** ➢ मानेचौका बाट बराडाँडा भन्ज्यान, कालिपोखरी भन्ज्यान मोटर बाटोको उचित व्यवस्थापन गर्ने,

	➢ रिपमा भएको होमस्टेलाई उचित तरिकाले सञ्चालन गर्न उचित आर्थिक अनुदानको व्यवस्था गर्ने, ➢ रिप भञ्ज्यान, कालिपोखरी, र चापखर्कलाई सुन्तला वा अमिलो जातको फलफुल पकेट क्षेत्र घोषणा गरी सो क्षेत्रमा रहेका बाँजा बारीमा खेति गर्नका लागि उचित नीति र योजना ल्याउने, ➢ रिठेखोला खानेपानी, रिपको खानेपानी, भञ्ज्यानको खानेपानी को लागि आवश्यक निरीक्षण सहित पानी उपलब्ध गराई सिचाइँको समेत व्यवस्था गरी सुन्तला कफिको उत्पादन बढाइ बजार व्यवस्थाको योजना बनाउने । **वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन :** ➢ हाम्रा वनजङ्गलमा भएका जडिबुटिहरु चिन्न सक्ने प्राविधिक ज्ञान दिनु पर्ने, ➢ वनपैदावारका लागि ढुवानी समस्या भएकाले भौतिक पूर्वाधारमा जोड दिने, ➢ नाङ्गा डाँडामा वैज्ञानिक तरिकाले हावापानी अनुकुलको बोटविरुवा रोपेर सँरक्षण गर्ने, ➢ वन सँरक्षण सम्बन्धी नागरिकमा चेतना बढाइ वन उपयोग तर्फ आकर्षित गर्ने, ➢ कुसुण्डे पहिरो नियन्त्रणका लागि वृक्षारोपण गर्ने, ➢ लौडारी भञ्ज्यानमा ग्राभिङ्ग र वृक्षारोपण गर्ने, ➢ वर डाँडा रिप पैरे हुँदै कालिपोखरी ग्राभिङ्ग र वृक्षारोपण गरी पहिरो नियन्त्रण गर्ने, ➢ साबिक वडा ७ घुमाउने चौतारा देखि सिमलचौर सबै क्षेत्रमा वृक्षारोपण गर्ने, ➢ कान्लेखेत, नागेडुङ्गा ५०० मि. जति पहिरो नियन्त्रण गरी बुढीसापकोटा कान्लेखेत अन्दाजी ७ रोपनी जग्गाको सँरक्षण गर्ने, ➢ **गर्तलबारी खोल्टे पहिरो नियन्त्रण** ➢ चिसापानी धारा जनजागृत्ति मा.वि. पहिरो नियन्त्रण, ➢ भगेरीथान देखि दुधेकुना सरस्वति नि.मा.वि. बाधाको पँधेरो पहिरो सम्म ➢ बाबुराम भुजेल र राजु भुजेलको दुधेकुनामा अन्दाजी ७ रोपनी जग्गा समेत पहिरोमा गइ घरवास उठेको, ➢ चरित्र बहादुर सापकोटाको घर देखि तल कालिमाटि कुन्छा मोटरमार्ग पहिरो रोकथाम, ➢ चिउरी, जापानीज, कटुस आदि विरुवाको वृक्षारोपण गर्ने, ➢ हुविसे सिम्ले खेतको लागि अन्दाजी ८० रोपनी जग्गाको लागि पहिरो रोकथाम गर्न वृक्षारोपण ग्राभिन सहितको कुलो निर्माण, ➢ बाघे खोलाको तलादश खेतका लागि पहिरो नियन्त्रण गरी कुलो निर्माण गर्ने, ➢ कुसुण्डे चौर सामुदायिक क्षेत्रमा छुटेका रुम्टि लगायत एकिकृत गरी वृक्षारोपण, ➢ लोहनी धारा पोखरी, चोरधारा र चिसापानी पोखरी सँरक्षण, ➢ आलडाँडा पोखरी निर्माण, बाललहरीमा ३ वटा पोखरी निर्माण यानसिन गहतेरी काटेगाउँ पोखरी निर्माण, लामास्वारा उपल्लो मैदान पोखरी निर्माण, पन्तवेशी अक्रौति पोखरी ➢ डढेलो नियन्त्रण, अग्निरेखाको व्यवस्थाका साथै सचेतना कार्यक्रमको व्यवस्थ गर्ने, ➢ साविक चोकचिसापानी गाविसका सम्पूर्ण सामुदायिक वनहरुमा वृक्षारोपण गर्ने, ➢ फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि सम्पूर्ण टोल टोलमा सचेतना कार्यक्रम गर्ने, ➢ प्रत्येक सामुदायिक वनमा केरा खेति गर्ने, ➢ सामुदायिक वनभित्र वनलसुन र वनप्याज वृक्षारोपण कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने, ➢ दुधेकुना पोखरी निर्माण कालिपोखरी निर्माण गर्ने, ➢ दुधेकुना ठूलोधारा सिमबाटमा रहेको पुरानो पोखरी निर्माण गर्ने, ➢ भट्टे डाँडाको पुरानो पोखरी निर्माण, ➢ रिपगाउँ बोटबिरुवा सिचाँइका साथै बाबुराम जोशी टोल १ मा पोखरी निर्माण, **गरा सुधार कार्यक्रम लगानी आधा आधाः** ➢ सालबोटे खेत लौडारी भञ्ज्यान, ➢ भीरचौर खेत ➢ भकल खेत लामास्वारा ➢ छविस खेत, सिमली खेत तल्लो मैदान, ➢ पछेरो खेत लौडारी भञ्ज्यान

	➢ कुवापानी खेत ➢ काल्ले खेत, पँधेरोफाँट, दुधेकुना ➢ टारखेत रामपुर **बखा पालन क्षेत्र पकेट यरियाः** ➢ लौडारी भञ्ज्यान, लामास्वारा, भीरचौर र ढाड ➢ याङ्गसिङ्ग गहतेरी कोटेगाउँ मेदान तल्लो र उपल्लो मैदान।
वडा नं. ११	**वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन** **वन सँरक्षण** ➢ वनको क्षेत्रफल वृद्धि तथा विस्तार गर्ने ➢ सम्भावित क्षेत्रः ढाँडफेदि, खोरथापे चौर, मयाँखु वेशिचौर,, शहिद पार्क मानेचौका, उल्यार बगैंचा, रुपाकोट फेदि चौर। ➢ सम्बन्धित टोलमा आवश्यकताको आधारमा सामुदायिक वन समिति गठन गर्ने , ➢ जडिबुटि उत्पादन क्षेत्रको पहिचान गरी उक्त क्षेत्रमा निम्न प्रकारका जडिबुटि लगाउने कार्य गर्ने ➢ टिमुर, अमला, निम, हर्रो, वर्रो, राजवृक्ष, गुरुजो, पारीजात, बोजो, घ्युकुमारी, अडेल, आँक, धमेरो, असेनक, तितेपाति, असुरो, गाइतिहारे, तेजपत्ता, खयर, पिप्ला, सिप्लियान, काँचासिम्रिक आदि। **भूसँरक्षण :** ➢ नाउदीखोला गैरी देखि मानेचौका सम्मका सबै वस्ति र उत्पादनमूलक भूमिमा तटबन्धको व्यवस्था गर्ने, ➢ ढाडखोला, ढाँडफे,डाडखोला मयाँखु, स्याउदे खोला, बोक्सेखोला। सवादीखोला, रुमादि खोला, लौसे खोला, सिस्नेखोला, पँधेराखोला, तिरलि खोला आदि ठाउँमा तटबन्ध लगाउने, ➢ सिस्ने खोला, सिमलचौर पँधेरा खोला, चिसापानी पहिरो नियन्त्रण गर्न सिमखेतमा तटबन्ध निर्माण गर्ने। **जलवायु परिवर्तन अनुकूलन :** ➢ कुनै पनि व्यक्तिगत तथा सामुदायिक व्यवसाय सञ्चालन गर्दा प्राकृतिक वातावरणलाई असर नपर्ने गरी सञ्चालन गर्ने र सम्बन्धित निकायले सञ्चालन गर्न अनुमति दिने, ➢ प्राकृतिक विपदलाई ख्याल गरेर मात्र ढुन्गा गिट्टि निकासी गर्न दिनृ, ➢ ढाँडफेदि, उल्यार, राम्चे, कोलारातामाटा, जुगेपानी, घलेगाउँ, गोठालोचौतारा, कुटकिरे राम्चे, चिसापानी, मगरेभान, मयाखु पोखरी, खोरथापे पोखरी लगायत यी ठाउँमा रहेका पुराना पुराना पोखरीको सँरक्षण गर्ने । **फोहोरमैला व्यवस्थापनः** ढाँडफेदि, सुन्दरवस्ती, टुहुरे पसल, पुतलिबजार, मेनचौका, राम्चे क्षेत्रमा सड्ने र नसड्ने फोहोरहरु छुट्टयाइ राख्ने ठूला ठूला फोहोर संकलन गर्ने भाँडाहरु राखी नगरपालिकाको जिम्मेवारीमा व्यवस्थापन गर्ने। **विपद व्यवस्थानः** ➢ जोखिममा रहेका वस्तिहरुलाई सुरक्षित क्षेत्रमा सार्ने, जस्तैः उल्यार राम्चेमा रहेको दलित वस्ति, जामुने उपल्लो वस्ति, लामस्वारा, गैरागाउँ चिसापानी, रातमाटा आदि। ➢ वडा स्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति बनाइ त्यसमा रकम व्यवस्थापनको व्यवस्था मिलाई आइपर्ने विपदलाई सहयोग गर्नको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने, ➢ विषद व्यवस्थापन, उद्धार तथा नियन्त्रण सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था मिलाउने, ➢ विपद संकेत गर्ने उपकरण जडान गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने। **वातावरण वन तथा विपद व्यवस्थापन** ➢ प्रत्येक सडक किनारमा अनिवार्य रुपमा फुल फुल्ने सुन्दर विरुवा रोप्ने, ➢ खालि जमिनमा मिनि पार्कहरु निर्माण गर्ने जस्तैः ढाँडफेदि, नारीबोटे, मयाखु वेशी, मरुयानटार, जामुने, खोरथापे चौर, रुपाकोट, मानेचौका उल्यार बगैंचा राम्चे आदि। ➢ प्रत्येक विद्यालयमा आकर्षक फुल रोप्ने र विद्यालय क्षेत्र भित्र आवश्यक रुपमा गमला माख्ने।

वडा नं. १२	
वडा नं. १३	**भू संरक्षण वृक्षरोपण** ➢ बुर्मीडाँडा पधेरो जाली भर्ने १०० मिटर लम्बाई ➢ माझ गाउँ धारा पानीमा ३० मिटर जाली भर्ने ➢ धनुवेस सर्मेको पधेरामा अन्दाजी १२ मिटर जाली भर्ने ➢ चनाउटे धामीटार भ्याकुरे बाटोमा र पधेरोमा १ कि.मी जाली भर्ने ➢ पाउदी खोला चार सय बाध देखि सिङ्गटारी सम्म बाँध कुलो निर्माण गर्न्ने अन्दाजी १ कि.मी ➢ चन्द्रवाती मसान घाट तल पक्क पुल सम्म लामढुङ्गा सम्म अन्दाजी ५०० मिटर जाली भर्ने ➢ बेकेले सिखाको पोखरी निर्माण गर्ने ➢ धनुवासे पोखरा भले गौडा पोखरी मर्मत सम्भार गर्ने ➢ चाम्पानी ससतिस्वारा सिरान गाउँ विचम पर्ने चाम्पानी चौरको पोखरी निर्माण गर्ने ➢ चनउटे चौतारी फेदको मर्मत गर्ने ➢ बास पानी लाकुरीका पोखरी मर्मत गर्ने ➢ टुटेपानीको पोखरी निर्मण गर्ने ➢ पचैसरा पोखरीको निर्माण गर्ने **जलवायु परिर्वतन** ➢ सिमलचौर राच्चे पोखरी अन्दाजी ५० मिटर ➢ कुर्मीडाँडा पोखरी अन्दाजी ५० मिटर ➢ माझगाउँ पोखरी तल्लो सम्जुर अन्दाजी ५० मिटर ➢ राका चौर पोखरी डण्डा पोखरी अन्दाज ५० मिटर

संस्थागत विकास, सुशासन तथा सेवा प्रवाह

वडा नं. १	**मानव अधिकार** ➢ लैङ्गिक विभेद न्यूनिकरण गर्नको लागि महिला, पुरुष तथा तेस्रो लिङ्गी समेत सहभागि गराइ सशक्तिकरण सम्बन्धी अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरी जनचेतना जगाउने। ➢ अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई ह्विलचियर जस्ता समग्री वितरण गरी साक्षरता तथा आत्मनिर्भरताका लागि जोड दिने। ➢ खानेपानी स्वास्थ्य जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। ➢ मौलिक हक अधिकार सम्बन्धी कार्यहरूको लागि अधिकांश जनतालाई जागरुक गराउने अभियान सञ्चालन गर्ने। ➢ मानव अधिकार प्रवर्द्धन तथा विभेद/हिंसा न्यूनीकरण ➢ मौलिक हक र अधिकार सम्बन्धी टोल विकास संस्थाहरू मार्फत साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने , ➢ छुवाछुतको अन्त्य गरी सबै जातजातिको प्रतिनिधिहरूको साक्षरताको कार्यक्रम गर्ने, ➢ समाजमा रहेका विकृत्ति र विसंगतिको अन्त्य गरी सबैलाई समान व्यवहार गर्ने, ➢ समाजमा रहेका हिंसालाई न्यूनिकरण गरी समाजलाई भयरहित वातावरण निर्माण गर्ने। **सुशासन** ➢ प्रत्येक संस्थामा सुशासन तथा सेवा प्रवाहको निमित्त नागरिक वडापत्र राखी सेवाग्राहीहरूलाई सेवा प्रवाह गर्न सहजिकरण गर्ने ।

	➢ **सदाचारिता** प्रत्येक पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूले सदाचारिता पालन गर्नु पर्ने कार्यक्रमहरूको वार्षिक रुपमा प्रतिवद्धता जाहेर हुनु पर्ने । ➢ स्थानीय तथ्याङ्क संकलन, अभिलेख विकास तथा अद्यावधिक आफ्नो वडाभित्र रहेका सँघ संस्थाहरूमा अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिकहरूको अभिलेख तयार पार्ने । ➢ **मानव संसाधन विकास** क्षमता विकासका खातिर जनचेतनामूलक तालिम सेमिनार सञ्चालन गर्नु पर्ने । ➢ **श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन** श्रम रोजगारी दिने कार्यको लागि श्रम गर्ने स्थान एकिन गरी अनुभवको आधारमा बेरोजगारीलाई रोजगारी दिलाउने कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने। ➢ **सामुदायिक विकास** सामुदायिक विकासको निमित्त वडाभित्र सामुहिक आय आर्जन हुने गरी सामुदायिक विकास हुने कार्यक्रम ल्याउने। ➢ **सशक्तिकरण** सामाजिक सशक्तिकरणका लागि वडाभित्र सबै उपभोक्ताको एउटै अवधारणा बनाइ सामाजिक न्याय, जातीय विभेद, अन्धविश्वास, पिछडिएको वर्गलाई प्रोत्साहन गर्ने खालका कार्यक्रम ल्याउने। ➢ **संगठन विकास क्षमता अभिवृद्धि** संघ संस्था विकासका निमित्त संगठन, नीति, नियम, काम कर्तव्य र अधिकार र सहमति र सहकार्य गर्नका निमित्त अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। ➢ **शासकीय सुधार** यस्ता कार्यक्रम सुधार गर्नका लागि घुम्ति कार्यक्रम सञ्चालन, इन्टरनेट सेवा प्रवाह आदि कार्यक्रमको लागि आवश्यक नीतिगत र कानुनी व्यवस्था गर्ने। ➢ वडा कार्यालयमा भवन निर्माणको लागि जग्गाको व्यवस्था गर्ने। ➢ वडा कार्यालयको भवन निर्माण गर्ने। ➢ भानु नगरपालिकाको कार्यालय भवनका लागि जग्गा व्यवस्थापन गर्ने।
वडा नं. २	**सेवा प्रवाहमा सहज बनाउने क्रियाकलापहरूः** ➢ सहायता कक्ष व्यवस्थापन ➢ वडाको वडापत्र निर्माण , ➢ शीर्षक अनुसार लाग्ने कर विवरणको जानकारी, ➢ आइसिटि सम्बन्धी दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन, ➢ सार्वजनिक सुनुवाइ, **नीति कानुन, कार्यविधि मापदण्ड निर्माणः** सेवाग्राहीलाई उपयुक्त हुने नीति निर्माण, **संस्थागत विकास तथा कार्यालय व्यवस्थापनः** ➢ कार्यालय भवन व्यवस्थापन, ➢ योजना निर्माण, ➢ कार्यालयलाई प्रविधियुक्त बनाउने योजना, ➢ कार्यालयको शीर्षक अनुसार फाइल व्यवस्था सम्बन्धी योजना । **सुशासन, पारदर्शिता जवाफदेहिताः** ➢ सेवाग्राहीलाई सहज रुपमा सेवा दिने व्यवस्था सम्बन्धी योजना निर्माण, ➢ वडा भित्रको विविध गतिविधि सम्बन्धी त्रैमासिक रुपमा सार्वजनिक सुनुवाइ सम्बन्धी योजना, ➢ वडाको सम्पूर्ण योजनाको अनुगमन गरी पारदर्शी र जवाफदेशी बनाउने योजना । **स्रोत परिचालन तथा जनशक्ति व्यवस्थापनः** ➢ तालिम सम्बन्धी योजना निर्माण, ➢ वडा भित्रको स्रोतको पशिचान तथा खोज अनुसन्धान, ➢ वडा कार्यालयका लागि जनशक्ति व्यवस्थापन, ➢ व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन सम्बन्धी योजना, ➢ विज्ञहरूको परिचालन, ➢ शिक्षा, स्वास्थ्य र सामाजिक विकास र क्षमता विकास सम्बन्धी सचेतनामूलक तालिम,

	योजना व्यवस्थापनः ➢ वडा भित्र आवश्यक योजनाहरू स्थलगत अनुगमन गरी योजना निर्माण गर्ने, ➢ न्यून स्तरका कृषकहरूलाई कृषि प्याकेज कार्यक्रम निर्माण, ➢ शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, सिचाइँ खानेपानी लगायत विविध विषयहरूमा उपयुक्त योजना निर्माण गर्ने, **नीति कानुन, कार्यविधि, मापदण्ड निर्माणः** ➢ वडाको विभिन्न टोलमा नीति नियम बनाइ अधिकार प्रदान गर्ने, ➢ प्रत्येक टोलमा सूचनाको प्रवाह गर्ने, ➢ वडालाई उत्पालनशील बनाउने, **संस्थागत विकास सुशासन तथा सेवा प्रवाहः** ➢ वडा कार्यालय निर्माण तथा व्यवस्थापन, ➢ समिति निर्माण, योजना निर्माण सार्वजनिक सुनुवाइ, ➢ सेवा प्रवाह आइसिटि सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति क्षमता विकास तालिम, ➢ वडाको वठापत्र सम्पूर्ण सेवाग्रहीले बुजने गरी बोर्ड व्यवस्थापन, ➢ विभिन्न शीर्षक अनुसारका कर विवरणहरू स्पष्ट रुपमा कार्यालयमा टाँस गर्ने, ➢ वडाका नीति नियम निर्माण, ➢ त्रैमासिक रुपमा वडाको सार्वजनिक सुनुवाइ प्रक्रिया, ➢ युवा तथा खेलकुद व्यवस्थापन, ➢ महिला उद्यमशील तालिम, ➢ वडा कार्यालयलाई सेवा प्रवाहयुक्त बनाउने, ➢ सामुहिक कृषि तथा पशुपालन सम्बन्धी योजना, ➢ शिक्षा, स्वास्थ्य, वडा कार्यालय, ➢ वडा भित्रको फोहोर व्यवस्थापन, ➢ सहायता कक्षको व्यवस्थापन आदि।
वडा नं. ३	
वडा नं. ४	**सुशासन तथा संस्थागत विकास** ➢ वडा कार्यालय लगायत विभिन्न कार्यालयहरूमा कार्यालयले दिइने सेवा प्रवाहका बारेमा नागरिक वडा पत्रको व्यवस्था हुनुपर्ने ➢ वडा कार्यालयबाट दिइने सेवाको लागि स्थानीय तहले स्थानीय जनताहरूलाई जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने ➢ सामाजिक सुरक्षाभत्ता वितरणका लागि टोलटोलमा गई वितरण गर्ने प्रणालीको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ➢ प्रत्येक चौमासिकमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्नु पर्न्ने **संस्थागत विकास** ➢ आदिकवि भानुभक्त जन्मस्थल समितिलाई विषेश अधिकार दिई उचित निति तथा कार्यक्रम गराउनु पर्ने ➢ स्रोत परिचालन तथा कार्यालय व्यवस्थापनका लागि टोल विकास संस्थाका पदाधीकारीलाई सेवामैत्री तालिमको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने ➢ कर्मचारीहरूको योग्यताका आधारमा कर्मचारीको पदपुर्ति गर्नुपर्ने ➢ साना टुक्रे योजना लाई विस्थापन गरि प्रत्यक्ष रुपमा अनुभव योग्य तथा परिणामुखी योजनाहरू संचालन गर्नु पर्ने जस्तै ५० हजारको कुवालाई विस्थापन गर्दै ठुला योजनाहरू संचालन गर्नु पर्ने सेवाग्राही एवं परिणाममुखी योजनाहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखु पर्ने

	➢ नीति तथा कानुन बनाउदा दोहोरो अर्थ लाग्ने गरि जनतालाई लाई बुझन दोधारमा हुने खालका कुराहरूलार्य ध्यान दिनुपर्ने ➢ शुसासनका लागि प्रविधि मैत्री अन्लाईन सेवा संचालन गर्नु पर्ने ➢ संस्थागत विकासका लागि प्रत्येक जनतालाई लाभ मिल्ने जस्तै सहकारी कृषि संस्था शिक्षण संस्थाको स्थापना गर्नु पर्ने ➢ स्थानीय स्रोत परिचालन गर्दा स्थानीय जनतालाई लाभ हुने र क्षमताको आधारमा रोजगारीको सृजना गर्नु पर्ने ➢ योजनाहरू व्यवस्थापन गर्दा धेरै जनतालाई प्रत्यक्ष लाभ हुने ठुला आयोजनाहरू संचालन गर्नु पर्ने र साना टुक्रे योजनाहरूलाई विस्थापन गर्नु पर्ने ➢ सेवा प्रवाह गर्दा कार्यालयले वडा पत्र र टोकन सिस्टमका साथै प्रविधिमैत्री सेवा प्रवाह गर्नु पर्ने ➢ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकी स्थापनाका लागि भानु जन्मस्थलमा पार्कको निर्माण गर्नु पर्ने ➢ टोल विकास समितिको क्षमता विकासका लागि तालिम तथा गोष्टीहरू संचालन गर्नु पर्ने ➢ युग सुहाउदो प्रविधि मैत्री सेवा अनलाईनबाटै सम्पुर्ण कार्यालयको काम कार्वाही गर्नु पर्ने व्यवस्था मिलाउने जस्तै कर तिर्नका लागि वडा आउन नपरोस साथै नागरिकको समस्यालाई सम्बोधन हुने गरि शान्ति सुरक्षाको व्यवस्थापन मिलाउनु पर्ने।
वडा नं. ५	
वडा नं. ६	**संस्थागत विकास सुशासन तथा सेवा प्रवाह** ➢ नीति, कानुन कार्यविधि मापदण्ड निर्माण ➢ बर्गको आधारमा प्रोत्साहन दिदै घरेलु हिंसा अन्त्य गर्न र जातीय हिंसा अन्त्य गर्ने ➢ व्यक्ति व्यक्ति बिचमा एक अर्काको सम्मान र प्रोत्साहन कार्यक्रम संचालन ➢ सामुदायिक संस्था, शिक्षा, स्वास्थ्य र वडा कार्यालय बाट ३,३ महिनामा सार्वजनिक सुनवाई गर्ने ➢ सस्थागत विकास तथा कार्यालय व्यवस्थापन सामुदायिक संस्थामा सेवा सहायता भत्ता अनिबार्य दिने ➢ सोत परिचालन तथा कार्यालय जनशक्ति व्यवस्थापन ➢ उचित बजार भाउ राखी व्यवस्थापन गरि प्रचार पसार तथा ढूवानीका लागि तन्दुरुस्त व्यक्तिको आवश्यक ➢ योजना व्यवस्थापन ➢ समाबेसी हुनुपर्ने वडा बासीको रोहवरमा प्राथमिकताको आधारमा छनोट
वडा नं. ७	**सस्थागत विकास सुशासन तथा सेवा प्रवाह** १ नीति कानुन कार्यविधि, मापदण्ड निर्माण ➢ यस वडा भित्रका सबै खालका पसलहरू दर्ताको दायरामा ल्याउने । ➢ सामाजिक बिकृतिहरू न्युनिकरणका लागि जनचेतना मुलक कार्यक्रम गर्ने ➢ बनजंगलमा आगलागी तथा फडानी गर्नेलाइ कानुन अनुसार सजाय दिने ➢ वडा कार्यालय आस पासमा प्रहरी चौकीको स्थापन गर्ने ➢ न्यायिक समिति तथा मेलमिलाप केन्द्रहरूको स्थापन गर्ने ➢ स्वास्थ्य चौकीमा स्तनपानकक्ष संचालन ➢ बिरुवाटार १ खोप केन्द्रको स्थापना ➢ थानीथान र बिरुवाटारमा नियमीत सरसफाई कार्यक्रम संचालन ➢ नियमित महिनाबरिमा निशुल्क प्याड कार्यक्रम संचालन **२ सुशासन पार्दिसिकता र जवाफ देहायोता** ➢ सार्बजनिक सेवा प्रवाहहुने कार्यलयहरूमा सबैको पहुचमा नागरकि वडापत्र राखने ➢ वडाबाट हुने सबै कामकाजको सार्बजनिक सुनुवाई गर्ने ➢ नगर तथा वडा तहबाट हुने कार्यक्रमको सुचना तथा निणय सबैको पहुच हुने स्थानहरूमा सार्बजनिक गर्ने

<table>
<tr><td></td><td>
➢ गुनासो पेटिकाहरू सार्वजनिक स्थानहरूमा राखी समय समयमा गुनासोको सुनुवाई कार्यक्रम संचालन गर्ने।
➢ वडाबाट प्रदान हुने सेवा सुबिधाहरू सार्वजनिक स्थानमा सुचनाहरू प्रदान गर्ने
➢ सेवा प्रवाह छिटो छरितो र व्याव्थित गर्ने टोकन प्रणालीको विकास गर्ने ।
३. सस्थागत विकास तथा कार्यलय व्यवस्थापन
➢ वडा कार्यलयको भवन निर्माण कार्य छिटो छरितो गर्न पहल गरि गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने
➢ वडा कार्यालय, स्वास्थ्य चौकि, बिधालयहरू तथा वितिय संस्थाहरू संचालनका लागि कर्मचारी व्यबस्थापन गर्ने ।
➢ सार्वजनिक सेवा प्रवाह हुने संस्था तथा कार्यालयहरू स्थापनाको लागी आवश्यक फर्निचर सामग्रीहरूको व्यावाथापन गर्ने ।
४. स्रोत परिचालन तथा जनशक्ति व्यावस्थापन
➢ यस वडा भित्रका सम्पुर्ण व्यवसायहरू र उधोगलाई करको दाएरामा ल्याउन सम्बन्धित कार्यालयहरूमा दर्ता गराउन सचेतना गराउने
➢ वडा भित्र उत्पादन हुने कच्चा पदार्थ बिक्रि बितरण गर्ने
➢ जनप्रतिनिधिहरूलाई एन, नियम, कानुन तथा स्थानीय सरकार संचालन सम्बन्धि ज्ञान उपलब्ध गराउने
➢ प्रदेश र संध सरकार बाट बजेट ल्याउनका लागि पहल गर्ने ।
५.योजना व्यावस्थापन
➢ आवधिक योजना निर्माण गर्ने ।
➢ वडाको प्रोफाइल तयार गर्ने ।
➢ प्रतेक बर्ष योजना छनोट गर्दा बस्ती तथा टोलहरूबाट आउने योजनाहरूको प्राथमिकिकरण गरि योजना छनोट गरी नगरपालिका, प्रदेश र संघ स्तरमा पठाउने
➢ संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाबाट छनोट भएका योजना कार्यान्वयन लागि बिधुतिय प्रणालीको विकास गर्ने
➢ योजना कार्यान्वयन भई सके पश्चात त्यसको प्रगती तथा मुल्यांकन गर्नु अनुगमन समितिहरू निर्माण गर्ने।
सेवा प्रवाह सहज बनाउने क्रियाकलापहरू
➢ मापदण्ड अनुसारको भवन निर्माण गर्नेको लागि पहल गर्ने
➢ सेवाग्राहीहरू कार्यालयमा बस्नको लागी प्रतिक्षालयको व्यवस्थापन गर्ने
➢ टोकन प्रणाली मार्फत सार्वजनिक कार्यालयहरूमा सेवा प्रवाहको लागि व्यवस्था
➢ जेष्ठ नागरिक, असाहाय, अपांगता तथा बिरामीहरूको लागि सेवा प्रवाहमा प्राथमिकता गर्ने
➢ सार्बजनिक सेवाको पहुचबाट टाढा रहेका स्थानहरूमा धुम्ती सेवा संचालन गर्ने
➢ यातायात सुबिधाको लागि आवश्यक भाडा दर र सार्वजनिक सबारी साधनको व्यवस्थापन गर्ने
Digital display बोड राखे ।
</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td>वडा नं. ९</td><td>
शुसासन तथा संस्थागत विकास
➢ स्थानीय क्षेत्रमा रहेका चल अचल सम्पत्तीको संरक्षण तथा पुरातात्विक वस्तु संस्कृतिको संरक्षण गर्न आवश्यक पहल गर्ने
➢ ऋार्थिक पारदर्शिताको लागि नीतिगत व्यवस्था गर्ने
➢ ऐन कानुन कार्यविधि मापदण्ड निर्माण
➢ जाँडरक्सी कुलतमा फसेका व्यक्तिको उद्धारका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने
➢ शान्ती सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकीको व्यवस्थापन गर्ने
➢ शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि समय समयमा शैक्षिक तालिमको व्यवस्थापन गर्ने
➢ स्वास्थ्य क्षेत्रको विकासका लागि समय समयमा शैक्षिक तालिमको व्यवस्था गर्ने
शुसासन पारदर्शिता जवाफदेहिता
➢ प्रत्येक आ.व को चौमासिकमा सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने
➢ मुस्कानसहिको सेवाको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
</td></tr>
</table>

	➢ सेवाग्राही र सेवाप्रदायकको सम्बन्ध समधुर बनाउन घुम्ती सेवा सहायता केन्द्रको स्थापना गर्नुका साथै सुझावपेटिका जस्ता विषयलाई प्रत्येक कार्यालयमा अनिवार्य गर्ने **संस्थागत विकास तथा कार्यालय व्यवस्थापन** ➢ प्रत्येक संघ संस्थामा म्ष्कष्तब नागरिक वडापत्र अनिवार्य गर्ने ➢ स्तनपान कक्षको व्यवस्थापन गर्ने ➢ स्वास्थ्य पिउने पानीको व्यवस्थापन गर्ने ➢ म्हिलाहरूका लागि शैचालयमा सेनीटरी प्याडको व्यवस्था गर्ने ➢ अपांङ्गमैत्री शौचालयको निर्माण गर्ने ➢ म्ष्नष्तब हाजिरीको व्यवस्थापन गर्ने ➢ ढ्बष्तष्लन चययक कोठाको व्यवस्थापन गर्ने ➢ वडा कार्यलयको सेवा प्रवाह मापदण्ड अनुसारको निर्माण गर्ने **श्रोत परिचालन तथा जनशक्ति व्यवस्थापन** ➢ परिचालित जनशक्तिको क्षमता विकास आवश्यक कर्मचारी कटौती ➢ स्थानीय स्रोत साँधन परिचालनमा विषेश जोड दिनुपर्ने ➢ स्थानीय ठाँउको दक्ष जनशक्तिलाई स्थानीय ठाउँमा परिचालन गर्ने **योजना व्यवस्थापन** ➢ कार्यविधिले तोकेको समयमा वस्तीबाट योजना छनौट गर्ने ➢ वडा कार्यालयस्तरबाट योजनाको नियमित अनुगमन गर्ने ➢ उपभोत्ता समित, टोल विकास समितिको क्षमता विकासको लागि तालिम गोष्ठीको व्यवस्था गर्ने ➢ योजना शाखामा कार्यररत कर्मचारीलाई अनिवार्य तालिमको व्यवस्थापन गर्ने **सेवा प्रवाहमा सहज बनाउने कृयाकलापहरू** ➢ कार्यालयमा म्ष्नष्तब टोकनको अनिवार्य व्यवस्थापन गर्ने ➢ अपांङ्ग, वृद्ध, महिलालाई पहिलो प्राथमिकतामा राखि सेवा दिने वातावरण निर्माण गर्ने ➢ सुझाव पेटिकाको व्यवस्थाको व्यवस्था गर्ने
वडा नं. १०	**सँस्थागत विकास सुशासन तथा सेवा प्रवाहः** **१नीति ., कानुन, कार्यविधि र मापदण्ड निर्धारणः** ➢ विकासका योजना नीति, कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा समयमानै सम्पन्न गर्न सक्ने गरी तर्जुमा गर्ने र तोकिएको समयमा तोकिएको कार्यक्रम सम्पन्न गर्न नसक्नेलाई कानुनी दायरामा ल्याउने र गर्न सक्ने गरी नीति निर्माण गर्ने, ➢ वन ऐन र नियमावली अन्तर्गत स्थानीय स्तरमा विभिन्न काठहरु काटेर आफैले प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था छैन यो नीति परिवर्तन गरी स्थानीय स्तरमा प्रयोग गर्न सकिने नीति अँगिकार गर्ने, ➢ वडामा विभिन्न विकृत्तिहरु जस्तै लागु पदार्थ दुव्र्यसनी जाँड रक्सी, गाँजा परपुरुष परस्त्रि गमन जस्ता विकृत्ति हरु देखा परेकाले सो को कारण गहन रुपमा विश्लेषण गरी रोक्ने नीति तर्जुमा गर्ने, ➢ सबै भन्दा ठूलो समस्याको रुपमा देखा परेको बेरोजगारी निराकरण गर्न स्थानीय तहले स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था गर्ने । **सुशासनः** सुशासन कायम गर्न सार्वजनिक कार्यालय र सँघ सँस्थामा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था गर्ने, मसिक प्रतिवेदन तयार गर्ने, चैमासिक प्रतिवेदनमा सार्वजनिक सुनुवाइ गर्नुपर्ने, **सँस्थागत विकास तथा कार्यालय व्यवस्थापनः** ➢ कार्यालयहरु पुराना भएका हुनाले नयाँ भवन बनाउनु पर्ने, ➢ कार्यालयमा इण्टरनेट, प्रिढटर तथा विभिन्न इऋ राख्ने दराजहरुको व्यवस्था गर्ने, ➢ कार्यालयमा कामको चाप अनुसार कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने । **श्रोत परिचालन तथा जनशक्ति परिचालनः**

<table>
<tr><td></td><td>
➢ सिँचाइका लागि पानीको अभाव देखिएकाले लिपिटन सिष्टमको व्यवस्था गर्ने,
➢ स्थानीय स्तरका विकासमा स्थानीय काठ, वालुवा र ग्राभेल प्रयोग गर्ने,
➢ विकास कार्यमा स्थानीय जनशक्तिलाई प्रयोग गर्ने।
योजना व्यवस्थापनः
➢ स्थानीय आवश्यकताका आधारमा योजना तर्जुमा गर्ने,
➢ योजना कार्यान्वयनको समयावधि मिलाउनु पर्ने,
➢ असारे कामलाई निरुतसाहित गरी समयमै काम गर्ने वातावरण मिलाउनु पर्ने,
➢ ठेकेदारहरुको लापरबाही र मनपरी नियन्त्रण गर्ने,
➢ सम्बन्धित योजनाको रकम निकासा भइसके पछि स्टमेट अनुसारको रकमको व्यवस्था गरी योजना कार्यान्वयन गर्ने,
➢ नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका योजनाको अनुगमन स्थानीय स्तरबाट नै हुनु पर्ने,
➢ कामका आधारमा केही प्रतिशत रकम योजना सम्पन्न पूर्व दिनु पर्ने ।
सेवा प्रवाहमा सहजता बनाउने उपायहरुः
➢ कामको चाप अनुसार कार्यालयहरुमा कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्ने,
➢ मौलिक सामग्रीको उपलब्धता गराउने,
➢ घुम्ति सेवा सञ्चालन गर्ने,
➢ ज्येष्ठ नागरिक अपान्ग र अशहायमैत्री सेवा प्रवाहमा जोड दिने,
➢ टोक्कन प्रणाली लागु गर्ने,
➢ सहायता कक्षको व्यवस्था गर्ने।
दुधेकुना टोलमा गर्नु पर्ने कार्यहरुः
➢ दुधेकुना वडा कार्यालय मोटरबाटो स्तरोन्नति गर्ने,
➢ तरकारी खेतिको लागि बाँदर नियन्त्रणको योजना सहित पाउदीको पानी तानेर तरकारी पोकेट क्षेत्र घोषणा गरी मल विउ विजन र औषधी अनुदानमा उपलब्ध गराउनु पर्ने,
➢ विभिन्न ठाउँका पहिरो नियन्त्रण गरी जोखिम क मगर्न आवश्यक अनुगमन सहित बजेट व्यवस्थापन गर्ने,
➢ खानेपानीको मुहानहरु प्रदुषण रहीत पार्न उचित व्यवस्थाको लागि बजेट विनियोजन
➢ दलित समुदायको लागि उचित सीप विकास सहित अति न्यून आम्दानी भएका वालवालिकालाई आर्थिक सहयोग गर्नु पर्ने,
➢ जग्गा भाडामा लिइ वा जग्गा धनिलाई केही आर्थिक अनुदान उपलब्ध गराइ माछा पालनका लागि पोखरीमा पानीको व्यवस्था गर्ने।
</td></tr>
<tr><td></td><td></td></tr>
<tr><td>वडा नं. ११</td><td>
मानव अधिकारः
➢ संविधानले प्रदान गरेको स्वतन्त्रतापूर्वक बाँच्न पाउने आधिकारका बारेमा सबै नागरिकहरुलाई जानकारी हुनु पर्ने,
➢ वडावासी सबै नागरिकहरुलाई सचेतनामूलक कार्यक्रम चलाउने र भेला, गोष्ठि, सेमिनार गरी पोष्टर टाँस्ने,
➢ स्वस्थ, स्वच्छ, सभ्य समाजको निर्माण गर्नु पर्ने यसका लागि समाजमा देखिएका विकृत्ति, खानपिन आदिको निश्चितता गर्ने,
➢ जाति, धर्म, भाषा, लिङ्गका आधारमा हुने सामाजिक विभेदलाई अन्त्य गर्ने,
➢ अन्तरजाति बीच भएको विवाहलाई समाजिक विभेद रहित बनाउने,
➢ मानव अधिकारका बारेमा विद्यालय विद्यालयहरुमा शिक्षक, विद्यार्थीहरुलाई प्रशिक्षण दिने व्यवस्था मिलाउने,
➢ वडाबासी सबैलाई नागरिकले प्राप्त गर्ने सूचनाको हकको प्रत्याभूति हुनु पर्ने ।
सुशासन
</td></tr>
</table>

- अहिले भइराखेको दैनिक सरकारी कामकाजमा भइरहेको ढिलासुस्तिलाई छिटो छरितो र प्रभावकारी रुपमा सेवा प्रवाह गरी जनतालाई सुशासनको प्रत्याभूति दिनु पर्दछ,
- न्याय समानता र भेदभाव रहित व्यवहार गर्नु पर्दछ,
- वार्ड कार्यलय वा अन्य सँघ सँस्थाले दिने सेवालाई प्रभावकारी बनाइ सेवाग्राहीलाई सेवा उपलब्ध गराउने,
- विद्यालय, स्वास्थ्य कार्यालयबाट दिने सेवालाई चुस्त,दुरुस्त र पारदर्शी रुपमा दिनु पर्ने,
- स्वस्थ्य चौकिमा आवश्यक औषधि, यन्त्र उपकरण र स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था गरी निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा दिने।

सदाचारिताः

- सभ्य, सुचरित्रता र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ सभ्य समाजको निर्माण गर्न आवश्यक देखिन्छ यसका लागि विद्यालयमा दिइने शिक्षा तथा स्थानीय पाठ्यक्रममा नैतिक शिक्षाको व्यवस्था गरिनु जरुरी छ,
- मनव मानव बीच देखिएको विभेदलाई अन्त्य गरी सबैलाई समान व्यवहार गरी क्षेत्रीय भावनाको अन्त्य गरिनु पर्छ,
- व्यक्तिगत सरसफाइमा ध्यान दिनुका साथै घर, परिवार, मन्दिर, बाटोघाटो, खानेपानी, पोखरी, विद्यालय, प्रतिक्षालय र सार्वजनिक शौचालयको निर्माण र व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यक छ ।
- आफू भन्दा ठूलालाई सम्मान र सानालाई माया दिने र बाबु आमा, गरु लगायत पाहुनालाई आदर गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने।
- असल शिक्षकबाट चरित्रवान नागरिक तयार हुन्छ भन्ने कुरा बुजेर चरित्रवान नागरिक तयार गर्ने।

स्थानीय तथ्याङ्क संकलन, अभिलेखिकरण तथा अध्यावधिकः

- समुदायमा रहने जनसँख्याको अवस्थालाई वर्गीकरण गरी गरिब, सुकुम्बासी, आर्थिक दृष्टिकोणबाट पिछडिएका मानिस, अपान्ग, जन्म,मृत्यु, विवाह, बसाइसराइ, जनसँख्या बाल, वृद्ध सबैको तथ्यान्क संकलन गर्नु जरुरी छ।
- प्राकृतिक स्रोत साधन, बनजन्य जडिबुटि, खानेपानीको लागि पानीको स्रोत सिँचाइको सम्भाव्यता, कृषकहरुको अवस्था अध्ययन गर्न तथ्यान्क संकलन गर्ने।
- यातायात बाटोघाटो सडक निर्माणको तथ्यान्क तयार गरेर कार्य विभाजन गरी ५ वर्ष भित्र सम्पन्न गरिनु पर्छ।
- ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल, पर्यटकीय स्थल, उद्योग व्यवसाय सञ्चालन पुराना परम्परा देखि चलिआएका डोका, नाम्लो, स्यान्खु, छत्री, फलामे भाँडा निर्माण आदिको तथ्यान्क संकलन गर्नु पर्छ।

मानव संशाधन विकासः

- यस भित्र रहेका विभिन्न सीप र प्रविधियुक्त मानिसलाई रोजगारीको अवसर दिइ स्थानीय वासिन्दालाई प्राथकिता दिनु पर्ने,
- प्रविधियुक्त सीपको विकास गर्न कृषि, कुखुरा पालन, मौरी पालन, सिकर्मी, डकर्मी, सिलाई बुनाइ कटाइ जस्ता कार्य गरी आर्थिक समृद्धि गर्नलाई तालिम र आवश्यक आर्थिक सहयोग गरिनु पर्छ र यस वार्डमा बेरोजगारी बढेका कारण रोजगारीको अवसर दिनु पर्छ।

श्रम तथा रोजगारी प्रवद्र्धन

- यस वार्डमा सीपयुक्त जनसँख्याको तथ्यान्क संकलन गरी खेर गएको श्रमशक्तिलाई काम लगाउने,
- रोजगारीको प्रवद्र्धन गर्न खेर गइरहेको बाँजो जग्गालाई उत्पादनमूखी बनाउन माटोको परीक्षण गरी खेतिपाति गर्नको लागि मल विउ, किटानासक औषधी, यान्त्रीकरण गर्नको लागि निःशुल्क र अनुदानयुक्त आर्थिक सहयोग गरी प्रोत्साहन दिने,
- घरेलु तथा साना उद्योग व्यवसाय गर्ने व्यक्तिका लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- शिक्षित जनशक्तिलाई प्रमाणपत्र धितो राखेर ऋण प्रवाह गरी रोजगारीको अवसर दिलाउने ।

सामुदायिक विकास

- सम्पूर्ण नागरिकलाई समान एवम न्याय दिइ समाजमा निमुखा र न्यायमा पहुँच नपुगेका हरुलाई समानता दिलाउनका लागि स्थानीय न्यायिक समितिको सक्रियता बढाई उक्त समितिको प्रभावकारिता बढाउने ,
- प्रत्येक गाउँघरमा रहेका देवालय, मठ मन्दिर, विद्यालय शौचालय, ऐतिहासिक, धार्मिक बाटाघाटो, गोरेटो, कुवा, धारा, पँधेरा, वाचनालय, पुस्तकालय, इण्टरनेट लगायत ठाउँ ठाउँमा सडक पत्रिका स्थापना गरी सेवा दिने ।

	➢ स्थानीय टोल विकास सँस्थालाई सक्रिय बनाई सेवामूलक कार्यमा लगाउने र तिनिहरुबाट गरिएको सिफारिसलाई प्राथमिकता दिने, ➢ साबिक उल्याहार वगैंचा फेदिको चौर, आँपचौर खोरथापे चौर, मायाखुको चौर, पुन्छाफेदि, ढाँड बगैंचामा आकर्षक र रमाइलो स्थल बनाउन सुनदर बगैंचा र खेलमैदान अदिको निर्माण गरी वातावरणीय स्वत्छता कायम गर्ने। **सामाजिक सशक्तिकरण** ➢ समाजमा पुरुष, महिला, अपान्ग, सपान्ग, जति लिन्गका आधारमा भएको विभेदलाई अन्य गरी सबैलाई न्यायपूर्ण आधारमा समान अवसर दिलाउनुका साथै तालिम, गोष्ठि सेमिनारबाट चेतनामूलक कार्यक्रम चलाउने, ➢ पिछडिएका जनजाति, गरिब, असहाय, एकल महिला र शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेका वर्गलाई समान अवसर दिनु पर्ने, ➢ वडामा महिला सशक्तिकरणमा पहुँच पुर्याउने समिति गठन गरी सामाजिक विभेदलाई हटाउने। ➢ संगठन विकास क्षमता अभिवृद्धि ➢ एकतानै बल हो भन्ने मान्यतालाई आत्मसात गरी प्रत्येक कार्यलाई व्यवस्थापन गर्न संगठित हुन आवश्यक छ, ➢ कृषि कार्य गर्न कृषक समूह, युवा रोजगारी गर्न युवा समूह, शिक्षमा पहुँच पुर्याउन प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्था गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न त्रिभुवन क्याम्पस, त्रिभुवन मा.वि. मानेचौका, राष्ट्रिय मा. वि. मयाखुमा प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गर्न व्यवस्था मिलाउन आवश्यक बजेट सहित व्यवस्था गर्ने, ➢ स्थानीय रुपमा प्राथमिकताका आधारमा गरिने कार्य गर्नको लागि सक्षम जनशक्ति तयार गर्न तालिम गोष्ठि, सेमिनार र आर्गिक सहयोग गर्नु पर्ने। **शासकीय सुधारः** ➢ ढिलासुस्ति, भ्रष्टाचार, सेवामा देखिएको लापरवाही र अपारदर्शिताको अन्त्य गर्नु जरुरी छ, ➢ आर्थिक प्रलोभनका आधारमा भए गरेका कामलाई पारदर्शी बनाइ जनतालाई चुस्त, दुरुस्त सर्वसुलभ सेवा दिनु पर्छ, ➢ अहिले भएको सरकारी सेवा जर्को लाग्दो, अदुरदर्शी प्रक्रियामूखी शासन प्रणालीलाई सुधार गरी नतिजामूखी शासन व्यवस्थाका साथै आवश्यक दरबन्दी थप गरी पदपूर्ती गरी कर्मचारी व्यवस्थापन गर्ने, ➢ आज गर्न सक्ने कामलाई भोली भनेर जनतालाई नअल्मल्याउने, ➢ सेवाग्राहीलाई सहज हुने गरी कार्य गर्न सरलिकरण गर्ने स्पष्ट जानकारी दिने, ➢ वडा कार्यालयबाट दिने सेवालाई सुधार गरी सवैलाई प्रत्याभूति दिने, ➢ सिँहदरवारको अधिकार गाउँघरमा आएको छ भन्ने भनाइलाई चरितार्थ गरी विश्वास दिलाउनु पर्दछ, आर्थिक कारोबारका सम्बन्धमा आवश्यकता अनुसार बजेटको बाँडफाँड र विनियोजन गर्नु पर्दछ ।
वडा नं. १२	**सस्थागत विकास शुसासन सेवा प्रवाह** वडा कार्यालय ➢ सेवालाई सहज बनाउन कर्मचारीको उचित प्रबन्ध ➢ कार्यालय सहायता गर्ने एक कर्मचारी ➢ कम्प्यूटर अपरेटर ➢ लेखापढी गर्ने कर्मचारी ➢ सेवामा पारदर्शी बनाउ सार्वजनिक सुनाई गर्नुपर्ने ➢ सबैले देख्ने ठाँउमा कार्यालय परिसर भित्र नागरिक वडापत्र सूचना पाटी गुनासो पेटिका राख्नुपर्ने ➢ अपाङ्ग मैत्री संरचना ➢ शौचालय ➢ कार्यालय भवन ➢ कुर्सीहरू टेबलहरू दराजहरू ➢ आवश्यक कम्प्युटर ल्यापटप इन्टरनेट साधनस्रोत

	➢ पारदर्शिता कायम राखन निर्णयहरूको सार्बजनिकिकरण सुचनाको उचित प्रबाह गर्ने ➢ सेवागाहीं बिभाग ग्रहको व्यवस्था ➢ ज्येष्ठ नागरिक मिलन केन्द्र वडा कार्यालय नजिक बनाउने **सबै सामुदायिक सरकारी कार्यालयलाई अनिबार्य सुनुवाई गर्नुपर्ने**
वडा नं. १३	**शुसासन तथा संस्थागत विकास** ➢ खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी नीति निर्माण ➢ दुर्वयसनी अन्त्यको लागि कार्यविधि तयारी ➢ निशुल्क स्वास्थ्य उपचार नीति तर्जुमा ➢ दक्ष कर्मचारीको व्यवस्थापन ➢ वडा भित्रका सबै सरकारी संघ संस्थाहरूमा विद्युतीय प्रणलीको व्यवस्थापन ➢ सेवाग्राहीलाई प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्ने संयन्त्रको विकास

अनुसूचि — २ः आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला तथा वडा स्तरीय छलफलका केही फोटाहरू

अनुसूचि — ३ः आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला तथा वडा स्तरीय छलफलका उपस्थितहरू

विशेष आभार - डा. जगदिशचन्द्र पोखेल (पूर्व उपाध्यक्ष राष्ट्रिय योजना आयोग)

परामर्श विज्ञहरूः

पुरुषोत्तम खतिवडा — योजना विज्ञ/कार्यक्रम संयोजक

राजु खनाल — टोली नेता

डा. गोपीकृष्ण सेढाईं — योजना विद्

विद्या भट्टराई — योजना विद्

प्रमोद भट्टराई — योजना विद्

सुर्य प्रसाद न्यौपाने — योजना विद्

प्रेम दवाडी — योजना विद्

अनन्तकुमार कार्की — योजना विद्